

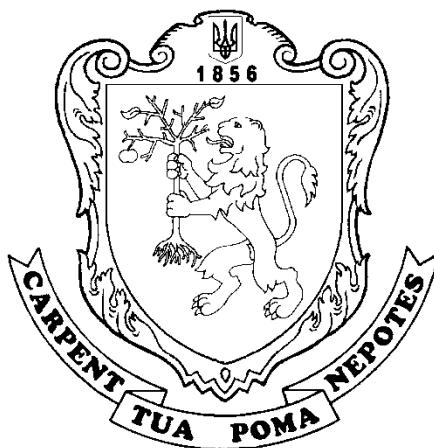
**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ВІСНИК

**ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Економіка АПК

№ 28

Львів 2021

Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. 2021. № 28. 200 с.

Розглядаються питання аграрної політики і вдосконалення економічних відносин в аграрному секторі, ефективності галузей і продуктових підкомплексів АПК, інформаційного забезпечення, поліпшення ресурсного потенціалу підприємств АПК, розвитку фінансово-кредитного механізму, оподаткування аграрних підприємств, розвитку маркетингу в АПК.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів аграрного профілю, фахівців агропромислового комплексу.

*Рекомендовано до друку
вченою радою Львівського національного аграрного університету
(протокол № 8 від 25.06.2021 р.)*

Редакційна колегія:

Содома Руслана Іванівна, кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний аграрний університет, Україна – головний редактор.

ORCID ID: 0000-0002-5020-6440 Researcher ID X-3004-2019

Scopus Autor ID: 5666972700

Ковалів Володимир Мирославович, кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний аграрний університет, Україна – заступник головного редактора.

ORCID ID: 0000-0003-2915-9990

Агрес Оксана Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний аграрний університет, Україна – відповідальний секретар.

ORCID ID: 0000-0003-3398-0933

Баланюк Іван Федорович, доктор економічних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-8320-6383

Гевко Роман Богданович, доктор технічних наук, професор, Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, Україна.

ORCID ID: 0000-0001-7569-2943; Researcher ID G-6777-2017

Гнатишин Людмила Богданівна, доктор економічних наук, професор, Львівський національний аграрний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0003-4425-0514

Клепацький Богдан, доктор наук, професор, Варшавський університет природничих наук, Польща.

ORCID ID: 0000-0003-3483-7530

Кузьмін Олег Євгенович, доктор економічних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка», Україна.

ORCID ID: 0000-0002-6014-6437

Курильців Роман Михайлович, доктор економічних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка», Україна.

ORCID ID: 0000-0003-2059-665X Researcher ID AAA-5898-2019

Любенко Андрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, Університет банківської справи, Львів, Україна.

ORCID ID: 0000-0001-9064-4253

Петришин Людмила Петрівна, доктор економічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-1871-2837

Стойко Наталія Євгенівна, кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний аграрний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-8851-9821 Researcher ID D-7002-

2019 Scopus Autor ID: 57196450338

Ступень Роман Михайлович, доктор економічних наук, доцент, Львівський національний аграрний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-4951-2838

Східницька Галина Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний аграрний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0003-0333-1721 Researcher ID AAG-3528-2021

Хірівський Роман Петрович, кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний аграрний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-7299-429X Researcher ID ABD-1906-2020 Scopus Autor ID: 57189035460

Черевко Георгій Владиславович, доктор економічних наук, професор, Львівський національний аграрний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-0072-5816

Черевко Ірина Василівна, кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний аграрний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-8411-6136

Шиманська Ельжбета Ядвіга, доктор наук, професор, Варшавський університет природничих наук, Польща.

ORCID ID: 0000-0001-7686-1243, Scopus Autor ID: 57204774595

Шматковська Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна.

ORCID ID: 0000-0003-2771-9982; Researcher ID A-7979-2017

Яців Ігор Богданович, доктор економічних наук, доцент, Львівський національний аграрний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-2370-6351; Researcher ID E-8373-2019

Янишин Ярослав Степанович, кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний аграрний університет, Україна.

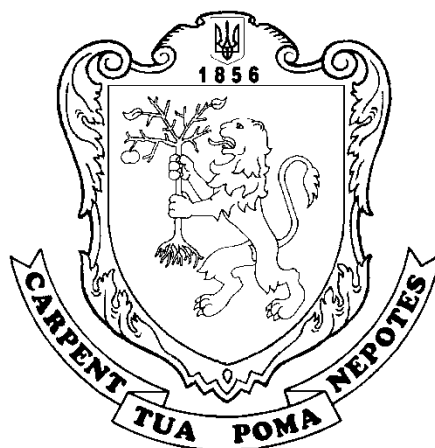
ORCID ID: 0000-0002-8693-1484

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
LVIV NATIONAL AGRARIAN UNIVERSITY**

JOURNAL
**Of LVIV NATIONAL
AGRARIAN UNIVERSITY**

Economics of AIC

№ 28

Lviv 2021

Journal of Lviv National Agrarian University: Economics of AIC. 2021. № 28. 200 p.

The main fields of the research are: agrarian policies and improvement of economic relations in agrarian sector, efficiency of branches and food sub-complexes of AIC, information provision, improvement of the resources potential of enterprises in AIC, development of finance and credit mechanism, taxation of agrarian enterprises, development of marketing in AIC.

The edition is for scientists, teachers, students and postgraduate students, specialists of economics of AIC.

*Recommended for publication
by the Academic Council of the Lviv National Agrarian University
(protocol № 8 from 25.06.2021)*

Editorial board:

Sodoma R. I., PhD, Associate Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine – editor-in-chief.

ORCID ID: 0000-0002-5020-6440 Researcher ID X-3004-2019

Scopus Author ID: 56669972700

Kovaliv V. V., PhD, Associate Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine – deputy editor-in-chief.

ORCID ID: 0000-0003-2915-9990

Agres O. G., PhD, Associate Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine – executive secretary.

ORCID ID: 0000-0003-3398-0933

Balanyuk I. F., Doctor in Economics, Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-8320-6383

Hevko R. B., Doctor in Technical, Professor, Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-7569-2943; Researcher ID G-6777-2017

Hnatyshyn L. B., Doctor in Economics, Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4425-0514

Khirivskiy R., PhD, Associate Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-7299-429X Researcher ID ABD-1906-2020 Scopus Author ID: 57189035460

Kliepatskyi B., Doctor in Economics, Professor, Warsaw University of Life Sciences (SGGW), Poland.

ORCID ID: 0000-0003-3483-7530

Kurylciv R. M., Doctor in Economics, Professor, Lviv Polytechnic National University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-2059-665X Researcher ID AAA-5898-2019

Kuzmin O. Ye., Doctor in Economics, Professor, Lviv Polytechnic National University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-6014-6437

Lubenko A. M., Doctor in Economics, Professor, Lviv Banking Institute of University of Banking, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-9064-4253

Petryshyn L. P., Doctor in Economics, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-1871-2837

Stoiko N. Ye., PhD, Associate Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-8851-9821 Researcher ID D-7002-2019 Scopus Author ID 57196450338

Stupen R. M., Doctor in Economics, Associate Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-4951-2838

Cherevko I. V., PhD, Associate Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-8411-6136

Cherevko H. V., Doctor in Economics, Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-0072-5816

Shymanska E., Doctor in Economics, Professor, Warsaw University of Life Sciences (SGGW), Poland.

ORCID ID: 0000-0001-7686-1243, Scopus Author ID: 57204774595

Shmatkovska T. O., PhD, Associate Professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-2771-9982; Researcher ID A-7979-2017

Skhidnytska H. V., PhD, Associate Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-0333-1721 Researcher ID AAG-3528-2021

Yatsiv I. B., Doctor in Economics, Associate Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-2370-6351; Researcher ID E-8373-2019

Yanyshyn Ya. S., PhD, Associate Professor, Lviv National Agrarian University, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-8693-1484

Розділ 1

АГРАРНА ПОЛІТИКА І ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АПК

УДК 631.115.658.5.009.12

JEL P21

СИСТЕМА ТА МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Л. Гнатишин, д. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-4425-0514

Р. Великий, аспірант

ORCID ID: 0000-0002-1000-9995

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.005>

Гнатишин Л., Великий Р. Система та механізм управління конкурентоспроможністю фермерських господарств

Стаття присвячена обґрунтуванню теоретичних основ системності в управлінні конкурентоспроможністю та розробці науково-практичних підходів використання етапності в механізмі управління конкурентоспроможністю у середовищі фермерських господарств. Розглянуто специфічні моменти конкурентної боротьби фермерських господарств на ринку аграрної продукції. Представлено авторське трактування понять «конкурентоспроможність фермерських господарств» та «управління конкурентоспроможністю фермерських господарств».

З'ясовано, що метою управління конкурентоспроможністю фермерського господарства є забезпечення умов його успішного функціонування в конкурентному середовищі та створення конкурентних переваг стосовно інших сільськогосподарських підприємств за будь-яких економічних, політичних, соціальних та інших змін у зовнішньому середовищі. Впровадження кожного заходу потребує використання відповідних ресурсів, передусім фінансових, а також призначення відповідальних осіб. Встановлено, що в контексті досягнення стратегічних цілей фермерського господарства управління конкурентоспроможністю доречно розглядати не лише як результат операційної діяльності, а як системну категорію, яка відображає процес діяльності фермерського господарства з позицій його стратегічних цілей.

Охарактеризовано сукупність чинників, що визначають конкурентоспроможність з позиції процесного підходу. Контекст процесного підходу в системі чинників проявляється через реалізацію сукупності управлінських функцій на кожному з етапів забезпечення конкурентоспроможності. Своєю чергою це передбачає створення й підтримку належного рівня конкурентних переваг, а також окреслення низки стратегічних, поточних та оперативних заходів управління конкурентоспроможністю фермерських господарств.

Змодельований ланцюг механізму управління конкурентоспроможністю фермерських господарств дозволить прогнозувати рівень майбутньої конкурентоспроможності, контролювати ефективність виконання ухвалених рішень, здійснювати коригувальні дії на основі аналізування інформації та врахування забезпечувальних чинників.

Ключові слова: фермерські господарства, конкурентоспроможність, управління конкурентоспроможністю, чинники, механізм, система.

Hnatyshyn L., Velykyi R. System and mechanism to manage competitiveness of farming enterprises

The article outlines theoretical fundamentals of the management of competitiveness and development of the scientific and practical approaches to phasing in the mechanism of competitiveness managing in the environment of farming enterprises. The authors study specific aspects of the competitive fight of farming enterprises at the market of agricultural products. The work presents the authors' interpretation of the notions of «competitiveness of farming enterprises» and «management of the competitiveness of farming enterprises».

It is substantiated that the goal of management of a farming enterprise's competitiveness is to secure conditions for its successful operation in the competitive environment and creation of competitive advantages over the other agricultural enterprises under any economic, political, social and other changes in the environment. Fulfilment of each task needs appropriate resources, first financial ones, as well as appointment of the responsible people. It is determined that in the context of achieving the strategic goals of a farming enterprise, management of its competitiveness should be considered both as a result of its operation activity, and as a system category, which manifests the process of activities of the farming enterprise in terms of its strategic goals.

The research gives characteristics of a complex of factors, which are used for competitiveness evaluation from the position of the process approach. In the system of factors, the context of that process approach is fulfilled in the integrity of managerial functions at each of the stages of the competitiveness maintenance. It expects creation and support of an adequate level of competitive advantages, as well as specification of a set of strategic, current and operative measures on management of the farming enterprises' competitiveness.

The modeled chain of the mechanism of management of the farming enterprise's competitiveness will provide the opportunity to forecast the level of future competitiveness, to control efficiency of managerial decisions, to perform the correcting actions based on the analyzed information and consideration of the supporting factors.

Key words: farming enterprises, competitiveness, management of competitiveness, factors, mechanism, system.

Постановка проблеми. Ринкова конкуренція вимагає від фермерських господарств пристосування до умов мінливого конкурентного середовища. Ключовим інструментом, який забезпечує можливість збереження чи розширення конкурентних позицій фермерських господарств на цільовому ринку, вплив на ринкову ситуацію через пропозицію конкурентоспроможної продукції та послуг, є система управління. У контексті конкурентоспроможності ефективні механізми управління сприяють швидкому реагуванню фермерського господарства на зміну зовнішнього і внутрішнього середовища та окресленню шляхів адаптації до нових умов. Водночас питання, що стосуються формування системи управління конкурентоспроможністю фермерських господарств, виходячи зі специфіки їхньої діяльності, потребують постійного вирішення, оновлення і змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці науково-методичних основ у сфері управління конкурентоспроможністю підприємств присвячені роботи багатьох учених. Об'єднаним чинником у дослідженнях науковців є акцент на те, що сучасна концепція управління конкурентоспроможністю підприємства ґрунтується на використанні базових положень теорії управління. Низка вчених звертає увагу на структуру системи управління конкурентоспроможністю підприємства, тим самим вказуючи на системність цієї практики. Серед елементів виділяють мету, об'єкт, суб'єкт, методологію, принципи, процес та функції управління [5; 8, с. 168–169]. Отож, складові процесу управління конкурентоспроможністю підприємства взаємозалежні, утворюють єдиний механізм, за допомогою якого підприємства досягають своєї цілі та мети.

Вчені доводять, що управління конкурентоспроможністю є комплексом заходів, спрямованих на систематичне вдосконалення таких складових: поліпшення якісних характеристик готової продукції та послуг, постійний пошук нових каналів збуту, залучення більшої кількості споживачів, покращання маркетингової діяльності (реклами)

тощо [11]. При цьому наголошують, що управління конкурентоспроможністю підприємства виступає пріоритетним напрямом діяльності організаційного менеджменту, оскільки зумовлює здатність адаптації суб'єкта господарювання до існування на ринку [5; 8]. Відповідно до визначення І. О. Піддубного та А. І. Піддубної, управління конкурентоспроможністю підприємства представлено як напрям менеджменту, спрямований на формування, розвиток і реалізацію конкурентних переваг і забезпечення життєдіяльності цього суб'єкта економічної діяльності [9, с. 58].

Враховуючи напрацювання науковців, вважаємо, що запропонований ними механізм управління конкурентоспроможністю підприємств не забезпечує комплексного вирішення проблеми покращання конкурентоспроможності вітчизняних фермерських господарств, що вимагає коригування існуючих та розробки нових підходів, методів і технологій управління, враховуючи при цьому умови зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування фермерських господарств.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних основ системності в управлінні конкурентоспроможністю та розробка науково-практичних підходів використання етапності в механізмі управління конкурентоспроможністю в середовищі фермерських господарств.

Виклад основного матеріалу. Розробка та впровадження механізму управління конкурентоспроможністю фермерського господарства першочергово залежить від розуміння сутності цієї економічної категорії. Спершу, опираючись на власні дослідження, з'ясуємо специфіку конкурентної боротьби фермерських господарств на ринку аграрної продукції. Агрохолдинги повсякчас демонструють свою монопольну владу в політиці та на аграрних ринках, що критично для розвитку фермерських господарств. При цьому реальною стає загроза продовольчому самозабезпеченню країни, хоча індивідуальний сектор, особливо сімейні фермерські господарства, здатні

підтримати економіку й населення в умовах фінансової нестабільності чи нових кризових явищ [7, с. 129].

Сімейним фермам витримати конкурентну боротьбу навіть не з агрохолдингами, а з великими фермерськими господарствами дуже важко [3, с. 137–138]. Водночас, коли агрохолдинги здобувають контроль над цілими галузями, роль фермерських господарств належить розглядати не лише через призму виробничої функції. Інституційне середовище має бути спрямоване на створення відповідних умов для фермерства, оскільки сучасне фермерське господарство – шлях до збереження вітчизняного села як адміністративної та соціальної сукупності [1, с. 19].

Виходячи з означеного, конкурентоспроможність фермерських господарств – це їх здатність краще за інших представлених на аграрному ринку суб'єктів господарської діяльності задовольняти конкретні потреби. Загалом основною суттю конкурентоспроможності фермерських господарств є відповідність результатів їхньої діяльності вимогам ринку, адекватність потребам споживачів, здатність конкурувати на всіх рівнях економічного буття (товар, господарство, галузь тощо). Конкурентоспроможність фермерських господарств визначається наявністю у них технічних, економічних та організаційних умов для створення, виробництва і збуту високоякісної продукції, що відповідає вимогам споживачів. Вона передбачає наявність конкурентних переваг поряд з іншими формами господарювання [4, с. 58]. Конкурентна позиція фермерських господарств визначає їх конкурентну перевагу. Індикаторами (показниками) конкурентної переваги фермерства є: істотна частка ринку; рентабельність; зростаюча кількість покупців, обсяги продажу; широка диференціація товарів і послуг кращої якості; перспектива концентрації фермерських господарств на швидкозростаючих сегментах ринку; можливість зменшення витрат виробництва, особливо за рахунок скорочення накладних; застосування інновацій та маркетингової політики. Водночас основною конкурентною перевагою фермерських господарств України слід вважати готовність протидіяти впливу конкурентних сил галузі.

У підсумку зазначимо, що конкурентоспроможність є чинником, який стимулює діяльність фермерських господарств, щоб займати вищі позиції відносно інших сільськогосподарських товаровиробників. Прагнення фермерських господарств збільшити конкурентоспроможність зумов-

лює потребу в застосуванні управлінських технологій. У сучасних умовах розвитку фермерства управління їхньою конкурентоспроможністю розглядається як один з аспектів менеджменту, дія якого спрямована на формування, розвиток та реалізацію конкурентних переваг й забезпечення життєздатності фермерського господарства як суб'єкта економічної конкуренції.

Усвідомлення фермером суті та з'ясування рівня конкурентоспроможності є початковим моментом планування діяльності та розробки стратегії конкурентоспроможності фермерського господарства. При цьому основними методами оцінки конкурентоспроможності можуть бути: аналіз реакції конкурентів за трьома факторами: ціна, реклама та якість (метод Ж. Ж. Ламбена); структурний та функціональний методи; матричні методи; метод інтегральної оцінки; метод бенчмаркінгу [2, с. 28–32]. Відтак доцільним є формування дієвого організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності фермерських господарств на основі оцінки їхньої діяльності та аналізу ринку, врахування інтересів інвесторів, споживачів тощо.

На рівень конкурентоспроможності фермерського господарства має системний вплив низка обставин, які доцільно ідентифікувати як чинники конкурентоспроможності (рис. 1).

Контекст процесного підходу в системі чинників проявляється через реалізацію сукупності управлінських функцій на кожному з етапів забезпечення конкурентоспроможності. З-поміж управлінських функцій виділимо: планування, організацію, мотивацію та контроль діяльності щодо формування конкурентних переваг та забезпечення життєдіяльності фермерського господарства як суб'єкта економічної діяльності. З цього приводу науковці відзначають неефективність копіювання досягнення конкурентів у розробці нових видів продукції, виробничих операцій, управління матеріально-технічним постачанням тощо. Натомість вважають, що доцільно впроваджувати «функціональні еквіваленти», за допомогою яких постійно вдосконалювати власні найкращі досягнення на шляху підвищення конкурентоспроможності [6, с. 30–31].

Тобто не існує універсальної стратегії, оскільки кожному фермерському господарству притаманна своя специфіка і виключно та стратегія принесе успіх, яка буде відповідати визначеним особливостям конкретного фермерського господарства. Вважаємо, що для фермерських господарств прийнятною могла б бути стратегія,

побудована на внутрішніх конкурентних перевагах. При цьому ефективність та рентабельність виробництва забезпечуються через зниження со-

бівартості продукції, а відтак зниження цін реалізації продукції сприяє надійній стійкості фермерського господарства.

Рис. 1. Сукупність чинників, що визначають конкурентоспроможність фермерських господарств з позиції процесного підходу.

Джерело: власна розробка авторів.

Окрім цього, на архітектуру управління конкурентоспроможністю фермерських господарств суттєвий вплив має зовнішнє середовище, особливо прояви розбалансування організаційної та виробничої структури аграрної сфери на користь великих сільськогосподарських товаровиробників; виробничі ризики, зумовлені сезонністю виробництва. Наслідком галузевого дисбалансу і диспаритету цін в аграрній сфері є не надто привабливі показники операційної діяльності фермерських господарств, що гальмує їх розвиток та інтеграцію в організований ринок. Крім того, для фермерських господарств характерний диспаритет цін не тільки на «вході», а й на «виході». Тобто фермери купують засоби виробництва за монополно високими цінами, а свою продукцію продають за монополно низькими. Утворюється «стійкий диспаритет» («ножиці») цін щодо фермерства та сільського господарства загалом. Його наслідком є низькі прибутки і рівень рентабельності. За такої ситуації майже всі види сільськогосподарської продукції (крім зерна та насіння соняшнику) перебувають на межі збитковості. Саме це зумовлює низький рівень конкурентоспроможності, інвестиційну та інноваційну непривабливість фермерських господарств та надто слабкий приплив капіталу ззовні [3, с. 211].

Механізм управління конкурентоспроможністю фермерських господарств може бути побудований на основі клієнтоорієнтованого, ціннісно-компетентнісного чи інноваційного підходів. При цьому слід враховувати, щоб його ключові компоненти формували цільові комплексні блоки щодо реалізації конкретних організаційних, економічних та техніко-технологічних заходів для сприяння результативному здійсненню управ-

лінських рішень у конкретній сфері діяльності. Усі блоки механізму мають бути пов'язані один з одним і тим самим формувати певну цілісність. Тобто вони повинні бути об'єднані єдиним принципом – кожний блок забезпечує рішення проблеми формування, забезпечення та підвищення конкурентоспроможності фермерського господарства, забезпечення стійкої конкурентної позиції, примноження конкурентних переваг. Така логіка побудови механізму управління конкурентоспроможністю підприємства передбачає високий ступінь деталізації всієї гами організаційно-економічних та технічних методів, способів, прийомів вирішення завдань забезпечення та підвищення конкурентоспроможності підприємства, що дає змогу здійснювати системний та цілеспрямований пошук шляхів поєднання всіх основних компонентів організаційно-економічного забезпечення внутрішнього управління [10, с. 159].

Помітним компонентом побудови механізму управління конкурентоспроможністю фермерського господарства, який впливає на якість та ефективність отриманих результатів, є визначення об'єктів управління конкурентоспроможністю. Для фермерського господарства об'єктом управління конкурентоспроможністю є його виробнича діяльність загалом, а також окремі бізнес-процеси. Взаємодія суб'єкта (фермера) та об'єкта управління відображає процес реалізації стратегій і тактик конкуренції фермерського господарства. Механізм управління конкурентоспроможністю має впливати на всі сфери забезпечення фермерського господарства кадрами, інформацією, матеріалами, фінансами, інвестиціями, енергією, рекламою, збутовою діяльністю тощо.

Ланцюг побудови механізму управління конкурентоспроможністю передбачає систематизацію та впорядкування певних операцій, які спрямовані на розвиток необхідного рівня конкурентних переваг фермерського господарства (рис. 2).

Метою управління конкурентоспроможністю фермерського господарства є забезпечення умов його успішного функціонування в конкурентному середовищі та створення конкурентних переваг стосовно інших сільськогосподарських підприємств за будь-яких економічних, політичних, соціальних та інших змін у зовнішньому середовищі. Впровадження кожного заходу потребує використання відповідних ресурсів, передусім фінансових, а також призначення відповідальних осіб. Очікуваний результат – високий рівень адаптивності до динамічних змін зовнішнього середовища та здатності конкурувати на ринках з виробниками сільськогосподарської продукції.

Таким чином, в основі побудови механізму управління конкурентоспроможністю фермерських господарств лежить інтегрований підхід щодо застосування основних функцій управління: аналізу, планування, організації, мотивації, контролю, регулювання.

Конкуренція у сфері аграрного виробництва – це боротьба між сільськогосподарськими товаровиробниками за конкретного споживача на ринку продукції та послуг. За умови, коли виробники пропонують ідентичну за якістю сільськогосподарську продукцію з незначною різницею в ціні, ключовим коригувальним інструментом є прийоми впливу на клієнта. Пропозиція продукції преміум-класу, нішеве виробництво, забезпечення високої якості продукції визнано найпріоритетнішими методами ведення конкурентної боротьби на інтенсивному агропородовольчому ринку. Стандарти та стандартизація є основоположними компонентами нормативного забезпечення управління якістю сільськогосподарської продукції та конкурентоспроможності фермерських господарств.

Отже, запропонований ланцюг механізму управління конкурентоспроможністю фермерських господарств має цільовий характер, здатний підтримувати класичну модель управління підприємством, дозволяє вчасно реагувати на зміни у зовнішньому й внутрішньому середовищі і, тим самим, забезпечити відповідність між виробничим потенціалом фермерського господарства та його ринковою позицією.

Рис. 2. Ланцюг механізму управління конкурентоспроможністю фермерських господарств.

Джерело: власна розробка авторів.

Висновки. Конкурентоспроможність фермерських господарств з позиції управління – це здатність конкретних фермерських господарств своєчасно й ефективно коригувати параметри операційної діяльності залежно від змін у зовнішньому середовищі для підтримання наявних і створення нових конкурентних переваг. У контексті досягнення стратегічних цілей фермерського господарства досліджуване поняття доречно розглядати не лише як результат операційної діяльності, а як системну категорію, яка відображає процес діяльності фермерського господарства з позицій його стратегічних цілей.

Запропонована сукупність чинників, що визначають конкурентоспроможність з позиції процесного підходу, передбачає створення й підтримку належного рівня конкурентних переваг, а також окреслення низки стратегічних, поточних та оперативних заходів управління конкурентоспроможністю фермерських господарств.

Змодельований ланцюг механізму управління конкурентоспроможністю фермерських господарств дозволить прогнозувати рівень майбутньої конкурентоспроможності, контролювати ефективність виконання ухвалених рішень, здійснювати коригувальні дії на основі аналізування інформації та врахування забезпечувальних чинників.

Бібліографічний список

1. Андрущенко О. С., Кальченко С. В. Теоретичні засади функціонування фермерських господарств. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 1. С. 19–22.
2. Газіна Л. І., Брінь П. В. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємств. *Вісник НТУ «ХПІ»: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства*. 2012. № 58 (964). С. 28–32.
3. Гнатишин Л. Б. Виробничий потенціал фермерських господарств: монографія. Львів: Сполом, 2018. 404 с.
4. Гнатишин Л. Б. Особливості конкурентоспроможності потенціалу фермерських господарств. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2011. № 18 (1). С. 56–62.
5. Діденко Є. О., Жураківський П. І. Модель управління конкурентоспроможністю підприємства. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5590> (дата звернення: 23.03.2021).
6. Драган О. І. Управління конкурентоспроможністю підприємства: теоретичні аспекти: монографія. Київ: ДАКККіМ, 2006. 160 с.
7. Мельничук Т. А. Реалії розвитку фермерських господарств в Україні на сучасному етапі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Історія*. 2015. Вип. 23. С. 129–134.
8. Павлова В. А., Губарев Р. В. Система управління конкурентоспроможністю підприємства. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2014. № 2 (17). С. 168–176.
9. Піддубний І. О., Піддубна А. І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2004. 264 с.
10. Халімон Т. М. Принципи побудови механізму управління конкурентоспроможністю підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 25(1). С. 158–161.
11. Черниш І. В., Кузьменко Л. Ю., Новаковська М. С. Процес управління конкурентоспроможністю підприємств. URL: http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/6147/1/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%0%B8%D1%88_%D0%9A%D1%83%D0%B7%D1%8C%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf (дата звернення: 23.03.2021).

Стаття надійшла 05.04.2021

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Г. Шарий, д. е. н.

ORCID ID:0000-0001-5098-2661

С. Нестеренко, к. т. н.

ORCID ID:0000-0002-2288-3524

Є. Сучкова

ORCID ID:0000-0002-4265-1472

Національний університет

«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.011>

Шарий Г., Нестеренко С., Сучкова Є. Вдосконалення земельних відносин в Україні

Для визначення цілей і систематизації земельних трансформацій та земельної реформи в Україні необхідно прийняти Державну програму розвитку земельних відносин до 2030 року та новий Земельний кодекс. Важливо провести державну інвентаризацію земель, виділивши землі сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, сформувавши відповідні реєстри земельних ділянок та механізми державного регулювання земельних відносин економічними методами через відповідні санкції і стимули, нормативи і стандарти.

Формування новітньої інвайро-ментальної економічної системи раціонального використання земель потребує вдосконалення земельного законодавства України та його узгодженості з існуючими нормативно-правовими актами інших галузей права і традиційними інститутами життя суспільства, адже окремі закони не знаходять практичного застосування, інші формують корупційні схеми та інституційні пастки, оскільки законодавчий механізм реалізації правових інституцій у земельній сфері має формальний характер або взагалі відсутній.

Принциповість зміни акцентів полягає у відході від прорадянських принципів постійного землекористування, використанні й розпоряджанні державними і комунальними землями, створенні повноцінної системи обігу державних, комунальних та приватних земель, розвитку за рахунок купівлі, консолідації, продажу земель фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів і агровиробництв відповідно до планів розвитку сільських територій, виділенні інвестиційно привабливих земель для реалізації інноваційних проєктів в аграрній сфері, активному land development сільськогосподарських земель.

Перебороти існуючі негативні тенденції та просторову невизначеність можна, забезпечивши в Україні повноцінний обіг земель сільськогосподарського призначення та ефективні державні механізми регуляторної економічної політики в сільськогосподарському землекористуванні.

У статті запропоновано створити Державний земельний банк та Державний фонд земель, поновивши в податковому законодавстві цільовий характер витрат від надходжень земельних податків та платежів за державні і комунальні землі (включаючи орендні платежі), гроші від землі повертаючи лише на докорінне поліпшення земель, меліорацію, реконструкцію і створення захисних насаджень, включаючи формування кредитного кошика Державного земельного банку.

Ключові слова: земельний розвиток, Програма земельних відносин, Земельний кодекс, ринок земель, Державний земельний банк.

Sharyi G., Nesterenko S., Suchkova Ye. Improvement of land relations in Ukraine

To define the goals and systematize land transformations and land reform in Ukraine, it is necessary to adopt the State Program for the Development of Land Relations until 2030 and the new Land Code. It is important to conduct a state inventory of land, allocating agricultural land of state and communal ownership, forming appropriate registers of land and the mechanisms of state regulation of land relations by the economic methods, through appropriate sanctions and incentives, norms and standards.

Formation of the latest invar-mental economic system of rational land use requires improvement of the land legislation of Ukraine and its consistency with existing regulations of other branches of law and traditional institutions of society, because some laws do not find practical application, others form corruption schemes and institutional traps because the legislative mechanism for the implementation of legal institutions in the land sphere is formal or doesn't exist at all.

The principle of changing the emphasis is to move away from the pro-Soviet principles of permanent land use, the use and the disposal of state and communal lands, creating a full system of state, communal and private lands, the development through purchase, consolidation, sale of lands, farms, agricultural cooperatives and agrarian production according to rural development plans, allocation of investment-attractive lands for the implementation of innovative projects in the agricultural sector, active land development of agricultural lands.

It is possible to overcome the existing negative tendencies and spatial uncertainty by ensuring full circulation of agricultural lands in Ukraine and effective state mechanisms of regulatory economic policy in the agricultural land use.

In the article it is proposed to create the State Land Bank and the State Land Fund, renewing in the tax legislation the target nature of expenditures from land taxes and payments for state and communal lands (including lease payments). Money from the land is returned exclusively for the radical land improvement, reclamation, reconstruction and creation of protective plantations, including formation of a credit basket of the State Land Bank.

Key words: land development, Land Relations Program, Land Code, land market, State Land Bank.

Постановка проблеми. Формування новітньої системи раціонального використання земель потребує вдосконалення земельного законодавства України та його узгодженості з існуючими нормативно-правовими актами інших галузей права та традиційними інститутами життя суспільства, адже окремі закони не знаходять практичного застосування, інші формують корупційні схеми та інституційні пастки, оскільки законодавчий механізм реалізації правових інституцій у земельній сфері має формальний характер або взагалі відсутній. Не працюють окремі норми Законів України «Про землеустрій» та «Про охорону земель». Наприклад, у Прикінцевих положеннях Закону України «Про охорону земель» зазначено, що потрібно прийняти Загальнодержавну програму використання та охорони земель, яка передбачатиме забезпечення екологічнобезпечного, раціонального використання та охорони земель, розкриватиме шляхи відтворення й підвищення родючості ґрунтів, їхнього захисту від забруднення, ерозії, виснаження та інших деградаційних процесів. Програма розроблена у 2008 році, але так і не ухвалена Верховною Радою України. У ст. 51 вищезгаданого Закону передбачено заходи, пов'язані з консервацією малопродуктивних і деградованих земель, але тільки на Полтавщині розорано половину природних сінокосів і пасовищ, а деградація земель в Україні посилюється.

Законодавчо не врегульовані питання щодо стимулювання землевласників і землекористувачів за раціональне використання земель, оздоровлення, охорону земель та підвищення родючості, перехід на органічне землеробство. Указане декларує ст. 205 Земельного кодексу України, але механізму щодо порядку проведення стимулювання, видів економічних стимулів, джерел, критеріїв стимулювання та порядку фінансування, а також контролю за здійсненням економічного стимулювання землевласників і землекористувачів не визначено.

Цілі земельної реформи в Україні не досягнуті, тому що вона зайшла в інституційну пастку, з якої необхідно знайти правові шляхи виходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитком методологічних підходів, правових інститутів і інституцій у сфері управління зе-

мельно-ресурсним потенціалом, справедливим розподілом рентних платежів, забезпеченням сталого розвитку територій та формуванням інвайроментальної системи в Україні займалися і займаються такі вчені: Л. Новаковський, А. Третяк, А. Даниленко, С. Добряк, А. Юрченко, А. Вервейко, А. Мірошніченко, В. Заяц, А. Сохнич, М. Ступень та багато інших [2–5; 7–9].

Але змінюються актуалітети земельного розвитку, проходить трансформація ціннісних орієнтирів, а розвиток продуктивних сил постійно вимагає вдосконалення суспільних відносин, указане потребує постійних наукових досліджень і пошуку шляхів удосконалення земельних відносин в Україні.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити аналіз проблем розвитку земельних відносин в Україні, виявити інституційні пастки та намітити й запропонувати шляхи нормативно-правового розвитку і дієві механізми державного регулювання земельних відносин.

Виклад основного матеріалу. Принциповість зміни акцентів полягає у відході від прорадянських принципів постійного землекористування, використанні й розпоряджанні державними і комунальними землями, створенні повноцінної системи обігу державних, комунальних та приватних земель, розвитку за рахунок купівлі, консолідації, продажу земель фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів і агропромислових підприємств відповідно до планів розвитку сільських територій, виділенні інвестиційно привабливих земель для реалізації інноваційних проєктів в аграрній сфері, активному land development сільськогосподарських земель.

Land development – це земельний розвиток, який передбачає якісне поліпшення земельних ділянок і територій та забезпечує ріст вартості й ціни землі, полягає в проведенні землевпорядкування території, плануванні і будівництві об'єктів інфраструктури, здійсненні меліоративних та інших системних невіддільних поліпшень земельних ділянок.

Створення Державного фонду земель, як уповноваженого органу держави щодо володіння та повноцінного розпорядження державними зем-

лями, що виконує повний спектр дій власника, як державного господарюючого суб'єкта, працівники якого не є держслужбовці, дозволить детінізувати використання державних земель.

Задіяння ринкових механізмів у перерозподілі земель відкриває можливість реалізувати наукові елементи землеустрою, що дадуть змогу господарюючим суб'єктам на землі здійснювати операції скупки і продажу сільськогосподарських земель з метою консолідації земель, відкривши шлях для сільськогосподарської меліорації.

Поглинання та об'єднання черезсумжних ділянок, дрібноконтурних включень у масиви дозволить формувати цілісні ринково привабливі і високоліквідні ділянки. Система поліпшень земель, культуртехнічні, рекультиваційні, меліоративні заходи, консервація земель та охорона, проведення контурно-меліоративної організації території, розробка схем землеустрою, планів фізичного сталого розвитку територій, формування сталих агроландшафтів дозволить створити землекористування набагато інвестиційно привабливіші, ніж нині існуючі.

Планові економічні служби органів виконавчої влади пов'язують розвиток поселенської сільської мережі тільки з виробничою інфраструктурою. Але екологічні, рекреаційні, міфотопонімічні та історико-культурні чинники також визначають систему розселення і організацію території.

Дійсно, для агровиробничих сіл необхідні селоутворювальні фермерські та сільськогосподарські підприємства, сільгоспкооперативи, їхні виробничі, лісотехнічні чи промислові підрозділи, як економічний базис існування поселення. Агropоселення не може існувати, якщо в ньому немає робочих місць, якщо в селі не формується інвестиційно привабливе агровиробниче середовище.

Правооб'єктність земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів особлива, а землеустрій і меліорація та впроваджені економічні механізми зупиняють деградацію земель. Для сільського розвитку і повернення молоді в село потрібно створити відповідні інститути фінансування, а Державний земельний банк повинен сформувати джерела кредитування села, сільських виробників, сільського туризму, розвитку інфраструктури.

Верховна Рада України в останні два роки внесла численні зміни в земельне законодавство, продовжуючи лібералізувати і так, на наш погляд, аж надто ліберальне земельне законодавство України.

Проведено адміністративно-територіальну реформу наказним порядком, різко скоротивши кількість адміністративних одиниць, утворивши громади і величезні райони без будь-яких самоврядних організацій та інститутів виконавчої влади. Залишені напризволяще дрібні поселення, невеликі села і віддалені сільські території не одержали жодних якісних і системних соціально-економічних переваг.

Нині діюча система виборчого права дозволила в Україні зростись владі і бізнесу не тільки на загальнодержавному рівні, а й на місцевих рівнях в областях, районах і громадах.

Ради громад у сільській місцевості здебільшого сформовані під контролем крупних агропідприємств і діють за вказівками роботодавців.

Зрозуміло, що маючи, наприклад, у Полтавській області контроль над більшістю громад, обласною радою і частиною районних рад, олігархи-власники політпроектів прийматимуть рішення, ігноруючи інтереси місцевих жителів, дрібних підприємств, фермерів, діючи лише на власний корпоративний інтерес, а оптимізація соціально-економічної структури призведе до скорочення поселенської мережі і подальшої неконтрольованої урбанізації в Україні.

Короткий термін роботи нової системи самоврядування вказує на суттєві недоліки, диспропорції та чергові інституційні пастки в різних сферах суспільного життя, які вимагають державних регуляторних змін.

Так, у сфері земельних відносин ради громад переважно ігнорують інтереси селян у старостинських округах і перерозподіл земель здійснюють на користь юридичних і фізичних осіб центру громади, навіть не беручи до уваги рішення сесій сільських, селищних рад попередніх скликань.

Численні звернення жителів невеликих сіл підтверджують ігнорування їхніх потреб і суспільної думки, громадські обговорення щодо земельних рішень не проводяться, а самі рішення не оприлюднюються. Указане опосередковано підтверджує наявну корупційну діяльність посадових осіб окремих громад.

Законодавчі норми не завжди діють на суспільну користь, а, скоріш, навпаки, згідно із Законом України 711-IX від 17.06.2020 р. «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель» змінено систему відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва. Нормативна грошова оцінка

земель сільськогосподарського призначення – ріллі – становить у середньому 40 тис. грн за 1 га, а земель промисловості за межами населених пунктів у 10 разів вища, тобто 30 % від різниці становитиме лише 100 тис. грн на 1 га знищеної і втраченої суспільством ріллі (указаний розмір діє з 1996 року, 96 тис. грн за 1 га ріллі в Полтавській області). Тобто розміри відшкодування втрат не змінюються 25 років, незважаючи на індекс інфляції. Указане суттєво урізає бюджетні джерела докорінного поліпшення угідь, меліорації та інші земельні поліпшення в Україні, а законодавець знову «заховав» розміри відшкодування в розрахункові відсотки, які будуть розрахунково-суб'єктивно занижуватися зацікавленими особами з боку промислових, транспортних та будівельних компаній, що проводять зміну цільового призначення сільськогосподарських земель.

У державі достатня кількість земель сільськогосподарського призначення в межах сільських трудонедостатніх поселень для повноцінного функціонування й розвитку особистих селянських господарств, сімейних ферм, тепличних господарств, забезпечення молодих сімей і безземельних селян. Але правову норму в Україні – для ведення особистого селянського господарства – підмінено зовсім іншим псевдоінститутом, коли законодавець дозволив указані ділянки, отримані безоплатно, перепродавати та передавати в оренду.

Задіяти в економічний обіг державні і комунальні землі можна тільки ліквідувавши правові норми постійного користування та обмеживши строки оренди земель, адже громади отримали землі у власність скоріш віртуально, позаяк більшість земель обтяжені 49-річною орендою [10].

Державна монополія на землю в Україні відсутня, але державний і комунальний фонд земель, особливо орних, повинен становити не менше ніж 15 %. Скупка земель державою з метою надання в оренду та на створення й організацію агропромислових структур, фермерських господарств, першочергово для молодих сімей та для перерозподілу земель безземельним селянам на умовах регулювання обмеженого приватного права – необхідна умова забезпечення раціонального використання сільськогосподарських угідь, збереження системи розселення, розвитку поселенської мережі, як взаємопов'язаних процесів у суспільстві.

В Україні необхідно розробити систему пільгового оподаткування і стимулювання розвитку виробничої інфраструктури, стимулюючи

створення фермерських та комунальних господарств і кооперативів у дрібних селах, повторну забудову сіл, зберігаючи безоплатну приватизацію земель на умовах успадкованого права, тільки для молодих сімей, що бажають проживати в трудонедостатніх віддалених селах та займатися сільською працею.

Посилення контрольних функцій органів місцевого самоврядування, особливо в громадах, надавши працівникам громад та громадським контролерам статус інспекторів з контролю та охорони земель, також гарантуватиме раціональне використання земель і прозорість земельних відносин.

Законодавче невизначення порядку вилучення земельних ділянок сільськогосподарського призначення за використання з порушенням вимог статті 41 Конституції України призвело до стійкого погіршення родючості ґрунту, нецільового використання, а також до погіршення екологічного стану земель, приносячи суспільну значущість сталого розвитку територій. Країни світу формують інвайро-ментальні економічні системи, мінімізуючи споживання природних ресурсів та негативні екологічні впливи виробництва на природне середовище.

Природний шлях економічної еволюції розвитку земельних відносин полягає у визначенні оптимальних строків оренди земель сільськогосподарського призначення на рівні 20 років, а передачу в оренду земель на 49 років слід вважати як прихований тінювий продаж землі (що вимагає обмеження строків оренди до 20 років, а для державних та комунальних земель – до 10-ти) [6].

Обмеження права скупки земель необхідно визначити виходячи з кількості продуктивних земель та кількості проживаючих працездатних у сільських територіях:

- для громадян – жителів села – не більше 20 паїв (100 га) виключно в межах однієї адміністративної одиниці за місцем проживання (старостат);
- сільськогосподарським кооперативам та крупним агропідприємствам – не більше 70 % сільськогосподарських угідь у межах адміністративної одиниці (громада);
- фермерам – не більше 50 паїв у межах адміністративної одиниці (старостат).

Земельні ділянки сільськогосподарського призначення, незалежно від форм власності, потрібно зобов'язально ввести в державний кадастровий реєстр земель як основу ведення державного кадастрового обліку на комунальному і

державному рівнях за умови оцінки та моніторингу стану родючості, як невід'ємної частини поземельної книги на земельну ділянку.

Державні санкції за погіршення стану угідь повинні поширюватися на землі сільськогосподарського призначення, а розміри санкцій, відповідаючи реальному розміру економічних втрат, допоможуть компенсувати прямі витрати на рекультивацию порушених угідь. Державні і комунальні земельні ділянки сільськогосподарського призначення необхідно обтяжувати зобов'язальними нормами, що містять не тільки просторово-реєстрові, а й оцінку вартості і якості землі, як титулярне посвідчення права, виступають одночасно, згідно з витягами, свідоцтвом на право власності на землі стосовно приватних та уповноважених державою власників – господарюючих суб'єктів на зразок Державного фонду земель, казенних підприємств, а також нормами ведення органічного землеробства, заборонаю внесення гербіцидів та інших хімічних речовин, що погіршують якісні й екологічні характеристики земельних ділянок. Кадастрові номери ділянок треба доповнити цифрами шифру щодо виду угідь, функціонального призначення, виду використання, форми власності, історії походження права та існуючих обтяжень і обмежень на ділянку. Це сформує більш прозорі земельні відносини в країні.

Дрібні орендарі земель здебільшого не займаються докорінним поліпшенням угідь, крім організації крапельного зрошення. В Україні не проводяться культуртехнічні роботи та контурно-меліоративна організація території.

Розглядаючи песимістичні сценарії розвитку аграрного сектору, ми повинні передбачати, що частина агровиробників, довівши виснаження родючих земель до критичних меж при зневоднених ґрунтах та в умовах деградації сільської поселенської мережі, припинить господарську діяльність, і мати план дій держави і суспільства.

Якщо в Україні у період 1990–2020 рр. суттєвих коливань щодо площі осушених земель не відбулося, то площі зрошуваних угідь зменшилися в 10 разів.

Головна причина вказаних негативних явищ полягає в затягуванні проведення земельної реформи, коли сформовано тимчасовий характер землекористувань. З 1990 року землі з меліоративними системами майже повністю потрапили у приватну власність фізичних осіб. Зрошувані землі Полтавської області з існуючою мережею систем зрошення використовують 717 землекористувачів та землевласників, у тому числі 53

сільськогосподарських підприємства, 664 фізичні особи та 12 фермерських господарств. Розрив технологічної цілісності меліоративних систем та відсутність відповідальності за належне використання зрошувальних систем, які в багатьох випадках залишилися без господаря, призвело до руйнування, розграбування і втрати зрошувальними системами функціональних властивостей.

2020 рік знаковий для України прийняттям Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», який полягає у знятті мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. Більшість обмежень у сфері обігу земель так і залишилися, і головне те, що на сьогодні принцип економічної і правової рівноправності так не діє через обмеження і відтермінування можливості купівлі ділянок для юридичних осіб – орендарів, які земельні ділянки роками стабільно і добросовісно обробляють, забезпечуючи цільове використання, сплачуючи земельні платежі і підтримуючи природну родючість [1].

У більшості високорозвинених країн світу частка меліорованих земель сягає 80 %, що вказує на високу стабільність продуктивності рослинництва, високий ступінь продовольчої безпеки та стійкість агровиробництва до негативних кліматичних чинників.

У масивах підприємств України десятки тисяч гектарів проблемних орних меліорованих земель із діючими дренажними системами. Наявність дренажів унеможливує повноцінну осінньо-зимову водоакумуляцію, накопичення вологи в двометровому шарі та позитивний вплив підґрунтових вод на родючість.

Потрібно змінити політику орендних відносин на меліорованих землях порівняно з богарними землями з метою гарантованого і стабільного землекористування через довготермінову оренду та викуп земель, зміною договірних умов з урахуванням наявності невіддільних меліоративних поліпшень. Договірні умови з власниками пайових ділянок мають конфіденційний і персоніфікований характер, але потрібна дієва регуляторна державна політика консолідації меліорованих земель і особливого використання та обов'язковості зрошення. Законодавець на меліорованих землях мінімальний строк оренди визначив у 10 років, що лише на два роки більше порівняно з немеліорованими, але правовий захист орендарів, що здійснюють невіддільні поліпшення та полив, потребує визначення більших строків оренди, а земельні відносини – врегулювання та

стимулів держави в бік орендарів, які можуть і хочуть використовувати орні землі на умовах зрошення.

Якщо збережуться тренди підвищення середньомісячних температур в Україні в найближчі 10 років, то без заходів меліорації та додаткових інвестицій з метою зрошення степу – від 400 тис. грн на 1 га, лісостепу – від 200 тис. грн на 1 га інтенсивне і стійке землеробство стане під великою загрозою існування. Продовжаться не тільки процеси скорочення площ орних земель, а й розпочнуться процеси опустелювання українського степу.

Стратегія розвитку державного регулювання земельних відносин в аграрному секторі України повинна передбачати п'ять напрямів:

- розробка і прийняття нових Земельного та Екологічного кодексів і Державної програми розвитку земельних відносин;

- врахування зональних та регіональних особливостей розвитку аграрного сектору, традиційних інститутів земельних відносин та соціально-економічного стану села в різних регіонах України;

- припинення мораторію на обіг земель сільськогосподарського призначення, але попередження масової спекуляції й обезземелення селян за допомогою сучасних нормативно-правових і адміністративних рішень;

- повернення до спільно-сумісної форми власності на земельні ділянки (колишні частки, паї) без виділення паю в натурі в цілісному масиві у південних, центральних та східних областях. Консолідоване спільно-сумісне використання в межах масиву може виступати обов'язковою умовою і головним обтяжувальним аспектом власності на зрешувальних, глибокомеліорованих та докорінно поліпшених землях.

Узявши до уваги соціально-економічну та зональну специфіку, необхідно розробити регіональні державні програми, які враховують особливості регіонів. Історичні уроки дають приклади розробки особливих уложень для окремих губерній імперії та для земель Козачих військ у ході реформи 1861 року. В Україні паювання, роздержавлення і подальші трансформації земельних відносин проведені одноманітно для різних регіонів, указним порядком, тому й позитив від реформи отримали близько 20 % селян і сільських територій, інші тільки потерпають від наслідків реформ. Реформа не завершилась, – а це певною мірою позитивний момент, – є можливість зробити декілька кроків назад. Але не загалом, а

через сучасні механізми державного регулювання, використовуючи адмінресурс держави, економічні стимули та санкції.

Селянам центральних і південних областей України економічні і правові норми повинні дати змогу за рахунок кооперації відновлювати втрачену виробничу аграрну структуру. Західні області мають напрацювати механізм щодо викупу земель та формування стійких сімейних одноосібних господарств з їхньою подальшою кооперацією у сфері збуту, переробки, матеріального постачання і обслуговування.

Пропонуємо створити великі сімейні ферми та фермерські господарства у Поліссі, потужні спеціалізовані кооперативи з виробництва технічних культур, сучасні тваринницькі комплекси у північних областях України.

Санкції за спекуляцію землею необхідно частково перевести в площину Податкового кодексу, яким слід передбачити митні збори (на порядок вищі, ніж сучасна нормативна грошова оцінка земель). Дійсно, при вартості 1 м² землі в приміській зоні м. Києва в межах 10–100 дол., сотки – від 1 до 10 тис. дол., а за 1 га в межах 1 млн грн санкція за перепродаж 1 га в розмірі нормативно-грошової оцінки 21–45 тис. грн за 1 га позитивно не вплине на ситуацію. Землі в Київській області будуть перепродаватися по 3–5 разів за рік зі сплатою указаних низьких штрафів.

Створення кооперативів сільськогосподарських підприємств можна не лише покласти на власників паїв та особистих селянських господарств, а й на громади та державу при підтримці Державного земельного банку, Державного фонду земель, виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та стимулюванні з боку держави.

На основі проведених досліджень запропоновано концептуальну модель стратегії розвитку державного регулювання земельних відносин в аграрному секторі (див. рис.).

Повна реалізація напрямів удосконалення земельних відносин забезпечить раціональне, високоефективне й екологічнобезпечне використання земель сільськогосподарського призначення, збереження і примноження продуктивного потенціалу земель України, як найбагатшого надбання нашого народу.

Висновки. Для визначення цілей і систематизації земельних трансформацій та земельної реформи в Україні необхідно прийняти Державну програму розвитку земельних відносин до 2030 року та розробити новий Земельний кодекс.

Рис. Концептуальна модель стратегії розвитку державного регулювання земельних відносин в аграрному секторі

Необхідно реформувати систему земельних податкових та орендних платежів, забезпечивши їх стимуляційну роль, сформувати порядки пільгових оподаткувань та відшкодування суб'єктам господарювання витрат на поліпшення стану угідь; проводити державні меліоративні заходи, ввівши штрафні санкції за погіршення природної родючості земель.

Перебороти існуючі негативні тенденції та просторову невизначеність можна, забезпечивши в Україні повноцінний обіг земель сільськогосподарського призначення та ефективні державні механізми регуляторної економічної політики в сільськогосподарському землекористуванні, а саме:

- надаючи переважне право викупу земельних ділянок орендарям, які не тільки орендують масиви, а й проводять меліоративні роботи, здійснюючи докорінні невіддільні поліпшення орендованих земель. Вкуп державних і комунальних земель (включаючи відмерлу спадщину) повинен здійснюватися орендарем заявним порядком за цінами згідно з нормативно-грошовою оцінкою земель;
- створивши Державний земельний банк для кредитування операцій купівлі земель та інвестицій, особливо для проведення меліорації земель;
- надавши можливість передачі в концесію сільськогосподарським виробникам права на вкуп гідротехнічних споруд, земель водного фонду з метою відновлення, реконструкції та

будівництва водоакumuляційних, протиерозійних та інших споруд для цілей меліорації;

– поновивши в податковому законодавстві цільовий характер витрат від надходжень земельних податків та платежів за державні і комунальні землі (включаючи орендні платежі). Гроші від землі повертати лише на докорінне поліпшення земель, меліорацію, реконструкцію і створення захисних насаджень, включаючи формування кредитного кошика Державного земельного банку.

Право на вкуп земель сільськогосподарського призначення повинні мати як фізичні, так і юридичні особи, а переважне – власники суміжних ділянок та орендарі, що безпосередньо займаються сільськогосподарським виробництвом. Право на вкуп земель повинно бути надано Державному фонду земель та органам місцевого самоврядування, особливо щодо недобросовісних угод і низькобонітетних угідь.

Бібліографічний список

1. Бурлака Р., Возненко І., Мартинюк О. Земля у власності: обов'язки та права. *Вісник Державної фіскальної служби України*. 2017. № 40 (944). URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100006113-zemlya-u-vlasnosti-obovyazki-ta-prava> (дата звернення: 25.04.2021).
2. Вервейко А. П., Попов А. С., Коваленко Л. М. Земельний кадастр. Оцінка землі: практикум. Харків: ХНАУ, 2009. 63 с.
3. Даниленко А. І. Стан реального сектору економіки України: тенденції змін за роки незалежності. *Фінанси України*. 2019. № 5. С. 7–36.

4. Мірошниченко А., Мартин А., Ріпенко А. Приватизація земель: від корупційного механізму до засобу забезпечення соціальної справедливості. *Земельне право України*. 2013. № 6. С. 36–50.
5. Новаковський Л. Сучасні проблеми регулювання земельних відносин в Україні. *Землепорядний вісник*. 2013. № 6. С. 2–6.
6. Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель: Закон України № 711-IX від 17.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (дата звернення: 25.04.2021).
7. Сохнич А. Я., Котикова О. І. Особливості впливу умов землекористування на його сталий розвиток. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2012. № 1–2. С. 54–59.
8. Ступень М. Г. Напрями формування сталого землекористування в населених пунктах. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 4. С. 85–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zp_2017_4_19 (дата звернення: 25.04.2021).
9. Третяк А. М., Третяк В. М., Поліщук А. С. Особливості оцінки вартості сільськогосподарського землекористування в земельній іпотечі. *Агросвіт*. 2021. № 7–8. С. 10–17. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3412&i=1> (дата звернення: 25.04.2021).
10. Шарий Г. І., Горлачук В. В. Земля і ринок: монографія. Полтава: Шевченко Р. В., 2019. 346 с.

Стаття надійшла 02.05.2021

ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НІШЕВОГО ТВАРИННИЦЬКОГО АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

І. Черевко, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-8411-6136

Г. Черевко, д. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-0072-5816

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.019>

Черевко І., Черевко Г. Тенденції і проблеми розвитку нішевого тваринницького агробізнесу в Україні

Розвиток нішевого сільського господарства, як свідчить досвід інших країн, а також хоча й невеликий, але вже наявний досвід виробників в Україні, стосується не лише рослинницьких культур. Не менш інтенсивно він відбувається і в галузях тваринництва, але в тих галузях, які можна назвати повною мірою нетрадиційними. Для малих виробників нішеве сільське господарство є особливо привабливим, оскільки виробництво традиційних видів сільськогосподарської продукції у таких господарствах не дозволяє максимально витримати вимоги технологічних процесів і забезпечити досягнення достатньо рівня прибутковості, а тим більше – організувати вигідний продаж виробленої продукції, через малі її обсяги, та ще й за фактичної відсутності кооперації у секторі цієї категорії виробників. Крім того, велика кількість видів продукції нішевого характеру дає змогу широко диверсифікувати напрями ведення галузі і тим самим застрахувати себе від можливих ризиків, характерних для традиційних культур і відповідної вузької спеціалізації на них. Нішеве виробництво також дозволяє значно підвищити рівень зайнятості на селі, оскільки воно потребує додаткових робочих рук унаслідок порівняно вищого рівня трудомісткості нішевої продукції. У галузі тваринництва нішевий напрям одержав розвиток порівняно недавно, але вже на сьогодні він є досить диверсифікований. Основні види нішевої тваринницької продукції, виробництво яких наразі практикується в Україні: продукція вирощування равликів, устриць, жаб, змій, перепілок, хробаків, качок, страусів, молоко і м'ясо та сир овець (бринза) і кіз, коней (кумис), буйволів тощо. Наведені приклади ведення нішевого тваринницького бізнесу в Україні засвідчують його високу ефективність.

Стримують нішевий напрям розвитку тваринництва ті ж бар'єри, що притаманні і сектору рослинництва, – брак досвіду, відсутність координації і кооперації, належної культури споживання такої продукції. Він не супроводжується відповідним науковим та інформаційно-консультативним забезпеченням та підтримкою держави. Власне, головним чинником, який міг би значно динамізувати розвиток нішевого сільського господарства, у тому числі й тваринництва, у сучасних умовах могла б стати реальна державна підтримка у вирішенні виробниками такої продукції зазначених проблем шляхом сприяння розвитку системи забезпечення і обміну потрібною інформацією, підвищення рівня доступності кредитів, налагодження консультативно-інформаційного обслуговування, відповідного спрямування дорадництва, тобто створення хоча б якоюсь мірою сприятливих умов та культури споживання нішевих видів продукції.

Ключові слова: нішеве виробництво, тваринництво, ефективність, бар'єри розвитку.

Cherevko I., Cherevko H. Trends and problems of development of niche animal agribusiness in Ukraine

The experience of other countries as well as a small but already existing experience of producers in Ukraine confirms that development of niche agriculture is applied not only to crops. It is not less intense in the animal husbandry branches, but in those branches, which can be called fully unconventional. For small producers, niche agriculture is particularly attractive because production of traditional agricultural products in such farms does not allow to withstand the requirements of technological processes and ensures a sufficient level of profitability, and even more so – to organize a profitable sale of manufactured products due to its small volumes, and even in the actual absence of cooperation in the sector of this category of producers. In addition, a large number of niche products secures a wide diversity of the areas of the branch and thus, to insure themselves against possible risks inherent in traditional crops and the corresponding narrow specialization in them. Niche production also significantly increases the level of employment in rural areas, as it requires additional job positions due to the relatively higher level of labor intensity of niche products. In the field of animal husbandry, the niche direction has been developed relatively recently, but today it is quite diversified. The main types of niche animal products, the production of which is currently practiced in Ukraine: production of snails, oysters, frogs, snakes, quails, worms, ducks, ostriches, milk and meat and cheese from sheep («brynza») and goats, horses («kumys»), buffaloes, etc. The given examples of niche animal business, conducted in Ukraine, testify to its high efficiency.

The niche direction of livestock development is constrained by the same barriers that are characteristic for the crop sector – lack of experience, lack of coordination and cooperation, of such products consumption proper culture. It is not accompanied by the appropriate scientific and information-advisory support and support of the state. Actually, the main

factor that could significantly dynamize the development of niche agriculture, including animal husbandry, in modern conditions, there could be real state support in such problems solved by the manufacturers of such products by promoting development of the system for the necessary information providing and exchanging, increasing the level of availability of loans, advisory and information services establishment, the appropriate direction of consulting, ie, creation of at least to some extent favorable conditions and culture of consumption of niche products.

Key words: niche production, animal husbandry, efficiency, development barriers.

Постановка проблеми. Розвиток нішевого сільського господарства, як свідчить досвід інших країн, а також хоча й невеликий, але вже наявний досвід виробників в Україні, стосується не лише рослинницьких культур. Не менш інтенсивно він відбувається і в галузях тваринництва, але в тих галузях, які можна назвати повною мірою нетрадиційними. Популярність продукції цього напрямку виробництва у названому секторі аграрної економіки в Україні чим далі, тим більше зростає, але це зростання наразі відбувається явно недостатніми темпами. Нішевий напрям розвитку тваринництва стримують ті ж бар'єри, що характерні і для сектору рослинництва – брак досвіду, відсутність координації і кооперації, належної культури споживання такої продукції. Розвиток цього напрямку нішевого виробництва не супроводжується відповідним науковим та інформаційним забезпеченням. Держава явно залишається поки що осторонь цього процесу в сенсі можливої фінансової підтримки. У сукупності ці чинники явно стримують темпи зазначеного зростання, що, відповідно, формує високий рівень актуальності досліджень у напрямі узагальнення вже існуючого досвіду вирощування на харчові потреби жаб, змій, равликів, устриць, страусів, бугаїв, коней, комах, перепілок, кіз тощо, переробки продукції їх вирощування і оцінки ефективності цього бізнесу, ідентифікації основних проблемних моментів у подальшому розвитку цього напрямку агробізнесу та накреслення відповідних шляхів їх розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема диверсифікації напрямів господарської діяльності у сільській місцевості привертає до себе увагу таких учених-економістів, як В. Арістов [2], Ю. Кернасюк [9; 10], Р. Кісель [2; 3], М. Клодзінський [24], О. Маслак [12], В. Ткачук [19], Л. Удова і К. Прокопенко [2], Г. Черевко [22] та ін. Зокрема, В. Ткачук у диверсифікації вбачає чинник розширення асортименту потенційних можливостей виробників на селі вирішувати соціальні проблеми [19, с. 94]. Низка відомих польських науковців відзначає, що зміни у розвитку сільських територій зумовлюють формування на селі тенденцій до інтенсивного переходу від монофункційного до багатофункційного і

достатньо диверсифікованого щодо напрямів розвитку аграрної економіки [23, с. 41; 24, с. 170].

Шляхів вирішення проблеми диверсифікації напрямів діяльності сільськогосподарських виробників є досить багато. Серед них на особливу увагу заслуговує розвиток порівняно малими виробниками нішевого напрямку виробництва та переробки його продукції на відповідні нішеві продукти. Такий напрям розвитку сільського господарства формує певний рівень атракційності для вчених-економістів, але наразі серед доступних літературних джерел можна знайти публікації переважно практиків, що вже мають певний досвід у вирішенні зазначеної проблеми, або відповідних експертів – спеціалістів у галузі. Публікації на цю тему є досить розрізнені і в основному «інтернетного» інформаційно-констатуючого характеру. Фундаментального аналізу стану цієї галузі практично не проводиться. Результати ж досліджень вчених можна шукати більшою мірою серед матеріалів вузькоспеціалізованих науково-практичних конференцій. Зокрема, особливості нішевих культур досить детально охарактеризовані В. Арістовим [2], який вважає, що нішеві продукти є прерогативою невеликих сільськогосподарських підприємств та окремих виробників типу фермерів чи звичайних селян-одноосібників. Відповідні критерії класифікації видів виробництва як нішевих пропонує О. Маслак, акцентуючи увагу на їх високій питомій прибутковості, достатності незначних виробничих площ, відсутності конкуренції на ринку, порівняно вищій трудомісткості одиниці продукції, нижчому рівні механізації виробничих процесів [12]. Найбільше аналітичної інформації про стан нішевого виробництва в Україні та можливі напрями його подальшого розвитку можна одержати хіба що з публікацій Ю. Кернасюка [9; 10]. Дорадча служба в цьому напрямі практично не працює. У проаналізованих доступних публікаціях зазначається, що виробництво нішевої продукції є надзвичайно вигідним і має низку переваг [3]. Воно є високорентабельним, хоча різні напрями нішевого виробництва ранжуються за рівнем рентабельності та ефективності експорту продукції [13]. Однак усе ще не великі масштаби розвитку цієї галузі в Україні і практична

відсутність відповідного сприятливого середовища для її ефективного розвитку зумовлюють об'єктивну наявність широкого поля для продовження наукових досліджень у зазначеній сфері.

Постановка завдання. Основним завданням статті є представлення результатів дослідження проблем нішевого напрямку виробництва тваринницької продукції в процесі диверсифікації сільськогосподарського виробництва й підвищення ефективності функціонування малих фермерських та індивідуальних господарств населення.

Виклад основного матеріалу. В Україні сьогодні функціонує близько 9000 фермерських господарств, які мають у землекористуванні до 20 га [7]. Для них нішеве сільське господарство є особливо привабливим, оскільки виробництво традиційних видів сільськогосподарської продукції у таких господарствах не дозволяє максимально витримати вимоги технологічних процесів і забезпечити досягнення достатньо рівня прибутковості, а тим більше – організувати вигідний продаж виробленої продукції, через малі її обсяги, та ще й за фактичної відсутності кооперації у секторі цієї категорії виробників. Крім того, велика кількість видів продукції нішевого характеру дає можливість широко диверсифікувати напрями ведення галузі і тим самим застрахувати себе від можливих ризиків, характерних для традиційних культур і відповідної вузької спеціалізації на них. Нішеве виробництво також дозволяє значно підвищити рівень зайнятості на селі, оскільки воно потребує додаткових робочих рук унаслідок порівняно вищого рівня трудомісткості нішевої продукції.

У галузі тваринництва нішевий напрям одержав розвиток порівняно недавно, але вже на сьогодні він є досить диверсифікований.

Прикладом успішної практики ведення зазначеного напрямку бізнесу є ПрАТ «Рівнянське», що на Кіровоградщині, яке вже понад 10 років займається вирощуванням індиків. Час і досвід показав, що найвигіднішою індичою фермою може бути лише та, яка реалізує, перш за все, яйця для інкубації та індичат, бо співпраця з ресторанами не дала бажаного ефекту, а продаж індичого м'яса так і не став для ферми основним заробітком. Якщо індик, що важить дванадцять і більше кілограмів, продається по 75 грн за кілограм живої ваги, то не кожен готовий віддати за нього майже 1000 грн. Конкуренції власники ферми не бояться, бо ці птахи на початку свого життя настільки вибагливі, що в індичому бізнесі залишаються лише найсильніші [11].

Не менш цікавим прикладом реалізації унікального бізнес-проекту є налагодження виробництва кумису на фермі «Dengoff AgroFamily», що на Київщині [25]. Нетрадиційний напій із кобилячого молока для України є цілком новим та незвичним, конкуренція на ринку практично відсутня, бо виробників такої продукції в Україні є лише кілька [1]. Але розвиток такого бізнесу стримують відсутність культури споживання цієї продукції та висока ціна, яка в силу обставин наразі не може бути нижчою.

В Україні існує десять великих компаній і кілька десятків дрібних фермерів, які займаються равликами (гелісікультурою). Виробники експортують в Європу до 90 % своєї продукції. Щороку європейці з'їдають кількості тонн равликів, при цьому попит на них залишається стабільно високим і навіть не задоволеним [14]. У створення повноцінної ферми зі спеціалізованим обладнанням і переробним цехом необхідно вкласти 150 000 євро. Такі інвестиції дозволяють вийти через три–п'ять років на обсяги 10–15 тонн на рік. За цей період вкладення окупляться [17]. М'ясо равликів – здорова білково-мінеральна органічна їжа, яка апіорі не може бути іншою, оскільки ці тваринки не переносять «хімічного» харчування.

З 2017 р. у с. Солонці, біля Львова, функціонує сімейне фермерське господарство «Західний равлик». Тут вирощують равликів, яких експортують до країн ЄС в обсязі близько 25 тонн щороку. Крім того, продукцією їх вирощування є ікра. Фермерський слимак стає дорослим за дев'ять місяців, тоді як природному потрібно три роки. Його вартість за кілограм – від 6 до 16 євро, тоді як зібраний у дикій природі коштує близько долара за кілограм. Ця ніша в Європі стала відкритою через заборону збирати там природного равлика [16].

На фермі також практикують гастротури – поєднання екскурсії з дегустацією равликів. На гастротурах відвідувачі можуть скуштувати канапку з равликовою ікрою, яка є надзвичайно дорогою – 28 тисяч гривень за кілограм, тому її не накупишся. А канапка на фермі коштує 60–70 грн. Ікру реалізують в Україні – обсяги цієї продукції занадто малі для поставок на зовнішні ринки. Ще дорожчий і цінніший є равликовий слиз, який використовують у косметології та медицині. Мушлі ферма використовує для подачі равликів у ресторанах [16].

Фермерське господарство «Західний равлик» є першою в Україні фермою, яка почала розводити змії. Близько 70 змії тримають на м'ясо, адже воно зміцнює імунітет, допомагає

людям, хворим на туберкульоз. Змії ростуть три роки до «істинного стану». Специфіка цього бізнесу в тому, що зміїне м'ясо, звичайно, не стане масовим продуктом, але завжди знайдуться охочі спробувати щось нове. Страва зі змії є дорогою – орієнтовно 3–4 тис. грн за порцію. Згодом на фермі планують розводити й отруйних плазунів не лише задля м'яса, а й для того, щоб отримати отруту для фармацевтики. До речі, фермери планують також вирощувати жаб, а у перспективі, можливо, і ферму сарани запустять [5].

У 2015 р. у Львові відкрився невеликий ресторан «Tante Sophie». Назва з французької перекладається як «Тітонька Софія», а за задумом авторів в основі меню лежать страви за класичними рецептами кухні французького Провансу [8]. У селі Яблунівці було засноване фермерське господарство «Давидко», а згодом створена сучасна мініферма з розведення равликів, яку назвали «Tante Snails». Нині у львівському ресторані ціна порції масою 200 г стартує від 240 грн. А щоб задовольнити потреби ресторану та його клієнтів у стравах із жаб'ячих лапок, фермери вирішили вирощувати на своїй фермі жаб. Пара породистих жабок для розведення на спеціальній фермі коштує від 100 доларів [8]. І хоча в Україні м'ясо жаб поки що не користується популярністю, але жаб'ячі лапки завжди можна буде постачати на ринок Європи чи інших країн [8].

Лише кілька років тому підприємливі фермери почали будувати устричні ферми і вирощувати перших українських устриць біля Чорного моря, де є величезний потенціал для устричного промислу. Цей бізнес окупається вже за перший сезон, який триває три роки (поки виросте молюск). В Україні ціна на устриці стартує від 100 грн і до кількох тисяч [21].

Дуже прибутковою справою за умови грамотного утримання й правильного вибору порід є вирощування качок – особливо, якщо поруч є водойма. Для організації ферми на 400 голів качок досить приміщення площею 30 м². Вартість будівництва пташника залежить від обраних матеріалів і конструкції та коливається в межах 180–200 тис. грн, невелика ферма з розведення качок може окупитися вже через рік після початку реалізації проекту. Якщо реалізувати продукцію через гуртових посередників, прибуток буде удвічі меншим, а отже, витрати окупляться не раніше ніж через три роки [6].

Дуже перспективний бізнес – сучасні страусові ферми. Сьогодні на території країни вже існує близько 200 господарств із вирощування та розведення страусів. За 1 кг страусиного м'яса (філе) в Україні просять від 350 до 900 грн. За

одне страусине яйце – близько 250 грн. Вкладення в страусину ферму окупуються протягом 2–3 років [4].

Козівництво та вівчарство – галузі, що останнім часом стрімко набирають обертів в Україні. Попри проблеми та перепони, усе більше українських фермерів вбачають у них перспективу та виявляють бажання розвиватися в цьому напрямі [15]. За різними оцінками, справжня ринкова ціна бринзи – мінімум 300 грн/кг. Водночас просунути бринзу за межі Карпатського регіону складно – масовий покупець не сприймає цей смак, магазини й ресторани теж поки що її не купують [18].

Це лише кілька прикладів успішного ведення нішевого аграрного бізнесу в Україні, але й вони засвідчують його високу ефективність. Немає, звичайно, підстав для абсолютизації нішевого виробництва як панацеї від усіх проблем у секторі малих сільськогосподарських виробників. Нішева специфіка цілої низки видів продукції має досить виражений часовий характер – те, що якийсь час було нішевим, при досягненні певного моменту у своєму розвитку може втратити риси нішевої і перейти у розряд традиційного виду виробництва. Крім того, перехід на нішеве виробництво потребує певного безприбуткового періоду. Тому очевидно, що, роблячи ставку на нішевість того чи іншого виробництва, треба враховувати зазначену особливість цієї нішевої і, плануючи свої інвестиції, слід добре зважувати всі можливі альтернативи – можливо, доцільніше вкладати кошти у щось більш тривале, типу традиційного ягідництва: віддача від таких інвестицій може бути більш віддаленою в часі, але зате надійнішою.

Висновки. Диверсифікація напрямів господарювання малих сільськогосподарських виробників за рахунок розвитку нішевих видів виробництв безперечно позитивно впливатиме на ступінь реалізації основних засад зрівноваженого розвитку сільських територій в Україні, оскільки вона дозволить підвищити добробут як самих виробників цієї продукції, так і мешканців відповідних поселень, підвищуючи їхній рівень зайнятості і доходів та сприяючи розвитку локальної соціальної інфраструктури. Значення розвитку нішевого сільського господарства для малих виробників важко переоцінити, оскільки таким чином вони можуть значно збільшити обсяг своїх доходів та на цій основі підвищити рівень якості життя своїх родин, а також позитивно впливати на ефективну реалізацію відомої Концепції зрівноваженого розвитку сільських регіонів країни.

Нішевий напрям розвитку тваринництва в Україні є порівняно новий, і його стримують ті ж бар'єри, що характерні і для сектору рослинництва, – брак досвіду, відсутність координації і кооперації, належної культури споживання такої продукції. Існуюча в Україні практика вже засвідчує високу ефективність такого напрямку. Але його розвиток не супроводжується відповідним науковим та інформаційно-консультативним забезпеченням і підтримкою держави. Власне, головним чинником, який міг би значно динамізувати розвиток нішевого сільського господарства, у тому числі і тваринництва, у сучасних умовах могла б стати реальна державна підтримка у вирішенні виробниками такої продукції зазначених проблем шляхом сприяння розвитку системи забезпечення і обміну потрібною інформацією, підвищення рівня доступності кредитів, налагодження консультативно-інформаційного обслуговування, відповідного спрямування дорадництва.

Бібліографічний список

1. Агрофірма з Київщини випускатиме кумис під власним брендом. 2019. URL: <https://kurkul.com/news/16308-agrofirma-z-kiyivschini-vipuskatime-kumis-pid-vlasnim-brendom> (дата звернення: 16.01.2021).
2. Арістов В. 2017. Фермери або агрохолдинги? Оптимальна модель розвитку українського агробізнесу. URL: <https://uhbdp.org/ua/news/agr-news/1330-fermery-abo-ahrokholdynhy-optymalna-model-rozvytku-ukrain-skoho-ahrobiznesu> (дата звернення: 20.12.2020).
3. Виважені рішення та вивчення ринку приведуть до мільйона з гектару: підсумки конференції. 2017. URL: <https://uhbdp.org/ua/1191-vivazheni-rishennya-ta-vivchennya-rinku-privedut-do-miljona-z-gektaru-pidsumki-konferentsiji> (дата звернення: 16.01.2021).
4. Вигідний бізнес: як заробляти на розведенні страусів? 2021. URL: <https://agreview.com/news/vyhidnyj-biznes-yak-zaroblyaty-na-rozvedenni-strausiv> (дата звернення: 10.02.2021).
5. В Україні відкрили першу зміїну ферму. 2019. URL: <https://espresso.tv/news/2019/06/14/v-ukrayini-vidkryly-pershu-zmiynu-fermu> (дата звернення: 21.12.2020).
6. Герасименко А. 2021. Математика агробізнесу: вирощування качок. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/955-matematika-agrobiznesu-viroschuvannya-kachok>? (дата звернення: 10.02.2021).
7. Дрібні фермери України у пошуках ринкової ніші. 2019. URL: <https://infoindustria.com.ua/dribni-fermeri-ukrayini-u-poshukah-rinkovoyi-nishi/> (дата звернення: 22.12.2020).
8. Капустіна К. 2020. Жаба за 50 доларів: як заробити на розведенні жаб. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/817-jaba-za-50-dolariv-yak-zarobiti-na-rozvedenni-jab>? (дата звернення: 28.12.2020).
9. Кернасюк Ю. Експортний тренд – нішеві культури. *Агробізнес сьогодні*. 2015. № 4 (299). С. 32–33.
10. Кернасюк Ю. Ринок нішевих агрокультур. *Агробізнес сьогодні*. 2018. № 22 (389). С. 12–16.
11. Лутицька Л. Індича ферма: чи вигідний бізнес? URL: <https://kurkul.com/blog/263-indicha-ferma-chi-vigidnyy-biznes> (дата звернення: 12.12.2020).
12. Маслак О., Маслак Н., Гужвенко С. Передумови розвитку малого підприємництва в сільській місцевості. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 2018. Vol. 4, № 4. P. 113–129. URL: <http://are-journal.com> (дата звернення: 25.12.2020).
13. Над прірвою маржі: огляд ринку нішевих культур (ч. 3). 2017. URL: <https://agrodaily.com.ua/2017/12/13/nad-privoyu-marzhi-yak-zaroblyty-na-nishevyyh-kulturah-i-skilky-tsogo-chekaty-ch-3/> (дата звернення: 15.12.2020).
14. Наша ферма – «Мокрий двір». 2019. URL: http://hodowla-slimakow.pl/uk/наша-ферма-мокрый-двир/?gclid=EA1aIQobChMIz-vYwdLc4AIVk5QYCh3oNglUEAA YASA AEgIZffD_BwE (дата звернення: 15.12.2020).
15. Олексин А. 2017. Конкуренції у вівчарстві не може бути апіорі. URL: <https://kurkul.com/interview/187-tetyana-lisenko-konkurenciyi-u-vivcharstvi-ne-moje-buti-apiori> (дата звернення: 15.12.2020).
16. Прибуткові слимаки. Як зробити бізнес на равликах? 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/08/29/639965/> (дата звернення: 15.12.2020).
17. Равликова ферма: рентабельність бізнесу сягає 100 %. 2017. URL: <https://landlord.ua/news/ravlikova-ferma-rentabelnist-biznesu-syagaye-100/> (дата звернення: 20.12.2020).
18. Сировари допомагають закарпатським вівчарам заробити на бринзі. 2017. URL: <https://kurkul.com/news/10234-sirovari-dopomagayut-zakarpatским-vivcharam-zarobiti-na-brinzi> (дата звернення: 15.01.2021).
19. Ткачук В. Соціальний вектор розвитку диверсифікаційних процесів в аграрних підприємствах. *Аграрна економіка*: 2014. № 7 (1–2). С. 93–96.
20. Удова Л., Прокопенко К. Нішеві культури – нові перспективи для малих суб'єктів господарювання в аграрному секторі. *Економіка і прогнозування*. 2018. № 3. С. 102–115.
21. Устрици и Украина: бизнес на деликатесах. Аналитика. 2017. <http://agroportal.ua/publishing/analitika/ustritsy-i-ukraina-biznes-na-delikatesakh/> (дата звернення: 20.01.2021).
22. Cherevko G. Diversification of business direction in the context of sustainable development of rural areas. *Agrarian Economy*. 2016. № 9 (1–2). P. 5–8.
23. Kisiel R. Obszary wiejskie i rolnictwo wobec wezwań XXI wieku. *Roczniki naukowe SERIA*. 2001. 3, 1. P. 39–45.
24. Kłodziński M. Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich w Polsce i w krajach Unii Europejskiej. Warszawa: SGGW, 1996.
25. MLK PWR – сила молока, або Нетрадиційний бізнес-проект на Київщині. 2019. URL: <https://kurkul.com/interview/591-mlk-pwr--sila-moloka-abo-netraditsiy-niy-biznes-proekt-na-kiyivschini/> (дата звернення: 20.01.2021).

Стаття надійшла 17.02.2021

МОНІТОРИНГ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Р. Содома, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-5020-6440

Ю. Дубневич, к. е. н.

ORCID ID 0000-0002-4843-6239

Г. Марків, к. е. н.

ORCID ID 0000-0001-5292-0982

Львівський національний аграрний університет

Т. Шматковська, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-2771-9982

Волинський національний університет імені Лесі Українки

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.024>

Содома Р., Дубневич Ю., Марків Г., Шматковська Т. Моніторинг соціально-економічного розвитку територіальних громад

Досліджено науково-прикладні аспекти децентралізації. Розглянуто методичні підходи до проведення аналізу соціально-економічного розвитку громад. Деталізовано структуру ресурсної бази соціально-економічного розвитку територіальних громад. Визначено, що більшість матеріальних ресурсів, на жаль, вичерпується і не відновлюється. Розглянуто методика, яка передбачає використання низки індикаторів, що відображають стійкий або нестійкий розвиток економічних показників та враховують їх різну спрямованість. Доведено, що реформування територіальної організації влади є дієвим механізмом стимулювання економічної активності, розробки ефективних стратегій регіонального та місцевого розвитку. Показано зміни в бюджетній політиці відповідно до нових підходів до управління адміністративно-територіальними утвореннями. Схематично показано державну підтримку розвитку територій в Україні, виражену в цифровій динаміці. Особливий акцент зроблено на індексі податкоспроможності територіальних громад Львівської області. Проаналізовано результати поточних і перспективних планів окремих територіальних громад за показниками середнього розміру власних доходів, надходження місцевих податків і зборів, питомої ваги видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах. Окреслено основні пріоритети податкоспроможної територіальної громади в сучасних умовах. Детально описано особливості реверсної та базової дотації територіальних громад Львівської області. Встановлено принципи фінансового забезпечення діяльності територіальних громад, що є підґрунтям їхньої фінансової спроможності. Здійснений аналіз може бути використаний для розробки процедури моніторингу, сценаріїв і стратегій ефективного соціально-економічного розвитку сільських територій, для формування соціальної зрівноваженості.

Ключові слова: ресурси, фінансова децентралізація, соціально-економічний розвиток, територіальна громада, перспективний план розвитку територіальної громади.

Sodoma R., Dubnevych Yu., Markiv H., Shmatkovska T. Monitoring of the social and economic development of territorial communities

The scientific and applied aspects of decentralization are considered in the article. Methodical approaches to the analysis of social and economic development of communities are outlined. The structure of the resource base of the social and economic development of territorial communities is specified. It is determined that unfortunately, most material resources are exhaustible and not renewable. The authors of the research concern the methodology, which involves a number of the indicators reflecting sustainable or unsustainable development of economic indices and consider their various orientation. It is proven that the reform of the power territorial organization is an effective mechanism for stimulating economic activity, development of effective strategies for regional and local development. The changes in the budget policy in accordance with the new approaches in the management of administrative-territorial entities are shown. The state support for territories development in Ukraine is graphically demonstrated in the form of digital dynamics. A particular emphasis is placed on the index of tax capacity of the territorial communities of Lviv region. The article presents results of the analysis of the efficiency of current and perspective plans of separate territorial communities, expressed in the indices of the average size of their own incomes, revenue from local taxes and fees, specific weight of expenses for the maintenance of the managerial apparatus by means of their own resources. The work identifies the main priorities of a taxable territorial community in the modern conditions. The principles of financial support for the territorial communities activities, which are

the basis of their financial capacity, are determined. The conducted analysis can be used to develop the procedure of monitoring, scenarios and strategies for the effective social and economic development of rural areas, to build confidence and social balance.

Key words: resources, financial decentralization, social and economic development, territorial community, long-term plan of the territorial community development.

Постановка проблеми. Запровадження принципів сталого соціально-економічного розвитку, використання сучасної інфраструктури, отримання необхідних високоякісних послуг і забезпечення високого рівня добробуту кожного громадянина створюють можливості для ефективного розвитку спроможної громади, у тому числі в сільській місцевості.

У сучасних умовах територіальні громади мають змогу скористатися потужним спектром інструментів розвитку, апробованих в економічно успішних країнах. Закордонний досвід їхнього застосування з проєкцією на вітчизняні реалії становить неабиякий інтерес. Без аналізу сучасного стану соціально-економічного розвитку територіальних громад неможливо вийти на обґрунтування механізму практичного застосування інструментів моніторингу, що й засвідчує актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці теоретичних основ наукових і практичних досліджень у контексті вирішення фінансових питань присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених: О. Васильєвої та Н. Васильєвої [1], І. Ярошенко та І. Семигуліної [8] та ін. Соціально-економічним аспектам розвитку територіальних громад присвячені праці таких дослідників, як І. Коломієць та А. Пелехатий [3], Н. Михалюк та Ю. Дубневич [4], В. Снітинський, Я. Грицак, Я. Янишин, Ю. Дубневич та Р. Содома [7] та ін. Аналізуючи досвід децентралізації управління в європейських країнах, О. Васильєва та Н. Васильєва [2] зазначають, що європейська практика у сфері фінансового забезпечення підтверджує відсутність універсальних моделей і алгоритму вирішення питань децентралізації повноважень, власності та джерел фінансування місцевого самоврядування. Проте, на нашу думку, вагомим рушієм для територіальних громад буде їхнє укрупнення, що дасть змогу розширити економічну складову місцевих бюджетів. Усе це становить науковий та практичний інтерес і вимагає подальшого вивчення.

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та конкретні економічні методи, а також базовий дослідницький підхід, який дав змогу визначити економічну природу розвитку територіальних громад та їхню соціально-економічну складову. Використано комплекс методів, зокрема: розрахунково-аналітичний – для оцінки виконання соціально-економічних показників бюджетів; порівняльний – для порівняння індексу податкоспроможності територіальних громад; логічного узагальнення та екстраполяції – для обґрунтування якісних підходів та розробки пропозицій щодо результативного соціально-економічного розвитку територіальних громад; графічний – для забезпечення розрахункової частини дослідження та наочного подання його результатів під час опрацювання статистичних даних.

Постановка завдання. Основним завданням нашого дослідження став моніторинг і аналіз поточних результатів реалізації фінансової децентралізації, оцінка значення останньої для соціально-економічного розвитку й ефективного функціонування територіальної громади.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою характеристикою стану територіальної громади є соціально-економічний розвиток території, на якій вона функціонує. Економічний розвиток у сільській місцевості пов'язаний з раціональним використанням земельних ресурсів, розвитком сільськогосподарської діяльності та залученням інвестицій. Розширення економічних можливостей для розвитку соціальної сфери на селі відбувається тут за рахунок розвитку промисловості, організації переробки сільськогосподарської продукції. Соціальний розвиток пов'язаний з належною соціальною інфраструктурою, наданням якісних адміністративних послуг та первинної медичної допомоги. Тому важливо забезпечити інтеграцію, оцінити та ідентифікувати ресурсний потенціал громади (рис. 1).

Рис. 1. Структура ресурсної бази соціально-економічного розвитку територіальних громад.

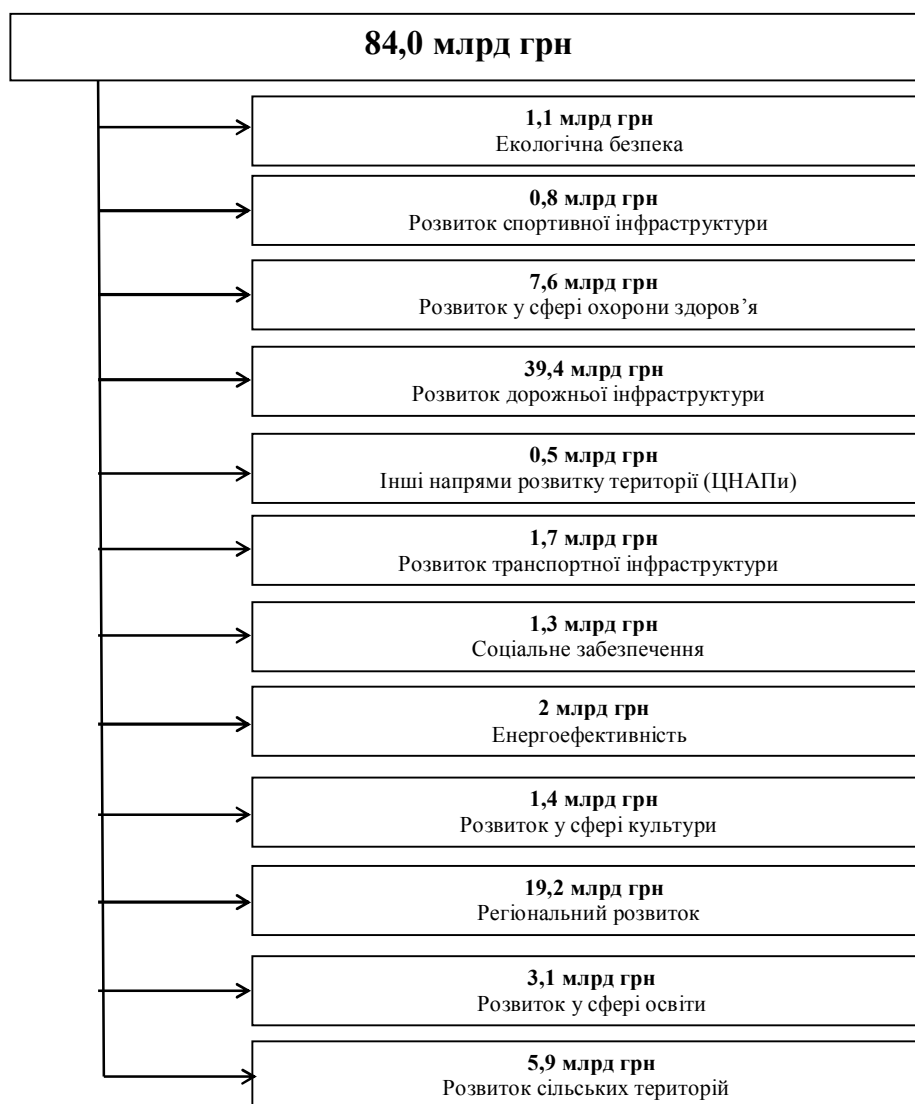

Рис. 2. Державна підтримка розвитку територій в Україні у 2019 році.

Завдяки проведенню реформи децентралізації територіальні громади отримують реальну можливість використати наявні фінансові ресурси для вирішення своїх нагальних проблем. Державну підтримку розвитку територій в Україні показано на рис. 2.

У країнах з різними системами територіального устрою використовують цільові трансферти: у Франції – 10,6 % від структури міжбюджетних трансфертів; у Великобританії – 27 %; у Норвегії та Швейцарії – 14 %; у Польщі – 22 %; в Італії – 24 % [9, с. 230].

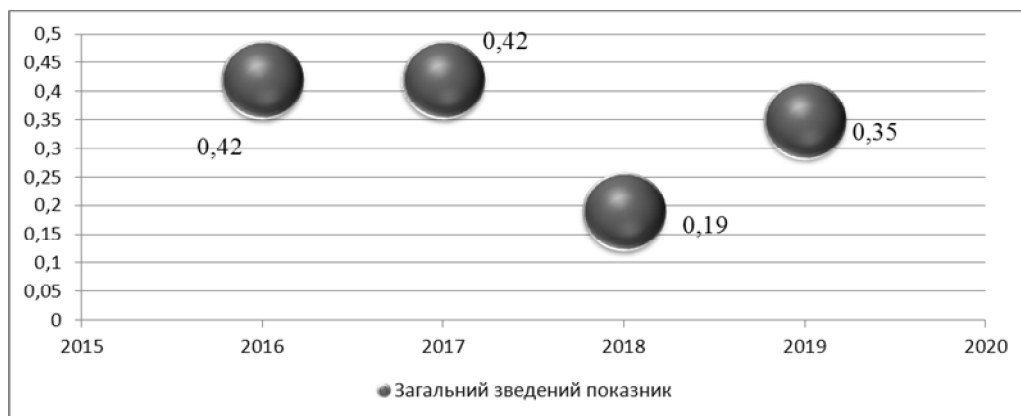

Рис. 3. Загальний зведений показник виконання соціально-економічних бюджетів територіальних громад Львівщини у 2016–2019 роках.

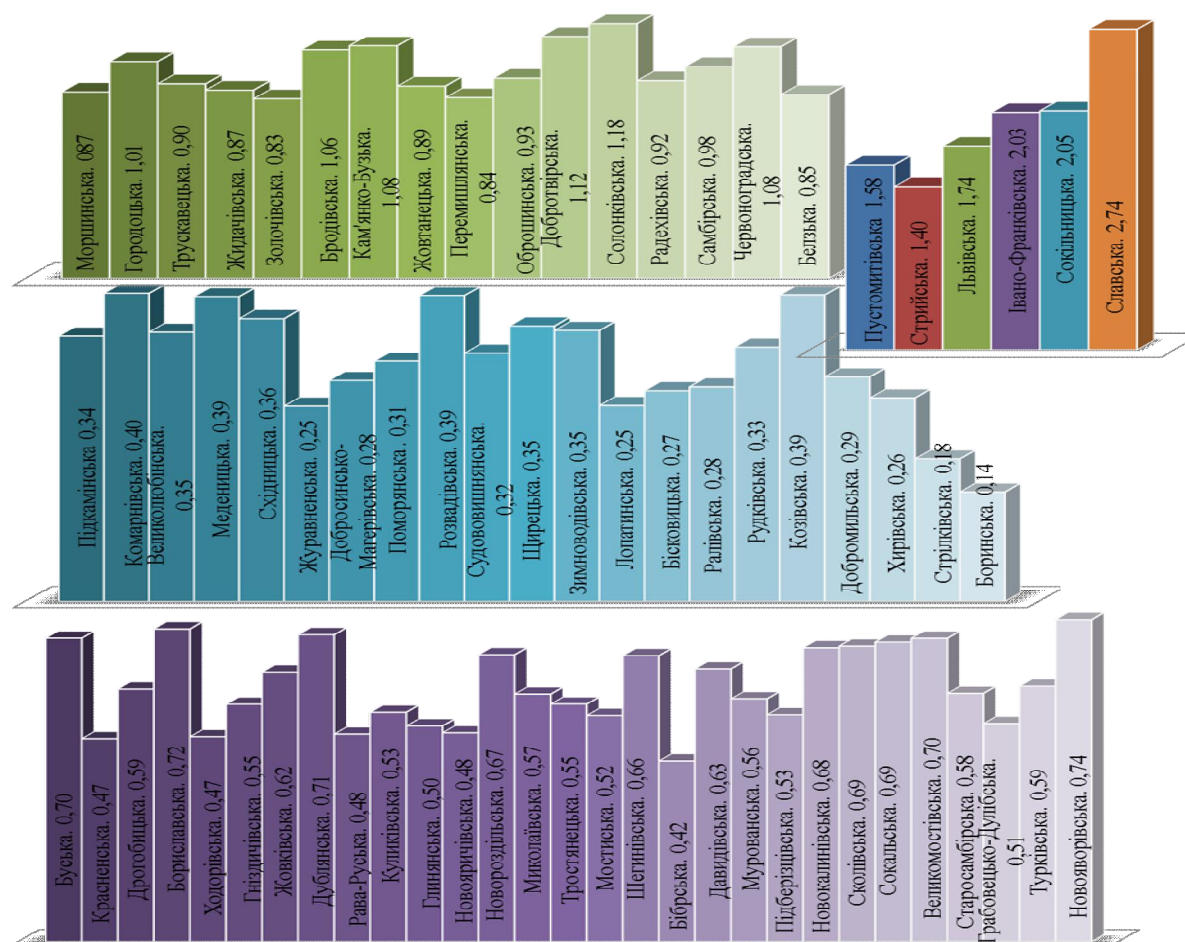

Рис. 4. Індекс податкоспроможності територіальних громад Львівської області у 2019 році (за даними [6]).

Для оцінки соціально-економічних показників територіальних громад були розраховані показник виконання соціально-економічних бюджетів територіальних громад і показники податкоспроможності громад Львівщини зі звітів щодо фінансової (бюджетної) діяльності об'єднаних громад у 2019 році [2; 5; 6]. Загальний зведений показник виконання соціально-економічних бюджетів територіальних громад розраховується за формулою

$$P = \frac{\sum_{j=1}^k P_j}{k}, \quad (1)$$

де P_j – i -тий показник виконання соціально-економічних бюджетів j -тої об'єднаної територіальної громади; k – кількість показників, обраних для оцінки ступеня реалізації однієї з функцій діяльності j -тої об'єднаної територіальної громади.

Аналізуючи рис. 3, можна дійти висновку, що 2018 рік для територіальних громад Львівщини був скрутний стосовно виконання соціально-економічних бюджетів. На одному рівні зведені

показники були у 2016–2017 роках. У прогнозі спостерігаємо збільшення у 2019 році, що є позитивною динамікою. Індекс податкоспроможності визначає рівень податкоспроможності відповідного місцевого бюджету порівняно з аналогічним середнім показником у всіх зведених місцевих бюджетах України в розрахунку на одну людину. Механізм вирівнювання передбачає, що місцеві бюджети отримують базову дотацію, якщо рівень індексу податкоспроможності є нижчим значення 0,9 від середнього показника по Україні (у розмірі 80 % суми, необхідної для досягнення значення індексу 0,9). Для місцевих бюджетів з індексом податкоспроможності від 0,9 до 1,1 вирівнювання не здійснюється (не надається базова і не перераховується реверсна дотація). Із бюджетів громад, в яких індекс податкоспроможності перевищує 1,1, вилучаються кошти до державного бюджету (реверсна дотація) в обсязі 50 відсотків від суми, що перевищує значення індексу податкоспроможності [3]. Індекс податкоспроможності територіальних громад Львівської області у 2019 році показано на рис. 4.

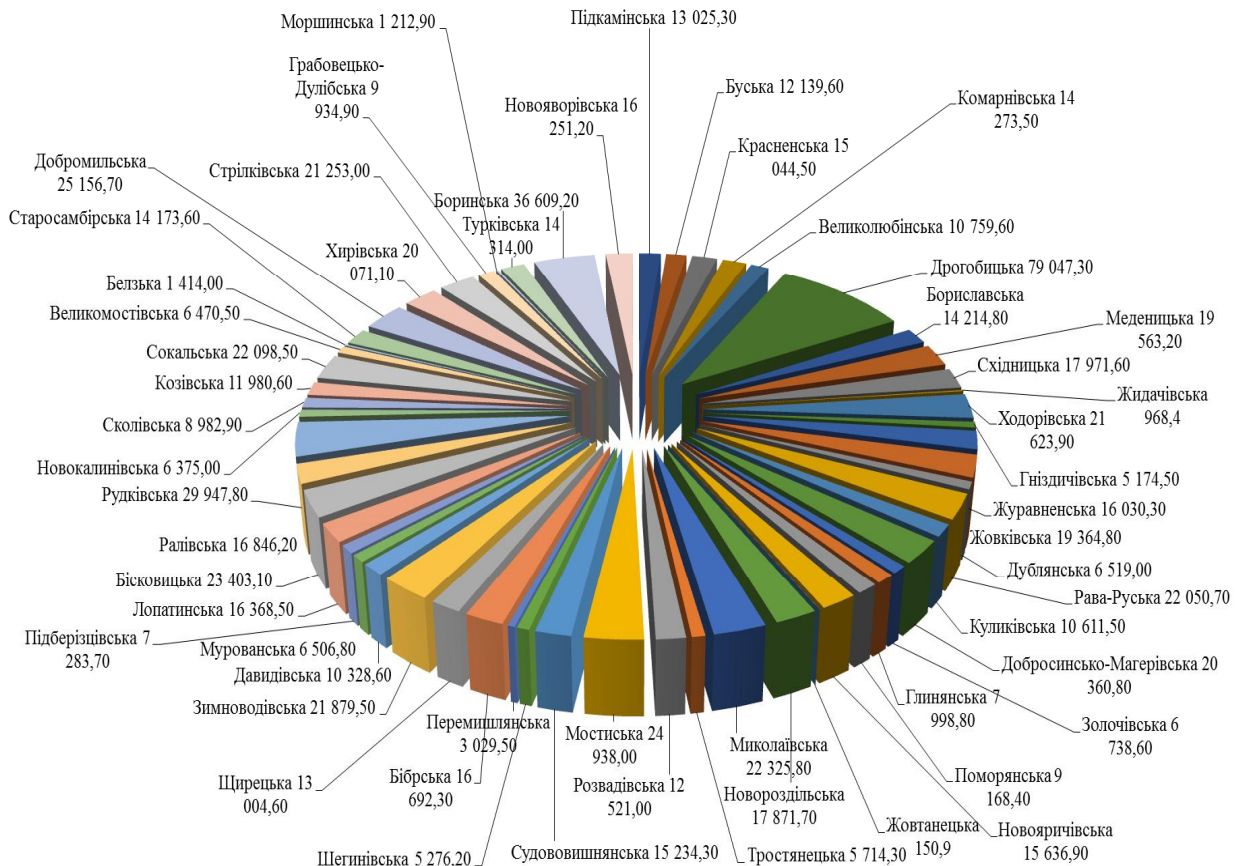

Рис. 5. Базова дотація територіальних громад Львівської області у 2019 році (за даними [6]).

Дані рис. 4 показують, що податкоспроможними є дев'ять територіальних громад – Бродівська, Городоцька, Трускавецька, Кам'яно-Бузька, Оброшинська, Радехівська, Самбірська, Червоноградська, Яворівська. Надходження податку на доходи фізичних осіб за звітний період (в умовах законодавства 2019 року) для розрахунку базової та реверсної дотацій – використовується 60 % суми ПДФО. Базову дотацію отримують ті

територіальні громади, в яких індекс податкоспроможності нижчий від 0,9 (56 територіальних громад) (див. рис. 5).

Найвищий показник базової дотації у Дрогобицькій територіальній громаді, а найнижчий у Жовтанецькій. Реверсна дотація передбачається для територіальних громад, якщо індекс податкоспроможності перевищує 1,1 (8 територіальних громад) (рис. 6).

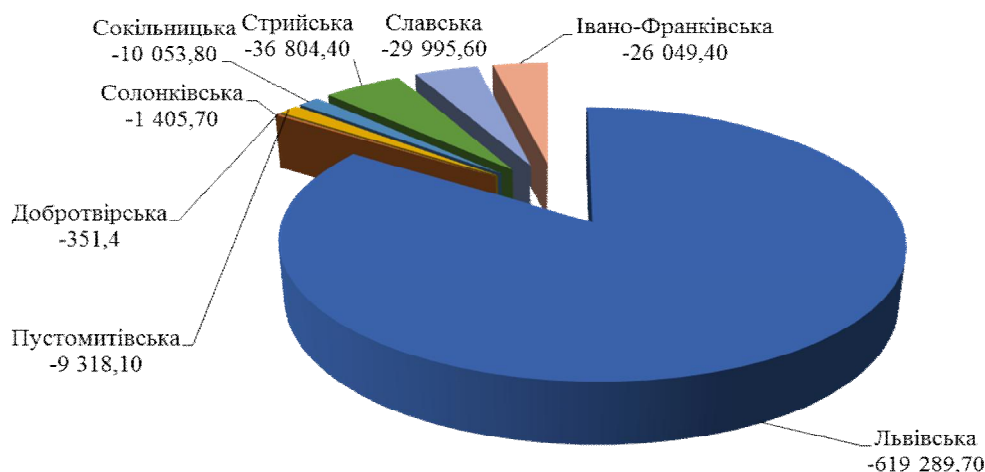

Рис. 6. Реверсна дотація територіальних громад Львівської області у 2019 році (за даними [6]).

Значний показник реверсної дотації притаманний Львівській територіальній громаді, значно нижчий – Добротвірській. Успіху досягає та територіальна громада, яка готова усунути свої слабкі сторони з одночасним посиленням сильних сторін, а також задіювати сприятливі можливості, які можуть виникнути завдяки впливу зовнішніх сил.

Висновки. Проведені розрахунки показали достатньо стійкий соціально-економічний розвиток територіальних громад Львівщини. Результати аналізу можуть бути використані для розробки процедури моніторингу, сценаріїв і стратегій ефективного соціально-економічного розвитку сільських територій.

Пріоритетний розвиток сільської місцевості має забезпечуватись через: надання державної підтримки для підвищення рівня облаштування сільської місцевості; створення сприятливих і стабільних умов для вкладення інвестицій у сільське господарство; мотивування у сфері послуг та аграрному секторі до соціальної відповідальності бізнесу; створення умов для соціального розвитку сільської місцевості; інформаційні технології, інтегровані проекти, покриття Інтернетом та

забезпечення засобами для електронної системи охорони здоров'я; розвиток альтернативних видів економічної діяльності у сільській місцевості; збільшення кількості робочих місць в органічному сільському господарстві, креативних індустріях та туризмі; підвищення рівня цифрової грамотності населення та диверсифікації можливих ризиків для сільських територій.

Бібліографічний список

1. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 74–78. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2018/17.pdf (дата звернення: 21.12.2020).
2. Експерти проаналізували бюджети об'єднаних громад кожної області за 2019 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news> (дата звернення: 20.12.2020).
3. Коломієць І. Ф., Пелехатий А. О. Теоретико-практичні аспекти формування об'єднаних територіальних громад в Україні. *Економіка України*. 2017. № 4(665). С. 46–55.
4. Михалюк Н., Дубневич Ю. Методика розрахунку спроможності для утворення об'єднаної територіальної громади. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2020. № 27. С. 28–33.

5. Оцінка фінансових показників бюджетів 806 ОТГ. Рейтинг за 2019 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12192> (дата звернення: 02.01.2021).
6. Оцінка фінансової спроможності ОТГ у розрізі областей. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/53-rezultati-finansovogo-monitoringu-366-otg-za-1pivrichchya-2017-roku-stvorenikh-u-2015-ta-2016-rokakh.pdf> (дата звернення: 20.01.2021).
7. Снітинський В. В., Грицак Л. Я., Янишин Я. С., Дубневич Ю. В., Содома Р. І. Соціально-економічний розвиток Трускавецької об'єднаної територіальної громади / за заг. ред. В. В. Снітинського. Львів; Кам'янка-Бузька, 2020. 178 с.
8. Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Реалізація реформи децентралізації в Україні: актуальні питання модернізації системи публічного управління. *Проблеми економіки*. 2016. № 2. С. 67–73.
9. Yakubiv V., Sodoma R., Hrytsyna O., Pavlikha N., Shmatkovska T., Tsymbaliuk I., Marcus O., Brodska I. Development of electronic banking: a case study of Ukraine. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2019. 7(1). P. 219–232. doi: [http://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1\(17\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1(17)).

Стаття надійшла 18.02.2021

МОНІТОРИНГ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН У СИСТЕМІ «ВИРОБНИЦТВО – ПЕРЕРОБКА МОЛОКА» ТА ВПЛИВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

О. Бінерт, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-5436-0106

О. Лисюк, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-5121-359

Львівський національний аграрний університет

Л. Балаш, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-5950-5236

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.031>

Бінерт О., Лисюк О., Балаш Л. Моніторинг і вдосконалення економічних взаємовідносин у системі «виробництво – переробка молока» та вплив територіальних громад

Запропоновано пропозиції щодо формування стратегії корпоративного та індивідуального сектору. Також розглянута й охарактеризована структура закупівлі молока переробними підприємствами, де, згідно з вимогами європейських стандартів, молоко на переробку від господарств населення надходить лише II гатунку. Проаналізовано можливості та загрози, сильні та слабкі сторони створення кооперативних об'єднань. Зазначено, що це перспективний напрям, але не один із найкращих для підвищення ефективності молокопродуктового підкомплексу.

Окреслено наше бачення розбудови товарного молочного сектору на селі. Досліджено основні переваги участі територіальної громади у створенні та функціонуванні заготівельної організації. Продемонстрована поетапна реалізація заходів з формування підприємницької ініціативи в молочному скотарстві на селі.

Зазначено низку переваг для територіальної громади утворення кооперативних об'єднань, а саме: створення нових робочих місць, зростання фінансових можливостей місцевих бюджетів унаслідок збільшення податкових надходжень, покращання соціальної ситуації на території об'єднаної громади, надходження нових техніки і технологій.

З'ясовано, що основою для створення виробничого або обслуговуючого кооперативу може слугувати утворена за участі територіальної громади чи без неї заготівельна організація. Продемонстровано та обґрунтовано результати дослідження щодо вдосконалення організаційно-економічних взаємовідносин учасників ринку молока.

Розглянуто перспективні напрями розвитку організаційних засад молокопродуктового підкомплексу, які дозволяють поєднати економічну успішність підприємницької діяльності сільських домогосподарств із розвитком сільських територій.

Ключові слова: система «виробництво – переробка молока», молочне скотарство, сімейні молочні ферми, молокопродуктовий підкомплекс, кооперація, виробники молока, переробні підприємства, територіальна громада.

Binert O., Lysiuk O., Balash L. Monitoring and improvement of economic relations in the system «milk production – processing» and the influence of territorial communities

Proposals for shaping of the strategy of corporate and individual sector are proposed. The structure of milk purchase by processing enterprises is also considered and characterized, where, according to the requirements of European standards, only the II grade milk is received from households for processing. The possibilities and hazards, the strengths and weaknesses of the cooperative organisations establishment are analyzed. It is estimated as a promising method, but not the best one for improving the efficiency of dairy food complex.

The research outlines the authors' vision for development of the commodity dairy sector in rural areas. The main advantages of the territorial community participation in creating and functioning of the procurement organization are investigated. The gradual implementation of measures for formation of the entrepreneurial initiative in dairy farming in the countryside is demonstrated.

There is a number of advantages for the territorial community to establish formation of cooperatives, namely creation of new jobs, increased financial capacity of local budgets due to increased tax revenues, improving the social situation in the united community, the arrival of new techniques and technologies.

It was found that the basis for creation of a production or service cooperative can be a procurement organization, established with the participation of the territorial community or without it. The results of the research on the improvement of organizational and economic relations of milk market participants are demonstrated and substantiated.

The perspective directions of development of the organizational bases of a dairy subcomplex are considered. They will provide combination of the economic success of business activity of rural households and development of rural territories.

Key words: system «milk production –processing», dairy cattle breeding, family dairy farms, dairy subcomplex, cooperation, milk producers, processing enterprises, territorial community.

Постановка проблеми. Розвиток ринку молока тісно пов'язаний з удосконаленням економічних зв'язків між різними його елементами та сферами виробництва, конфлікт інтересів яких призвів до занепаду всього молокопродуктового підкомплексу як матеріальної основи ринку. Основним завданням є пошук шляхів підвищення ефективності функціонування ринку та розвитку його організаційно-економічних засад, налагодження взаємовигідних економічних відносин у системі «виробництво – переробка молока», у тому числі за рахунок трансформації відносин власності та покращання стану забезпечення споживачів молочними продуктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Молокопродуктовий підкомплекс досліджують у своїх працях провідні вчені В. Андрійчук, Т. Божидарнік, Ю. Губені, В. Душка, М. Ільчук, М. Пархомець, П. Саблук, Г. Черевко та ін. Їхні наукові доробки охоплюють проблеми розвитку ринку молока, організаційно-економічні основи, ефективність відносин у системі «виробництво – переробка молокопродукції», удосконалення механізмів економічних взаємовідносин між сільськими домогосподарствами – виробниками молока та переробними підприємствами тощо.

Проблеми організаційно-економічного розвитку кооперативного руху досліджують у своїх працях українські вчені: В. Зіновчук, І. Костирко, М. Малік, Г. Черевко, В. Юрчишин, І. Яців та ін.

Теоретичною основою наукової статті є діалектичний метод пізнання сутності організаційно-економічних засад ринку, а її методологічну базу утворюють сукупність методів, прийомів і принципів наукового дослідження його економічної природи і процесу формування та розвитку як елементу трансформаційних процесів, що відбуваються в аграрному секторі.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є аналіз напрямів розвитку організаційних засад молокопродуктового підкомплексу, які дозволяють поєднати економічну успішність підприємницької діяльності сільських домогосподарств із розвитком сільських територій, а також дослідити та обґрунтувати результати дослідження щодо вдосконалення організаційно-економічних взаємовідносин учасників ринку молока.

Виклад основного матеріалу. Виробництво молока зосереджене у двох типах господарств: сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення. Молочна галузь є важливою складовою. Проте обсяги виробництва та переробки молока в Україні з року в рік скорочуються.

Низька якість молочної сировини в Україні та, як наслідок, молочної продукції значною мірою звужує ринки її збуту, особливо щодо експорту. За нинішньої якості вітчизняної молочної сировини основним споживачем вітчизняної молокопродукції є й надалі населення країни [3].

Обсяги виробництва молока екстра-класу сільськогосподарськими підприємствами зросли на 18,3 % у 2019 р. проти 2018 р. (табл. 1). Від населення на переробку надходить молоко другого гатунку (85 % від загального обсягу), яке, згідно з вимогами європейських стандартів, визнається непридатним для переробки. І якщо досі ця ситуація спричиняла зниження якості молочної продукції та збільшення витрат на її виробництво, то на сучасному етапі, в умовах зростання конкуренції, вона створює загрозу неконкурентоспроможності вітчизняної молочної галузі порівняно із закордонними виробниками.

Для фермерів дуже важливо мати добрі навички, щоб забезпечити стійкі ресурси, управління худобою та виробництвом і вигоди від прямого виходу на ринки. Асоціації виробників відіграють важливу роль у забезпеченні низьких цін на сільськогосподарські ресурси, доступі до технічних послуг та забезпеченні доставки кінцевої продукції на ринок на користь зростаючого попиту [7].

Захист особистих економічних інтересів дрібнотоварних виробників є основною умовою їхньої кооперації, від якої вони можуть отримувати певні економічні, технічні та інші вигоди прямого та опосередкованого характеру.

Використовуючи SWOT-аналіз, окреслимо сильні та слабкі сторони об'єднання дрібних товаровиробників на умовах кооперації (табл. 2).

Аналізуючи можливості та загрози, переваги та недоліки створення кооперативних об'єднань, можемо наголосити на тому, що це перспективний та далеко не єдиний напрям підвищення ефективності функціонування ринку молока та молочної продукції.

Таблиця 1

Структура закупівлі молока переробними підприємствами *

Показник	Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	2018 р.	2019 р. (півріччя)	до 2018 р., %	2018 р.	2019 р. (півріччя)	до 2018 р., %
Маса молока коров'ячого сирого, т	1288674	1238635	96,1	572257	435455	76,1
у перерахунку на молоко сире встановленої базисної жирності	1368423	1328495	97,1	582994	445837	76,5
у тому числі за гатунками:						
екстра	287735	340298	118,3	-	-	-
питома вага, %	21,0	25,6	x	-	-	-
вищого гатунку	532841	498277	93,5	1366	436	31,9
питома вага, %	38,9	37,5	x	0,3	0,1	x
I гатунку	463408	427143	92,2	68925	46328	67,2
питома вага, %	33,9	32,2	x	11,8	10,4	x
II гатунку	80558	54249	67,3	492672	377138	76,5
питома вага, %	5,9	4,1	x	84,5	84,6	x
негатункового	3881	8528	219,7	20031	21935	109,5
питома вага, %	0,3	0,6	x	3,4	4,9	x
Із загальної маси молока коров'ячого сирого у натуральному виразі						
охолодженого до 10 °С	1106306	974406	88,1	310828	175724	56,5
питома вага, %	85,8	78,7	x	54,3	40,4	x
Масова частка у купленому молоці коров'ячому сирому, %						
жиру	3,61	3,65	x	3,46	3,48	x
білка	3,10	3,12	x	2,96	2,94	x

* Джерело: складено авторами на основі [2; 4].

Таблиця 2

Вплив створення кооперативних об'єднань на ефективність діяльності дрібнотоварних виробників молока *

	МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
Зовнішнє середовище	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток територіальних громад. 2. Скорочення рівня безробіття на селі. 3. Розвиток соціальної інфраструктури. 4. Зростання можливостей із залучення додаткових джерел фінансування. 5. Розширення ринків збуту. 6. Державна підтримка кооперативного руху. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Недосконала нормативно-правова база. 2. Низький рівень інформаційного забезпечення проблем кооперації на селі. 3. Протидія посередників та переробних підприємств. 4. Недостатня кількість необхідних кваліфікованих кадрів.
Внутрішнє середовище	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підвищення якості сировини, як наслідок – ціни та грошових надходжень. 2. Зменшення витрат операційної діяльності. 3. Розвиток матеріально-технічного забезпечення виробничої діяльності. 4. Інноваційний характер відтворення. 5. Легалізація доходів товаровиробників. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пасивність дрібнотоварних виробників. 2. Недостатність власних фінансових ресурсів. 3. Обмежені можливості доступу до позичених ресурсів.

* Джерело: запропоновано автором.

До вигод прямого характеру належать співпраця з переробними підприємствами без залучення посередників, підвищення якості продукції і, як наслідок, грошових надходжень від її реалізації, формування кормової бази за оптимальними ринковими цінами. Опосередкованими перевагами будуть: надання консультаційних та дорадчих послуг, сприяння у матеріально-технічному забезпеченні виробництва, штучне осіменіння та ветеринарне обслуговування, логістика й транспортне забезпечення.

Огляд економічної літератури, оцінка сучасного стану ринку молока та молочних продуктів, а також перспектив його розвитку, аналіз відповідних даних та використання експертних оцінок дають підстави для таких висновків. Сільські домогосподарства сьогодні практично не готові до відповідних змін в організації власної господарської діяльності. Надзвичайно повільно змінюється свідомість одноосібних власників щодо необхідності легалізації власного бізнесу, побудови його за принципами наукової організації праці, оптимізації умов функціонування домогосподарств на засадах кооперації та/або інтеграції.

Провівши аналіз та дослідження, зауважимо, що асоціація України та ЄС передбачає суттєву зміну правил гри у вітчизняній економіці. Європеїзація економічних відносин стосуватиметься всіх суб'єктів вітчизняного ринку молока та молочних продуктів. Досвід постсоціалістичних країн, які на сьогодні успішно перебудували власну економіку та набули членства в Європейському Союзі, вказує на те, що на ринку молока та молочних продуктів залишаться лише ті виробники, які відповідатимуть вимогам, правилам та стандартам, прийнятим у ЄС.

На жаль, серед вітчизняних товаровиробників таких обмаль. На нашу думку, одноосібні товаровиробники молока, як і інших видів сільськогосподарської продукції, здійснюють свою діяльність за принципом ризому, який був сформульований Ж. Дельозом у співавторстві з Ф. Гваттарі.

Ризома – утворення динамічне, всередині неї швидкості постійно то зростають, то зменшуються, сингулярності скупчуються, актуалізуються, детериторизуються. Ризома, на думку авторів, не має меж, все, що у ній відбувається, стається посередині [5].

У найширшому сенсі «ризома» може слугувати образом постмодерного світу, в якому відсутня централізація, впорядкованість і симетрія. Тобто жодна її точка не повинна мати переваги

над іншою, так само, як не може бути привілейованого зв'язку між двома окремими точками [6].

Таким чином, ризома виступає протилежністю поняття «структура». Тобто одноосібні товаровиробники здійснюють свою діяльність на власний розсуд та ризик, при цьому підлаштовуються не стільки під вимоги ринку, скільки під вимоги його учасників – переробних підприємств, заготівельників, які здебільшого зловживають своїм монопольним становищем.

Використання цивілізованих правил організації господарської діяльності, структурована модель її ведення – один із чинників гарантування успішності малого бізнесу на селі, зокрема в молочному скотарстві.

Якщо не змінити правил гри, що склалися, позитивних змін у молочному скотарстві очікувати не варто. Більше того, умови асоціації України та ЄС передбачають поступове зниження ставок імпортного мита на молоко та молочні продукти європейських виробників, що створює умови для їх конкурентоспроможного виходу на вітчизняний ринок.

Ми вважаємо, що одноосібні товаровиробники молока в середньостроковій перспективі не мають шансів втриматись на ринку молока та молочних продуктів. Тому їм необхідно пройти певний еволюційний шлях щодо зміни способу ведення господарсько-збутової діяльності.

Сучасні реалії – кардинальні зміни у структурі місцевих територіальних громад і проведення бюджетної та податкової децентралізації – створюють унікальні умови для взаємодії між територіальними органами управління та сільськими домогосподарствами щодо легалізації бізнесу, його структурування та впорядкування.

Унаслідок бюджетної децентралізації об'єднані територіальні громади отримують значний фінансовий ресурс, який можуть інвестувати не тільки у розвиток інфраструктури, у тому числі соціальної, а й у проекти економічного спрямування [1].

Розбудову товарного молочного сектору на селі ми вбачаємо у реалізації такого сценарію.

Насамперед необхідно створити підконтрольний виробникам або членам територіальної громади суб'єкт господарювання, який би займався заготівлею молока. Цей суб'єкт господарювання повинен конкурувати з діючими закупівельниками, а мета його діяльності – регулювання закупівельних цін на молоко ринковими методами.

Такий суб'єкт господарювання може створюватись зусиллями одноосібних товарови-

робників у вигляді кооперативного об'єднання або за участі органу влади – об'єднаної територіальної громади.

Другий варіант, на нашу думку, на нинішній день є оптимальним для територіальної громади та одноосібних товаровиробників.

Участь територіальної громади у створенні та функціонуванні заготівельної організації може мати як фінансовий, так і нефінансовий характер. Територіальна громада може внести у статутний капітал заготівельника фінансові активи або увійти учасником унаслідок передачі в користування певних приміщень та інших видів основних засобів.

З бюджету територіальної громади можуть виділятися кошти для проведення ремонту приміщень, доведення їх до санітарних вимог, фінансування розвитку виробничої інфраструктури, у тому числі транспортної.

На першому етапі своєї діяльності заготівельна організація повинна функціонувати з нульовою рентабельністю, що дасть змогу коригувати закупівельні ціни на молоко та прибут-

ковість діяльності його виробників. Ми вважаємо, що в цьому разі у короткостроковій перспективі інтерес територіальної громади полягає не в отриманні прибутку, а у стимулюванні підприємницької ініціативи сільських домогосподарств. Фактично територіальна громада виступатиме ініціатором створення структури, яка в перспективі може бути використана як платформа для утворення кооперативного об'єднання.

Свою частку в кооперативному об'єднанні територіальна громада може продати або зберегти за собою. Умовою такої співпраці є легальне ведення малого бізнесу, у тому числі за допомогою створення сімейних ферм. Це наступний етап розвитку підприємницької ініціативи територіальної громади.

Реалізація цього етапу потребуватиме низки інформаційно-організаційних заходів, серед яких:

- проведення навчальних семінарів;
- надання консультаційних та дорадчих послуг;
- організація співпраці з державними органами влади.

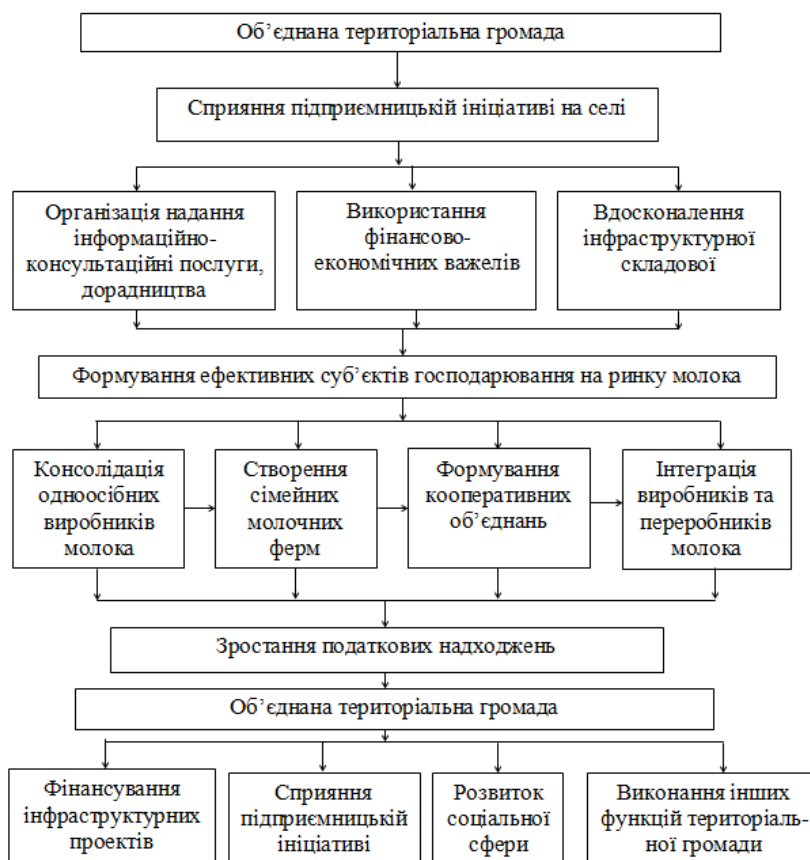

Рис. Доцільність підтримки суб'єктів ринку молока та молочних продуктів об'єднаними територіальними громадами.*

* Джерело: запропоновано автором.

Ми вважаємо, що для забезпечення ефективної діяльності на ринку молока дрібнотоварні виробники повинні пройти три обов'язкові етапи: консолідація, легалізація та кооперація. Це дасть змогу їм конкурувати з переробними підприємствами та заготівельними організаціями, а отже, й впливати на вартість сировини, тобто молока. Четвертий етап – інтеграція, зокрема у формі інтегрованого кооперативу, – надасть виробникам сировини додаткові можливості, у тому числі участь у перерозподілі доходів переробних підприємств, які отримують від реалізації кінцевої продукції.

Щодо розвитку підприємницької діяльності на селі, то цю місію може взяти на себе об'єднана територіальна громада, яка отримує в умовах, що склались, значні фінансові ресурси, частину яких доцільно інвестувати в економічні проекти (див. рис.).

Висновки. Найперспективнішими напрямами розвитку організаційних засад молокопродуктового підкомплексу є ті, які дозволяють поєднати економічну успішність підприємницької діяльності сільських домогосподарств із розвитком сільських територій. Концептуальними організаційними засадами формування ефективного ринку молока, на нашу думку, є краща адаптація особистих селянських господарств до сучасних ринкових вимог за допомогою повсюдного створення на їхній основі малих організаційно-економічних форм господарювання – сімейних ферм.

Ми вважаємо, що тільки завдяки організаційному розвитку певної сукупності розрізнених особистих селянських господарств через перетворення їх у товарні сімейні ферми можна утворити достатньо значний за кількістю суб'єктів і конкурентоспроможний за потенційними можливостями сектор сільської економіки, який буде здатний сприяти стабілізації ринку молокосировини.

Бібліографічний список

1. Бінерт О. В. Аналіз організаційно-економічних умов функціонування виробників молока у Львівській області. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. С. 259–267.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.11.2019).
3. Костирко І. Г., Бінерт О. В. Розвиток організаційно-економічних умов функціонування виробників молока: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2017. 192 с.
4. Положення про якість молока для членів кооперативу. URL: <http://govuadocs.com.ua/docs/308/index-10929.html> (дата звернення: 06.04.2020).
5. Ризома. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%BC%D0%B0> (дата звернення: 27.03.2020).
6. Савченко Я. В. Кіберпанк та філософія. URL: <http://www.kph.npu.edu.ua/2010-06-14-12-43-12/26-2010-06-03-13-01-09/184-q> (дата звернення: 12.01.2020).
7. Содома Р. І., Агрес О. Г., Шматковська Т. В. Діджиталізація платіжних систем. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2020. № 27. С. 75–82.

Стаття надійшла 28.03.2021

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ: ПРОГНОЗУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В АГРОПІДПРИЄМСТВАХ ДОСЛІДЖУВАНОВОГО РАЙОНУ

Л. Войнич, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-8079-0289

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.037>

Войнич Л. Стратегічне планування: прогнозування показників виробництва продукції рослинництва в агропідприємствах досліджуваного району

За теперішніх умов невизначеності зовнішнього середовища використання адаптивного підходу до управління виробництвом недостатнє для інтенсивного розвитку рослинництва, а важливою умовою високоефективного функціонування галузі є використання агропідприємствами інструментарію стратегічного планування. Доведено необхідність реалізації стратегічного планування як передумови підвищення ефективності сільськогосподарської діяльності та забезпечення економічного зростання аграрних підприємств у ринкових умовах господарювання. Це засвідчує актуальність розробки методологічних засад прогнозування розвитку рослинництва в аграрних підприємствах.

Метою нашого дослідження було обґрунтування проблем стратегічного планування через прогнозування діяльності сільськогосподарських підприємств на прикладі конкретного району.

Розглянуто основні питання практичного застосування методів прогнозування виробництва продукції рослинництва за сучасних умов ведення бізнесу. Здійснено прогнозування показників виробництва продукції рослинництва у досліджуваному районі з використанням методу екстраполяції. Метод екстраполяції використовують, допускаючи, що більшість чинників впливу на результативну ознаку є стабільними та більш-менш незмінними; враховуючи особливості сільськогосподарського виробництва, де низка чинників впливу є класичними, використання такого методу є можливим. За результатами дослідження сформовано перспективні показники розвитку рослинництва в означеному районі на 2021–2022 роки.

Запропоновано застосування прогресивних технологій виробництва продукції рослинництва за використання техніко-технологічної модернізації та діджиталізації операційного процесу.

Ключові слова: рослинництво, стратегічне управління, стратегічне планування, прогнозування, діджиталізація виробництва.

Voinycha L. Strategic planning: forecasting of the crop production indicators at agricultural enterprises of the studied area

Under conditions of the environment uncertainty, the adaptive management approach is not sufficient for the intensive crop production, whereas the important condition for highly efficient branch performance is to use strategic planning tools by agricultural enterprises. The main goal of the article is to substantiate the problems of strategic planning by forecasting the activities of agricultural enterprises on the example of the studied area.

The necessity of strategic planning as a precondition for improving the efficiency of agricultural activities and ensure economic growth of agriculture in market conditions is substantiated. It indicates the need for research on the formation of methodological fundamentals for forecasting the development of crop production at agricultural enterprises.

The article examines the main issues of practical application of the methods of forecasting crop production in the current business environment. Forecasting of crop production indices in the studied area was performed using the extrapolation method. Extrapolation techniques are used by assuming that most of the factors influencing the resultant variable, are stable and more or less unchanged. Considering the peculiarity of agricultural production, in which a set of influencing factors are classical, use of this method is justified. According to the results of the research, the promising indices of development of the crop production industry are determined for the studied district for the period of 2021–2022.

Application of the advanced technologies of crop production using technical and technological modernization and digitalization of the operational process is proposed.

Key words: crop production, strategic management, strategic planning, forecasting, production digitalization.

Постановка проблеми. Стохастичність зовнішнього середовища, невизначеність в умовах господарювання ставлять сільськогосподарських виробників перед необхідністю максимально зни-

жувати ризики у процесі виробництва, де інструментом виступає стратегічне планування як засіб прогнозування стану зовнішнього середовища та об'єктів взаємодії. Відтак окреслюються довго-

строкові цілі підприємств і методи їхнього досягнення [4]. Сучасні реалії показали, що використання адаптивного підходу до управління виробництвом тепер недостатньо для інтенсивного розвитку рослинництва, важливою умовою високоєфективного функціонування галузі стає задіяння інструментарію стратегічного планування, що мінімізує невизначеність і зменшує ризики. Важливого значення стратегічне планування як складова стратегічного управління набуває, коли агропідприємство розглядає як систему, де планування об'єднує економічні, технологічні, соціальні та супровідні процеси, а також пов'язує внутрішнє й зовнішнє середовища, що приводить до покращання адаптивності, гнучкості, а відтак і конкурентоспроможності виробництва [5].

Попри позитивні зрушення, розвиток рослинництва в Україні зіштовхується з низкою проблем, які не дають повноцінно функціонувати галузі. Одна з них – виснаження ґрунтів і відповідно необхідність збереження та поліпшення їхніх фізичних і хімічних властивостей. Основна умова підтримки належного стану ґрунтів – сівозмінна, яку вітчизняні аграрії використовують неповно. Окремим кроком повинно стати впровадження та поширення інтенсивного виробництва з використанням сучасних інформаційних, інтелектуальних технологій і технологій селекції [1]. Стратегічний аналіз та стратегічне планування в силу своїх особливостей враховують зазначені умови виробництва, а отже, є ефективним інструментом управління сучасним сільськогосподарським підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи та практичні умови реалізації стратегічного планування в рослинництві досліджували такі науковці, як Н. Бекетов, О. Дмитренко, О. Тищенко, І. Ансофф, А. Томпсон, А. Стрікленд, З. Шершньова, В. Василенко, О. Сумець та ін. Однак актуальність розвитку галузі та розмаїтість методів стратегічного планування, зокрема, а також посилення конкуренції з боку аграріїв зумовлюють необхідність подальшого наукового дослідження у сфері стратегічного планування з удосконаленням існуючої методології.

Постановка завдання. Нашим завданням було обґрунтування теоретичних і методичних підходів до стратегічного планування в рослинництві загалом, а також розробка рекомендацій щодо впровадження системи стратегічного планування розвитку галузі у Кам'янка-Бузькому районі Львівської області.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції функціонування ринку, серед яких чітко можна виділити нерівномірність розвитку окремих сільськогосподарських підприємств, а також постійні коливання пропозиції та попиту ставлять перед менеджментом підприємств завдання використовувати науково обґрунтований інструментарій стратегічного планування [7]. Для об'єктивного розуміння тенденцій розвитку сільськогосподарських підприємств, а також формування бачення майбутнього галузі за таких умов досить часто використовують метод прогнозування, який допомагає вивести ймовірні майбутні показники функціонування підприємств. Такі показники виступають даними для формування стратегії розвитку. Прогнозування за своєю суттю дає змогу з'ясувати, які управлінські рішення щодо формування стратегічних і тактичних цілей будуть оптимальними, тобто зменшать ризики та підвищать ймовірність досягнення підприємством своїх цілей, а саме: зростання прибутків, охоплення ринку, підвищення конкурентоспроможності тощо [6].

Прогнозування показників господарювання завжди відбувається за відсутності певної кількості інформації. Загалом прогнозування показників діяльності господарств, стану ринку, політики підприємств може проводитися різними методами, зокрема через врахування експертних думок. Досить відомим є метод Дельфі, коли альтернативні або споріднені (однакові) думки експерти формують анонімно, а потім обговорюють і вибирають найкращі варіанти. Можуть застосовуватися «дерево рішень», морфологічний метод, метод математичного моделювання тощо. З огляду на особливості діяльності сільськогосподарських підприємств, де більшість інформації є числовою, буде доцільно використати один із математичних методів прогнозування – екстраполяційне прогнозування [2]. Метод екстраполяції дає змогу «побачити» майбутні зміни показника, які формуються через аналіз попередніх його змін. Метод екстраполяції використовують, допускаючи, що більшість чинників впливу на результативну ознаку є стабільними та більш-менш незмінними. Враховуючи особливість сільськогосподарського виробництва, де низка чинників впливу є класичною, використання такого методу є можливе. Пакет програми MS Excel дає змогу легко проводити екстраполяційне прогнозування через побудову лінії тренду: лінійного, квадратичного, експоненціального та ін. Доцільність використання конкретного виду лінії тренду визначається вирахуванням коефіцієнта достовірності (R^2). Варто зазначити й те, що прогноз

завжди залишається прогнозом і має певний ступінь імовірності, а в сільському господарстві, де на процес виробництва впливає чимало чинників, серед яких є кліматичний вплив – процес, на який неможливо вплинути, рівень достовірності прогнозування на окремі показники знижується ще більше [3].

Проведемо прогнозування показників господарювання та ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах Кам'янка-Бузького району тих культур, які складають основу рослинництва в районі. Серед них можна виділити зернові та зернобобові, ріпак озимий та картоплю. Продуктивність галузі частково відображають показники валового збору та урожайності культур, прогнозування яких, на нашу думку, є доцільним. Окремо проведено прогнозування посівних площ задля математичного розрахунку прогнозованого валового збору.

Із 2010 до 2019 року спостерігається чітке збільшення посівних площ зернових і зернобобових, що дає змогу провести досить імовірнісне екстраполяційне прогнозування із коефіцієнтом $R^2 = 0,8625$. Такий коефіцієнт показує, що динаміка показника в минулому мала чіткі тенденції, а відповідно ймовірність прогнозованого є вищою. Отож, ми можемо враховувати прогнозовані показники для складання стратегії розвитку та планів на рік. Сам коефіцієнт залежить від об'єктивних закономірностей, тенденцій у динаміці: чим менше повторень явищ і більше хаотичності, тим менший коефіцієнт. На рис. 1 наведено фактичні показники посівних площ зернових і зер-

нобобових, озимого ріпаку та картоплі з 2010 року у графічній формі, а також прогнозований за допомогою екстраполяції рівень посівів. Коефіцієнт достовірності прогнозованих показників площ посівів ріпаку та картоплі – 0,5524 та 0,5888 відповідно. Ці показники достовірності є найвищими в розрізі виду ліній тренду і, особливо беручи до уваги вже досягнутий рівень посівних площ, прогнозовані показники останніх можуть бути реальними.

Відповідно до рівняння кривої посівна площа зернових і зернобобових у Кам'янка-Бузькому районі становитиме 12228,9 га у 2021 році ($y = 5612,7 \times 12^{0,3134}$) та 12539,5 га у 2022 році ($y = 5612,7 \times 13^{0,3134}$). Посівна площа озимого ріпаку у 2021 році складе 4825,65 га ($y = 2918,3 \times 12^{0,2024}$), а у 2022 році – 4904,47 га. Площа посіву картоплі відповідно до рівняння у 2021 році сягне 1111 га ($y = 11,576 \times 12^2 - 180,59 \times 12 + 1611,2$), а у 2022 році – 1219 га ($y = 11,576 \times 13^2 - 180,59 \times 13 + 1611,2$).

За аналогією визначено прогнозні показники урожайності. Згідно з коефіцієнтом достовірності прогнозованого показника урожайності зернових і зернобобових $R^2 = 0,9038$ такий прогноз можна вважати цілком імовірнісним. За розрахунками, рівень урожайності зернових у 2021 році становитиме 63,54 ц/га ($y = 14,84 \ln 12 + 26,665$), а у 2022 році 64,72 ц/га ($y = 14,84 \ln 13 + 26,665$). Дані щодо фактичної урожайності з 2010 до 2019 року та прогнозованої урожайності зернових показано на рис. 2.

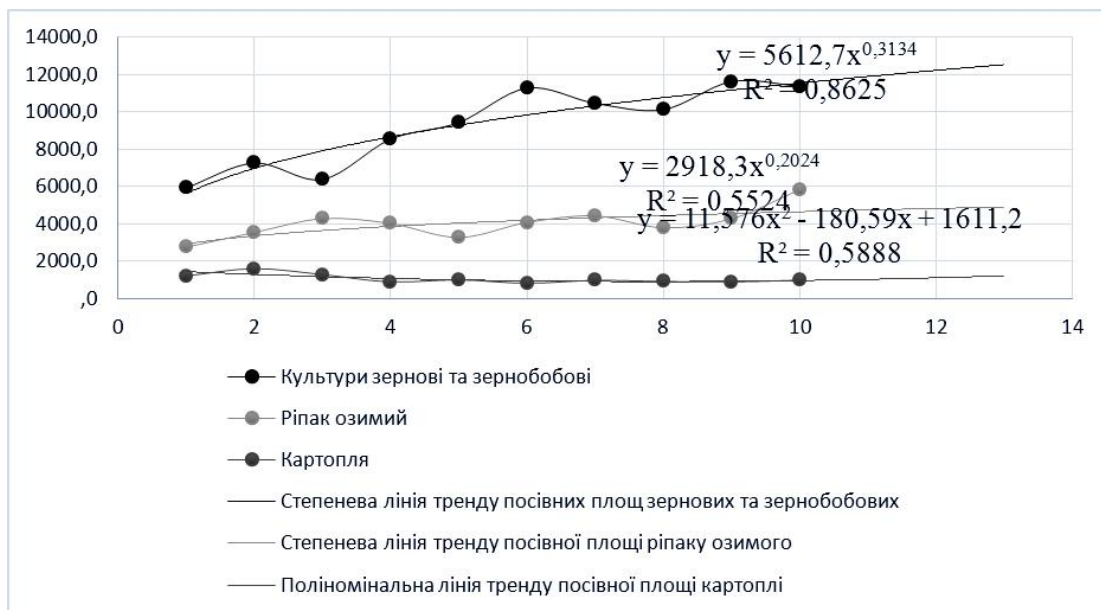

Рис. 1. Прогнозні показники посівних площ зернових та зернобобових, озимого ріпаку та картоплі у сільськогосподарських підприємствах Кам'янка-Бузького району Львівської області, га.

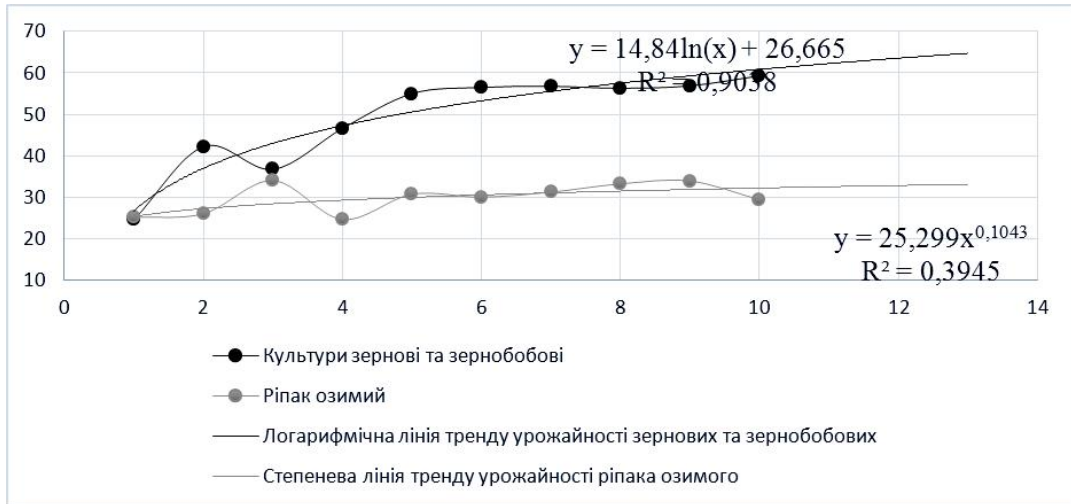

Рис. 2. Прогнозні показники урожайності зернових та ріпаку озимого у сільськогосподарських підприємствах Кам'янка-Бузького району Львівської області, ц/га.

Згідно з рівнянням можемо припустити, що у 2021 році рівень урожайності ріпаку озимого складе 32,78 ц/га ($y = 25,299 \times 12^{0,1043}$), а у 2022 році може становити 33,5 ц/га ($y = 25,299 \times 13^{0,1043}$).

Ефективний менеджмент сільськогосподарських підприємств дав змогу підвищити урожайність картоплі з 310 ц/га у 2010 р. до 390 ц/га у 2018 р. За розрахунками, урожайність картоплі у 2021 р. може становити 423,7 ц/га ($y = 0,5492 \times 12^2 + 5,2492 \times 12 + 281,68$), а у 2022 р. – 442 ц/га. Беручи до уваги те, що крива екстраполяції будується відповідно до тенденцій у минулому, коли господарства району здійснили прорив у підвищенні урожайності, вважаємо за необхідне не враховувати прогнозні показники урожайності. Доцільно буде встановити урожайність на 5 ц/га вищу, аніж була в найуспішнішому сезоні 2018 року – 401 ц/га. Порівняємо прогно-

зовані показники валового збору трьох культур, отримані за допомогою екстраполяційного прогнозування, та прогнозовані показники, розраховані математично, – множенням прогнозованої урожайності та прогнозованої посівної площі.

Відповідно до екстраполяційної кривої валовий збір зернових у 2021 році може становити 66658,12 т ($y = -541,47 \times 12^2 + 11873 \times 12 + 2153,8$), а у 2022 році – 64994,37 т ($y = -541,47 \times 13^2 + 118733 + 2153,8$). Згідно з рівнянням валовий збір картоплі у 2021 році складатиме 45076 т ($y = 384,36 \times 12^2 - 4618,7 \times 12 + 45153$); валовий збір картоплі 2022 року – 50006 т ($y = 384,36 \times 12^2 - 4618,7 \times 12 + 45153$). Щодо озимого ріпаку, то екстраполяція показує, що у 2021 році валовий збір культури дорівнюватиме 15966 т ($y = 7110,7 \times 12^{0,3255}$), а у 2022 році – 16387 т ($y = 7110,7 \times 13^{0,3255}$).

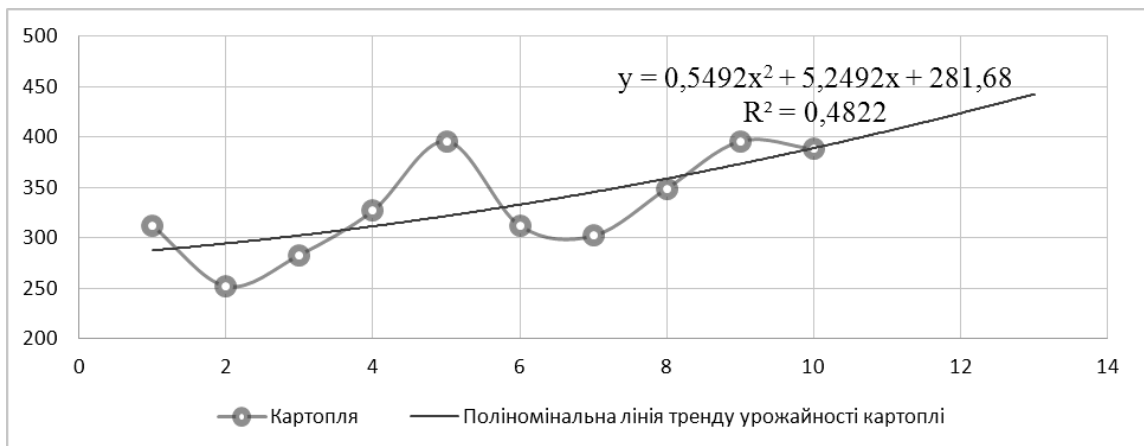

Рис. 3. Прогнозні показники урожайності картоплі у сільськогосподарських підприємствах Кам'янка-Бузького району Львівської області, ц/га.

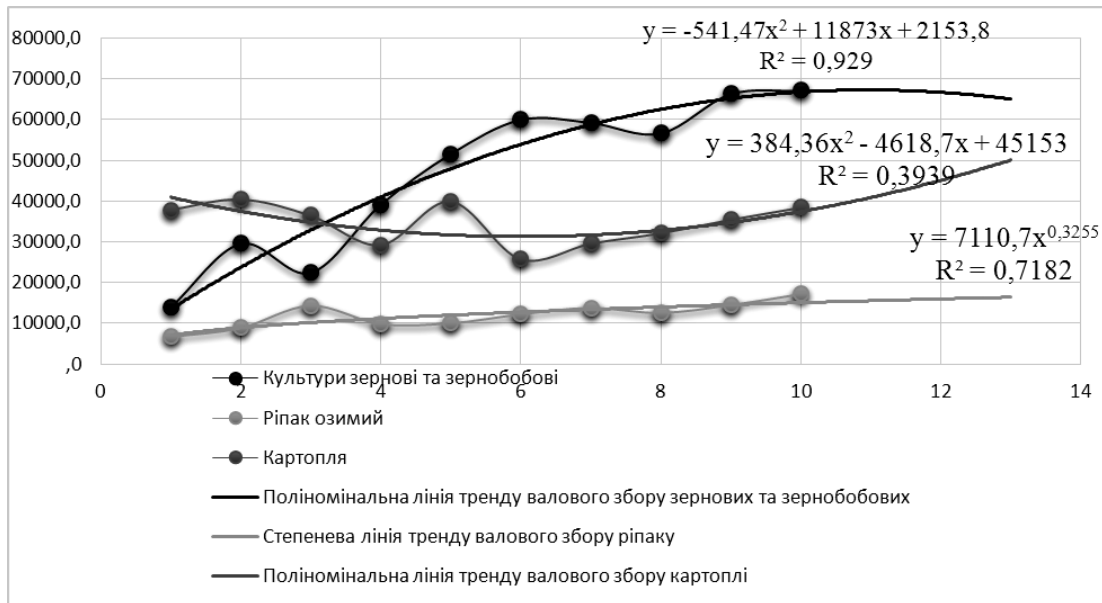

Рис. 4. Прогнозні показники валового збору зернових, ріпаку озимого та картоплі у сільськогосподарських підприємствах Кам'янка-Бузького району Львівської області, ц.

Як видно з табл. 1, відповідно до показників, що були виведені за допомогою методу екстраполяції, валовий збір зернових і зернобобових зменшиться на 2156,63 т, що за умови підвищення площі посівів та урожайності є неможливим. Екстраполяційний прогноз валового збору показує зменшення загального рівня збору через зниження темпів приросту починаючи з 2015 року порівняно з 2010 роком; відповідно пакет MS Excel прогнозує те, що за сповільнення темпу приросту

валового збору тенденція буде незмінна і він взагалі буде від'ємним у майбутньому. Виходячи з необ'єктивності такого судження, вважаємо за необхідне не враховувати прогнозовані показники валового збору зернових методом екстраполяції.

Проведемо математичний розрахунок прогнозованого рівня валового збору (табл. 2). Згідно з розрахунками прогнозний валовий збір зернових становитиме 81156 т, ріпаку – 16 430 т, а картоплі – 48 882 т.

Таблиця 1

Прогнозні екстраполяційні показники господарювання сільськогосподарських підприємств Кам'янка-Бузького району Львівської області щодо вирощування зернових, озимого ріпаку та картоплі

Показник	2019 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення, +/-
Площа, га:				
зернових і зернобобових	11390	12228,9	12539,5	1149,5
ріпаку озимого	5845	4825,65	4904,47	-940,53
картоплі	991	1111	1219	228
Урожайність, ц/га:				
зернових та зернобобових	59,3	63,54	64,72	5,42
ріпаку озимого	29,4	32,78	33,5	4,1
картоплі	388	401*	401*	13
Валовий збір, т:				
зернових та зернобобових	67 151	66658,12**	64994,37**	-2156,63
ріпаку озимого	17 198	15966	16387	-811
картоплі	38 453	45076	50006	11553

* Не є екстраполяційним прогнозом.

** Необ'єктивний прогноз відповідно до екстраполяційного прогнозу.

Розраховані прогнозні показники валового збору зернових, озимого ріпаку та картоплі у сільськогосподарських підприємствах Кам'янка-Бузького району Львівської області

Показник	2019 р.	2022 р.	Відхилення, +/-
Площа, га: зернових та зернобобових	11390	12539,5	1149,5
ріпаку озимого	5845	4904,47	-940,53
картоплі	991	1219	228
Урожайність, ц/га: зернових та зернобобових	59,3	64,72	5,42
ріпаку озимого	29,4	33,5	4,1
картоплі	388	401*	13
Валовий збір, т: зернових та зернобобових	67 151	81 156	13 613
ріпаку озимого	17 198	16 430	-754
картоплі	38 453	48 882	10 431
Різниця між екстраполяційними та розрахунковими показниками	валовий збір, т: зернових та зернобобових		16 162
	ріпаку озимого		43
	картоплі		-1 124

Порівняно з екстраполяційними показниками такі показники є вірогіднішими, адже зберігається й навіть підвищується валовий збір зерна, що за значного зростання посівних площ і часткового збільшення урожайності є об'єктивним явищем. Також очікується зменшення валового збору ріпаку озимого, що зумовлено зростанням посівної площі; валовий збір картоплі буде вищим, аніж у 2019 році, на 10431 т, що за значного збільшення посівних площ є логічним.

Варто наголосити, що метод екстраполяції лише враховує попередні тенденції і буде на цих даних лінію тренду. Якщо аграрії Кам'янка-Бузького району з 2010 року підвищили урожайність зернових з 35–40 ц/га до 60 ц/га та площі посіву майже удвічі, то це не означає, що тенденції будуть точно такими самими; адже зростання врожайності не може відбуватися безперервно. Існують межі підвищення урожайності будь-якої культури, так само, як і межі розширення посівних площ, зважаючи на земельний фонд району (займаючи площу одними культурами, інші отримують дефіцит, і навпаки).

Висновки. Беручи до уваги економічні, фінансові та результативні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Кам'янка-Бузького району Львівської області, а також за умови впровадження нових інноваційних, інвестиційних стратегій розвитку вважаємо прогнозовані показники реальними. Задля підвищення показників урожайності сільськогосподарських культур

слід використовувати інноваційні методи контролю за посівами, використовувати якісний посівний матеріал тощо. Менеджменту підприємств слід впроваджувати у виробництво передовий досвід інших країн, результативність виробництва у господарствах яких є вищою (урожайність, витрати на одиницю продукції тощо), і максимально залучати інвестиції, пропонуючи інвесторам площину для впровадження та розвитку технологій, які б підвищували конкурентоспроможність та ефективність української сільськогосподарської продукції.

Бібліографічний список

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. 290 с.
2. Барішкевич І. І. Методологія формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. С. 52–59.
3. Забуранна Л. В., Нідзельська Т. Л. Методичні підходи до оцінювання стратегічного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 3 (177). С. 142–150.
4. Ісаєва Н. І. Шляхи вдосконалення системи стратегічного планування в Україні на сучасному етапі. *Економічний вісник*. 2015. № 4. С. 88–96.
5. Кваша С. М. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ. *Економіка України*. 2003. № 10. С. 79–86.
6. Кобиляцький Л. С. Управління конкурентоспроможністю. Київ: Зовнішня торгівля, 2003. 302 с.
7. Ковальчук М. І. Стратегічний аналіз у сільському господарстві. Київ: КНЕУ, 2003. 259 с.

Стаття надійшла 07.03.2021

ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ СЕКТОРОМ ЕКОНОМІКИ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Д. Філюк, аспірант

ORCID ID: 0000-0002-2678-3424

Волинський національний університет імені Лесі Українки

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.043>

Філюк Д. Засади стратегічного управління аграрним сектором економіки у контексті сталого розвитку сільських територій

Розглянуто особливості формування та реалізації економічної політики у сфері аграрного виробництва територіальних громад Волинської області, зокрема в частині стратегічних планів – програм соціально-економічного розвитку, що орієнтовані на підтримку сільськогосподарського виробництва, активізацію підприємницької діяльності. Основним чинником розвитку економічного потенціалу сільських територій Волинської області є природно-ресурсний потенціал та його економічний ефект. Здійснено аналіз затверджених в області місцевих програм розвитку в галузі сільського господарства, соціально-економічного розвитку територій та сприяння розвитку малого і середнього підприємництва. Розглянуто бюджетні механізми забезпечення добробуту територіальних громад з позиції реалізації державної бюджетної політики та бюджетної політики органів місцевого самоврядування, що орієнтовані на підтримку сільськогосподарського виробництва. Проведений аналіз свідчить, що ефективний розвиток потребує реалізації стратегічного управління як передумови підвищення ефективності сільськогосподарської діяльності та забезпечення економічного зростання різних структур у ринкових умовах господарювання. Розкриті досягнення, проблеми і завдання для подальшого ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва у Волинській області. Запропоновано одним із стратегічних напрямів досягнення цілей сталого розвитку сільських територій використати впровадження довгострокової комплексної стратегії розвитку Волинської області, яка міститиме організаційно-економічні та фінансові засади забезпечення добробуту територіальних громад, вдосконалення бюджетних механізмів; стимулювання жителів територіальної громади до власного забезпечення добробуту та інтенсифікацію місцевого економічного розвитку за допомогою активізації економічного потенціалу.

Ключові слова: територіальні громади, сільські території, стратегія розвитку, цільові програми, фермерські господарства, бюджетне фінансування, місцеве самоврядування.

Filiuk D. Principles of strategic management of the agricultural sector of economy in the context of sustainable development of rural areas

Peculiarities of formation and realization of the economic policy in the sphere of agrarian production of territorial communities of Volyn region are considered, in particular in the part of strategic plans - programs of social and economic development, focused on support of agricultural production, activation of business activity. The main factor in development of the economic potential of rural areas of Volyn region is natural resource potential and its economic effect. The analysis of the programs approved for the local development in the field of agriculture, socio-economic development of territories and promoting the development of small and medium enterprises is supplied. Budgetary mechanisms for ensuring the welfare of territorial communities from the standpoint of implementation of state budget policy and budget policy of local governments, focused on supporting agricultural production. The analysis shows that effective development requires implementation of the strategic management as a prerequisite for improving the efficiency of agricultural activities and ensuring the economic growth of various structures in market conditions. Achievements, problems and tasks for further effective development of agricultural production in Volyn region are revealed. It is proposed to use one of the strategic directions to achieve the goals of sustainable development of rural areas to implement a long-term comprehensive development strategy of Volyn region which will contain organizational, economic and financial principles of welfare of territorial communities, improvement of budgetary mechanisms and tools; stimulating the inhabitants of the territorial community to ensure their own well-being and intensification of local economic development by activating the economic potential.

Key words: territorial communities, rural areas, development strategy, target programs, farms, budget financing, local self-government.

Постановка проблеми. Стратегічним завданням у контексті розвитку сільських територій є підвищення рівня розвитку малого бізнесу на селі та створення суб'єктів підприємницької

діяльності різних форм власності. Оскільки сільське господарство – одна з галузей, яка дозволяє збільшувати зайнятість населення і відкриття малого та середнього бізнесу на селі, нашим

завданням було дослідити стан агропромислового комплексу Волинської області та розглянути перспективи подальшого розвитку, зокрема в контексті соціально, економічно і екологічно збалансованого розвитку сільських територій. Оскільки стратегічним завданням у сучасних умовах є зростання кількості приватних підприємств, фермерів, кооперативних та інших об'єднань, дослідження орієнтоване на обґрунтування подальшої перспективи та поліпшення економічної діяльності в забезпеченні соціально-економічного розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основні концепції теорії стратегічного управління широко представлено в доробку зарубіжних учених, насамперед представників класичної політекономії, зокрема А. Сміта та Д. Рікардо. Неабияке значення мають дослідження А. Маршалла, Є. Чемберліна, Д. Робінсона, Ф. Елліса, М. Макконнелла, Л. Брю та ін. Серед вітчизняних дослідників проблемам організації стратегічного управління розвитком сільських територій та формуванням їхньої ефективності присвятили свої праці О. Бородіна, О. Власенко, Л. Курило, Н. Павліха, А. Шворак та інші вчені. У вищезгаданих дослідженнях закладене вагоме науково-методологічне та теоретичне підґрунтя для дослідження проблем формування стратегічного управління сільським розвитком. Отже, успішне формування стратегії розвитку передбачає вдаль поєднання складових розробки стратегічних планів, програм, проектів, методологічних принципів і підходів.

Постановка завдання. З огляду на зазначене, важливим завданням є дослідження впливу визначених стратегічних цілей, а зокрема: програм та стратегій соціально-економічного та культурного розвитку територіальних громад, обласних цільових програм, у контексті управління агропромисловим комплексом та його впливом на розвиток сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Процвітання й добробут будь-якої територіальної громади залежать насамперед від того, наскільки успішною буде організація та реалізація визначених цілей стратегії розвитку. Успішна реалізація цієї мети майже неможлива без залучення зовнішніх ресурсів. Для розвитку громади доведеться залучати інвестиції, що потребує, з одного боку, створення привабливого, сприятливого інвестиційного клі-

мату в громаді та регіоні в цілому, а з іншого – розробки конкретних програм і проектів, у які залучатимуться такі інвестиційні ресурси. Поставленої мети можливо досягнути тільки за умови вчасної реалізації довгострокової стратегії такого розвитку.

Протягом десятиліть унаслідок недосконалості системи державного фінансування мали місце вкрай незадовільне місцеве фінансування, недостатня матеріальна і фінансова база органів влади на місцях, місцеве самоврядування опинилося віч-на-віч з багатьма проблемами, пов'язаними із забезпеченням збалансованого соціально-економічного розвитку територій, суттєвого підвищення добробуту значної частини населення, вирішення гострих соціальних проблем. Викликом щодо вирішення існуючої проблеми стало реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених, нормативно-правових документів дає змогу деталізувати системний зміст і сутність дослідження організації місцевого самоврядування, яке є фундаментом формування ефективного самоврядування регіонів та територіальних громад. Окремі науковці наголошують, що сільський розвиток на базі громад має забезпечуватись не декларативною передачею владних повноважень і функцій органам місцевого самоврядування, а насамперед наявними матеріальними і фінансовими ресурсами, якими розпоряджаються громади на місцях і які в сукупності становлять матеріальну й фінансову основу місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування виступає системоутворювальним елементом у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій. Країні важливо виявити потенційні можливості та загрози для розвитку, визначити місце в глобалізованому світі. Глобалізація впливає на сферу публічного менеджменту, а недостатня обґрунтованість розвитку і взаємодії регіонів, взаємовідносин регіональних та центральних органів влади, відсутність політики регіонального розвитку призводять до суттєвої диспропорції соціально-економічного розвитку й загострення регіональних проблем у державі.

За даними Національного інституту стратегічних досліджень Кабінету Міністрів України щодо зміцнення спроможності громад, сучасне стратегічне планування не націлене на підвищення фінансової спроможності територій. Зокрема, цілі та завдання місцевих стратегій розвитку здебіль-

шого спрямовані на задоволення соціальних потреб жителів і не вирішують проблем стратегічного розвитку громад та регіонів, під час розроблення стратегій приділяється недостатня увага визначенню та ефективному використанню спеціалізації територій і потенціалу людського капіталу, що мають стати основою для підвищення фінансової спроможності громад [4].

Водночас стратегічне спрямування сільського розвитку органічно пов'язане з парадигмою зрівноваженого (сталого) розвитку, який має на меті збалансований розвиток основних складових – соціальної, економічної, екологічної та інституційної. Зазначимо, що до вивчення цього питання необхідно підходити комплексно, але з урахуванням регіональних особливостей.

Цілком згідні з О. М. Бородіною, що «водночас основою і сільського господарства, і сільського розвитку є населення, господарство, територія», а «людський потенціал галузі є вагомою частиною сільських громад, аграрне виробництво – вагомою частиною сільської економіки, а агроландшафти – переважаючий елемент облаштування сільської території» [1].

На переконання О. М. Бородіної, сільський розвиток доцільно розглядати як процес, що сприяє гармонійному соціальному та економічному прогресу сільської місцевості, основу якого становлять самоорганізація сільських громад та максимально можливе використання факторів ендегенного розвитку (активів місцевого рівня) за їх поєднання з можливостями зовнішнього характеру [2].

Саме тому стратегічним орієнтиром для сільських територій розглядаємо фактор підвищення рівня соціальної мобілізації населення у сфері підприємництва. Оскільки, залишаючись основною галуззю у сільській місцевості, сільське господарство має більшою чи меншою мірою реалізувати економічні, соціальні та екологічні цілі сільського розвитку, необхідно забезпечити повноцінні умови саме для галузі сільського господарства. А стратегічною метою розвитку сільської території є підвищення рівня життя її населення на основі раціонального використання виробничо-ресурсного потенціалу, поліпшення еколого-економічної ситуації, зростання духовного та культурного рівня сільських жителів, забезпечення добробуту нинішніх та запасу міцності для прийдешніх поколінь з дотриманням збалансованості, гармонійності, стабільності, конкурентоспроможності та продовольчої безпеки країни.

Враховуючи те, що регіональна стратегія сталого розвитку сільських територій є складовою

загальнодержавної і від правильності обраних пріоритетів залежить результативність її реалізації, доцільним вбачається розкриття питання вибору та структуризації цілей. Зокрема, механізм реалізації стратегії розвитку охоплює такі сфери: місцеве самоврядування, підприємницьку діяльність, інвестиційний процес, містобудівну діяльність, публічні фінанси і міжбюджетні відносини та передбачає налагодження ефективної і скоординованої взаємодії всіх суб'єктів регіонального розвитку в реалізації заходів, проєктів та ініціатив з метою досягнення визначених орієнтирів перспективного розвитку регіону.

Держава має вдосконалювати засади регіональної політики, що повинні максимально враховувати місцеві особливості соціально-економічного розвитку. На думку провідних фахівців, у країні має бути започаткована нова парадигма регіонального саморозвитку, яка здійснюється на основі інтересів регіонів та покладання відповідальності за місцевий розвиток на місцеві органи влади за умов надання їм максимальної автономії [12].

Закон України № 156-VIII «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. визначає основні правові, економічні та соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики держави. У нормативному акті чітко наведено трактування суті поняття «державна регіональна політика». Так, під нею розуміють систему цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності [8].

Метою ж державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання [4].

Особливу увагу сільськогосподарському виробництву та розвитку сільських територій приділяють міжнародні організації, зокрема Всесвітній банк і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) стосовного того, що

сільські територіальні одиниці мають за основу лише традиційні види діяльності [7].

Ученим Ф. Еллісом було розроблено так звану концепцію сільського добробуту, в основі якої – трактування сільської громади як власника і носія низки потенціалів (капіталів) – природного, фізичного, людського, соціального, політичного та ін. Активізація цих капіталів у процесі соціально-економічної діяльності дає додатковий ефект, унаслідок чого відбувається капіталізація сільської економіки. Ця концепція знайшла широке застосування в Європі та США, у результаті чого було не лише розширено уявлення про склад доступних громаді ресурсів, а й удосконалено організаційно-економічний механізм їх активізації з метою капіталізації [3].

Дослідження свідчать, що увагу до сільського розвитку [3] у країнах ЄС почали приділяти в 70-ті роки минулого століття. У США сільський розвиток визнано як політику на основі підвищення економічних можливостей та поліпшення якості життя для всіх сільських жителів Америки. У країнах ЄС термін «сільський розвиток» розуміється в контексті:

- підвищення конкурентоспроможності сфери аграрного виробництва;
- покращання стану сільських територій і довкілля;
- підвищення життєвого рівня у сільській місцевості [6].

Так, К. Макконнелл і С. Брю у праці «Економікс» [11] розглядають сільське господарство як значний внесок в економічний розвиток країни, яке змушене нести непропорційно велику частку затрат, пов'язаних із цим розвитком. Зокрема, описано проблеми сільського господарства таким чином: нееластичність попиту на сільськогосподарські товари; значне зростання пропозиції сільськогосподарських товарів за рахунок науково-технічного прогресу; сильна помірність попиту на сільськогосподарські товари; незмінна природа сільськогосподарських ресурсів – земля, капітал та робоча сила [5].

Державна політика розвитку та підтримки сільського господарства в США бере свій початок з формування інституту сімейних ферм. Сільськогосподарська політика передбачає вирішення певних питань, а зокрема: цін, доходів та обсягів виробництва; охорони та раціонального використання земель та водних ресурсів; сільськогосподарські наукові дослідження; кредитування сільськогосподарських виробників; страхування врожаю.

Очевидний взаємозв'язок сільського господарства і сільського розвитку потребує узгодженого управління та має паралельно з економічними завданнями вирішувати ще й соціально-екологічні – як суто галузевого характеру, так і сільського розвитку, забезпечуючи синергетичний ефект [1].

За такого підходу сільська економіка розглядається як підґрунтя або основа для підвищення якості життя не лише селян, а й усього суспільства. Адже сільське господарство як основний вид діяльності на сільських територіях є незамінною складовою національної економіки, що виконує важливі виробничі та невиробничі функції.

Взаємозв'язок сільського господарства і сільського розвитку потребує узгодженого стратегічного управління, що враховує інтереси галузевих господарюючих суб'єктів і сільських жителів та їхніх громад, зокрема розроблення, відбору і реалізації пріоритетних проєктів регіонального розвитку, спрямованих на посилення конкурентних переваг та формування/зміцнення точок зростання і точок конкурентоспроможності регіональної економіки, модернізацію інфраструктури в територіальних громадах, створення умов для зростання людського капіталу та підвищення якості життя.

Також важливим інструментом реалізації стратегічних цілей є: програми соціально-економічного та культурного розвитку територіальних громад, обласні цільові програми, стратегії розвитку територіальних громад.

Зв'язок цих програмних документів забезпечить спільність напрямів і заходів щодо досягнення стратегічних цілей на регіональному і місцевому рівнях. Також важливим інструментом впливу на комплексний розвиток регіону є державні цільові програми. Реалізація визначених у них заходів на території області дасть змогу надати більшого імпульсу розвитку позитивних процесів у її економічній і соціальній сферах та підвищити рівень досягнення визначених у стратегії цілей.

Особлива увага в нашому дослідженні зосереджена на стратегічній цілі розвитку економіки Волинської області, зокрема вона має велику значущість і визначена одним із найважливіших пріоритетів, оскільки сучасний розвиток характеризується посиленням конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Одним із ключових завдань на сьогодні є питання розвитку регіону та посилення його економічного потенціалу. Важливим чинником

економічного зростання є інвестиції. Важливим та актуальним є питання залучення іноземних інвестицій, оскільки вони мають вагомий вплив на економічний розвиток області і країни загалом.

Тому важливе значення має забезпечення сприятливих умов для активізації та створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього бізнесу. Реалізація заходів має бути спрямована на створення правових, фінансових, соціально-економічних, організаційно-господарських та інших умов розвитку малого підприємництва в області.

Проведення регіональної політики щодо розвитку малого і середнього бізнесу сприятиме зміцненню його потенціалу і піднесенню ролі у здійсненні економічних реформ та структурній перебудові економіки регіону. Це дозволить підвищити соціальне значення малого і середнього бізнесу завдяки активному залученню населення до процесу підвищення рівня життя, створенню нових робочих місць, збільшенню рівня працевлаштування незайнятого населення, наповненню місцевих бюджетів, насиченню товарних ринків високоякісною конкурентоспроможною українською продукцією.

Агропромисловий комплекс – один із найбільших і важливих секторів економіки Волинсь-

кої області. Тут формується основна частина продовольчих ресурсів та майже три чверті роздрібного товарообігу, що має визначальний вплив на гарантування продовольчої безпеки як регіону, так і держави загалом [11].

Одним з основних напрямів розбудови потенціалу сільських територій є реалізація стратегічних планів сталого розвитку територій, які формуються відповідно до перспективних напрямів розвитку національної економіки. З метою покращання ситуації в галузі сільського господарства, удосконалення соціально-економічних та організаційних умов для нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції органами місцевого самоврядування на виконання вимог пункту 16 частини 1 статті 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» здійснюється затвердження програм соціально-економічного розвитку відповідних територій, які мають цільовий характер. Бюджетне фінансування таких цільових програм є однією з форм державної підтримки аграрного сектору [10].

Розмежування видатків за напрямами підтримки агропромислового комплексу відповідно до Бюджетного кодексу України наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Розмежування видатків на підтримку АПК за видами бюджетів

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ	ОБЛАСНИЙ БЮДЖЕТ	БЮДЖЕТИ СІЛ, СЕЛИЩ ТА МІСТ
Бюджетний кодекс України		
<i>стаття 87 - державні програми підтримки регіонального розвитку та пріоритетних галузей економіки;</i>	<i>стаття 91- інші програми, пов'язані з виконанням власних повноважень, затверджені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідною місцевою радою згідно із законом.</i>	
Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України"	Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні"	
<i>стаття 13 - фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів</i>	<i>стаття 43 - реалізація програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно району, області, цільових програм з інших питань.</i>	<i>стаття 27 - реалізація програм соціально-економічного та культурного розвитку сіл, селищ, міст, цільових програм з інших питань самоврядування.</i>
Закон України "Про фермерське господарство"		
<i>стаття 9- поліпшення малопродуктивних сільськогосподарських угідь, придбання сільськогосподарської техніки (комбайнів, тракторів, автомашин, бульдозерів, сівалок тощо).</i>	<i>стаття 9 - фермерським господарствам може надаватися допомога у будівництві об'єктів виробничого і невиробничого призначення, житла, проведенні заходів щодо землеустрою.</i>	

Таким чином, на сьогодні перспективи бюджетного фінансування сільського господарства необхідно розглядати в контексті стратегічних напрямів розвитку державної підтримки сільського господарства, які реалізуються відповідно до Бюджетного кодексу України у вигляді цільового фінансування програм соціально-економічного розвитку пріоритетних галузей економіки, зокрема на підтримку розвитку сільського господарства.

Постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 106 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств» передбачено фінансову підтримку сільськогосподарських кооперативів [9].

Для розвитку сільських територій необхідно забезпечити формування сприятливого інституційного, організаційного та економічного середовища на загальнодержавному та регіональному рівнях, стимулювати налагодження дієвих механізмів залучення вітчизняних і закордонних інвестицій у сільську місцевість, а також створювати комфортні умови для проживання і роботи мешканців українського села. Для цього необхідно впорядкувати процес державного фінансування сільського господарства, забезпечити його значне зростання та ефективність використання, що відповідає як принципам ринкової економіки, так і підходам до державного стимулювання сільськогосподарського виробництва в інших країнах.

Також у багатьох регіонах України на підставі рішень місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування розроблено низку програм фінансової підтримки підприємців, серед яких:

- часткове відшкодування суми кредиту (тіла кредиту) без урахування відсотків за умови створення нових робочих місць – Полтавська область;
- фінансово-кредитна підтримка суб'єктам малого і середнього підприємництва та розвиток інфраструктури його підтримки – Хмельницька область;
- відшкодування плати за користування позиками (у тому числі фінансовими кредитами) банків та інших вітчизняних і зарубіжних фінансових установ залученими суб'єктами малого та середнього підприємництва для реалізації інвестиційних проєктів – Рівненська область;
- часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, залученими у державних банках для реалізації інвестиційних проєктів, – Сумська область.

Дані щодо різновидів підтримки розвитку малого та середнього підприємництва з обласних бюджетів наведено у табл. 2.

В умовах обмеженого фінансового ресурсу держави виникає необхідність визначення чіткого та стислого переліку пріоритетів розвитку галузей економіки, яким варто спрямовувати державну підтримку. Цей процес має визначатися виходячи з реальних фінансових можливостей галузей економіки, здатних забезпечити сталий розвиток сільського господарства [13].

Таблиця 2

Надання кредитів / фінансової допомоги з обласних бюджетів у рамках реалізації Програми розвитку малого та середнього підприємництва

Область	2018 рік		2019 рік	
	Виділено з обласного бюджету на реалізацію Програми	з них спрямовано на надання бюджетних позичок на поворотній основі	Виділено з обласного бюджету на реалізацію Програми	з них спрямовано на надання бюджетних позичок на поворотній основі
Волинська	0,0	0,0	0,0	0,0
Луганська	500,0	0,0	0,0	0,0
Миколаївська	4 800,0	0,0	4 450,0	0,0
Полтавська	1 720,0	0,0	1 865,0	0,0
Рівненська	670,0	0,0	627,3	0,0
Сумська	3 850,4	0,0	4 556,7	1 000,0
Тернопільська	120,4	0,0	1 880,0	0,0
Харківська	600,0	400,0	469,6	0,0
Хмельницька	3 417,8	3 417,8	3 161,5	3 161,5
Чернівецька	700,0	0,0	1 100,0	0,0
Чернігівська	495,4	400,0	509,5	450,0
Разом	16 874,0	4 217,8	18 619,6	4 611,5

Таблиця 3

**Надання кредитів/фінансової допомоги з місцевих бюджетів
Волинської області в рамках реалізації програм розвитку**

Територіальна громада	Всього по програмах	комплексна програма розвитку АПК	в тому числі підтримка:			програма "Власний дім"	інші заходи соціально-економічного розвитку територій	сприяння розвитку малого та середнього підприємництва
			скотарства	бджільництва	інших галузей			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Берестечківська	0,0	0,0						
Боратинська	12874,8	0,0				110,0	12 764,8	
Велимченська	5,0	5,0	2,0		3,0		0,0	
Велицька	130,6	80,6	57,6	23,0			50,0	
Вишнівська	319,5	0,0				11,0	308,5	
Вол.-Волинська	458,7	0,0						458,7
Голобська	15,0	15,0	15,0					
Головинська	25,0	0,0				25,0		
Городищенська	0,0	0,0						
Горохівська	0,0	0,0						
Дубеченська	207,9	0,0				207,9		
Дубівська	19,8	0,0				19,8		
Доросинівська	0,0	0,0						
Заболотівська	35,0	35,0			35,0			
Забродівська	0,0	0,0						
Затурцівська	0,0	0,0						
Зимнівська	688,3	55,0	55,0			81,0	552,3	
Іваничівська	0,0	0,0						
Кам.-Каширська	60,5	0,0				60,5		
Ківерцівська	58,0	0,0				58,0		
Ковельська	131,0	0,0				101,0		30,0
Колодязненська	90,8	49,0	34,0	15,0		41,8	0,0	
Колківська	210,0	200,0	95,0	20,0	85,0		10,0	
Копачівська	59,0	0,0				59,0		
Литовезька	0,0	0,0						
Локачинська	132,0	0,0				132,0		
Луківська	61,6	0,0				61,6		
Луцька	3470,0	0,0					3 370,0	100,0
Любешівська	208,2	98,2	84,2	14,0		110,0		
Люблинецька	9,9	0,0				9,9		
Любомльська	49,2	30,0	25,9	4,1		13,2		
Маневицька	0,0	0,0						
Мар'янівська	0,0	0,0						
Нововолинська	50,0	0,0						50,0
Оваднівська	145,0	40,0	40,0			105,0		
Опишівська	0,0	0,0						
Павлівська	100,9	25,0	25,0			75,9		
Підгайцівська	135,0	25,0	25,0			110,0		
Поворська	0,0	0,0						
Порогівська	0,0	0,0						
Приліпчанська	108,0	20,0	20,0			88,0		
Ратнівська	132,0	0,0				132,0		
Рівненська	127,0	118,0	83,0	35,0		9,0		
Розищенська	0,0	0,0						
Самарівська	0,0	0,0						
Серемовичівська	39,6	0,0				39,6		
Сніднівська	10,0	10,0	10,0					
Сошичівська	0,0	0,0						
Старовижівська	132,0	0,0				132,0		
Торчинська	0,0	0,0						
Турійська	0,0	0,0						
Усиплуг	352,4	22,0	22,0				330,4	
Цуманська	0,0	0,0						
Шацька	50,0	50,0	50,0					
Разом	20722,7	880,8	647,7	116,1	129,0	1 800,2	17 394,0	647,7

Різновид напрямів фінансування програм соціально-економічного розвитку відповідно до стратегій розвитку територіальних громад та стан фінансової підтримки з місцевих бюджетів Волинської області відображено у табл. 3.

Проведений аналіз свідчить, що станом на 01.03.2021 р. лише 35-ма територіальними громадами Волинської області затверджено бюджетні призначення на виконання заходів місцевих програм соціально-економічного розвитку. Зокрема, 19 територіальних громад не передбачили на цю мету коштів з місцевих бюджетів.

На реалізацію програм розвитку малого та середнього підприємництва кошти передбачені лише територіальними громадами з адміністративним центром у містах обласного значення.

В умовах реалізації політики децентралізації влади аграрний устрій має бути насамперед спрямований на створення в кожній сільській територіальній громаді малих форм господарювання – особистих селянських та сімейних фермерських господарств.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що формування нового бізнесу, передусім малого, а вже потім і середнього, має бути в центрі сталого розвитку сільських територій. Зростання кількості приватних підприємств, фермерів, кооперативних та інших об'єднань і, як результат, створення нових робочих місць зі зростанням доходів населення сільської території – це і є найкращий показник, що повністю відповідає цілям сталого розвитку.

Пропонується одним з основних напрямів розбудови потенціалу сільських територій використати реалізацію стратегічних планів сталого розвитку територій, які формуються відповідно до перспективних напрямів розвитку національної економіки.

За необхідне в умовах обмеженого фінансового ресурсу держави пропонується визначити чіткий та стислий перелік пріоритетів розвитку галузей економіки, яким варто спрямовувати державну підтримку. Цей процес має визначатися виходячи з реальних фінансових можливостей галузей економіки, здатних забезпечити сталий розвиток сільського господарства.

Бібліографічний список

1. Бородіна О. М. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні: *Взаємопов'язаність сільського господарства і села як умова їх сталого розвитку* / за ред. О. М. Бородіної, І. В. Прокопи, О. Л. Попової. Київ: PERSE, 2015. С. 9–32.
2. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Соціо-економічний розвиток аграрного сектору України в умовах глобалізації. URL: <http://kaf.ep.onaft.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/borodina-prokopa-15-05-2015.pdf> (дата звернення: 25.03.2021).
3. Елліс Ф. Сільське існування та різноманітність країн, що розвиваються. Оксфорд: Oxford University Press, 2000.
4. Лист Національного інституту стратегічних досліджень від 17 серпня 2020 р. № 293/739.
5. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономика: Принципы, проблемы и политика: в 2 т. / пер. с англ. 11-го изд. Москва: Республика, 1992. Т. 1. С. 38.
6. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): наук.-аналіт. доп. / В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш; НАН України, Ін-т регіон. досліджень. Львів, 2011. 60 с.
7. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» («AGENDA 21»). Київ: Інтелсфера, 2000. 360 с.
8. Про засади державної регіональної політики: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 25.02.2021).
9. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF> (дата звернення: 25.02.2021).
10. Про органи місцевого самоврядування: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.02.2021).
11. Про Стратегію розвитку Волинської області на період до 2027 року: рішення сесії Волинської обласної ради від 12 березня 2020 р. № 29/16. 2020. URL: <http://volynrada.gov.ua/session/29/16-0> (дата звернення: 25.02.2021).
12. Регіональне управління: підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакулєнка, М. К. Орлатого. Київ: НАДУ, 2014. 740 с.
13. Філюк Д. О. Формування ефективності бджільництва в контексті соціально-економічного розвитку сільських територій. *Перспективи розвитку бджільництва України*: матеріали наук.-практ. конф. з міжнародною участю 16 серп. 2019 р. Київ, 2019.

Стаття надійшла 05.04.2021

Розділ 2
ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ,
ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ПІДПРИЄМСТВ

УДК 336.02:338.431
JEL E6; Q14

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА
ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Е. Чернодубова, к. е. н.
ORCID ID: 0000-0001-7696-3215

А. Мартинов, к. е. н.
ORCID ID: 0000-0001-9337-9141

О. Розмислов, к. е. н.
ORCID ID: 0000-0003-1307-9662

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.051>

Чернодубова Е., Мартинов А., Розмислов О. Фінансова політика як інструмент розвитку аграрного сектору

Розглянуто сутність базових категорій фінансової політики та фінансового механізму. Визначено чинники, що впливають на ефективність фінансової політики в аграрному секторі. Обґрунтовано вплив фінансового механізму на прибутковість аграрних підприємств. Розкрито теоретико-методичні основи формування фінансового механізму забезпечення прибутковості аграрних підприємств, що сприятиме підвищенню ефективності фінансового управління. Запропоновано перерозподіл фінансових ресурсів на регіональному рівні за допомогою фінансового механізму для регулювання економічного розвитку аграрних підприємств. Фінансово-кредитний механізм є одним з основних інструментів, за допомогою якого регіональні органи управління можуть здійснювати регулюючий вплив на відтворювальний процес в аграрному секторі. Джерелом розуміння внутрішньої єдності і взаємозв'язку різних підходів до проблеми визначення сутності фінансового механізму є системний підхід. Як основні системоутворювальні елементи фінансового механізму, що виконують управлінську дію, виділяють: систему фінансових важелів; систему управління фінансами; систему фінансових методів; сукупність фінансових форм, методів і важелів. Розглянуто питання оптимального розподілу державних фінансів та їхнього ефективного цільового використання, зокрема для реалізації цільових регіональних програм в аграрному секторі економіки. Запропоновано розробку регіональної фінансової політики в аграрному секторі починати з прогнозування платоспроможного попиту і його раціонального розподілу, вивчення регіональних фінансово-кредитних ринків, оцінки фінансових можливостей регіону, стимулювання розвитку власного фінансового потенціалу території для вирішення найважливіших економічних проблем. Фінансово-кредитний механізм аграрного сектору представлено у формі організації відносин у сфері фінансів, кредиту, а також форм, методів і умов фінансування і кредитування.

Ключові слова: фінансова політика, фінансовий механізм, фінансово-кредитний механізм, аграрні підприємства, фінансові ресурси, розвиток, прибутковість, ефективність.

Chernodubova E., Martynov A., Rozmyslov O. Financial policy as a tool for agricultural sector development

The article considers the essence of the basic categories of financial policy and financial mechanism. The factors influencing the effectiveness of financial policy in the agricultural sector are identified. The influence of the financial mechanism on the profitability of agricultural enterprises is substantiated. Theoretical and methodological bases of formation of the financial mechanism of maintenance of profitability of the agricultural enterprises that will promote increase of efficiency of financial management are revealed. The redistribution of financial resources at the regional level with the help of a financial mechanism for regulating the economic development of agricultural enterprises is proposed. The financial and credit mechanism is one of the main tools, used by the regional governments to regulate the reproduction process in the agricultural sector. The systematic approach is used to reveal the internal unity and relationship of different approaches to the problem of determining the essence of the financial mechanism. The main elements of the financial mechanism carrying out administrative action, allocate a system of financial levers; financial management system; system of financial methods; a set of financial forms, methods and levers. The issues of optimal distribution of public finances and their effective targeted use are considered, in particular for implementation of the targeted regional programs in the agricultural sector of the economy. It is proposed to develop a regional financial policy in the agricultural sector to start forecasting effective demand and its rational distribution, studying regional financial and credit markets, assessing the

financial capabilities of the region, stimulating the development of the territory's financial potential to solve major economic development problems. The financial and credit mechanism of the agricultural sector is presented in the form of organization of relations in the field of finance, credit, as well as forms, methods and conditions of financing and lending.

Key words: financial policy, financial mechanism, financial-credit mechanism, agricultural enterprises, financial resources, development, profitability, efficiency.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в Україні свідчить про необхідність посилення регулюючої ролі держави в аграрному секторі. Реформування економіки вимагає осмислення накопиченого досвіду, а також виявлення й освоєння нових ринкових форм, методів і принципів фінансового регулювання. Фінансова політика держави покликана забезпечувати нормальне функціонування фінансової системи суспільства і на цій основі ефективніше здійснювати свої функції: соціальні, економічні, політичні, екологічні. Звідси, фінансова політика в аграрному секторі є складовою соціально-економічної політики держави. Зміст фінансової політики визначається прийнятою концепцією розвитку аграрних підприємств, її стратегічними цілями, що розкривають основні напрями формування, розподілу і використання фінансів, і сукупністю заходів, які органи державної влади та управління вживають для досягнення поставлених цілей. Найважливішою метою фінансової політики в аграрному секторі є збільшення обсягу фінансових ресурсів на базі економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інструментом реалізації фінансової політики держави є фінансовий механізм. Дослідження теоретичних і практичних аспектів функціонування фінансового механізму на макро- та мікрорівні стосовно різних напрямів і сфер діяльності відображені в працях І. Балабанова, І. Бланка, В. Буряковського, О. Василика, В. Іваницького, О. Ковалюка, Л. Костирко, Т. Косової, М. Крупки, В. Москаленка, В. Опаріна, А. Поддєрьогіна, В. Сенчагова, В. Суторміної, В. Федосова, А. Шеремета. Дослідження фінансових методів впливу на підприємство, державу і суспільство та методів фінансового управління від провідних західних науковців складає фундаментальні основи формування фінансового механізму управління аграрними підприємствами. Водночас, високо оцінюючи результати цих досліджень, слід констатувати, що проблеми формування фінансового механізму розвитку аграрних підприємств на регіональному рівні досліджено недостатньо.

Постановка завдання. Ступінь розробки фінансового механізму забезпечення розвитку

підприємств в аграрному секторі економіки на сьогодні не відповідає вимогам сучасної практики здійснення господарської діяльності, залишається низка невирішених теоретичних питань, що стосуються цього механізму. Отож, існує об'єктивна потреба в подальшому розвитку теоретико-методичних основ формування фінансового механізму забезпечення розвитку аграрних підприємств, що сприятиме підвищенню ефективності фінансового управління на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. За допомогою фінансового механізму управління здійснюється реалізація фінансової політики. Залежно від рівня управління змінюються функції фінансового механізму. Фінансовий механізм у рамках відтворення суспільного продукту виконує функції акумуляції фінансових ресурсів, фінансування витрат, стимулювання і регулювання економічного розвитку. У підсистемі фінансів аграрних підприємств він виявляється в співвідношенні окремих форм грошових доходів і накопичень, розподілі чистого прибутку, використанні бюджетних коштів.

Проблема фінансового механізму як такого загалом методологічно вирішена – під ним розуміють сукупність фінансових форм, методів і важелів управління. Джерелом розуміння внутрішньої єдності і взаємозв'язку різних підходів до проблеми визначення сутності фінансового механізму є системний підхід. Він відображає зовнішній бік функціонування фінансів підприємств, характеризує фінанси як вирішальний чинник впливу апарату управління на економічний стан підприємства. Завдяки такому аспекту дослідження фінансового механізму з'являється можливість чітко визначити його складові й структуру.

Як основні системоутворювальні елементи фінансового механізму, що виконують управлінську дію, виділяють (табл. 1):

- 1) систему фінансових важелів [2, с. 104; 6, с. 11];
- 2) систему управління фінансами [7, с. 11];
- 3) систему фінансових методів [1, с. 132];
- 4) сукупність фінансових форм, методів і важелів [4, с. 26; 10, с. 5].

Підходи до інтерпретації поняття «фінансовий механізм»

Сутність	Джерело
Система дії фінансових важелів, що виявляється в організації, плануванні і стимулюванні використання фінансових ресурсів.	Москаленко В. П., Шипунова О.В. [6, с. 11]
Система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовуються у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їхнього забезпечення фінансовою політикою на мікро- й макрорівні; сукупність форм і методів управління фінансовими ресурсами складає механізм управління фінансами, визначальними в якому є форми і способи бухгалтерського, податкового, бюджетного, банківського і статистичного обліків та звітності.	Ковалюк О. М. [4, с. 26]
Системна сукупність фінансових регуляторів та інструментів розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів для матеріального забезпечення населення та соціально-економічного розвитку суспільства.	Васечко Л. І. [2, с. 104]
Цілісна система управління фінансами підприємства, на якій ґрунтується фінансовий менеджмент і яка призначена для організації взаємодії об'єктів та суб'єктів господарювання у сфері фінансових відносин, формування та використання фінансових ресурсів, забезпечення ефективного впливу фінансової діяльності на кінцеві результати роботи підприємства.	Поддєрьогін А. М. [7, с. 11]
Сукупність методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток і система фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив.	Александрова М. М., Маслова С. О. [1, с. 132]
Взаємозв'язана система методів фінансово-кредитного планування, фінансово-кредитних важелів і форм організації управління фінансами і кредитом, основне призначення яких полягає у формуванні, розподілі та використанні фінансових і кредитних ресурсів народного господарства.	Сенчагов В. К. [10, с. 5]

Деякі автори ототожнюють поняття «фінансовий механізм», «фінансово-кредитний механізм» та «фінансово-інвестиційний механізм» [10]. Фінансово-інвестиційний механізм не є сумою фінансового та інвестиційного механізмів, оскільки основа інвестиційного механізму – механізми реального і фінансового інвестування, а у фінансово-інвестиційному механізмі відсутня складова, що забезпечує реальні інвестиції. Останні виходять за рамки грошових відносин і є товарно-грошовими відносинами. Щодо кредиту, то він є однією з форм фінансового забезпечення і руху фінансових ресурсів, тому фінансово-кредитний механізм – складова фінансового механізму.

У сучасних умовах неабиякого значення набувають питання оптимального розподілу державних фінансів та їхнього ефективного цільового використання, зокрема для реалізації цільових регіональних програм в аграрному секторі економіки. Основою фінансової політики є система організації фінансових відносин, механізм фінансового регулювання і забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів і держави загалом. Однією з найважливіших складових державних

фінансів виступають фінанси регіонів. Становлення фінансової системи в Україні характеризується неодноразовим перерозподілом повноважень між органами державної влади та її регіонів.

Функціонування й розвиток територіальних фінансів ґрунтуються на концепції регіональної фінансової політики, основна мета якої – стабілізація виробництва і забезпечення економічного зростання. Фінансова політика регіону реалізується в межах його компетенції в питаннях законодавчого регулювання, організації та управління фінансовими потоками. Необхідною умовою успішної реалізації регіональної фінансової політики є забезпечення єдності економічного простору країни, що визначається спільністю грошової, податкової, бюджетно-фінансової систем, скоординованим розвитком основних фінансово-економічних інституційних структур.

Аналіз структури капіталовкладень в аграрний сектор свідчить про наявність фінансових диспропорцій у джерелах фінансування, їхньому використанні і розміщенні [5; 11]. Розробка регіональної фінансової політики в аграрному

секторі повинна починатися з прогнозування платоспроможного попиту і його раціонального розподілу, вивчення регіональних фінансово-кредитних ринків, оцінки фінансових можливостей регіону, стимулювання розвитку власного фінансового потенціалу території для вирішення найважливіших соціально-економічних проблем розвитку.

Фінансовий механізм розвитку аграрних підприємств регіону є сукупністю форм організації фінансових відносин, способів утворення фондів фінансових ресурсів і їхнього використання з метою досягнення необхідних умов економічного і соціального розвитку регіону, що встановлюється регіональними органами державної влади відповідно до економічних вимог.

Структуру фінансового механізму управління розвитком аграрних підприємств регіону можна визначити як єдність бюджетної, податкової і кредитної політики останнього. Фінансовою базою регіональних структур влади є бюджети. Через регіональні бюджети суспільні фонди споживання розподіляються між окремими адміністративно-територіальними одиницями і соціальними групами населення. Економічна сутність регіональних бюджетів виявляється в їхньому призначенні.

Фінансово-кредитний механізм, як і будь-який механізм управління, має дві взаємопов'язані характеристики, органічне поєднання яких дає змогу характеризувати фінансовий механізм економічними категоріями [3, с. 36]:

об'єктивна характеристика – формування механізму здійснюється відповідно до вимог об'єктивних економічних законів;

суб'єктивна характеристика – механізм використовується суб'єктами управління для виконання поставлених завдань.

Так, методи перерозподілу сукупного доходу суспільства мають бути адекватні рівню економічного розвитку території, відобразити її стан і сприяти її зміцненню. Інакше фінансовий механізм управління буде нагромадженням законодавчих і нормативно-правових актів, що не відповідають реальним економічним процесам.

З організаційно-економічних і методичних позицій бюджетний механізм можна охарактеризувати як складну сукупність взаємопов'язаних елементів: бюджетне планування, бюджетне регулювання, виконання бюджету. Деталізація елементів бюджетного механізму управління визначається видами доходів, податків, напрямками бюджетного фінансування. Тут можна виділити

такий елемент бюджетного механізму, як бюджетне нормування, тобто визначення норм і нормативів, відповідно до яких встановлюються граничні суми витрачання бюджетних коштів.

Отже, бюджетний механізм покликаний формувати і використовувати фінансові ресурси регіону – бюджет і позабюджетні фонди. Він має бути спрямований на ефективну реалізацію соціальної та економічної політики регіону.

Податковий механізм управління доцільно розглядати з двох позицій. По-перше, з погляду наукової теорії, що характеризує це поняття як організаційно-економічну категорію та об'єктивно необхідний процес управління перерозподільчими відносинами. Усю сферу цих відносин можна розмежувати на три підсистеми: податкове планування, податкове регулювання і податковий контроль, які характеризують внутрішню структуру податкового механізму. Усі підсистеми податкового механізму розмежовані умовно, оскільки на практиці вони нерідко перетинаються, а податкове регулювання і контроль виступають єдиною складовою, оскільки їх можна розглядати як прояв регулюючої податкової функції.

По-друге, з позицій практики податковий механізм управління повинен розглядатися як сукупність конкретних податкових дій органів влади, сукупність умов і правил реалізації положень податкового права. Відповідно до такого визначення податковий механізм виступає як економічний важіль імперативної регламентації системи податкових відносин. Податковий механізм дає змогу упорядкувати податкові відносини та основи управління оподаткуванням.

Податкова політика держави повинна регулювати податкову політику регіональних систем, відповідати потребам регіонів, сприяти розвитку виробництва і сферам послуг у регіонах, забезпечувати соціальний добробут [8, с. 59]. Формування оптимального податкового механізму регіону означає як вибір розумних податків, так і забезпечення відповідних норм і правил їхнього нарахування і сплати до бюджету. У податковому регулюванні провідна роль належить податковим пільгам. До позитивних і негативних ознак податкових пільг належать заохочення участі приватного сектору в соціальних програмах, зменшення державного контролю за використанням пільг, зменшення податкової бази, ускладнення податкового законодавства.

У фінансовому механізмі управління можна виділити мобільний блок елементів: податкові ставки, база оподаткування, нормативи обов'яз-

кового резервування грошових коштів, рівень нормованих витрат. Ці елементи частіше піддаються коригуванню з урахуванням інтересів суб'єктів економічних відносин та особливостей розвитку окремої території. Наприклад, для забезпечення підтримки аграрних підприємств в Україні, залучення інвестицій в аграрну галузь та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства було запропоновано на законодавчому рівні зниження ставки ПДВ з 20 % до 14 % для аграріїв [9]. Використання таких податкових важелів дає змогу створити сприятливіше податкове тло для розширення господарської діяльності аграрних підприємств.

Однією з цілей регіональної податкової політики є створення сприятливих умов для вкладення коштів різними суб'єктами господарювання в соціально-економічну інфраструктуру регіону.

Регіональним органам влади доцільно надавати новим аграрним підприємствам податкові і кредитні пільги, щоб стимулювати їхнє розміщення на підвідомчій території, а також виходячи з їхньої значущості для економіки регіону. Саме тому фіскальна функція податків, що досягла на сьогодні критичного рівня через існуючий дефіцит бюджету, не повинна пригнічувати інших їхніх функцій, особливо регулюючу і стимуляційну. Дотримання рівноваги між усіма функціями допомагає створити оптимальний податковий механізм.

Фінансово-кредитний механізм розвитку аграрних підприємств на регіональному рівні можна представити у формі організації відносин у сфері фінансів, кредиту, а також форм, методів і умов фінансування та кредитування. Існує низка системних проблем, що впливають на ефективність фінансово-кредитного механізму (табл. 2).

Таблиця 2

Проблемне поле ефективності фінансово-кредитного механізму

Проблема	Характеристика наслідків
Зростання частки проблемних і сумнівних кредитів у кредитному портфелі вітчизняних банків	Значне погіршення показників діяльності банківської системи України
Запровадження нової системи обмежень кредитної активності місцевої влади	Недостатність фінансових ресурсів для забезпечення розвитку регіону
Відмова від кредитування випуску інноваційної продукції через високий ступінь ризику	Складність отримання кредитів комерційних банків для суб'єктів господарювання через їхню високу вартість і ризику

Дія фінансово-кредитного механізму спрямована на управління фінансово-кредитними процесами та виявлення додаткових резервів розвитку. Мета цього механізму – забезпечення нормальних умов функціонування фінансів і кредиту в аграрному секторі, тобто формування бездефіцитного бюджету, фінансування і кредитування планових заходів, контроль за виконанням планів і програм, дотриманням встановленого порядку і пропорцій утворення та використання фондів грошових коштів.

Фінансово-кредитний механізм управління розвитком аграрних підприємств виступає як складова єдиної фінансово-кредитної системи, яка охоплює сферу фінансово-кредитних відносин (об'єкт фінансово-кредитної системи), сукупність фінансових і кредитних органів (суб'єкт фінансово-кредитної системи). Своєю чергою, фінансово-кредитний механізм складається з низки взаємопов'язаних систем, що забезпечують необхідний рівень його дії на сферу фінансово-кредитних відносин: фінансово-кредитне планування;

форми, методи і принципи фінансування та кредитування; організація контролю.

Інакше кажучи, фінансово-кредитний механізм управління розвитком аграрних підприємств регіону є сукупністю форм і методів використання грошових ресурсів і кредиту для виконання завдань фінансово-економічної політики території. Забезпечуючи відповідні організаційні передумови для розподілу і перерозподілу грошей, фінансово-кредитний механізм є одним з основних інструментів, за допомогою якого регіональні органи управління можуть здійснювати регулюючий вплив на відтворювальний процес в аграрному секторі.

Фінансово-кредитний механізм можна розглядати з погляду державних регіональних кредитів і державних регіональних позик. Однією з основних функцій державного регіонального кредиту виступає перерозподіл грошових ресурсів відповідно до потреб економіки регіону і доцільності підтримки аграрних підприємств. Значне місце в системі фінансово-кредитних відносин займає механізм цільового бюджетного

кредитування. Бюджетні кредити передбачаються в бюджеті на поточний фінансовий рік і є джерелом фінансування галузевих програм інвестиційного характеру, поповнення оборотних коштів підприємств.

Виконуючи функції мобілізації фінансових ресурсів, їхнього розподілу і стимулювання розвитку агропромислового комплексу, фінансовий механізм покликаний забезпечити відтворювальний процес у регіоні через покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються як суб'єктами господарювання (самофінансування), так і фінансовими установами (кредитування) і державою. Перерозподіл фінансових ресурсів за допомогою фінансового механізму дає змогу здійснювати регулювання економічного розвитку аграрного сектору через цілеспрямовану зміну темпів розвитку АПК загалом та окремих його складових, а також зміни його структури.

Фінансовий механізм управління процесами економічного розвитку аграрного сектору передбачає наявність об'єктивно існуючих фінансових відносин, що мають конкретні форми прояву, адекватні характеру виробничих відносин у суспільстві. Розвиток ринкових відносин і підприємництва передбачає розвиток конкуренції і створення вільного ринкового простору, проведення політики вільного ціноутворення під впливом попиту і пропозиції, лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності.

Висновки. Основним вектором впливу фінансової політики держави на різні сторони фінансової діяльності аграрних підприємств є взаємовідносини держави зі суб'єктами господарювання. У цих умовах важливе завдання аграрних підприємств – адаптація до нестабільного ринкового середовища, до постійних змін ринкової кон'юнктури. Засобом підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств виступає фінансовий механізм, адаптований до умов невизначеності ринкової економіки регіону.

Отже, підвищення ефективності фінансової політики вимагає удосконалення чинних механізмів

фінансування державних програм розвитку аграрного сектору, реалізації регулюючої функції податків, розподілу податкового навантаження, стимулювання виробничого потенціалу, залучення інвестицій, покращання умов кредитування аграрних підприємств.

Бібліографічний список

1. Александрова М. М., Маслова С. О. Гроші. Фінанси. Кредит. Київ: ЦУЛ, 2002. 336 с.
2. Васечко Л. Співвідношення понять «фінансовий механізм», «механізм фінансування», «фінансове забезпечення» та «фінансове регулювання». *Вісник Львівського університету. Сер. Економічна*. 2009. Вип. 41. С. 103–107.
3. Саян Е. М. Роль фінансового механізму в системі управління діяльністю підприємства. *Вісник Донецького університету. Серія В «Економіка і право»*. 2009. № 2. С. 32–37.
4. Ковалюк О. М. Методологічні основи фінансового механізму. *Фінанси України*. 2003. № 4. С. 51–59.
5. Костирко Л. А., Соломатіна Т. В., Чернудубова Е. В., Хромяк В. М. Аналіз і оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2020. № 3. С. 294–302.
6. Москаленко В. П., Шипунова О. В. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия. Суми: Довкілля, 2003. 176 с.
7. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент. Київ: КНЕУ, 2005. 536 с.
8. Поліщук В. Г. Перспективи податкового стимулювання сталого розвитку регіонів України. *Економіка та держава*. 2010. № 4. С. 59–61.
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставки податку на додану вартість з операцій з постачання окремих видів сільськогосподарської продукції: Закон України від 17.12.2020 р. № 1115-IX. *Урядовий кур'єр*. 2021. 25 лют.
10. Сенчагов В. К. Финансовый механизм и его роль в повышении эффективности производства. Москва: Финансы, 1979. 61 с.
11. Соломатіна Т. В., Чернудубова Е. В., Корольова Н. М. Комплексний аналіз фінансування розвитку аграрних підприємств. *Часопис економічних реформ*. 2019. № 4 (36). С. 58–64.

Стаття надійшла 05.03.2021

ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ: ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Л. Синявська, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-2723-9551

О. Шолудько, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-2264-5638

М. Богач, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-2710-4155

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.057>

Синявська Л., Шолудько О., Богач М. Фінансова децентралізація: економічні передумови та сучасний стан

Стаття є комплексним дослідженням процесу запровадження фінансової децентралізації. У статті з'ясовано сутність фінансової децентралізації на основі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних учених. Доведено, що децентралізована форма державного устрою, розвиток муніципального рівня влади найповніше відповідають вимогам про необхідність реалізації вподобань громадян. У разі децентралізованого надання суспільних благ справедливою була б передача повноважень щодо здійснення видатків та мобілізації необхідних фінансових ресурсів для їхнього фінансування на той рівень влади, який охоплює масштаб доступності суспільного блага для споживачів. Фінансова децентралізація має на меті забезпечити достатність фінансових ресурсів для виконання органами місцевого самоврядування покладених на них повноважень. Визначено теоретичні та методологічні аспекти дослідження процесу децентралізації. Обґрунтовано важливість децентралізації у процесі реформування місцевого самоврядування. Проаналізовано й узагальнено наукові підходи до визначення змісту та ролі децентралізації у ринковій економіці. Дано оцінку аналітиці, яка свідчить про суттєву волатильність державної трансфертної політики відносно місцевих бюджетів, що перешкоджає формуванню якісної та прогнозованої бюджетної політики, неможливість здійснювати середньострокове планування соціально-економічного розвитку територій, зниження ефективності використання коштів. Наведено шляхи вдосконалення реформи децентралізації на сучасному етапі, зокрема вдосконалення нормативно-правової бази.

Ключові слова: децентралізація, фінансова децентралізація, місцеве самоврядування, місцевий бюджет, державний бюджет, реформа, регіональний розвиток, економічне зростання, територіальна громада, органи місцевого самоврядування, суспільні блага.

Syniavska L., Sholudko O., Bohach M. Financial decentralization: economic prerequisites and current conditions

The article is a comprehensive study of the process of introducing financial decentralization. The article clarifies the essence of financial decentralization based on the analytics of the works of domestic and foreign scientists. It is proved that the decentralized form of the state system, the development of the municipal level of power will meet the requirements of the need to implement the preferences of citizens. In case of decentralized provision of public benefits, it would be fair to transfer powers on carrying out expenditures and mobilizing the necessary financial resources for their financing to the level of government, which covers the impairment of public benefits for consumers. Financial decentralization aims to ensure the adequacy of financial resources for the local self-government bodies to exercise their authorized duties. The theoretical and methodological aspects of the study of the decentralization process are determined. The importance of decentralization in the process of reforming local self-government is substantiated. The scientific approaches to the definition of the content and role of decentralization in a market economy are analyzed and generalized. The author evaluates the analytics, which indicates a significant volatility of the state transfer policy referring to the local budgets and prevents formation of high-quality and predicted budget policy. The researcher confirms impossibility to carry out medium-term planning of socio-economic development of territories, and reduction of the efficiency of funds use. The ways to improve the present stage of the decentralization reform are determined, in particular improvement of the regulatory framework.

Key words: decentralization, financial decentralization, local self-government, local budget, state budget, reform, regional development, economic growth, territorial community, local self-government bodies, public goods.

Постановка проблеми. Ситуація, що склалася впродовж останніх років в економіці та соціальному розвитку нашої держави, свідчить про те, що без результативних реформ не можна було забезпечити налагодження взаємозв'язків адміністративно-територіальних інтересів із загальнодержавними. Виходячи з цього, процес фінансової децентралізації є актуальним, оскільки

він дає змогу органам на місцях отримувати право самостійності щодо фінансування та задоволення потреб населення у соціальних послугах. Тому дослідження сучасного стану формування та використання фінансових ресурсів на рівні територіальних громад є важливою складовою економічного розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окресленої проблеми займалися українські вчені: зокрема В. Бодров [2] розглядає децентралізацію як інструмент зміцнення матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування; А. Беля [1] трактує децентралізацію як передачу частини повноважень та бюджетних ресурсів від центральних органів до органів місцевого самоврядування з метою ефективнішого управління ними та зменшення витрат; О. Дроздовська [5] досліджує сутність фінансової децентралізації.

Аналіз вищезазначених наукових досліджень дав змогу визначити та оцінити перспективний інструментарій та дієвість фінансової децентралізації України.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування історичних передумов доцільності запровадження фінансової децентралізації, аналіз її сучасного стану в Україні та визначення подальших перспектив.

Виклад основного матеріалу. Фінансова децентралізація має на меті забезпечити достатність фінансових ресурсів для виконання органами місцевого самоврядування покладених на них повноважень.

На сьогодні немає єдиного трактування поняття «фінансова децентралізація» як у зарубіжних, так і у вітчизняних публікаціях. Тому існують різні тлумачення цієї дефініції. Зокрема, В. Бодров і С. Дяченко розглядають фінансову децентралізацію як «будь-які види мобілізації фінансових ресурсів у бюджетах органів місцевого самоврядування» [2, с. 7]. Водночас О. Дроздовська визначає фінансову децентралізацію як «процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральними і локальними рівнями управління» [5, с. 146]. Таке пояснення фінансової децентралізації вітчизняними дослідниками відображає відносини між державою і місцевими органами влади, а також прагнення і можливість задовольнити свої потреби у вигляді розширення прав місцевих органів влади, економічної самостій-

ності, виконання цілей і завдань, покладених на місцеві формування.

Основним поняттям і завданням, навколо якого розгортаються дослідження та оцінювання рівня спроможності громад, є «фінансова спроможність територіальної громади», під якою будемо розуміти здатність територіальної громади як суб'єкта соціально-економічних відносин акумулювати фінансові ресурси та забезпечувати відповідний рівень конкурентоспроможності на основі оптимального перерозподілу та використання наявних ресурсів, а також забезпечувати фінансову й економічну стабільність на довгостроковий період.

Проведення будь-якої реформи у правовій державі, якою є й Україна, супроводжується прийняттям відповідних нормативно-правових актів, якими, власне, і визначаються правові, організаційні, фінансові засади тощо для її подальшої успішної реалізації. Адміністративно-правову реформу децентралізації в Україні, реалізація якої й нині триває в нашій державі, розпочато ще у 2014 р. Так, 28 грудня 2014 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» [6], згідно з яким з 2015 р. розпочато новий етап фінансової децентралізації. Важливим кроком у цьому напрямі було й підписання у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що й послугувало курсу на фінансову децентралізацію.

Основною передумовою запровадження фінансової децентралізації було зростання частки державних трансфертів у доходах місцевих бюджетів. Від початку незалежності України до прийняття Бюджетного кодексу структура дохідної частини місцевих бюджетів залишалась достатньо стійкою і становила від 29 до 35 % доходів місцевих бюджетів. З 2003 р. спостерігалася тенденція до зростання ролі державного бюджету у формуванні доходів місцевих бюджетів, зокрема частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів невпинно зростала. Це свідчило про значну залежність місцевих бюджетів від державного та недостатність обсягу власних і закріплених доходів для виконання самоврядних та делегованих повноважень (див. рис.).

Така ситуація склалася насамперед через недосконалий механізм розподілу дохідно-видаткових складових бюджету між рівнями управління, слабку мобілізацію дохідної частини місцевих бюджетів та низький розвиток економічного розвитку держави загалом.

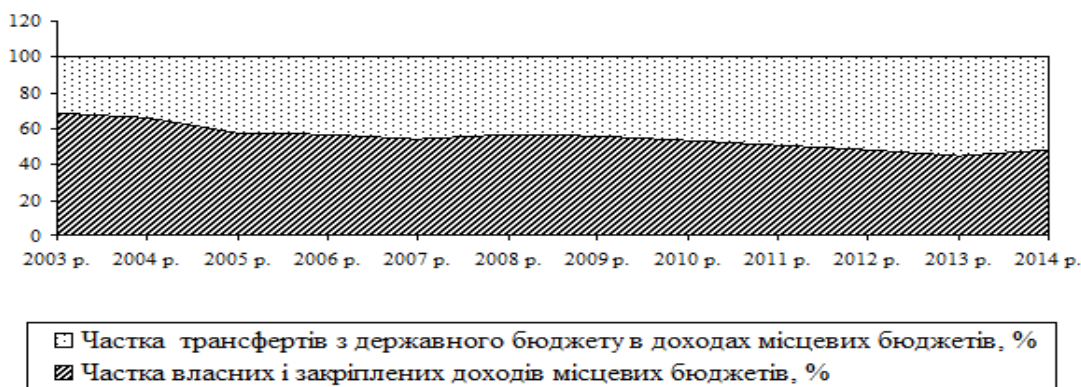

Рис. Структура доходів місцевих бюджетів (включаючи міжбюджетні трансферти) у 2003–2014 рр.*

*Розроблено авторами за даними [4].

Згідно з даними Рахункової палати України, коштом державних субвенцій було проведено близько 70 % видатків місцевих бюджетів на їх основні функції (соціальний захист і соціальне забезпечення, охорону здоров'я та освіти), що засвідчує низький рівень децентралізації на практиці.

Зміни в законодавстві дають змогу органам місцевих рад затверджувати локальні бюджети самостійно, не залежати від прийняття Закону «Про державний бюджет», а також значно розширити повноваження органів місцевого самоврядування та їх джерела фінансування. Реформа, в якій передбачено збільшення частки загальнонаціональних податків у місцевих бюджетах, збільшує мотивацію у громад для створення та розвитку виробництв, підтримки бізнесу. У результаті проведення реформи об'єднані територіальні громади отримали значну частину повноважень і ресурсів, які сприяють розвитку інфраструктури на місцевому рівні.

Упродовж 2014–2018 рр. в Україні було створено 876 ОТГ, у яких мешкали близько 9 млн людей; у середньому у 5–7 разів зросли бюджети ОТГ; реалізовано 6298 проєктів розвитку інфраструктури коштом державної субвенції; створено 123 сучасних центри надання адміністративних послуг; розподілено 1,5 млн га сільськогосподарських угідь, які знаходяться за межами населених пунктів, між створеними ОТГ; власні грошові ресурси місцевих бюджетів порівняно з 2014 роком збільшилися на 165,4 млрд грн; підтримка розвитку регіонів та територіальних громад з боку держави зросла у 39 разів.

Двадцять третього січня 2019 р. Кабінетом Міністрів України було ініційовано перехід до другого етапу реформи децентралізації, який

спрямований на посилення ролі місцевого самоврядування та надання органам територіальних громад більшого обсягу повноважень на управління справами місцевого рівня, позбавлення органів державної влади повноважень на підготовку та виконання бюджетів, що, своєю чергою, передбачає передачу цих повноважень до органів місцевого самоврядування.

До кінця 2019 р. передбачалось, що більшість місцевих рад об'єднуються та зможуть перебрати на себе відповідні завдання та повноваження [7, с. 110].

У 2020 р. завершено формування нового адміністративно-територіального устрою. У державному бюджеті на 2021 р. прями міжбюджетні відносини встановлено з 1438 громадами.

Щоб оцінити ефективність функціонування громад та рівень їх забезпеченості ресурсами для виконання повноважень місцевого самоврядування, необхідно здійснювати систематичний аналіз фінансово-бюджетних показників їхньої діяльності.

За підсумками 2020 р. частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України становила 34,2 %. За підсумками 2019 р. аналогічний показник становив 43,5 %. Без урахування трансфертів з державного бюджету обсяг надходжень до місцевих бюджетів склав 311,1 млрд грн, або 22,6 % від обсягу доходів зведеного бюджету. За підсумками 2019 р. аналогічний показник становив 23,3 % (табл. 1).

Порівняно з 2019 р. загальні доходи місцевих бюджетів зменшилися на 89,0 млрд грн (з 560,5 до 471,5), або на 15,9 % (табл. 2). Зменшення відбулося за рахунок трансфертів з державного бюджету. У 2020 р. до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 135,9 млрд грн трансфертів,

що на 108,4 млрд грн (на 44,4 %) менше порівняно з 2019 р. Зокрема, це пов'язано з тим, що у 2020 р. з місцевих бюджетів не здійснювалися окремі видатки, пов'язані з реалізацією державних програм соціального захисту, обсяг яких у 2019 році становив 78,3 млрд грн, у тому числі:

- субвенція на виплату допомог сім'ям з дітьми та малозабезпеченим сім'ям – 54,9 млрд грн;
- на надання пільг та субсидій населенню на оплату житлово-комунальних послуг та енергоносіїв – 21,6 млрд грн;

- на надання пільг та житлових субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу – 1,8 млрд грн.

У структурі власних доходів найбільш бюджетотворним є податок з доходів фізичних осіб. Його розмір становив у 2020 р. 177,8 млрд грн, або 61,3 % від суми доходів загального фонду місцевих бюджетів. Порівняно з 2019 р. надходження податку зросли на 12,3 млрд грн, або на 7,4 %. Суттєву роль у наповненні місцевої казни відіграє також плата за землю (31,5 млрд грн) та єдиний податок (38,0 млрд грн).

Таблиця 1

Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України

Показник	2019 р.	2020 р.	Відхилення (+,-)
Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету	23,3 %	22,6 %	-0,7%
Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету без урахування трансфертів з державного бюджету	43,5 %	34,2 %	-9,3%

Джерело: [3].

Таблиця 2

Порівняльні дані про надходження до місцевих бюджетів за 2019 та 2020 рр.

Показник	Загальний фонд			Спеціальний фонд			РАЗОМ		
	2019 р., млрд грн	2020 р., млрд грн	Відхилення	2019 р., млрд грн	2020 р., млрд грн	Відхилення	2019 р., млрд грн	2020 р., млрд грн	Відхилення
Власні доходи	275,2	290,1	+5,4%	25,0	21,2	-15,2%	300,2	311,3	+3,7%
Трансферти з державного бюджету	244,3	135,9	-44,4%	15,9	24,3	+52,8%	260,3	160,2	-38,5%
Разом	519,5	426,0	-18,0%	41,0	45,5	+11,0%	560,5	471,5	-15,9%
Частка трансфертів у доходах (р.2/р.3)	47,0%	31,9%	-	38,8%	53,4 %	-	46,4%	34,0%	-

Джерело: [4].

Загалом у 2020 р. місцеві бюджети отримували з державного бюджету 53 види субвенцій, у 2019 – 42, у 2018 – 34, а у 2017 – 27. Таким чином, простежується тенденція щодо постійного збільшення кількості субвенцій, які надходять з державного бюджету місцевим. Ця тенденція свідчить про суттєву волатильність державної трансфертної політики відносно місцевих бюджетів і перешкоджає формуванню якісної та прогнозованої бюджетної політики, призводить до неможливості здійснювати середньострокове планування соціально-економічного розвитку територій, а також до зниження ефективності використання коштів.

Згідно з проведеними дослідженнями реформи децентралізації, соціально-економічні результати процесу децентралізації є неоднозначними – існують як здобутки, так і недоліки. Позитивним результатом бюджетної децентралізації є збільшення надходження коштів до місцевих бюджетів усіх рівнів. Тут можуть бути використані фінансові ресурси різних економічних агентів, зокрема місцевих та центральних органів влади, приватних суб'єктів господарювання, фінансових установ та неурядових організацій, а також іноземних держав та міжнародних фінансових організацій. Недоліком фіскальної реформи є неспроможність ефективно розпоряджатися грошовими ресурсами місцевими органами управління. Дослідження показує, що досить часто на місцях відсутні фахівці, які могли б розробити Стратегію розвитку громади та здійснювати контроль витрат. Крім цього, існує неузгодженість та нерозвиненість багаторівневого вертикального управління сфери регіонального та місцевого розвитку між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, нерозвиненість горизонтальних зв'язків між регіонами

Висновки. Проаналізувавши практику у сфері децентралізації, ми дійшли висновку, що, попри скорочення рівня дотаційності місцевих

бюджетів, Україні ще не вдалося створити ефективної системи місцевого самоврядування. Відмінності у розвитку територій, слабка адміністративна чи фінансова спроможність місцевої влади можуть спричинити дисбаланс у соціально-економічному розвитку територій. Отже, для вдосконалення реформи децентралізації на сучасному етапі, а також для подальшої її реалізації треба насамперед приділити увагу таким основним аспектам:

- вдосконаленню нормативно-правової бази;
- врегулюванню та розмежуванню всіх повноважень місцевих органів виконавчої влади (зокрема районного рівня);
- розробленню та реалізації регіональної політики, спрямованої на забезпечення рівномірного місцевого і регіонального розвитку.

Бібліографічний список

1. Беля А. Р. Аналіз формування доходів місцевих бюджетів в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 1. С. 133–137.
2. Бодров В. Г. Бюджетна та фінансова децентралізація як інструмент зміцнення матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2015. 101 с.
3. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13249> (дата звернення: 13.03.2021).
4. Децентралізація: коротко про головне. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/733/> (дата звернення: 14.03.2021).
5. Дроздовська О. С. Теоретичні засади фінансової децентралізації. *Фінанси України*. 2002. № 8. С. 19–25.
6. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28 груд. 2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19> (дата звернення: 15.03.2021).
7. Рубай О., Синявська Л. Вдосконалення системи управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2020. № 27. С. 109–112.

Стаття надійшла 27.03.2021

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО КАЗНАЧЕЙСТВА В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

О. Рубай, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-6103-8422

Львівський національний аграрний університет

Н. Роздайбіда, викладач

ORCID ID: 0000-0002-7173-8358

Вишнянський коледж ЛНАУ

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.062>

Рубай О., Роздайбіда Н. Роль Державного казначейства в управлінні державними фінансовими ресурсами

У статті розкрито роль та значення Державної казначейської служби України в управлінні державними фінансовими ресурсами з метою забезпечення стабільності національної бюджетної системи, фінансової безпеки та стійкого економічного росту країни; досліджено роль казначейства у вирішенні проблем обмеженості фінансових ресурсів і відсутності ефективних механізмів управління ними в процесі касового виконання державного бюджету, які стають чинником нераціональних запозичень для покриття касових розривів; втрат від невикористання тимчасово вільних державних фінансових ресурсів; відсутності оперативності, прозорості та контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, своєчасністю надходження учасникам бюджетного процесу державних коштів; висвітлено переваги використання казначейської системи касового виконання бюджетів; з'ясовано сутність відкриття асигнувань на погашення зобов'язань розпорядників і одержувачів коштів з державного бюджету, що дозволить оптимізувати процес доведення бюджетних асигнувань, забезпечуючи ефективне їх використання; показано необхідність консолідації фінансових ресурсів на єдиному казначейському рахунку, що сприятиме органам казначейства отримувати вичерпну інформацію про стан державних фінансів, а отже, оперувати фінансовими важелями економічного регулювання, контролювати їх цільове використання, прогнозувати майбутні залишки або нестачу бюджетних коштів. Окреслено сучасні проблеми управління фінансовими ресурсами в системі органів казначейства та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: Державна казначейська служба України, казначейство, управління державними фінансовими ресурсами, система казначейства, касове виконання бюджету, єдиний казначейський рахунок, казначейське обслуговування бюджету, залишки коштів на єдиному казначейському рахунку.

Rubai O., Rozdaibida N. The role of the State treasury in the public financial resources management

The article reveals the role and importance of the State Treasury Service of Ukraine in the management of public financial resources in order to ensure the stability of the national budget system, financial security and sustainable economic growth of the country; highlights the role of the treasury in solving the problems of limited financial resources and the lack of effective mechanisms for their management in the process of cash execution of the state budget, which become a factor in irrational borrowing to cover cash gaps; losses from non-use of temporarily free state financial resources; lack of efficiency, transparency and control over the targeted use of budget funds, timeliness of the receipt of public funds by participants in the budget process; identifies the advantages of using the treasury system of cash execution of budgets; clarifies the essence of opening appropriations to repay the obligations of managers and recipients of funds from the state budget, which will optimize the process of proving budget allocations, ensuring their effective use; shows the need to consolidate financial resources in a single treasury account that will help the Treasury to obtain comprehensive information on public finances, and therefore operate with financial levers of economic regulation, control their intended use, forecast future balances or budget shortfalls. The research outlines current problems of financial resources management in the system of treasury bodies and offers the ways of their solution.

Key words: State Treasury Service of Ukraine, treasury, state financial resources management, treasury system, cash execution of budget, single treasury account, treasury service of budget, balances of funds on a single treasury account.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку нашої держави характеризується підвищенням ролі казначейства в забезпеченні ефективного бюджетного процесу, який є одним із базових фінансових процесів держави. Безумовно,

саме своєчасне та ефективне виконання бюджету як за доходами, так і за видатками є в числі першочергових завдань держави. Власне, виконання такої ролі покладено на Державну казначейську службу, створення якої було зумовлене потребою

в ефективному управлінні державними фінансовими ресурсами, зміцненні державної фінансової системи, дотриманні принципів повноти, ефективності та результативності, цільового використання бюджетних коштів, покращання якості послуг, що надаються органами казначейства.

Незаперечним залишається той факт, що нині органи Державної казначейської служби України є одними з найактивніших учасників управління загальнодержавними та регіональними фінансовими ресурсами завдяки можливостям використання прийнятих на законодавчому рівні механізмів та процедур обслуговування бюджетів усіх рівнів. При цьому управління бюджетними потоками в процесі виконання бюджетів є однією з найскладніших та водночас актуальних проблем. Окрім того, системне управління процесом виконання бюджетів є невід'ємною запорукою розвитку економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні і практичні питання побудови та функціонування Державної системи казначейства України були предметом досліджень таких учених, як А. В. Суханова [8], В. І. Стоян, О. С. Даневич, М. Й. Мац [7]. Вагомий внесок у розв'язання проблем забезпечення ефективного функціонування та визначення ролі казначейської системи управління фінансовими ресурсами зробили Е. І. Курганська, Т. Б. Кублікова, Н. В. Душко, С. М. Юрій та ін. [2; 3]. Проте, незважаючи на значні наукові досягнення, залишаються малодослідженими питання значущості та ролі Державної казначейської служби в управлінні державними фінансовими ресурсами, у забезпеченні стабільності національної бюджетної системи та фінансової безпеки країни.

Постановка завдання. Наше завдання – дослідження значення та ролі системи казначейського обслуговування державного бюджету з метою забезпечення ефективного управління фінансовими ресурсами та підвищення якості казначейського обслуговування загалом.

Виклад основного матеріалу. Державне казначейство організовує свою діяльність відповідно до Положення про Державну казначейську службу України (ДКС) та реалізує державну політику у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів і бухгалтерського обліку виконання бюджетів [4]. Становлення та розвиток Державної казначейської служби України були досить

складними і тернистими, проте досягли значних успіхів. Однак на сьогодні існує низка важливих питань, які потребують прийняття виважених рішень та впровадження їх у життя.

У своїй діяльності Державна казначейська служба взаємодіє з органами законодавчої і виконавчої влади, національними і комерційними банками України, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також із підприємствами, установами, організаціями, іншими учасниками бюджетного процесу та фінансовими інституціями. Головним призначенням ДКС є сприяння оптимальному фінансовому управлінню державними ресурсами за допомогою забезпечення своєчасного отримання бюджетними установами необхідних ресурсів для успішного функціонування державних служб за одночасного зменшення витрат на державне фінансування [4].

Як зазначає А. В. Суханова, відокремлення держави від банківської системи у справі контролю та обліку доходів і платежів має багато переваг: по-перше, кошти надходять до кінцевого утримувача найкоротшим шляхом. У такій стадії ліквідується навіть можливість щонайменшої їх затримки на рахунках бюджетних установ різного рівня; по-друге, здійснення щоденного перерахування на державний рахунок податків та зборів дає змогу негайно їх використовувати, поліпшить управління грошовими потоками; по-третє, консолідація інформації про стан виконання бюджету на всіх рівнях ієрархічної вертикалі створить підґрунтя для своєчасної, надійної та вичерпної бюджетної звітності, що врешті-решт позитивно вплине на вдосконалення процесу підготовки бюджету [8, с. 236].

Зростає роль казначейства у вирішенні проблем обмеженості фінансових ресурсів і відсутності ефективних механізмів управління ними в процесі касового виконання державного бюджету, які стають чинником нераціональних запозичень для покриття касових розривів; втрат від невикористання тимчасово вільних державних фінансових ресурсів; відсутності оперативності, прозорості та контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, своєчасністю надходження учасникам бюджетного процесу державних коштів. Особливо актуальним є пошук способів покращання функціонування казначейської системи виконання державного та місцевих бюджетів, підвищення її дієвості й ефективності.

Створена система казначейства мала б бути зацікавленою в достовірності та прозорості даних обліку і звітності, у чіткості проведення платежів без затримок, в управлінні фінансовими ресурсами не на власний розсуд, а чітко дотримуючись фінансової дисципліни та бюджетного законодавства – в умовах сьогодення це важлива складова державного управління.

Система казначейства займає визначальне місце в управлінні фінансовими ресурсами держави. Саме вона є тим головним фінансовим інститутом держави, завдяки якому суттєвих змін зазнав процес управління видатками державного бюджету [2, с. 6]. Запровадження казначейського обслуговування бюджетних коштів внесло суттєві новації та якісно нові підходи до управління фінансовими ресурсами як на державному, так і на місцевому рівнях. З огляду на це, безумовно, змінилися і правові взаємовідносини між усіма учасниками бюджетного процесу, що задіяні як на кожному рівні, так і на кожній його стадії.

Практичний досвід показав, що в сучасних умовах органи Державної казначейської служби постають одними з найактивніших учасників у процесі управління державними та регіональними фінансовими ресурсами завдяки використанню законодавчо прийнятих механізмів та процедур виконання державного і місцевих бюджетів відповідно до вимог бюджетного законодавства, оскільки саме від ефективності таких механізмів залежатимуть потенційні можливості економічного розвитку та фінансова безпека країни.

Опираючись на світовий досвід та вітчизняну практику, можна сказати, що найкращий результат в управлінні державними фінансовими ресурсами забезпечує використання казначейської системи касового виконання бюджетів.

Переведення на казначейське обслуговування державного та місцевого бюджетів було, без сумніву, правильним кроком і мало позитивний результат [7, с. 235]. Переваги казначейського обслуговування переконливо свідчать про те, що він є ефективним і доцільним, оскільки сприяє: вчасно і в повному обсязі здійснювати зарахування надходжень до бюджетів; оперативно опрацьовувати та надавати необхідну інформацію про надходження коштів органам державного управління та місцевого самоврядування; здійснювати ефективний та своєчасний перерозподіл бюджетних ресурсів задля виконання завдань соціальної політики, а також дає можливість нагромаджувати ресурси задля реалізації державних програм і розрахунків за зобов'язаннями; забезпечити про-

зорість бюджетного процесу й підвищити ефективність використання бюджетних коштів; покращити прийоми й методи державного фінансового контролю в системі казначейства.

Варто також зазначити, що з метою забезпечення оптимального використання фінансових ресурсів держави підприємствам і організаціям, які фінансуються з державного бюджету, проводиться відкриття асигнувань на погашення зобов'язань, прийнятих ними та зареєстрованих в органах казначейства. Відкриття асигнувань на погашення зобов'язань розпорядників і одержувачів коштів з державного бюджету дозволило оптимізувати процес доведення бюджетних асигнувань із забезпеченням ефективного їх використання, мінімізуючи залишки коштів на рахунках, оскільки вони гарантовано забезпечені ресурсами єдиного казначейського рахунку (ЄКР). Фінансування з ЄКР здійснюється тільки відповідно до бюджетного розпису й не передбачає жодного відхилення.

Проте сьогодні особливу увагу треба приділити вирішенню ще однієї проблеми – це наявність залишків на рахунках розпорядників значних сум невикористаних коштів бюджету. Значною мірою утворення цих залишків коштів на рахунках розпорядників виникає через розрив у часі між виділенням асигнувань головними розпорядниками бюджетних коштів розпорядникам коштів нижчого рівня та взяття останніми зобов'язань перед суб'єктами господарювання, які виконали роботи чи надали послуги. Значні обсяги залишків коштів, так само як і їх недостатність, призводять до зниження ефективності управління коштами. Виходом із цієї ситуації може бути проведення на фінансовому ринку операцій з розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів на депозитних рахунках у Національному банку України та в установах комерційних банків, що забезпечить додаткове джерело доходів та дозволить зменшити навантаження на видаткову частину державного бюджету, а також здійснювати розміщення тимчасово вільних коштів ЄКР завдяки придбанню облігацій внутрішньої державної позики, водночас слід з'ясувати зобов'язання щодо їх продажу та подальшого повернення бюджетних коштів до кінця року.

Участь казначейства в управлінні фінансовими ресурсами держави зіштовхується з вимогою часу вирішувати складні й багатопланові проблеми, пов'язані з формуванням адекватного сучасним вимогам бюджетного законодавства; вдосконаленням бюджетного процесу та між-

бюджетних відносин, політики управління бюджетними коштами, спрямованої на створення такого механізму оперативного управління державними фінансовими ресурсами, який забезпечить своєчасність розрахунків за зобов'язаннями держави і сприятиме вирішенню проблеми незбалансованості в часі надходжень і видатків державного бюджету.

Усі ресурси держави повинні працювати максимально ефективно з дотриманням принципу наявності мінімально необхідної суми залишків коштів на рахунках Державного казначейства. З цього погляду найбільш прийнятним є використання ЄКР, який дозволяє оптимізувати процес управління державними коштами.

Концентрація на ЄКР дозволяє не лише акумулювати фінансові ресурси, контролювати їхне

цільове використання, прогнозувати майбутні залишки або нестачу бюджетних коштів, а й показує його роль у процесі управління. Від того, яким чином буде організовано роботу системи казначейства, насамперед такої його функції, як управління фінансовими ресурсами, залежатимуть і виконання бюджету, і макроекономічні процеси в державі. За наявності своєчасної й достовірної інформації про надходження до бюджету, здійснені видатки та наявні зобов'язання можна оперативно ухвалювати рішення щодо розміщення тимчасово вільних залишків або здійснення запозичень. Як показує практика, динаміка наявності бюджетних коштів на ЄКР протягом бюджетного періоду зазнає значних коливань, про що свідчать дані про залишки коштів на ЄКР, наведені на рисунку.

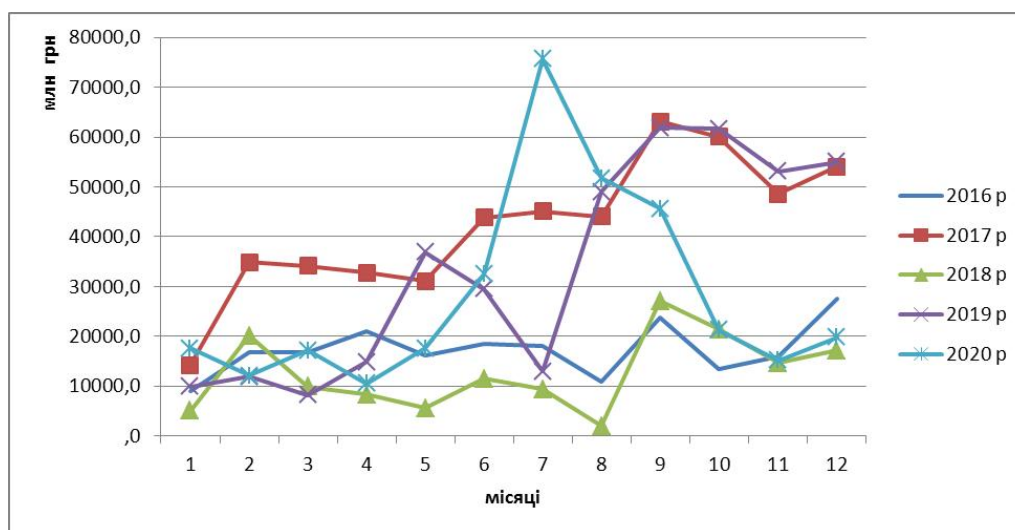

Рис. Динаміка залишків коштів на єдиному казначейському рахунку.

Джерело: [3].

Держказначейство отримує доходи нерівномірно, їхні залишки лежать на казначейському рахунку, казначейство їх ніде не розміщує, вони не працюють і не приносять державі доходу. Залишки накопичуються, і лише місцеві бюджети та окремі державні установи розміщують кошти на депозитних рахунках у банках.

Результати досліджень свідчать про необхідність запровадження комплексних заходів до управління бюджетними коштами, які полягатимуть не тільки у визначенні залишків коштів на ЄКР, а й порівнянні виявлених тенденцій з прогнозними показниками, з'ясуванні причин значних відхилень від мінімально допустимого значення.

Запровадження розрахунків через систему електронних платежів Національного банку України (СЕП НБУ), яка залишається єдиною

системно важливою платіжною в Україні [6, с. 90], і єдиного казначейського рахунку дозволило значно прискорити розрахунки та виконання державного та місцевих бюджетів, акумулювати бюджетні кошти з наступним їх розподілом та перерозподілом, вести контроль та оперативне управління ресурсами на всіх рівнях.

Треба зазначити, що входження Державного казначейства України до системи електронних платежів НБУ значно скоротило терміни проходження бюджетних коштів до розпорядників. Зазначена динаміка характерна не тільки для стану ресурсів держави загалом, а й для стану наповнення місцевих бюджетів [1].

Володіючи своєчасною і достовірною інформацією про надходження до бюджету, здійснені видатки та наявні зобов'язання, можна оперативно

ухвалювати рішення щодо розміщення тимчасово вільних залишків або здійснення запозичень [5, с. 48]. Одним із важелів управління ресурсами, що використовується казначействами багатьох країн, є злиття залишків коштів на єдиний рахунок в кінці дня з метою залучення коштів для інвестування у відповідні інструменти на фінансовому ринку або визначення обсягів коштів, які необхідно залучити. Однак сьогодні зазначений механізм управління коштами державного бюджету поки що не працює. Акумуляція у бюджеті значних грошових ресурсів створює можливість для забезпечення рівномірного розвитку економіки в цілому.

Висновки. Отже, у сучасних умовах Державна казначейська служба України:

- відіграє важливу роль в забезпеченні стабільності національної бюджетної системи, фінансової безпеки та стійкого економічного росту країни;

- забезпечує найкращий результат в управлінні державними фінансовими ресурсами через використання казначейської системи касового виконання бюджетів;

- один з найактивніших учасників процесу управління державними та регіональними фінансовими ресурсами завдяки використанню законодавчо прийнятих механізмів та процедур виконання державного і місцевих бюджетів відповідно до вимог бюджетного законодавства;

- забезпечує відкриття асигнувань на погашення зобов'язань розпорядників і одержувачів коштів з державного бюджету, що дозволяє оптимізувати процес доведення бюджетних асигнувань із забезпеченням ефективного їх використання;

- сприяє консолідації фінансових ресурсів держави на єдиному казначейському рахунку, що

зробило можливим отримувати вичерпну інформацію про стан державних фінансів, а отже, оперувати фінансовими важелями економічного регулювання, контролювати їхнє цільове використання, прогнозувати майбутні залишки або нестачу бюджетних коштів.

Бібліографічний список

1. Душко Н. В., Юрій С. М. Управління фінансовими ресурсами в системі казначейства. *Економічні науки*. URL: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69190.doc.htm (дата звернення: 20.02.2021).

2. Курганська Е. І., Кублікова Т. Б. Система казначейства: управління фінансовими ресурсами: монографія. Одеса: ОНЕУ, 2015. 323 с.

3. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 16.03.2021).

4. Положення про Державну казначейську службу України: затв. Указом Президента України від 13.04.2011 р. № 460/2011. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4602011-13032> (дата звернення: 22.03.2021).

5. Рубай О. В., Богач М. М. Управління фінансовими ресурсами в системі казначейства. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2020. № 3. С. 43–50.

6. Содома Р., Агрес О., Шматковська Т. Платіжні системи в умовах діджиталізації. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2020. № 27. С. 87–91.

7. Стоян В. І., Даневич О. С., Мац М. Й. Казначейська система: підручник. 3-тє вид., змін. і доповн. Київ: Центр учбової літ., 2014. 868 с.

8. Суханова А. В. Основні передумови створення казначейської системи виконання бюджетів в Україні. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 1. С. 222–238.

Стаття надійшла 03.04.2021

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА І НАПРЯМИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ю. Масюк, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-6445-806X

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.067>

Масюк Ю. Оцінка фінансової стійкості підприємства і напрями її забезпечення

У статті досліджено аналіз теоретичних досліджень та підходів щодо визначення сутності поняття «фінансова стійкість» та показників, що її характеризують. Виходячи з проведеного аналізу можна зробити висновок, що фінансова стійкість підприємства полягає в підтримці стабільного фінансового стану в довгостроковій перспективі з урахуванням динамізму кількісних і якісних показників розвитку суб'єкта господарювання під впливом певних чинників.

Виділені чинники, що впливають на фінансову стійкість підприємства, які умовно можна поділити на внутрішні (залежать від системи управління діяльністю суб'єкта господарювання, яка сформувалася на підприємстві) і зовнішні (на які підприємство не має безпосереднього впливу, як правило, поділяються на чинники прямого і непрямого впливу).

Порівняно підходи різних науковців до оцінки фінансової стійкості підприємства. Проведено оцінки фінансової стійкості підприємства з використанням даних фінансової звітності сільськогосподарського товариства з обмеженою відповідальністю. За змістом та інформаційним забезпеченням розрахунку відносні показники фінансової стійкості доцільно об'єднати у три групи: показники структури капіталу; показники стану оборотних активів; показники стану основного капіталу.

Для забезпечення фінансової стійкості і збільшення ефективного використання власного капіталу запропоновано: сформувати резервний капітал у розмірі 25 % від статутного капіталу з розміром щорічних відрахувань 5 % від чистого прибутку; збільшити прибуток товариства, завдяки чому збільшиться частка витрати власного капіталу загалом; збільшити частку власного капіталу в структурі балансу за рахунок зовнішніх джерел формування власних фінансових ресурсів, якими можуть виступати додаткові пайові внески учасників.

Ключові слова: аналіз, капітал, коефіцієнт, підприємство, підходи, показники, стійкість, чинники, фінансовий стан.

Masiuk Yu. Assessment of the financial stability of an enterprise and the directions of its provision

The article examines the analysis of theoretical research and approaches to determining the essence of the concept of «financial stability» and the indicators that characterize it. Based on the analysis, we can conclude that financial stability of the enterprise is to maintain a stable financial position in the long run, taking into account the dynamism of quantitative and qualitative indicators of economic development under the influence of certain factors.

The selected factors affecting the financial stability of the enterprise, which can be divided into the internal (depending on the management system of the entity, which was formed at the enterprise) and external ones (over which the enterprise has no direct influence, are usually divided into direct and indirect effects).

The approaches of different scientists to the assessment of the financial stability of the enterprise are compared. The financial stability of the enterprise was assessed using the data of the financial statements of the limited liability agricultural company. According to the content and information support of the calculation, the relative indicators of financial stability should be combined into three groups: indicators of capital structure; indicators of current assets; indicators of fixed capital.

To ensure financial stability and to increase the efficient use of equity, it is proposed to: form a reserve capital of 25 % of the authorized capital with the amount of annual contributions – 5 % of net income; increase the company's profit, which will increase the share of capital expenditures in general; increase the share of equity in the structure of the balance sheet due to external sources of formation of own financial resources as which may be additional share contributions of participants.

Key words: analysis, capital, ratio, enterprise, approaches, indicators, stability, factors, financial condition.

Постановка проблеми. В Україні багато хто будує свій бізнес на використанні залучених позикових коштів, і це поширена світова практика. Однак надмірне використання позикових коштів вважається ризикованим, оскільки це може при-

звести до фінансової неспроможності підприємства. Визначення ознак неспроможності підприємства є вельми складною проблемою. Оцінка фінансової стійкості – це інструмент виявлення неблагополучної ситуації в економіці підприєм-

ємства. Вона дає змогу не тільки констатувати поліпшення або погіршення фінансового стану підприємства, а й виміряти ймовірність його банкрутства, а за можливості запобігти виникненню останнього.

Фінансова стійкість підприємства – наймісткіший, концентрований показник, що відображає ступінь безпеки вкладення коштів у підприємство. Управління та оцінка фінансової стійкості є дуже важливим завданням керівництва суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженнями у сфері фінансової стійкості підприємств займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: І. Т. Балабанов, Н. П. Борецька [1], Л. Т. Гіляровська [2], А. В. Гуменюк [3], А. І. Ковальов, Л. А. Лахтіонова [4], Н. П. Любушкін, Н. А. Мамонтова [5], Є. А. Маркарян, К. В. Міщенко, Є. В. Негашев, Н. А. Русак, Г. В. Савицька [7], В. І. Терехін, Ю. С. Цал-Цалко [8], А. Д. Шеремет та ін.

Незважаючи на безліч наукових робіт у цій галузі, деякі проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення високого рівня фінансової стійкості не досліджені в повному обсязі, що й зумовило актуальність дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття сутності поняття фінансової стійкості підприємства та оцінка фінансової стійкості підприємства і напрямів її забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Варто підкреслити, що дослідження фінансової стійкості підприємств у нашій країні тільки набирає обертів, і в процесі розгляду цього питання доводиться зіштовхуватися з низкою проблем. Одна з них полягає в тому, що на сьогодні у фінансовій літературі немає загального підходу до встановлення сутності фінансової стійкості.

У сучасній фінансовій науці можна зустріти різні визначення фінансової стійкості підприємств. Основні вчені-економісти при термінологічному позначенні цієї фінансової групи застосовують багато в чому схожі фінансові характеристики.

Так, наприклад Ю. С. Цал-Цалко визначає, що «фінансова стійкість – це стан активів (пасивів) підприємства, що гарантує постійну платоспроможність» [8].

Колектив авторів під керуванням Л. Т. Гіляровської визначає фінансову стійкість підприємства так само, як забезпеченість чи малоза-

безпеченість підприємства грошовими коштами з метою забезпечення його господарської роботи [2].

Лахтіонова Л. А. дає таке визначення фінансової стійкості: «... це динамічна інтегральна характеристика здатності системи трансформації ресурсів та ризиків повноцінно (з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища» [4].

Мамонтова Н. А. під фінансовою стійкістю має на увазі «такий стан підприємства, за якого забезпечуються стабільна фінансова діяльність, постійне перевищення доходів над витратами, вільний обіг грошових коштів, ефективно управління фінансовими ресурсами, безперервний процес виробництва продукції, розширення й оновлення виробництва» [5].

Водночас Г. В. Савицька розглядає фінансову стійкість як «здатність суб'єкта господарювання функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів та пасивів, які є гарантією його постійної платоспроможності та інвестиційної привабливості в межах допустимого рівня ризику» [7].

Автори В. Я. Плаксієнко та О. С. Ткаченко «розглядають фінансову стійкість в контексті процесу економічного оздоровлення сільськогосподарських підприємств, ціль якого полягає у покращенні економічного стану сільськогосподарських підприємств та запобіганні банкрутства» [6].

Загалом фінансова стійкість підприємства – це концепція характеристик, які відображають наявність, розміщення і використання ресурсів, економічну стабільність підприємства, ліквідність балансу. Характеризується платоспроможністю, прибутковістю, ефективністю використання активів і грошових коштів, ліквідністю.

На підставі проведеного аналізу економічної літератури з питань фінансової стійкості підприємства можна зробити висновок про те, що до теперішнього часу не сформовано єдиного підходу, що визначає сутність фінансової стійкості підприємства. На нашу думку, у сучасних умовах трактування «фінансової стійкості» повинно мати такі особливості:

- визначення фінансової стійкості має враховувати комплексний підхід до цього поняття, включаючи як кількісні, так і якісні показники;

- фінансова стійкість не повинна розглядатися як одноразовий показник, тому у визначенні цього поняття обов'язково необхідно враховувати принцип динамізму зміни внутрішнього середовища суб'єкта господарювання;

- фінансова стійкість повинна враховувати не тільки стабільність підприємства в теперішніх умовах господарювання, а й мати досить стійкий потенціал розвитку в довгостроковій перспективі.

Виходячи з викладеного можна дати таке визначення: фінансова стійкість підприємства полягає в підтримці стабільного фінансового стану в довгостроковій перспективі з урахуванням дина-

мізму кількісних і якісних показників розвитку суб'єкта господарювання під впливом певних чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, в якому він функціонує.

На фінансову стійкість підприємства впливає величезне розмаїття чинників, які умовно можна поділити на внутрішні і зовнішні (див. рис.).

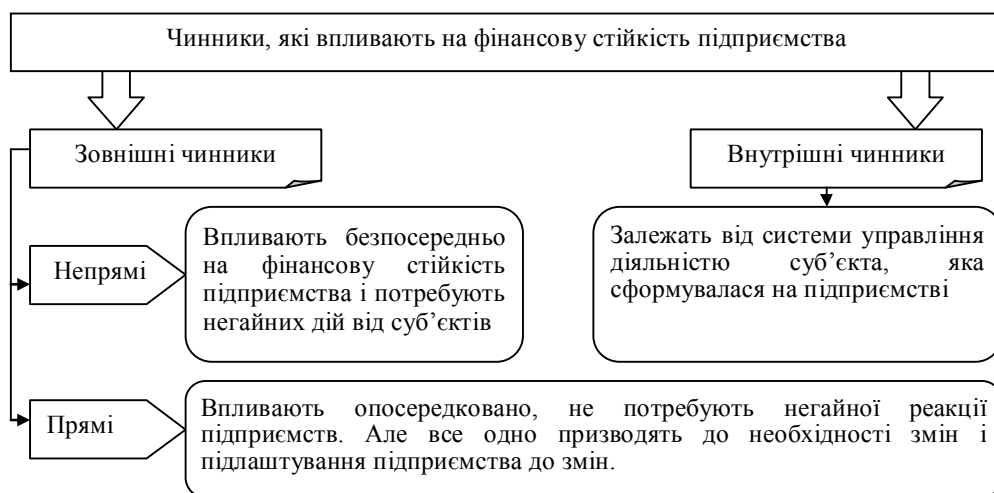

Рис. Чинники, що впливають на фінансову стійкість підприємства.

Зовнішні чинники, на які підприємство не має безпосереднього впливу, як правило, поділяються на чинники прямого і непрямого впливу. При цьому чинники прямого впливу діють як своєрідні обмеження. До чинників прямого впливу насамперед відносять такі умови, як зміна законодавчої бази, різних аспектів податкової системи, ринкових механізмів тощо.

Усі внутрішні чинники повною мірою є залежними, отже, підприємство може проводити коригування стратегії, спрямоване на підвищення фінансової стійкості, впливаючи на ці чинники різними методами. Серед внутрішніх чинників, що впливають на фінансову стійкість підприємства, як правило, виділяють такі, як склад і структура активів, а також стратегія управління активами, склад і структура наявних фінансових ресурсів, стратегія й тактика управління фінансовими ресурсами, зміна вартості підприємства в динаміці тощо. Отже, внутрішні чинники безпосередньо залежать від системи управління підприємства і його стратегії розвитку.

Автори Н. П. Борецька та К. В. Міщенко виділяють такі чинники, як «конкурентоспроможність продукції (робіт, послуг); стан підприємства на товарному ринку; залежність підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів;

ділова репутація підприємства; наявність неплатоспроможних дебіторів; ефективність господарських і фінансових операцій» [1].

Отже, можемо дійти висновку, що кожному підприємству необхідно аналізувати всі чинники впливу на фінансову стійкість, прогнозувати можливі наслідки дії того чи іншого чинника, враховуючи особливості здійснення своєї фінансово-господарської діяльності, і оперативно приймати рішення, які забезпечать загальне покращання фінансового стану підприємства.

При оцінці фінансової стійкості основним методом, що використовується в процесі її аналізу, є метод відносних показників. На основі даних фінансової звітності, а саме форми фінансової звітності № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», розраховують різні коефіцієнти фінансової стійкості.

Порівняння різних підходів дослідників до оцінювання фінансової стійкості підприємства (табл. 1) дає підстави стверджувати, що найбільш вживаними є коефіцієнт автономії, коефіцієнт співвідношення коштів власних і залучених, коефіцієнт довгострокового залучення коштів позикових, коефіцієнт маневреності власних засобів оборотних і коефіцієнт ціни реальної.

**Систематизація використання відносних показників
для оцінки фінансової стійкості підприємства**

Автор \ Показник	Г. В. Савицька	І. Т. Балабанов	Є. В. Негашев	А. Д. Шеремет	В. І. Терехін	Є. А. Маркар'ян	Н. А. Русак	Н. П. Любушкін	А. І. Ковальов	В. В. Ковальов	В. Г. Артеменко	А. С. Олексюк
Коефіцієнт автономії	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Коефіцієнт залежності фінансової	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
Коефіцієнт співвідношення коштів залучених і власних	-	+	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-
Коефіцієнт співвідношення коштів власних і залучених	-	-	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+
Коефіцієнт автономії джерел запасів і витрат	-	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-
Коефіцієнт заборгованості короткострокової	-	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-
Коефіцієнт заборгованості кредиторської	-	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-	+
Коефіцієнт довгострокового залучення коштів позикових	-	-	+	+	-	+	+	-	-	+	+	+
Коефіцієнт маневреності засобів власних оборотних	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+
Коефіцієнт маневреності капіталу власного	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+

Під час оцінювання фінансового стану підприємства із застосуванням системи показників ключовим моментом виступає порівняння фактичного рівня показників із їх значеннями нормативними. Важливість застосування нормативних значень для показників ґрунтується на завданнях аналізу фінансового стану підприємства. Результати дослідження нами наукових і методичних джерел із питань оцінювання і керування фінансовою стійкістю підприємства свідчать, що в умовах сьогодення не існує єдиного підходу в цьому питанні.

Однією з головних характеристик фінансового стану підприємства є стабільність у здійсненні діяльності. Саме показники оцінки фінансової стійкості дадуть висновок щодо стану підприємства. Алгоритм проведення оцінки фінансової стійкості підприємства з використанням даних фінансової звітності СТОВ «Дніпро-Н» Ф. № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» наведено у табл. 2.

Аналізуючи показники табл. 2, доходимо висновку, що підприємство за останні п'ять років мало належну кількість капіталу, оскільки коефіцієнт автономії є в межах нормативного значення 0,5

за 2017–2019 рр. і збільшився на 22,72 %. Оборнений показник до коефіцієнта автономії – коефіцієнт концентрації залученого капіталу, навпаки, знизився на 16,02 %. Спостерігається збільшення коефіцієнта фінансування на 46,14 % та зменшення коефіцієнта фінансового ризику на 31,57 %.

Показники стану оборотних активів свідчать про значне зменшення маневреності капіталу – 83,03 %, що, своєю чергою, є досить негативним відповідно до функціонального стану підприємства. Коефіцієнт забезпеченості оборотних коштів у 2017 і 2019 рр. має значення, менше від нормативного 0,1, що призвело до його зменшення на 0,42 відсоткового пункту. Підприємство не досить забезпечене запасами, про що свідчить коефіцієнт забезпеченості запасів, який має менше значення за нормативне за 2016–2019 рр. Дослідивши показники стану оборотних активів, можна зробити висновок, що сільськогосподарське підприємство не в повному обсязі забезпечене відповідними активами. Аналіз показників стану основного капіталу свідчить про зменшення всіх показників, крім коефіцієнта реальної вартості основних засобів у майні, який збільшився на 17,69 %.

Таблиця 2

Оцінка фінансової стійкості СТОВ «Дніпро-Н» за 2015–2019 рр., тис. грн

№ з/п	Показник	Формула розрахунку	Нормативне значення	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відношення 2019 р. до 2015р., %
1. Показники структури капіталу									
1.1	Коефіцієнт автономії	Ф.№1: 1495 / 1900	>0,5	0,414	0,423	0,506	0,575	0,508	122,72
1.2	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	Ф.№1: (1595+1695+1700) / 1900	<0,5	0,586	0,577	0,494	0,425	0,492	83,98
1.3	Коефіцієнт фінансування	Ф.№1: 1495 / (1595+1695+1700)	>1	0,705	0,732	1,024	1,351	1,031	146,14
1.4	Коефіцієнт фінансового ризику	Ф.№1: (1595+1695+1700) / 1495	<1	1,418	1,366	0,976	0,740	0,970	68,43
1.5	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	Ф.№1: 1595 / (1495+1595)	Зменшення	0,595	0,866	0,968	0,977	0,988	165,96
1.6	Коефіцієнт структури залученого капіталу	Ф.№1: 1595 / (1595+1695+1700)	Збільшення	0,479	0,113	0,034	0,032	0,012	2,57
2. Показники стану оборотних активів									
2.1	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Ф.№1: 1495+1595-1095	Збільшення	4014	2489	1120	2918	681	16,97
2.2	Коефіцієнт забезпеченості оборотних коштів	Ф.№1: (1495+1595-1095) / 1195	>0,1	0,469	0,187	0,090	0,212	0,045	9,52
2.3	Коефіцієнт забезпеченості запасів	Ф.№1: (1495+1595-1095) / (1100+1110)	>0,5	0,497	0,198	0,095	0,231	0,049	9,91
2.4	Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	Ф.№1: 1165 / (1495+1595+1095)	Збільшення	0,002	0,009	0,006	0,016	0,009	399,96
3. Показники стану основного капіталу									
3.1	Коефіцієнт реальної вартості майна	Ф.№1: (1010+1100+1110) / 1300	Збільшення	0,952	0,954	0,960	0,948	0,944	99,17
3.2	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні	Ф.№1: 1010 / 1300	Збільшення	0,410	0,361	0,464	0,470	0,483	117,69
3.3	Коефіцієнт накопичення амортизації	Ф.№1: (1012+1002) / (1011+1001)	Збільшення	0,289	0,287	0,253	0,265	0,270	93,54
3.4	Коефіцієнт співвідношення активів оборотних і необоротних	Ф.№1: 1195/1095	Збільшення	1,352	1,701	1,105	1,094	1,037	76,73

Встановлення стійкого фінансового стану можливе в умовах достатньої кількості власного капіталу, за ефективного використання активів, належного рівня рентабельності із врахуванням ризиків операційних та фінансових, за достатньої ліквідності, стабільних доходів та значних можливостей залучення позикових коштів. З метою забезпечення фінансової стійкості підприємство повинно мати гнучку структуру капіталу, здатність організувати його рух у такий спосіб, щоб забезпечити безперервне перевищення доходів над витратами з метою збереження платоспроможності та створення умов для самофінансування. Стійкість фінансового стану підприємства залежить від оптимальної структури джерел капіталу (від співвідношення власних та позикових коштів), від структури активів підприємства та насамперед від співвідношення коштів основних і оборотних, а також від рівноваги активів та пасивів підприємства за ознакою функціональною [2].

У СТОВ «Дніпро-Н» існує проблема високого ступеня залежності організації від позикових джерел фінансування. З метою забезпечення фінансової стійкості і більш ефективного використання власного капіталу доцільні такі рекомендації:

1) сформувані резервний капітал у розмірі 25 % від статутного капіталу з розміром щорічних відрахувань 5 % від чистого прибутку, тому що наразі резервний фонд в організації не формується. Цей захід дозволить СТОВ «Дніпро-Н» підвищити частку власного капіталу в структурі балансу підприємства;

2) збільшити прибуток СТОВ «Дніпро-Н», завдяки чому збільшиться частка витрати власного капіталу загалом. Заходи такого характеру можуть бути спрямовані на збільшення стійкості обсягу продажів, поліпшення якості продукції, а також ступінь зниження витрат за рахунок більш раціонального використання матеріальних ресурсів. Збільшити прибуток можливо збільшенням обсягів продажів.

З урахуванням виявлених недоліків СТОВ «Дніпро-Н» можна дати рекомендації, які дозволили б ще поліпшити його фінансове становище:

- необхідно контролювати стан розрахунків з покупцями щодо відстрочених платежів оборотних (прострочених) заборгованостей;

- слід оптимізувати обсяг запасів для зниження строків оборотності повільно реалізованих активів;

- стежити за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованостей: значне перевищення дебіторської заборгованості створює

загрозу фінансовій стійкості підприємства і робить необхідним залучення додаткових поточних джерел фінансування;

- необхідно переглянути склад дебіторів: належить відмовитися від стабільних неплатників і зайнятися пошуком платоспроможних дебіторів;

- за можливості орієнтуватися на більше число споживачів з метою зменшення ризику несплати одним або декількома великими покупцями, варто переглянути договори і знайти кращих партнерів;

- підвищення частки власних коштів в оборотних активах за рахунок зростання нерозподіленого прибутку;

3) іншим заходом, спрямованим на збільшення частки власного капіталу в структурі балансу, можуть бути інші зовнішні джерела формування власних фінансових ресурсів, якими можуть виступати додаткові пайові внески учасників.

Висновки. Проаналізувавши різноманітні підходи до визначення сутності поняття фінансової стійкості, ми визначили, що вона полягає в підтримці стабільного фінансового стану в довгостроковій перспективі з урахуванням динамізму кількісних і якісних показників розвитку суб'єкта господарювання під впливом певних чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, в якому він функціонує.

Досліджено, що на фінансову стійкість підприємства впливає величезне розмаїття чинників, які умовно можна поділити на внутрішні і зовнішні.

За змістом та інформаційним забезпеченням розрахунку відносні показники фінансової стійкості доцільно об'єднати у три групи: показники структури капіталу; показники стану оборотних активів; показники стану основного капіталу.

Таким чином, для забезпечення фінансової стійкості і збільшення ефективного використання власного капіталу запропоновано: сформувані резервний капітал у розмірі 25 % від статутного капіталу з розміром щорічних відрахувань 5 % від чистого прибутку; збільшити прибуток товариства, завдяки чому збільшиться частка витрати власного капіталу загалом; збільшити частку власного капіталу в структурі балансу за рахунок зовнішніх джерел формування власних фінансових ресурсів, якими можуть виступати додаткові пайові внески учасників.

Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на дослідження методичних підходів до оцінки фінансової стійкості.

Бібліографічний список

1. Борецька Н. П., Міщенко К. В. Аналіз і прогнозування фінансової стійкості підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 20. С. 63–66.
2. Гиляровская Л. Т., Лысенко Д. В., Ендовицкий Д. А. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учеб. для вузов. Москва: ТК Велби, Проспект, 2015. 360 с.
3. Гуменюк А. В. Аналіз фінансової стійкості підприємства та напрями її забезпечення. URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer36/564.pdf> (дата звернення: 06.03.2021).
4. Лахтіонова Л. А. Економічна категорія «фінансова стійкість» в сучасному фінансовому аналізі підприємницької діяльності. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2009. Вип. 16(2). С. 327–338.
5. Мамонтова Н. А. Фінансова стійкість акціонерних підприємств і методи її забезпечення (на прикладі підприємств харчової промисловості): автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2001. 17 с.
6. Плаксієнко В. Я., Ткаченко О. С. Економічне оздоровлення сільськогосподарських підприємств: специфіка та основні напрями. *Економіка та суспільство*: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 9. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/790/1/Плаксієнко%20В.%20Я.%20Ткаченко%20О.С..pdf> (дата звернення: 07.03.2021).
7. Савицька В. Г. Економічний аналіз діяльності підприємства. Київ: Знання, 2005. 654 с.
8. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз. Київ: Центр учбової літ., 2008. 566 с.

Стаття надійшла 09.03.2021

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ ДОСТУПНОСТІ ЖИТЕЛІВ СІЛ ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

О. Шолудько, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-2264-5638

О. Грицина, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-1304-0250

Л. Синявська, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-2723-9551

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.074>

Шолудько О., Грицина О., Синявська Л. Оцінка фінансової доступності жителів сіл та сільських територій

Розвиток споживання фінансових послуг став важливим елементом політики держави, оскільки цей чинник впливає на успішний ріст у різних сферах економіки. Розвиток фінансової доступності для громадян України, особливо для сільського населення, сприяє підвищенню добробуту сільських територій, якості життя, залученню до формальної економіки, розвитку експортної діяльності. У сучасних умовах саме фінансова доступність допомагає суб'єктам фінансових відносин здійснювати фінансове планування, вирішувати довгострокові завдання і мати можливість впоратися з непередбачуваними ситуаціями, пов'язаними з власними зобов'язаннями та платоспроможністю. Будучи відповідальними, фінансово обізнаними особами, споживачі більше схильні користуватися широким спектром фінансових послуг, таких як розрахунки та заощадження, кредитування та страхування, започаткування та розвиток бізнесу, інвестування в освіту та охорону здоров'я, управління ризиками, що суттєво поліпшує загальну якість їхнього життя.

У процесі дослідження з'ясовано причини низького зацікавлення фінансами суб'єктів цієї категорії споживачів фінансових послуг, а саме: упереджене й негативне ставлення до фінансових послуг, низький рівень взаємодії сільських жителів з фінансовим ринком, недостатня фінансова обізнаність та грамотність сільських жителів, недостатнє покриття мережею Інтернет сільських територій і віддаленість офісів фінансових установ. Недостатній рівень фінансової усвідомленості і грамотності населення та бізнесових структур може призвести до посилення розриву в рівні та якості життя на сільських територіях, що негативно позначиться на формуванні ВВП.

Ключові слова: фінансова інклюзія, фінансова доступність, фінансова обізнаність, фінансовий ринок, фінансові послуги, банкінг, фінансова грамотність і культура, фінансова поведінка, фінансова стратегія.

Sholudko O., Hrytsyna O., Syniavska L. Evaluation of the level of availability of financial services for the residents of villages and rural territories

Development of the financial services consumption has become an important element of the state policy, because that factor influences the successful growth of different industries of the economy. Availability of financial services for the citizens of Ukraine, particularly for rural population, contributes to an increase of the living standards on rural territory, inclusion in the formal economy, development of export activities. Under modern conditions, availability of financial services helps performing financial planning, solving long-term tasks, and managing unexpected situations, related with personal liabilities and solvency. Being responsible and financially competent people, consumers are more intended to use a wide range of financial services, such as payments and savings, crediting and insurance, initiation and development of business, investing in education and healthcare, risk management that significantly improve the total quality of their life.

The research confirms that the poor interest to finance, demonstrated by the financial services consumers of that category, is caused by the preconceived and negative attitude to financial services, low level of rural population interaction with the financial market, poor financial competence of rural residents, insufficient Internet coverage of the rural area and remote distance to the financial institution offices. The low financial competence of population and business structures can aggravate the gap in the living standards on rural area making negative impact on the GDP formation. Involving rural youth in financial services will contribute to financial education and literacy, and thus to the financial inclusion of the older generation.

Key words: financial inclusion, availability of financial services, financial market, financial services, banking, financial competence and culture, financial behavior, financial strategy.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення в Україні спостерігається досить стрімкий рівень проникнення фінансових послуг у повсякденне життя населення. Однак середні статистичні зведення не відображають проблем, з якими зіштовхуються жителі сільських та важкодоступних, малонаселених територій, в яких банки та інші фінансові організації не прагнуть

відкривати свої відділення. Крім того, існують проблеми з доступністю фінансових послуг для окремих груп населення, наприклад, для людей похилого віку та людей з інвалідністю. Тому є необхідність дослідження напрямів підвищення фінансової доступності та створення умов і правил на фінансовому ринку, коли кожен громадянин, незалежно від місця свого проживання, рівня доходу, обмежень здоров'я, міг би отримувати необхідні йому фінансові послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Доступність до фінансових послуг населення, можливість залучення фінансування та оптимізація фінансових потоків сприяють позитивним тенденціям розвитку економіки. Саме фінансова інклюзивність та доступність відзначається в багатьох дослідженнях українських дослідників: фінансовій інклюзії як чиннику соціоекономічного розвитку присвячені праці К. В. Ануфрієвої та А. І. Шкляр [1]; доступу населення до фінансових послуг як складової фінансової інклюзії – К. В. Грубер [2]; основним детермінантам фінансової інклюзивності – Л. А. Дудинець [4] та зарубіжних дослідників [3; 7; 9–11]. Розвиток і споживання фінансових послуг розглядаються більшістю вчених як важливий елемент політики держави. Активна зайнятість бізнесом жителів сільських територій і зростання їхньої потреби в наданні ширшого спектра фінансових послуг вимагають повнішого обґрунтування можливих джерел фінансування дефіциту капіталу і касового обслуговування представників бізнесу. Цей чинник може вплинути на успішний ріст різних сфер економіки, тому дослідження подальшого розвитку фінансової доступності та інклюзивності жителів сільської місцевості сприятиме підвищенню добробуту сільських територій, якості життя, включенню у формальну економіку, розвитку експортної діяльності.

Постановка завдання. Наша мета – дослідження фінансової доступності жителів сільських територій, з'ясування причин низької цікавленості фінансами та упередженого і негативного ставлення до фінансових послуг, низького рівня взаємодії сільських жителів із фінансовим ринком. У цьому дослідженні, враховуючи багатоаспектний характер досліджуваної проблеми, було використано інституціональний підхід, в якому основна увага приділяється ролі органів влади, фінансових установ, підприємницьких структур, та історично сформовані правила. У дослідженні проводиться аналіз чинників, що впливають на

розвиток фінансової доступності жителів сіл та сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Як уже було зазначено, зараз в Україні спостерігається досить стрімкий рівень проникнення фінансових послуг на фінансовому ринку. Фінансова доступність, або інклюзія (financial inclusion), визнається одним з ключових чинників, що забезпечують динамічний його розвиток.

У широкому сенсі під фінансовою доступністю розуміють повноцінний доступ до базового набору фінансових послуг всього населення країни і малого та середнього бізнесу. У сучасній економічній літературі доступність до фінансових послуг розглядається як стимул для економічного зростання і скорочення нерівності доходів населення. Своєю чергою, інклюзивна фінансова система охоплює сукупність фінансових послуг, що надаються банками та іншими постачальниками, які надають можливості для доступу і переказу коштів, збільшення капіталу і переміщення ризиків [12, с. 8].

Фінансова доступність допомагає здійснювати фінансове планування, вирішувати довгострокові завдання і дає змогу впоратися з непередбачуваними ситуаціями, пов'язаними з власними зобов'язаннями та платоспроможністю. Будучи відповідальними, фінансово обізнаними особами, споживачі більше схильні користуватися фінансовими послугами, такими як розрахунки та заощадження, кредитування та страхування, започаткування та розвиток бізнесу, інвестування в освіту та охорону здоров'я, управління ризиками, що суттєво поліпшує загальну якість їхнього життя.

Україна зробила перші кроки в розбудові платіжно-кредитних послуг, фінансової грамотності та фінансової доступності ще в 1996 р. започаткуванням спільних із міжнародними картковими платіжними системами проєктів емісії платіжних карток, впровадженням зарплатних, пенсійних проєктів, розвитком мережі прийому безготівкових платежів та прийняттям у 1999–2013 рр. відповідних законодавчих і нормативно-правових актів. Проте значна частина громадян продовжує отримувати пенсії готівкою і не застосовує цифрових платіжних інструментів (рахунків, інтернет-банкінгу, інтернет-комерції, безготівкової оплати комунальних послуг тощо). У 2014–2021 рр. в Україні спостерігається інтенсивне впровадження інноваційних платіжних інструментів (цифрових карток, мобільних гаманців, безконтактних платежів тощо) та сервісів, впро-

вадження платіжними системами та міжнародними компаніями проєктів MasterPass, Visa Checkout, G-PAY, Apple Pay.

Для забезпечення подальшого реформування та розвитку фінансового сектору України була прийнята Стратегія фінансового сектору України до 2025 року, яка визначає фінансову інклюзію як один із важливих напрямів, окреслює необхідність стимулювання фінансової доступності, розвитку платіжної інфраструктури для здійснення безготівкових операцій, у тому числі в сільській місцевості та у віддалених територіях [6].

Рівень фінансової доступності в Україні залишається значно нижчим від європейського. Ми вважаємо, що це пов'язано з такими чинни-

ками (рис. 1): наявністю соціальних бар'єрів; віддаленістю від адміністративних центрів, важкодоступністю та малонаселеністю сільських територій; значними фінансовими обмеженнями; стереотипними поведінковими реакціями сільських жителів; недостатнім рівнем фінансової грамотності та культури.

Віддаленість сіл та сільських територій від адміністративних центрів є однією з причин розриву в рівні та якості життя населення, сполучення між якими іноді не дозволяє часто відвідувати фінансові установи. З огляду на значну кількість таких сільських поселень, для багатьох сільських жителів доступність банківських послуг обмежена.

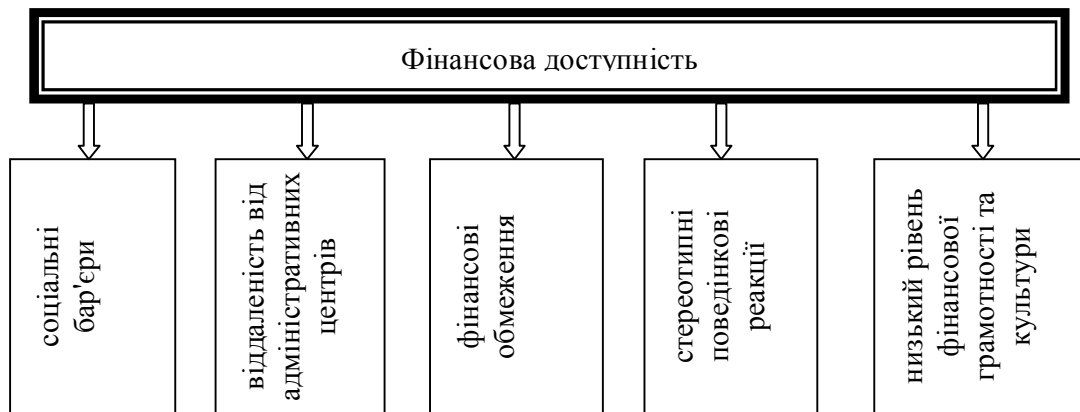

Рис. 1. Чинники впливу на рівень фінансової доступності жителів сіл та сільських територій.

Серед стереотипних поведінкових реакцій сільських жителів можна виділити насторожене ставлення до сучасних фінансових технологій, недостатню фінансову грамотність та низький рівень фінансової культури. Розвиток фінансової доступності та можливості участі сільських жителів як учасників фінансового ринку різні як у контексті інвестування, так і проведення розрахунків та платежів.

Слід відзначити територіальну нерівномірність процесів розвитку цифрових технологій (діджиталізації), яку можна позиціонувати як два важливі параметри зростання активності населення у фінансовому секторі:

- діджиталізація підвищує їхню доступність для бізнесу та населення (як наслідок, сприяє розвитку фінансової доступності), особливо в умовах територіальної віддаленості, що характерно для сільських територій;

- діджиталізація дозволяє фермерським господарствам, малому і середньому бізнесу, які

працюють на сільських територіях, значно скоротити витрати ведення бізнесу за рахунок зниження ціни фінансової цифрової операції.

За недостатнього рівня фінансової усвідомленості і грамотності населення та бізнесових структур це може призвести до посилення розриву в рівні та якості життя на сільських територіях, що негативно позначиться на формуванні ВВП.

Однією з умов реалізації та застосування інструментів цифровізації фінансового сектору на сільських територіях є наявність на території можливості використання Інтернету. За даними Дослідницького холдингу Factum Group Ukraine, Інтернетом регулярно користується 71 % громадян України (22,96 млн), зокрема у 21 млн осіб є Інтернет вдома (65 %). У містах з населенням понад 100 тис. кількість користувачів Інтернету у 2019 р. зросла на 3 пункти (74 %) порівняно з 2018 роком (71 %). Вони становлять 42 % від усіх користувачів Інтернету в Україні. Жителі міст із населенням менше ніж 100 тис. регулярно

використовують мережу, що на 7 пунктів (70 %) більше, ніж у 2018 р. (63 %). Вони становлять 29 % від загальної кількості користувачів, у той час як 29 % – це жителі села. Зростання використання Інтернету простежується і в селах, зокрема у 2019 р. показник зріс на 5 пунктів (58 %), у 2018 р. показник становив 53 % [5, с. 8].

На жаль, Інтернет-з'єднання у багатьох сільських територіях характеризується низькою

стійкістю або його відсутністю. Таким чином, обмеження використання Інтернет-сервісів є перешкодою розвитку фінансової інклюзивності та доступності на сільських територіях. У доповіді Українського інституту майбутнього «Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою» визначено, що до 2030 р. 95 % територій сільської місцевості буде покрито технологіями мобільного Інтернету [8].

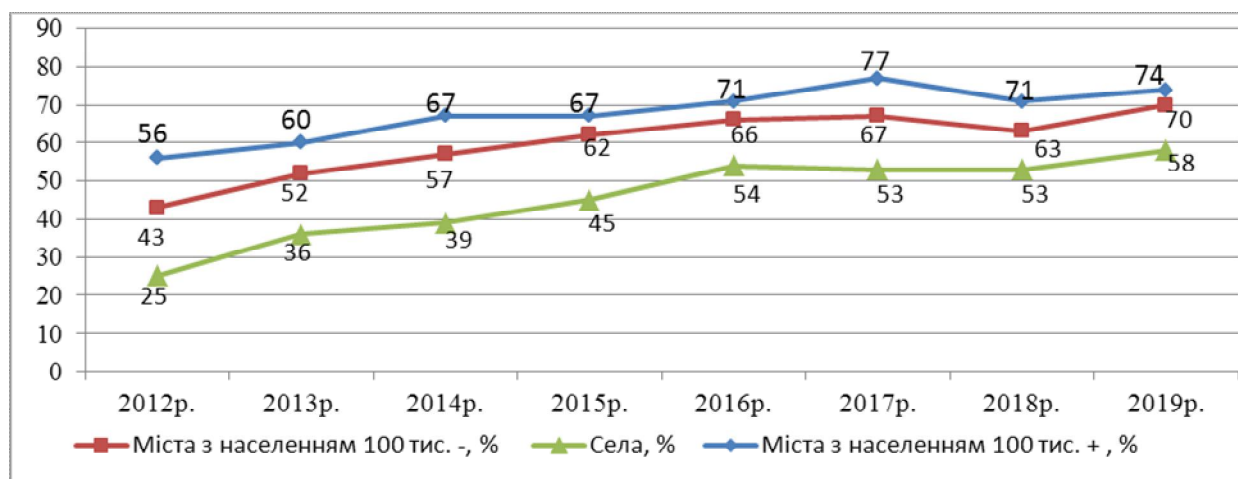

Рис. 2. Динаміка проникнення Інтернету в розрізі типів населених пунктів України, щорічний замір [5].

Для аналізу фінансової доступності жителів було залучено 123 здобувачі освіти Львівського національного аграрного університету різних факультетів, які проживають у селі та сільських територіях. Опитування складалося з 15 питань, спрямованих на виявлення загального розуміння поняття фінансових послуг жителів села, можливості фінансової інклюзії, повноти використання й оцінки якості доступних їм фінансових послуг.

Із запропонованого списку респондентам пропонувалося вибрати, що з представлених послуг належить до фінансових. Брокерські послуги не вважають фінансовими 47 %, а розрахунково-касове обслуговування – 31 % респондентів. У ході дослідження виявлено, що 83 % респондентів мають банківський рахунок, а 98 % користуються банківськими картами, проте 14 % респондентів не розуміють, що наявність банківської карти передбачає наявність банківського рахунку. Це свідчить про недостатній рівень фінансової грамотності серед респондентів. Таким чином, можна стверджувати, що одним з етапів розвитку фінансової доступності є розвиток фінансової обізнаності та грамотності. Двадцять два відсотки

опитаних відповіли, що їхні родичі, які проживають у сільських територіях, не мають можливості отримання послуг у відділеннях і філіях фінансових установ у своїх сільських поселеннях і не можуть скористатися банкоматами, електронними та платіжними терміналами.

З урахуванням того, що студентська молодь на час навчання проживає у місті, 34 % сільських родичів респондентів не мають можливості дистанційного/віддаленого доступу до отримання фінансових послуг за допомогою мережі Інтернет, з використанням мобільного телефону та інших пристроїв. За наявності обмежених можливостей використання фінансових послуг на сільських територіях через знаходження молоді в містах значно змінюється модель фінансової поведінки фінансово необізнаних жителів села. Щоденні покупки та платежі он-лайн здійснюють 31 % респондентів, 24,3 % – кілька разів на тиждень (рис. 2), що свідчить про досить високу активність використання віддаленого банкінгу. Щодо самих здобувачів освіти, то 98 % респондентів відповіли, що на момент опитування мають швидкий доступ до фінансових послуг, у тому числі за допомогою віддаленого доступу. Отже, базовими фінан-

совими інструментами, такими як банківський рахунок, кредитні картки та мобільний банкінг, користується значна частина респондентів. Проте лише 28 % респондентів використовує кредитні інструменти і депозитні вклади.

При цьому 42 % не вважають фінансові послуги доступними за ціною. Щодо стереотипних поведінкових реакцій, зокрема упередженого ставлення та недовіри до фінансових інститутів і наданих ними послуг, то 23 % не довіряють, а 27 % не вважають ефективною систему захисту прав споживачів фінансових послуг.

Висновки. Розвиток фінансової доступності та інклюзії для жителів села і сільських територій є необхідною умовою підвищення добробуту жителів сільських територій, якості їхнього життя, залучення до формальної економіки, розвитку експортної діяльності. Перешкодами розвитку є недостатня фінансова обізнаність та грамотність серед сільських жителів, недостатнє покриття мережею Інтернет сільських територій і віддаленість офісів фінансових установ. При цьому молодь, покинувши навіть тимчасово сільську місцевість, дуже швидко стає споживачем банківських послуг.

Стереотипні поведінкові реакції, зокрема упереджене ставлення та недовіра, є перешкодою для їх залучення до споживання фінансових послуг. Можна припустити, що залучення сільської молоді до фінансових послуг через зв'язок поколінь сприятиме фінансовій освіченості та грамотності, а отже, й фінансовій інклюзії старшого покоління.

Бібліографічний список

1. Ануфрієва К. В., Шкляр А. І. Фінансова інклюзія як чинник соціоекономічного розвитку. Український соціум. 2019. № 3 (70). С. 59–77. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/59_77_No370_2019_ukr.pdf (дата звернення: 03.03.2021).
2. Грубер К. В. Доступ населення до фінансових послуг як складова фінансової інклюзії: еволюція та оцінка у вітчизняних реаліях. *Історія народного господарства та економічної думки України*: зб. наук. праць / ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2020. № 53. С. 407–430. URL: http://ingedu.org.ua/docs/IN_2020_53_407.pdf (дата звернення: 04.03.2021).
3. Данилов Ю. А. Современное состояние глобальной научной дискуссии в области финансового развития. *Вопросы экономики*. 2019. № 3. С. 29–47.
4. Дудинець Л. А., Верней О. С. Фінансова інклюзивність та її детермінанти. *Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*. 2018. Iss. 2 (130). P. 8–13. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19088/Radionova_Tsyfrova_dovira_i_ekonomichna_nerivnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 05.03.2021).
5. Майже 23 млн українців регулярно користуються Інтернетом. URL: <https://mind.ua/news/20204323-majzhe-23-mln-ukrayinciv-regulyarno-koristuyutsya-internetom-doslidzhennya> (дата звернення: 24.03.2021).
6. Стратегія фінансового сектору України до 2025 року. Національний банк України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_fincovogo_sectogu_ua.pdf (дата звернення: 25.03.2021).
7. Тюльпенева М. С. Финансовая инклюзия: содержание, оценка, социально-экономическое значение. *Научное образование*. 2020. № 2 (7). С. 351–354.
8. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://hvylyu.net/analytics/economics/ukraina-2030e-kraina-z-rozvinutoju-cifrovoju-ekonomikoj.html> (дата звернення: 26.03.2021).
9. Khan Kashif Hasan Interest free finance and financial inclusiveness of minority communities in India: a theoretical discussion. *Alatoo academic studies*. 2018. № 2. P. 85–89.
10. Milana C., Ashta A. Microfinance and financial inclusion: Challenges and opportunities. *Strategic change-briefings in entrepreneurial finance*. 2020. No. 29–3. P. 257–266.
11. Saha M., Dutta K. D. Nexus of financial inclusion, competition, concentration and financial stability Cross-country empirical evidence. *Competitiveness review*. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/341124439_Nexus_of_financial_inclusion_competition_concentration_and_financial_stability_Cross-country_empirical_evidence/ (last accessed: 10.03.2021).
12. The digital financial services ecosystem / Focus Group Technical Report. *International Telecommunication Union*. URL: <https://www.itu.int> (last accessed: 10.03.2021).

Стаття надійшла 30.03.2021

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

І. Грубінка, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-1240-8797

ВСП «Мукачівський фаховий коледж НУБіП України»

О. Грицина, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-1304-0250

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.079>

Грубінка І., Грицина О. Особливості формування ринку страхових послуг в Україні

У статті розглянуто сучасні тенденції розвитку страхового ринку України. Показано кількість страхових компаній, у тому числі виділено ті, що здійснюють особисте страхування. Досліджено динаміку здійснення страхових виплат страховими компаніями впродовж 2018–2020 років у розрізі різних видів страхування. Розглянуто структуру страхових премій відповідно до різних видів страхування, проаналізовано їхню динаміку та тренди розвитку. Наведено показники, які вказують на високий потенціал розвитку страхового ринку України і заходи, які повинні сприяти цьому. Зокрема, вказано на потребу зміни підходів державної регуляторної політики щодо діяльності страхових компаній. Показано позитивний вплив від розвитку довгострокових видів страхування для економіки країни. На основі статистичних даних досліджено види страхування, найбільш нерентабельні для страхових компаній. Показано деякі світові тенденції в розвитку страхової справи і їхній вплив на вітчизняний страховий ринок. Розглянуто в розрізі окремих показників ті види добровільного страхування, які користуються найбільшим попиту на ринку, наведено їхню динаміку. Наведені деякі особливості розвитку ринку страхових послуг України у контексті специфіки економічних відносин перехідної економіки і трансформації ринкових взаємозв'язків її суб'єктів. Показано значення страхових відносин і рівня розвитку страхового ринку для формування ефективної економіки і довгострокового інвестиційного ресурсу, для забезпечення економічного зростання, перерозподілу вільних фінансових ресурсів. Зроблено висновки щодо сучасного стану страхового ринку і перспектив його розвитку.

Ключові слова: страхування, страхові послуги, страховий продукт, страховий ринок, страхова компанія, форми страхування, види страхування, страхові премії, страхові виплати, страховий ризик, страховий договір.

Hrubinka I., Hrytsyna O. Features of establishment of the insurance services market in Ukraine

The article considers the current trends in development of the insurance market of Ukraine. The number of insurance companies is shown, including the insurance companies that provide personal insurance. The dynamics of insurance payments by insurance companies during 2018–2020 in the context of different types of insurance is studied. The structure of insurance premiums according to different types of insurance is considered, their dynamics and development trends are analyzed. There are indicators that indicate the high potential for development of the insurance market of Ukraine and the measures that should address this. In particular, the need to change the approaches of the state regulatory policy of the activities of insurance companies is pointed out. The positive impact of development of the long-term types of insurance for the country's economy is shown. Based on statistical data, the types of insurance that are most unprofitable for insurance companies have been studied. Some world tendencies in development of the insurance business and their influence on the domestic insurance market are shown. The types of voluntary insurance that are most in demand on the market are considered in the context of individual indicators, and their dynamics are given. Some peculiarities of development of the insurance services market of Ukraine are given, in the context of the specifics of economic relations of the transition economy and the transformation of market relations of its subjects. The importance of insurance relations and the level of development of the insurance market for the formation of an efficient economy and long-term investment resources, to ensure economic growth, redistribution of free financial resources is shown. Conclusions on the current state of the insurance market and prospects for its development are made.

Key words: insurance, insurance services, insurance product, insurance market, insurance company, forms of insurance, types of insurance, insurance premiums, insurance payments, insurance risk, insurance contract.

Постановка проблеми. Розвиток ринку завдань, зокрема це не тільки зменшення ризикової складової діяльності економічних суб'єктів, а й мобілізація фінансового ресурсу відповідно до потреб економіки та поліпшення страхових послуг є важливим елементом сталого розвитку всієї економічної системи країни. На ринок страхових послуг покладається низка

можливостей прогнозованого розвитку економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню функціонування страхового ринку України присвячені праці таких учених, як В. Базилевич [1], Г. Кулина [3], І. Малікова [4], О. Пономарьова [2], І. Рудь [7] та ін. Віддаючи належне науковому доробку цих та інших вчених у дослідженні страхового ринку, слід відзначити, що актуальною залишається проблема функціонування страхового ринку, зважаючи на сучасні умови діяльності суб'єктів економіки.

Постановка завдання. Наше завдання – дослідити сучасний стан ринку страхових послуг та його вплив на економічну систему країни.

Виклад основного матеріалу. Ринок страхових послуг є найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків України. Станом на 2016 рік на ринку ризикового страхування України, до якого входить ринок майнового страхування, страхові послуги надавало 310 компаній, що становить більшість усіх діючих в Україні страхових компаній (табл. 1).

Аналізуючи дані таблиці, бачимо, що кількість страхових компаній в Україні зменшується. Протягом вказаного періоду вона зменши-

лася на 95 одиниць, це свідчить про укрупнення ринку страхових послуг, оскільки кількість «лайф-фових» за той самий період зменшилася на 75 одиниць, відповідно з ринку на фоні зменшення фінансового ресурсу в економіці вийшла низка невеликих страхових компаній. Негативним аспектом такого явища може стати послаблення конкуренції.

Варто звернути увагу на те, що частка страхових послуг на вітчизняному фінансовому ринку зростає. Це свідчить, з одного боку, про розвиток страхового бізнесу, а з іншого – про зростання зацікавленості фізичних і юридичних осіб у захисті своїх майнових інтересів від ризикових подій.

Розглядаючи структуру чистих страхових премій за послуги зі страхування майна за видами, варто відзначити суттєве переважає добровільних видів страхування над обов'язковими.

Загалом той факт, що частка добровільних видів страхування значно переважає частку обов'язкових, говорить про необхідність перегляду державної політики щодо формування переліку обов'язкових видів страхування. Але загалом, за результатами 2019 року, на майнове страхування припадала майже половина всіх страхових премій, що є позитивним явищем для ринку майнового страхування України (табл. 2).

Таблиця 1

Кількість страхових компаній (СК) у 2016–2020 рр. [8]

Рік	Загальна кількість СК	Non-Life
2016	310	271
2017	294	261
2018	281	251
2019	233	210
2020	215	196

Таблиця 2

Чисті страхові премії за період 2018–2020 рр. за видами майнового страхування в Україні, млн грн [5]

Показник	2018	2019	2020	Темп росту, %
Всього добровільні види	15342,4	17374,4	19530,1	13,2
Автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, Зелена картка)	11720,7	13801,2	8037,8	17,8
Вантажі	1479,3	1432,3	943,6	-3,2
Вогневі ризики	1915,6	2173,6	1365,3	13,5
Майно	3222,0	3518,4	2317,5	9,2
Всього обов'язкове	6945,6	7632,8	6173,3	9,9
Авіаційне	778,5	551,1	436,0	-29,2
ОСЦПВ	5671,6	6583,2	4490,8	16,1
Страхування кредитів	557,2	366,3	412,1	-36,5

Отже, частка добровільного страхування переважає обов'язкове більш ніж утричі. Темп його росту на 3,3 % є вищим від темпу росту обов'язкового страхування. Найбільші темпи росту демонструють КАСКО (17,8 %) і вогневі ризики пошкодження майна (13,5 %). Це вказує на значний потенціал розвитку страхового ринку і зростаючий попит на страхові послуги при всіх негативних

суспільно-економічних явищах. В Україні стає більше свідоміших покупців, і перелік обов'язкових страхових продуктів можна збільшувати.

Що стосується структури чистих страхових виплат зі страхування майна, то більшість їх також здійснювалася за добровільними видами страхування, особливо за страхуванням наземного транспорту.

Таблиця 3

Страхові виплати з видів майнового страхування за 2018–2020 рр., млн грн [8]

Показник	Рік			Темпи приросту чистих страхових виплат, %
	2018	2019	2020	2018–2019
Всього добровільні види	6455,9	6899,6	7836,8	6,9
Автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, Зелена картка)	5623,8	6504,2	5090,0	15,7
Вантажі	119,3	213,6	160,5	79,0
Вогневі ризики	249,8	298,9	568,3	-16,3
Майно	1412,4	1146,8	464,0	-18,8
Страхування фінансових ризиків	1393,4	1570,2	938,8	12,7
Всього обов'язкове	2567,3	3005,6	2543,3	17,1
ОСЦПВ	2509,2	2954,4	2031,6	17,7
Страхування кредитів	78,0	49,6	52,3	-36,4

Як видно з табл. 3, на добровільну форму страхування припадає більше страхових виплат, що логічно, зважаючи на більші обсяги страхових операцій. Однак темп приросту страхових виплат 17,7 % проти 6,9 % при порівнянні років є вищим в обов'язковій формі страхування. На нашу думку, це вказує на більшу питому вагу страхових випадків до загальної кількості укладених страхових договорів саме в обов'язкових видах страхування.

Сьогодні розвиток страхового ринку відбувається на фоні змін макроекономічної ситуації в державі при зниженні добробуту населення і посиленні державного регулювання й нагляду за страховою діяльністю. Сегменти ринку страхування майна демонструють цілком очікувані тенденції, адже здебільшого автострахування та страхування вантажів і багажу здійснюється на обов'язковій основі, тоді як страхування майна переважно на добровільних засадах.

Для уточнення ролі кожного зі сегментів ринку страхування майна дослідимо питому вагу автострахування, страхування майна та страхування вантажів і багажу у структурі чистих страхових премій і чистих страхових виплат (табл. 4).

Аналізуючи дані табл. 4, можна зробити висновок, що найбільшу частку в страхових преміях і страхових виплатах займає автострахування, ми вважаємо, що це пов'язано з обов'язковим оформленням автоцивілки та популярності КАСКО, зважаючи на усвідомлення власниками автомобілів високих ризиків від їх експлуатації, особливо у великих містах. Страхові премії від страхування нерухомого майна продовжують зменшуватися на 1,6 %, однак страхові виплати зросли на 7,9 %, що вказує на його високу ризиковість для страхових компаній. Ринок страхування вантажів не демонструє вагомих змін у частині страхових виплат, щодо страхових премій, то вони зменшилися на 2,4 %.

Український страховий ринок перебуває на порозі поступового інтегрування у світовий. Але вже сьогодні з'являються ознаки того, що страхування стає важливим сегментом ринкових економічних відносин. Саме страхування в змозі забезпечити не тільки безпеку, стабільність, соціальні гарантії в суспільстві через механізм страхового захисту, а й у перспективі може стати серйозним механізмом перерозподілу корисних ресурсів і вирішення питання зростання населення.

Питома вага окремих сегментів ринку страхування майна у структурі чистих страхових премій і чистих страхових виплат страхового ринку України у 2014–2018рр., % [8]

Показник	Рік	Автострахування	Страхування майна	Страхування вантажів і багажу
Чисті страхові премії	2014	32,0	11,0	6,7
	2015	32,8	9,8	5,6
	2016	32,7	10,0	4,8
	2017	34,6	9,0	3,5
	2018	34,0	9,4	4,3
Відхилення (+,-)		+2,0	-1,6	-2,4
Чисті страхові виплати	2014	56,1	3,5	0,0
	2015	40,5	5,6	0,0
	2016	43,3	1,7	4,6
	2017	46,8	2,5	0,6
	2018	45,2	11,4	1,0
Відхилення (+,-)		-10,9	+7,9	+1,0

Створення ефективного страхового ринку повинно забезпечити формування додаткових важливих фінансових резервів в економіці, важливим аспектом є подальший розвиток накопичувального пенсійного страхування, оскільки для економіки це довгостроковий інвестиційний ресурс і розвиток фінансового ринку повинен переосередити цей ресурс із банківських депозитів і державних боргових цінних паперів у корпоративні цінні папери найефективніших підприємств і цілих галузей.

Посилення контролю за діяльністю страхових компаній є світовою тенденцією, однак методи контролю повинні стосуватися передусім заходів превентивного характеру, які пов'язані з аналізом фінансової звітності компаній і не несуть корупційних ризиків та бюрократичних обмежень [6]. Ефективними себе зарекомендували методи встановлення фінансових нормативів і контроль за їх дотриманням водночас із посиленням відповідальності власників страхових компаній. У більшості економічно розвинених країн держава істотно впливає на національний страховий ринок через законодавство й уповноважені страхові організації, в яких вона володіє, як правило, значним пакетом акцій [9]. Завдяки цьому вдається якомога повніше використовувати місткість страхового ринку й забезпечувати безпосередній державний контроль. Перспективи розвитку майнового ринку страхування України залежатимуть не тільки від кількісного чи якісного складу ринку, а й від подальшого вдосконалення законодавчої бази, що регулює не тільки сферу страхування, а також від створення сприятливої системи функціонування інституту страхових

посередників, покращання страхової культури та підвищення довіри до страховиків.

Ми вважаємо, що розвиток як особистого страхування, так і страхування майна в Україні повинен відбуватися лише на основі ринкових засад. Економічний стан країни, рівень добробуту її населення, недостатня ефективність державної регуляторної політики не дозволяють сформувати розвинутий страховий ринок на основі приписів і розширення обов'язкових форм страхування. Як показує досвід впровадження обов'язкових полісів ОСПВВ власників транспортних засобів, головним критерієм вибору страхової компанії стала ціна страхової послуги. Водночас якість надання її істотно знизилася і формалізувалася та подовжилася в часі, лєвова частка відшкодування збитків внаслідок ДТП відбувається на основі особистих домовленостей сторін без залучення страхових компаній, а період виплати в разі звернення до них деколи становить кілька місяців.

Висновки. На страховому ринку України продовжуються процеси зменшення кількості страхових компаній і його монополізування. Частка страхових премій з добровільного страхування в чотири рази перевищує аналогічний показник обов'язкових видів страхування, динаміка його розвитку так само має кращі тенденції, що вказує на значний потенціал подальшого зростання страхового ринку. Найбільше зростання страхових виплат протягом досліджуваного періоду спостерігалось в страхуванні вантажів – 79 %, при зменшенні частки страхових премій цей вид страхування стає менш рентабельним для страховиків. Темпи приросту страхових виплат вказують на

кращу платіжну дисципліну обов'язкових видів страхування, і це залишається одним з основних викликів для державного регулятора. Загалом страховий ринок України потребує активнішої маркетингової роботи страхових компаній щодо популяризації добровільної форми страхування, коректування державної регуляторної політики з акцентом на превентивні заходи аналізу для виявлення потенційних недоліків і загроз, розвитку довгострокових видів накопичувального страхування, це значно прискорить розкриття його потенціалу і дозволить сформувати довгостроковий інвестиційний ресурс для забезпечення розвитку економіки.

Бібліографічний список

1. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Страхова справа. 5-те вид., стер. Київ: Знання, 2006. 351 с.
2. Бодня А. В., Іванченко М. А., Пономарьова О. Б. Визначення проблем страхового ринку та їх вирішення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 5. URL: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/166.pdf> (дата звернення: 18.04.2021).
3. Кулина Г., Фаріон Я. Світовий ринок страхових послуг в умовах зміни парадигми глобального економічного розвитку. *Світ фінансів*. 2017. № 3(52). С. 48–59.
4. Малікова І. П. Оцінка концентрації страхового ринку України, її зв'язок з процесами монополізації та конкуренції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 23, ч. 3. С. 76–79.
5. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua> (дата звернення: 23.04.2020).
6. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр> (дата звернення: 18.03.2020).
7. Рудь І. Аналіз страхового ринку України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 856–859.
8. Сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Nonbanking_Sector_Review_2020-10.pdf?v (дата звернення: 18.04.2021).
9. United Nations Conference on Trade and Development. URL: <https://unctad.org/en/Pages/Home.aspx> (last accessed: 18.02.2020).

Стаття надійшла 24.04.2021

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

О. Павленко, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-6967-8424

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.084>

Павленко О. Оцінка ефективності страхової діяльності в Україні в умовах сталого розвитку

У статті проаналізовано та визначено сучасні підходи до оцінки ефективності здійснення страхової діяльності в Україні. У результаті оцінки стану та структури страхових платежів, сплачених страхувальниками на ринку страхування в умовах сталого розвитку економіки країни, виявлено рівень темпів їхнього зростання. Досліджено динаміку страхових виплат, здійснених страховими компаніями, за видами страхування. Проведено аналіз структури валових та чистих виплат у розрізі окремих видів страхування. Наведено оцінку концентрації страхового ринку в Україні за рейтингом страховиків, у ході якої виявлено вплив окремих чинників на елементи кон'юнктури страхового ринку. З позиції врахування специфічних фінансових відносин у сфері страхових послуг відокремлено показники оцінки ефективності страхової діяльності та виявлено їхній вплив на учасників страхового ринку. Вивчено чинне законодавство та нормативно-правові акти України у сфері дотримання умов платоспроможності страховиками. В умовах перетворень ринкової економіки важливим є застосування в розрахунках оцінки страхової діяльності показників, що характеризують фінансову стійкість страхових компаній, враховуючи якість управління активами, співвідношення активів і зобов'язань, рівень дохідності інвестицій, рентабельності та інші характеристики їх фінансового стану. Визначено, що на місткість і частку ринку, яку займають українські страхові компанії, мають значний вплив нарощення власного капіталу та нерозподіленого прибутку. Приділено особливу увагу визначенню розміру страхових резервів, нормативів щодо розміщення страхових резервів страховиками та їх дотримання відповідно до встановлених вимог. Відповідно до специфічних особливостей учасників страхового ринку визначено концентрацію фінансових ресурсів в активах і капіталі страховиків та їх співвідношення. Проведено ґрунтовний аналіз динаміки основних показників діяльності страхового ринку та його учасників. Автором статті розглянуто й запропоновано основні напрями підвищення ефективності страхової діяльності в умовах сталого розвитку ринкового середовища економіки країни.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, страхова діяльність, страхові платежі, страхові виплати, страховик, страхова компанія, фінансова стійкість.

Pavlenko O. Estimation of the insurance activity efficiency in Ukraine in the conditions of sustainable development

The author analyzes and defines modern approaches to assessing the effectiveness of insurance activities in Ukraine. As a result of assessing the status and structure of insurance payments paid by policyholders at the insurance market in the context of sustainable development of the country's economy, the level of their growth rates was revealed. The dynamics of insurance payments made by insurance companies by types of insurance is studied. The analysis of the structure of gross and net payments in the context of certain types of insurance is carried out. The author provides an assessment of the concentration of the insurance market in Ukraine according to the rating of insurers, during which the influence of certain factors on the elements of the insurance market is determined. Taking into account specific financial relations in the field of insurance services, the indices for assessing the effectiveness of insurance activities are separated, and their impact on insurance market participants is identified. The current legislation and regulations of Ukraine in the field of compliance with the conditions of solvency by insurers have been studied. In a market economy, it is important to use the indicators that characterize the financial stability of insurance companies in the calculation of insurance performance, taking into account the quality of asset management, asset-liability ratio, level of return on investment, profitability and other specific characteristics of their financial conditions. It is determined that the capacity and market share occupied by Ukrainian insurance companies are significantly influenced by the increase of equity and retained earnings. Particular attention is paid to determining the amount of insurance reserves, standards for the placement of insurance reserves by insurers, and their compliance with the established requirements. According to the specific features of insurance market participants, the concentration of financial resources in the assets and capital of insurers and their ratios are determined. The author makes a detailed analysis of the dynamics of the main indicators of the insurance market and its participants. The author of the research considers and suggests the main directions to increase the efficiency of insurance activity in the conditions of sustainable development of the market environment of the country's economy.

Key words: insurance, insurance market, insurance activity, insurance payments, insurer, insurance company, financial stability.

Постановка проблеми. В умовах сталого розвитку економіки країни важливого значення набуває забезпечення надійного виконання своїх зобов'язань страховими компаніями. Оскільки страхові послуги займають значну частку на ринку фінансових послуг, доцільно здійснювати оперативну оцінку формування і використання фінансових ресурсів страховиків, а також управління ними, особливо в період ринкової трансформації. Враховуючи специфіку функціонування суб'єктів страхового ринку України, слід зосередити увагу на таких фінансових показниках оцінки ефективності страхової діяльності, як платоспроможність, рентабельність, фінансова стійкість, концентрація фінансових ресурсів в активах і капіталі та їх співвідношення, розмір страхових резервів, дотримання нормативів розміщення страхових резервів, рівень страхових премій і страхових виплат, збитковість страхової суми, частка на ринку [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів економічної літератури свідчать про численну кількість вивчених проблем щодо оцінки ефективності страхової діяльності та фінансового стану страховиків, серед яких слід відзначити праці Н. Внукова, А. Єрмоленко, Л. Костишина, В. Олійник, Є. Бондаренко, А. Матвійчук, О. Партики, А. Супрун, А. Шевчук [1; 3–8; 12–15]. Але водночас залишаються невирішеними питання практичного характеру у сфері страхового захисту, а вирішення цієї проблеми потребує подальшого глибокого вивчення впливу фінансових інструментів на страхову діяльність в умовах сталого розвитку економіки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ефективності провадження страхової

діяльності в Україні, здійснення оцінки та аналізу основних показників функціонування страхового ринку, а також відокремлення чинників безпосереднього впливу на фінансовий стан страхових компаній.

Виклад основного матеріалу. Фінансова стабільність страховиків та їхня платоспроможність безпосередньо тісно пов'язані з динамічним розвитком фінансового сектору економіки. В умовах стабілізації економічних відносин фінансова діяльність страхових організацій в Україні загалом має позитивну динаміку. Так, страхові резерви на 31.12.2019 р. зросли на 2 583,2 млн грн (9,6 %) порівняно з аналогічною датою 2018 р., при цьому резерви зі страхування життя зросли на 938,6 млн грн (10,1%), технічні резерви – на 1644,6 млн грн (9,3 %). Порівняно з 2018 р. збільшилися такі показники, як загальні активи страховиків, на 373,5 млн грн (0,6 %), з них активи, визначені законодавством для покриття страхових резервів, – на 3 943,4 млн грн (9,7 %).

На 31.12.2019 р. кількість страхових компаній становила 233, з них 210 страховиків здійснювали страхування інше, ніж страхування життя СК «non-Life», та 23 страхові компанії займалися страхуванням життя (табл. 1). За попередніми даними, у 2020 р. кількість страхових компаній скоротилась до 215, у тому числі 20 зі страхування життя, що менше на 13 страховиків, ніж у 2017 р.

У структурі надходження валових страхових платежів у 2020 р. переважна їхня кількість належить страхувальникам – фізичним особам, яка підвищилась на 6,6 % порівняно з 2017 р. Валові страхові премії (платежі) від юридичних осіб протягом 2017–2020 рр. збільшилися на 6,76 %, тоді як від перестраховальників цей показник зменшився на 80,61 % у дослідженому періоді (табл. 2).

Таблиця 1

Кількість страхових компаній у 2017–2020 рр.

Кількість страхових компаній	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р. (9 міс.)	Відношення, %		
					2019/ 2017	2020/ 2019	2020/ 2017
Загальна кількість	294	281	233	215	79,25	87,98	69,73
в т. ч. СК «non-Life»	261	251	210	195	80,46	45,24	74,71
в т. ч. СК «Life»	33	30	23	20	69,7	86,96	60,61

Структура надходження валових страхових премій за 2017–2020 рр.

Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р. (9 міс.)	Темпи приросту (зниження), %		
	млн грн				2018/2017	2019/2017	2020/2017
Валові страхові премії, з них:	43431,8	49 367,5	53 001,2	33 624,73	13,7	22,03	-22,58
від страховальників- фізичних осіб	15555,6	18 431,0	21 632,0	16 582,76	18,5	39,06	6,60
від юридичних осіб	12 937,7	17 348,1	19 034,8	13 812,3	34,1	47,13	6,76
від перестраховальників	14 938,5	13 588,4	12 334,4	2 896,7	-9,0	-17,43	-80,61

Якщо порівняти рівень валових страхових платежів (премій) 2019 р. з виплатами 2017 р., то можна простежити їх приріст на 22,03 %. Водночас темпи приросту страхових премій від страховальників – фізичних осіб становили 36,09 %, від юридичних осіб – 47,13 % та від перестраховальників темпи знизились на 17,43 %.

Досвід страхової практики показує, що темпи зростання страхових премій за умов стабільної діяльності страховика перебувають у ме-

жах 25 %. Різке збільшення темпів зростання страхових премій означає зростання зобов'язань страхової компанії, що потребує зростання власного капіталу. Значне зменшення темпів зростання страхових премій свідчить про порушення збалансованості страхової діяльності, що загрожує фінансовій стабільності страховика [8].

Рівень темпів приросту чистих страхових виплат в Україні за 2018–2019 рр. становить 12,9 %, про що свідчать показники табл. 3.

Структура валових та чистих виплат за 2018–2019 рр.

Вид страхування	Страхові виплати, млн грн				Темпи приросту страхових виплат, %, 2019/2018	
	2018 р.		2019 р.		валових виплат	чистих виплат
	валових виплат	чистих виплат	валових виплат	чистих виплат		
Автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка»)	5 831,6	5 623,8	6 714,7	6504,2	15,1	15,7
Медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)	2 095,4	2 094,9	2 602,8	2 602,8	24,2	24,2
Страхування фінансових ризиків	1 585,0	1 393,4	1 624,6	1 570,2	2,5	12,7
Страхування майна	1 423,6	1 412,4	1 160,5	1 146,8	-18,5	-18,8
Страхування життя	704,9	704,9	575,9	575,9	-18,3	-18,3
Страхування медичних витрат	312,8	311,5	349,9	349,7	11,9	12,3
Страхування вантажів та багажу	122,1	119,3	214,9	213,6	76,0	79,0
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	262,4	249,7	215,2	208,9	-18,0	-16,3
Страхування кредитів	78,0	78,0	49,6	49,6	-36,4	-36,4
Інші види страхування	447,6	444,7	830,2	818,8	85,5	84,1
Всього	12863,4	12 432,6	14 338,3	14 040,5	11,5	12,9

Як показав аналіз структури страхових виплат, за 2019 р. відбулося їхнє збільшення до 1607,9 млн грн за рахунок суттєвого зростання чистих виплат за договорами автостраховання на 880,4 млн грн, медичного страхування – на 507,9 млн грн, а також страхування фінансових ризиків – на 176,8 млн грн.

За останні роки виявлено достатньо високий рівень валових страхових виплат, який спостерігається за такими видами страхування у 2019 р.:

страхування фінансових ризиків – 36,9 %, добровільне особисте страхування – 36,1 %, недержавне обов'язкове страхування – 39,0 %, страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів – 45 % (табл. 4). За іншими видами страхування спостерігаються нижчі показники, так, при страхуванні життя рівень страхових валових виплат складає 12,5 %, добровільному страхуванні майна і відповідальності відповідно 24,6 % і 12,4 % [7].

Таблиця 4

Рівень страхових виплат за видами страхування

Вид страхування	Рівень страхових виплат, %			
	валових виплат		чистих виплат	
	2018	2019	2018	2019
Страхування життя	18,0	12,5	18,0	12,5
Види страхування, інші, ніж страхування життя, у тому числі:	26,7	28,4	38,4	38,5
Добровільне особисте страхування	37,2	36,1	42,7	40,0
Добровільне страхування майна	24,2	24,6	42,1	39,7
- у тому числі страхування фінансових ризиків	30,9	36,9	83,8	73,0
Добровільне страхування відповідальності	2,5	12,4	3,7	18,0
Недержавне обов'язкове страхування	36,2	39,0	37,0	39,4
- у тому числі страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів	44,7	45,0	44,2	44,9
ВСЬОГО (усі види страхування)	26,1	27,1	36,1	35,5

Обсяг валових страхових виплат/відшкодувань порівняно з 2018 р. збільшився на 1 474,9 млн грн (11,5 %), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 1 607,9 млн грн (12,9 %). Збільшилися валові страхові виплати з таких видів страхування, як автостраховання (збільшення валових страхових виплат на 883,1 млн грн (15,1 %)), медичне страхування (збільшення валових страхових виплат на 507,4 млн грн (24,2 %)), страхування вантажів та багажу (збільшення валових страхових виплат на 92,8 млн грн (76,0 %)).

Водночас зменшилися валові страхові виплати зі страхування майна (зменшення валових страхових виплат на 263,1 млн грн (18,5 %)), страхування життя (зменшення валових страхових виплат на 129,0 млн грн (18,3 %)).

Рівень валових виплат порівняно з аналогічним періодом 2018 р. збільшився на 1,0 в. п. і становив 27,1 %. Рівень чистих страхових виплат на 31.12.2019 р. становив 35,5 %, що менше на 0,6 в.п. порівняно з аналогічним періодом минулого року. Високий рівень валових та чистих страхових виплат спостерігається з медичного страхування – 58,2 % та 61,0 %, за видами

добровільного особистого страхування – 36,1 % та 40,0 %, за видами недержавного обов'язкового страхування – 39,0 % та 39,4 % відповідно [1, с. 48].

Отже, незважаючи на значну кількість компаній, фактично у страховому секторі основну частку (98,1 %) валових страхових премій (табл. 5) акумульовано 100 страховими компаніями (СК) «non-Life» та 10 страховими компаніями «Life» (96,7 %) [7].

Досвід роботи українських страхових організацій свідчить, що на фінансову стійкість страхових компаній безпосередньо впливають не тільки розмір і склад страхового портфеля [6, с. 152], а й такі групи чинників:

1 група – застосовується відповідно до вимог законодавства (ЗУ «Про страхування»), до якої належать:

- розмір статутного капіталу (норма – 1 і 1,5 млн євро),
- сума страхових резервів,
- фактичний запас платоспроможності (70 млн грн);

Концентрація страхового ринку за 2019 р.

Перші (Тор)	Страховання «Life»		Страховання «non-Life»		
	Надходження премій, млн грн	Частка на ринку, %	Надходження премій, млн грн	Частка на ринку, %	Кількість СК, які понад 50 % страхових премій отримали від перестраховальників
Тор 3	2 662,4	57,6	6 739,4	13,9	1
Тор 10	4 471,2	96,7	18 358,0	37,9	3
Тор 20	4 624,0	100,0	29 035,2	60,0	6
Тор 50	-	-	42 843,6	88,6	13
Тор 100	-	-	47 469,0	98,1	13
Тор 150	-	-	48 279,3	99,8	17
Всього на ринку	4 624,0	100,	48 377,2	100,0	21

2 група – розраховується відповідно до вимог Нацкомфінпослуг:

- зворотний показник платоспроможності (0–20 %),
- показник незалежності від перестраховування (50–85 %),
- відношення чистих страхових резервів до капіталу (0–50 %);

3 група – показники оцінки фінансового стану (стійкості) страховика:

- коефіцієнт автономії (від 50 %),
- коефіцієнт забезпечення власним капіталом (від 10 %) [13, с. 102].

Якщо розглядати відносні показники ефективності страхових операцій, тоді визначається рентабельність або показник рівня доходності [4, с. 32], по страхових організаціях України, у вигляді відношення річної суми прибутку до річної суми платежів (доходів):

$$P_{co} = \frac{\Pi}{D} \times 100,$$

де P_{co} – рентабельність страхових операцій, %; Π – річна сума прибутку; D – доходи (річна сума надходжень платежів).

Як свідчить практика роботи страхових організацій, показник рівня рентабельності страхових операцій не повинен бути високим, оскільки в цьому разі підвищується ціна на страхові послуги і зменшується на неї попит з боку страхувальників. За низьких же показників обмежуються можливості самоокупності витрат на страхування у страховиків в умовах ринкових відносин. Становище регулюється двома напрямками: приведенням тарифів у відповідність до фактичного рівня збитковості страхової суми або зміною обсягів відповідальності за окремими видами страхування [3, с. 34].

Правила розміщення страхових резервів зі страхування життя передбачають певні вимоги до

величини активів, які приймаються для представлення страхових резервів. Так, вони збільшуються на величину непростроченої дебіторської заборгованості за укладеними договорами страхування та перестраховування і повинні бути не менше сумарної величини довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень (розділи II і IV пасиву балансу (Звіту про фінансовий стан)), при цьому включається також величина страхових резервів, що розраховується відповідно до чинного законодавства України [6, с. 153].

Крім того, законодавством передбачені такі види активів, які приймаються для представлення коштів страхових резервів із страхування життя, а саме: «грошові кошти на поточному рахунку; банківські вклади (депозити), валютні вкладення згідно з валютою страхування (до 15 % страхових резервів); нерухоме майно (до 10 %), іпотечне кредитування (до 40 %); акції, облігації підприємств (крім цільових облігацій), іпотечні сертифікати, іпотечні облігації; цінні папери, що емітуються державою (до 20 %); права вимоги до перестраховиків (до 10 %); інвестиції в економіку України за напрямами, визначеними Кабінетом Міністрів України; банківські метали (до 15 %); кредити страхувальникам – громадянам, що уклали договори страхування життя, у межах викупної суми на момент видачі кредиту та під заставу викупної суми (до 20 %); готівка в касі в обсягах лімітів залишків каси, встановлених НБУ» [9].

Відповідно до Закону України «Про страхування» Кабінет Міністрів України затвердив «Постанову про напрями інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів» [10; 11], в якій вказано такі об'єкти інвестування, як «розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної про-

дукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій; розвиток інфраструктури туризму; добування корисних копалин; перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва; будівництво житла; розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг; розвиток сектору зв'язку та телекомунікацій; розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою».

Слід зазначити, що Експертна рада з питань страхування при Кабінеті Міністрів України, Ліга страхових організацій, Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю, Міністерство економіки, Міністерство фінансів і Міністерство юстиції України сумісними зусиллями розробили Концепцію розвитку страхової діяльності в Україні, а також Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [2].

Висновки. З огляду на викладене, пропонуємо основні напрями підвищення ефективності страхової діяльності в умовах сталого розвитку ринкового середовища економіки країни: оптимізація страхового портфеля страхових компаній; врегулювання правового та конкретизація ділового змісту договорів страхування; зниження витрат страховика та собівартості страхових операцій; розвиток та розширення всіх видів страхування за впровадження європейських та світових технологій; вивчення страхового ринку з метою визначення потреб; формування на основі потреб ринку певного переліку страхових послуг; визначення оптимальної ціни на страхову послугу (страхового тарифу) щодо кожного виду страхування та способи її виплати; проведення консалтингової роботи за чинними договорами і видами страхування; реклама нових послуг, вибір конкретних страховальників та організація їх обслуговування [15, с. 141].

Бібліографічний список

1. Єрмоленко А. Визначення фінансової безпеки страхових компаній. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 4. С. 46–52.
2. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297> (дата звернення: 20.03.2021).
3. Костишин Л. М. Оцінка фінансового стану та ефективності діяльності страхових компаній України. *Стратегічні орієнтири. Антикризова стій-*

кість страхової системи України. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 34. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=247> (дата звернення: 23.03.2021).

4. Матвійчук А. В. Моделювання фінансової стійкості підприємств із застосуванням теорій нечіткої логіки, нейронних мереж і дискримінантного аналізу. *Вісник НАН України*. 2010. № 9. С. 24–46.

5. Матвійчук Л. О. Державне регулювання розміщення страхових резервів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 3, т. 3. С. 152–156. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua>irbis_nbuv>cgiiirbis_64 (дата звернення: 23.03.2021).

6. Олійник В. М., Бондаренко Є. К. Поняття фінансової стійкості страхової компанії та елементів впливу на неї. *Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 39. С. 149–157.

7. Офіційна сторінка «Forinsurer TOP». Статистика страхового ринку України. URL: <https://forinsurer.com/stat> (дата звернення: 25.03.2021).

8. Партика О. В. Ефективність використання фінансових ресурсів страхових компаній. *Сучасні тенденції фінансового ринку*. 2011. 51 с. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=312> (дата звернення: 21.03.2021).

9. Правила розміщення страхових резервів із страхування життя: затв. розпорядженням Нацкомфінпослуг від 26.11.2004 р. № 2875. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1626-04#Text> (дата звернення: 23.03.2021).

10. Про затвердження напрямів інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2002 р. № 1211 (зі змінами і допов. Постанови КМУ № 643 (643-2005-п) від 25.07.2005 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1211-2002-п#Text> (дата звернення: 22.03.2021).

11. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. №85/96 – ВР (зі змінами і допов. № 720-IX від 17.06.2020 р., ст. 408). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text> (дата звернення: 23.03.2021).

12. Росик О. Я. Платоспроможність страхової компанії. *Антикризова стійкість страхової системи України*. 2011. С. 35. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=224> (дата звернення: 20.03.2021).

13. Сич О. А., Павлосюк Х. П. Оцінка фінансової стійкості страхових компаній. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2015. № 10. С. 101. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/101.pdf> (дата звернення: 23.03.2021).

14. Супрун А. А. Аналіз активів страхових компаній. *Економіка: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць*. Вип. 192: в 4 т. Т. 2. Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. С. 508.

15. Шевчук А. О. Оцінка фінансового стану та ефективності діяльності страхових компаній України. *Регіональна економіка*. 2005. № 1. С. 137–143.

Стаття надійшла 27.03.2021

КОНСОЛІДАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ЕЛЕКТРОННО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Г. Східницька, к. е. н.
ORCID ID: 0000-0003-0333-1721
Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.090>

Східницька Г. Консолідація державних електронно-інформаційних ресурсів в Україні з використанням зарубіжного досвіду

З приходом третьої хвилі глобалізації цифрова економіка знайшла своє практичне застосування у реальній площині діяльності держави. З плином часу її цінність усе більше зростає, позаяк вона доповнює традиційні основи функціонування класичної економіки.

У дослідженні розглядаються теоретичні основи цифрової економіки у сучасній її інтерпретації для всіх сфер діяльності людства. Встановлено, що реалізація інструментів цифрової економіки є досить перспективною у використанні державних електронно-інформаційних ресурсів.

Досліджено причинно-наслідковий зв'язок впливу системи державних електронно-інформаційних ресурсів на суспільство, що допомогло узагальнити тенденції розвитку цифрового прогресу на перспективу. На основі проаналізованого зарубіжного досвіду імплементації інструментів цифрової економіки пропонується впровадження окремих складових у частині консолідованої системи державних електронно-інформаційних ресурсів в Україні.

Заслуговує на увагу ґрунтовний аналіз сучасного стану цифровізації економіки України в контексті чинної системи обробки цифрової інформації у міжнародних рейтингових позиціях. Сформульовано перелік проблем, які сповільнюють розвиток державних електронно-інформаційних ресурсів в Україні. Проведено порівняльний аналіз державних електронно-інформаційних систем Польщі, Естонії, Литви.

У науковому дослідженні проаналізовано світовий досвід апробації системи державних електронно-інформаційних ресурсів та на цій основі запропоновано власне бачення правового поля, яке б допомогло зняти з порядку денного низку питань щодо імплементації системи державних електронно-інформаційних ресурсів у державі.

У науковій статті здійснено узагальнення отриманих результатів дослідження з подальшою можливістю їх застосування у вітчизняній практиці.

Ключові слова: цифрова економіка, діджиталізація, електронні реєстри, нормативно-правове забезпечення, «eAdministration», «eCitizens та eServices», «eSociety», система державних електронно-інформаційних ресурсів.

Skhidnytska H. Consolidation of the state electronic information resources in Ukraine using foreign experience

At the edge of the third wave of globalization, the digital economy has found its practical application in the state activities. Over time, its value has increased as it complements the traditional foundations of the classical economy.

The study examines the theoretical foundations of the digital economy in its modern interpretation for all spheres of human activity. It is established that the implementation of digital economy tools is quite promising in the use of state electronic information resources.

The causal relationship of the impact of the system of state electronic information resources on society, which helped to summarize the general trends in the development of digital progress in the future, are studied. Basing on the analyzed foreign experience of implementation of the digital economy tools, it is proposed to introduce certain components in the consolidated system of state electronic information resources in Ukraine.

It is worth noting a thorough analysis of the current state of digitalization of Ukraine's economy in the context of the current system of digital information processing in international ranking positions. A list of problems that slow down the development of state electronic information resources in Ukraine has been formulated. A comparative analysis of the state electronic information systems of Poland, Estonia, and Lithuania has been conducted.

The authors analyze the world experience of testing the system of state electronic information resources and on this basis propose their own vision of the legal field, which would help to remove a number of issues related to the implementation of the state electronic information resources in the state from the agenda.

In the scientific article, generalization of the received results of the research with the subsequent possibility of their application in domestic practice is carried out.

Key words: digital economy, digitalization, electronic registers, regulatory support, «eAdministration», «eCitizens та eServices», «eSociety», system of state electronic information resources.

Постановка проблеми. Сьогодні, як ніколи раніше, у світі активно прогресує використання цифрових технологій у будь-якій сфері діяльності людства. Із приходом третьої хвилі глобалізації цифрова економіка знайшла своє практичне застосування у реальній площині діяльності держави. З плином часу її цінність усе більше зростає, позаяк вона доповнює традиційні основи функціонування класичної економіки. Цифрова економіка має на меті створення модернових високотехнологічних продуктів національної економіки, відображення нових підходів для вирішення питань економіки у більших обсягах та стислих термінах. За допомогою створення сучасних бізнес-моделей та впровадження їх через новітні технології можливим є розвиток економічних процесів у площині діджиталізації державного управління й бізнесового середовища, покращання якості життя населення та зменшення соціальної нерівності.

Як показує зарубіжний досвід, належна реалізація інструментів цифрової економіки є перспективною в консолідації державних електронно-інформаційних ресурсів. Їх об'єднання допомагає підвищити рівень державного управління, знизити загальний рівень витрат обслуговування великої кількості реєстрів та оптимізувати статистичний моніторинг. На жаль, в Україні сьогодні надмірна кількість державних установ, які утримують електронні реєстри, що впливає на фінансову стійкість держави, особливо в сучасних умовах її функціонування. Витрати з державного бюджету України з кожним роком зростають, а збільшення ефективності від їх впливу на економічні процеси у країні наглядно не спостерігається. На цій основі автор схиляється до думки, що створення державних електронно-інформаційних ресурсів передусім необхідно розпочати із врегулювання у нормативно-правовій площині, враховуючи ідеологічну, технологічну та управлінську складові національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На дослідженні проблеми використання цифрових технологій все більше і більше зосереджується увага провідних вітчизняних науковців-економістів, оскільки саме цифрова економіка в частині реалізації основних інструментів знаходить своє практичне застосування. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми зробили К. Багацька і А. Гейдор [1], Ю. Бажал, В. Бакуменко, І. Бондарчук [2], О. Грибніненко [3], М. Диба і Ю. Гернего [4], А. Каюченко [6], Г. Калетнік та І. Гунько [7], С. Коляденко [8], Г. Коломієць і Ю. Глушач [9], К. Кононова [10], К. Краус, Н. Краус і О. Голо-

бородько [11; 12], О. Криворучко [12], В. Фостолович і Р. Фостолович [16] та ін. Проте варто зазначити, що в окресленій проблемі є ще багато недосліджених питань, які потребують не лише дискусійного вирішення, а й постановки. Оскільки цифрова економіка має на меті створення модернових високотехнологічних продуктів національної економіки, відображення нових підходів для вирішення загальних питань економіки, то, на нашу думку, доцільно було б у науковому дослідженні більше уваги приділити вивченню зарубіжного досвіду щодо використання системи державних електронно-інформаційних ресурсів та їх імплементації в нашій державі. Також не розкритими повною мірою є питання формування конкретних перспективних напрямів розвитку державного управління електронно-інформаційним ресурсом в Україні.

Позитивним фактом є те, що в науковому сприйнятті ці проблеми досліджуються з різних позицій і мають вагоме підґрунтя для реалізації.

Постановка завдання. Метою наукової статті є дослідження сучасного стану одного з інструментів цифрової економіки – електронно-інформаційних ресурсів – в Україні в сучасних умовах. У дослідженні автором поставлено завдання узагальнити зарубіжний досвід з ефективності використання електронно-інформаційних ресурсів та дослідити можливості його імплементації в Україні, а також сформулювати власне бачення і перспективні напрями їх правового регулювання на практиці.

Виклад основного матеріалу. Глобальні економічні зміни, що відбуваються сьогодні, передбачають впровадження цифрової економіки та використання її переваг. Саме цифрова економіка є акселератором соціально-економічного життя суспільства у сучасному світі, саме вона здатна стрімко підвищити ВВП країни [15, с. 226].

Для успішного формування цифрової економіки потрібні три компоненти, які ефективно функціонують: а) нормативно-правова база, яка б сприяла конкуренції держави у світовому просторі та виходу на ринок підприємствам, а також дозволяла фірмам повною мірою використовувати цифрові технології для конкуренції та інновацій; б) навички, необхідні працівникам, бізнесменам, державним службовцям, для використання можливостей цифрових технологій; в) ефективні і підзвітні інститути, що використовують Інтернет для розширення прав і можливостей громадян [17].

Підґрунтям для використання цифрової економіки в Україні слугує прийнята Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. [14; 18], позаяк сьогодні цифрова економіка є ефективною основою розвитку системи державного управління в питаннях незалежності, безпеки та розвитку на національному рівні. Після посилення уваги державних органів до проблеми цифровізації і запуску програми сприяння цифровізації в Україні створена й успішно функціонує низка інформаційних цифрових платформ, спрямованих на надання державних послуг онлайн [6, с. 71–72]. Однак слід підкреслити, що в нашій державі не знайшов свого відображення підхід зрівноваженого розвитку дер-

жавних електронно-інформаційних ресурсів (ДЕІР). Вважаємо, що із системним впровадженням цього процесу можливим є позитивний вплив на суспільну активність у питаннях контролю за соціальними виплатами та зменшення рівня шахрайства; сприяння розвитку всесторонніх процесів індустріалізації; симулювання різного роду інновацій; побудова та розвиток ІТ інфраструктури; підтримка стійкості економічного зростання; зниження рівня безробіття та бідності; покращання систем освіти, охорони здоров'я тощо.

На рисунку пропонується більш детальне відображення причинно-наслідкового зв'язку важливих складових ДЕІР.

Рис. Причинно-наслідковий зв'язок впливу системи державних електронно-інформаційних ресурсів на суспільство (узагальнено автором).

Така взаємодія інструментів ДЕІР має на меті підвищення ефективності механізму державного управління, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу та підвищення добробуту населення.

Як не прикро це констатувати, все ж позиції нашої держави в міжнародних рейтингах відображають поточний стан цифрової економіки.

Так, за рейтингами ведення бізнесу та сприяння корупції Україна в 2019 р. займала далеко не

ключові позиції в питаннях створення сприятливих умов для бізнесового середовища й питаннях протидії і припинення корумпованих махінацій. Займаючи 80-те місце у рейтингу ведення бізнесу, наша держава виділяє лише 1930 євро (залежність між зростанням в аналізованому міжнародному рейтингу та рівнем ВВП на душу населення), і це тоді, як Польща – 11528 євро, Литва – 13082 євро і Естонія – 15683 євро відповідно [18]. Згідно з міжнародним рейтингом

сприяння корупції, Україна за минулий період посіла 131-ше місце, і ці дані вказують на те, що наша держава є найбільш корумпованою країною в Європі. За даними МВФ, покращання оцінки в рейтингу на 1 бал може збільшити ВВП України на 0,86 %, а прибуток іноземних інвестицій на 4 % [13]. Теоретично досягнення рівня рейтингу сприйняття корупції, як у наших європейських сусідів, дозволить значно покращити відповідні показники.

Треба зазначити й те, що за рейтингуванням «eGovernment» за останні два роки Україна піднялася на 25 позицій у рейтингу і посіла 62-ге місце. До прикладу, Польща на 36-му місці, Литва – на 23-му, а Естонія займає 13-те місце в пропонованому рейтингу відповідно [5]. Насамперед ріст зумовлений розвитком обмеженої кількості локальних електронних сервісів.

Україна належить до країн, в яких на законодавчому рівні розвиток цифрової економіки визначено одним із пріоритетних напрямів політики. Зауважимо, що Україна лише за деякими напрямами відповідає середньому значенню країн Східного партнерства, тоді як цифровізація країни сприятиме зростанню економіки та її трансформації зі сировинної у цифрову та інтеграції України у Єдиний цифровий ринок ЄС [7, с. 12–17].

Надмірна кількість установ (Центральна виборча комісія, профільні міністерства, Держкомстат тощо), що утримують реєстри, суттєво «розколісує» економічний стан держави. У середньому на утримання кожного з понад 20 основних реєстрів з державного бюджету України виділяється понад 20 млн грн на рік, а загалом це обходиться платникам податку майже в 0,5 млрд грн.

Проведемо порівняння в цьому питанні з Литвою, у якій функціонує державне підприємство «Центр реєстрів». У його компетенції координація основних реєстрів держави. Підприємство працює в умовах самокупності і не отримує жодного фінансування з державного бюджету Литви. А в сусідній нам Польщі функціонує портал «Obywatel», де представлено близько 260 послуг. Проаналізувавши рівень надання державних сервісів в Україні, слід зауважити, що більшість відділів соціального забезпечення перебуває в незадовільному стані, оскільки велика кількість громадян у згаданих відділах свідчить про роботу із застарілим програмним забезпеченням. Переконані, що впровадження системи ДЕІР дозволить легко підтвердити особистість громадянина в мережі Інтернет, тим самим надасть можливість для, до прикладу, електронного голосування в разі потреби.

Зауважимо, що недосконалість системи ідентифікації громадян на сьогодні виступає суттєвою перешкодою на шляху створення системи ДЕІР. Йдеться, передусім, про паспорт громадянина України, який часто не є достатнім для отримання значної кількості послуг (банки, державні послуги тощо). Подібна ситуація виникає з дітьми та підлітками, яким ще не виповнилося 14 років. Така категорія осіб не має універсального ідентифікатора, за допомогою якого можна би було покрити частину надання окремих послуг. Не треба забувати і про те, що кожна установа має право вимагати не лише універсальний, а й різний пакет документів для надання сервісів. А це може відбуватися через ідентифікацію особистості – у формі мобільної ідентифікації чи карток ідентифікації.

Обмеженість інструментів громадського контролю є підставою для пошуку нових, а іноді й «темних» схем для маніпуляції ними. Наразі реалізується форма контролю таким чином. Для отримання публічної інформації, як правило, громадянин зобов'язаний заповнити інформаційний паперовий запит. Система державних закупівель «ProZorro» та ведення електронних декларацій є прикладом перших таргетованих рішень, корупція через відсутність механізмів контролю обходиться дорого.

Яскравим прикладом дещо іншого підходу до отримання відкритої інформації є можливість її опрацювання у власному кабінеті. Такою практикою користуються громадяни Естонії. Для них відкритими є також реєстри майна і землі, де кожна особа може побачити, чим володіють чиновники. Ведення реєстру відображає інформацію про кожен державну систему, мету її створення та орган, що має до неї доступ. Громадяни мають змогу бачити, які державні управлінці проглядали їхню інформацію (в Естонії перегляд особистої інформації без вагомих на те причин заборонений).

Проаналізуємо світовий досвід апробації системи державних електронно-інформаційних ресурсів. Із даних таблиці видно, що імплементація і використання системи ДЕІР у Литві, Естонії та Польщі здійснюються з врахуванням особливостей їх функціонування. На особливу увагу заслуговує реалізація пропонованої електронної системи в Польщі, позаяк держава зуміла зеконномити досить велику суму фінансових ресурсів, а це, своєю чергою, дозволило спрямувати їх на розвиток пріоритетних напрямів. Доцільно звернути увагу і на відсоток громадян Естонської Республіки, який є найвищим серед країн, які порівнювалися. Велика кількість населення

комунікує з державними органами влади через мережу Internet, цінує власний час, а час в умовах глобалізації немаловартісний. Вміння раціонально використовувати власний електронно-інформаційний ресурс демонструє нам Литва, оскільки має можливість додатково акумулювати кошти в розрізі надання додаткових послуг іншим споживачам через використання обчислювальних потужностей. На думку експертів, Україна, запровадивши в себе систему ДЕІР в аналогічному вигляді до тих країн, які нами аналізувалися, так і тих, які давно вже нею користуються, може також зекономити лівову частку бюджетних ресурсів [4, с. 55–61; 11].

Таким чином, спробуємо запропонувати власне бачення правового поля, яке б допомогло зняти з порядку денного низку питань щодо імплементації системи ДЕІР у державі. Отож, з метою підвищення ефективності використання окремих елементів цифрової економіки – системи ДЕІР, доцільно: переглянути існуюче формулю-

вання визначень таких понять, як «державний реєстр», «реєстровані дані», «реєстрова інформація» з огляду на усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур та придбання громадянами цифрових компетенцій; визначити перелік базових реєстрів та ідентифікаторів, які будуть найбільш адаптованими до вимог часу і особливостей їх використання; забезпечити законну й ефективну класифікацію державних реєстрів; визначити сферу дії та порядок взаємодії державних реєстрів з комунальними (локальними) реєстрами громадян; передбачити механізм використання та захисту інтелектуальних прав власності на інформацію в реєстрах і безоплатність доступу людини до інформації про себе; сформувати та узагальнити ключові вимоги щодо захисту інформації в реєстрах. Це далеко не весь перелік можливих векторів руху системи ДЕІР цифрової економіки через регламентацію взаємодії пропонованих складових, але це те, що заслуговує на запровадження в Україні.

Таблиця

Порівняльний аналіз імплементації системи державних електронно-інформаційних ресурсів у зарубіжних країнах [5; 13; 17; 18]

Назва країни		
Республіка Польща	Естонська Республіка	Литва
Особливості імплементації системи ДЕІР		
<ul style="list-style-type: none"> - сервіс «Obywatel» створений для допомоги громадянам в отриманні послуг, які відсортовані за потребами людей, а не за інституціями, що їх надають; - сервіс «ePUAP» орієнтований на підтримку бізнесу та надання статистичної інформації для забезпечення прозорості влади; - Trusted Profile – спосіб верифікації особистості в мережі Інтернет може використовуватись як альтернатива електронному підпису 	<ul style="list-style-type: none"> - всі реєстри в країні об'єднанні єдиною шиною «x-Road», яка надає змогу обмінюватись інформацією між реєстрами та забезпечує захист при передачі даних; - працює єдина система ідентифікації громадян в Інтернет-середовищі (eID), завдяки якій громадянин має змогу надавати необхідні документи не виходячи з дому та навіть голосувати на виборах через Інтернет; - громадяни ідентифікуються з народження, інформація з лікарні потрапляє до реєстру громадян та в реєстр фонду медичного страхування, а звідти в інші реєстри 	<ul style="list-style-type: none"> - Єдиний Центр реєстрів, який керує основними реєстрами Литви, пов'язує інші реєстри та надає можливість безпечного обміну інформацією між ними; - Дата-центр самого Центру реєстрів за плату надає можливість іншим споживачам використовувати обчислювальні потужності, що приносить дохід у розмірі 30 млн євро на рік; - існує можливість прив'язати свій електронний підпис до SIM картки з електронним підписом, що дозволить верифікувати документи за допомогою мобільного телефону
Обсяг заощаджених фінансових ресурсів через використання системи ДЕІР через систему «eGovernment», млн €		
183	6,17	10,8
Відсоток громадян, що взаємодіють з державними органами влади через електронні мережі		
27	81	45

Висновки. Із врахуванням основного призначення цифрової економіки – трансформація усіх сфер життєдіяльності людини – Україна має можливість врахувати міжнародний досвід у питанні державного управління електронно-інформаційним ресурсом. У проведеному дослідженні ми намагалися проаналізувати досвід Польщі, Литви, Естонії щодо управління і використання переваг цифрової економіки як вимоги сьогодення. Встановлено, що трансформація класичного опрацювання великого об'єму інформаційного ресурсу у сучасному вигляді представлена у формі окремих елементів діджиталізації економіки цих країн. Такий досвід інформаційної цивілізації слід використати і Україні в питанні ефективного розвитку системи державного управління. На цій основі вважаємо, що нашій державі потрібно здійснити кілька процесів паралельно: першочерговим кроком має стати забезпечення ухвалення та дії нормативно-правового поля, що слугуватиме фундаментом для ефективного функціонування ДЕІР; наступним етапом повинно бути створення державних органів, відповідальних за стратегію розвитку, імплементацію та захист даних; далі доцільно запроваджувати «пілотні проєкти» на локальному рівні з подальшою їх реалізацією на державному рівні; згодом можливим може бути впровадження сервісів на національному рівні.

Ми переконані, що проєкт закону про систему ДЕІР повинен містити основні поняття та види ДЕІР, принципи планування, створення і адміністрування системи ДЕІР та використання даних при взаємодії недержавних та публічних реєстрів. Особливу увагу слід приділити створенню платформи взаємодії системи ДЕІР, правам інтелектуальної власності та вимогам до обслуговуючого персоналу, а також їх захисту. Менеджмент ДЕІР має відбуватися з врахуванням особливостей фінансового планування на впровадження і використання державних реєстрів, інформаційних систем, а також їх адміністрування на основі інноваційно-інвестиційної фінансової моделі цифрової економіки України.

Бібліографічний список

1. Багацька К., Гейдор А. Бізнес-процеси в умовах діджиталізації економіки. *Цифрові технології*. 2019. № 5. С. 23–36.
2. Бажал Ю., Бакуменко В., Бондарчук І. Інформаційна економіка. *Роль інформації у формуванні ринкової економіки*: монографія / за заг. ред. І. Розпунтенка. Київ, 2004. С. 33–57.
3. Гривіненко О. М. Діджиталізація інформаційних ресурсів економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. *Фінанси України*. 2018. № 8. С. 35–37.
4. Диба М. І., Гернего Ю. О. Діджиталізація економіки: світовий досвід та можливості розвитку в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 7. С. 50–63.
5. Діджиталізація економіки: виклики для оподаткування. Погляд BEPS. URL: https://home.kpmg/ua/uk/home/media/press-releases/2019/09/didzhytalizatsiya-ekonomiky-vykylyku-dla-opodatkovannya_html (дата звернення: 10.04.2021).
6. Каюченко А. В. Информационные технологии управления предприятием как современный фактор конкурентоспособности предприятия. *Креативная экономика*. 2009. № 10 (34). С. 71–76.
7. Калетник Г. М., Гунько І. В. Інноваційні платформи організації науково-дискусійних молодіжних майданчиків у контексті євроінтеграційного розвитку аграрної економіки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 4. С. 7–18.
8. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 6. С. 106–107.
9. Коломієць Г. М., Глушач Ю. С. Цифрова економіка: контрверсійність змісту і впливу на господарський розвиток. *Бізнес Інформ*. 2017. № 7. С. 137–143.
10. Кононова К. Ю. Інформаційна економіка: моделювання еволюційних процесів: монографія. Харків, 2015. 312 с.
11. Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (дата звернення: 16.04.2021).
12. Криворучко О. С., Краус Н. М. Імперативи формування та домінанти розвитку цифрової економіки у сучасному парадигмальному контексті. *Парадигмальні зрушення в економічній теорії XIX ст.*: зб. наук. праць III Міжнар. наук.-практ. конф. (02-03 лист. 2017 р.). Київ, 2017. С. 681–685.
13. Огляд економіки України. URL: www.chamber.ua/Content/Documents/-1635684409_2018_UA.pdf (дата звернення: 16.04.2021).
14. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/pro-shvalennya-ukrayini-na-2018-2020-roki> (дата звернення: 16.04.2021).
15. Феєр О. В. Україна і цифрова економіка. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (23-25 трав. 2019 р.). Львів, 2019. С. 226.
16. Фостолович Р. С., Фостолович В. А. Інформаційні ресурси при формуванні собівартості продукції в системі управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2018. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6552> (дата звернення: 16.04.2021).
17. Цифрова трансформація економіки в Україні. 2019. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2018/digital-transformation-ofukrainian-economics.html#> (дата звернення: 18.04.2021).
18. Maximizing the impact of digitization / PWC. URL: <https://www.strategyand.pwc.com/maximizing-the-impact-of-digitization.pdf> (last accessed: 10.04.2021).

Стаття надійшла 01.05.2021

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID-19

О. Агрес, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-3398-0933

Ю. Томашевський, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-4039-8271

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.096>

Агрес О., Томашевський Ю. Стан та перспективи розвитку комерційних банків за умов пандемії COVID-19

Досліджено суть та значення банківської системи в економіці держави. Проаналізовано тенденції банківського сектору в умовах COVID-19, зокрема проведений аналіз динаміки зміни кількості банків в Україні показав її суттєве зменшення. Обґрунтовано, що ліквідація низки проблемних банків, з одного боку, позитивно впливає на прозорість банківської системи, а з іншого – призводить до погіршення конкурентного середовища та умов надання банківських послуг у зв'язку із суттєвим зменшенням кількості учасників банківського сектору. Проаналізовано загальні активи банківського сектору України, що надало змогу оцінити ступінь платоспроможності та ліквідності сектору, якість кредитних портфелів банків вітчизняного сектору та прибутковості їхньої роботи. Досліджено стан банківського кредитування. Окреслено роль внутрішнього фондування в сучасних умовах. Визначено, що основними джерелами фондування у банківському секторі виступають кошти на поточних, депозитних та розрахункових рахунках клієнтів, запозичення у міжнародних та вітчизняних ринках капіталу, міжбанківські кредити тощо, а переважна більшість залучених ресурсів – це кошти клієнтів. Визначено вплив пандемії на частку непрацюючих кредитів у портфелях банків. Обґрунтовано, що пріоритетним напрямом розвитку залишиться кредитування реального сектору економіки. Банки повинні сфокусуватись на активній підтримці запропонованих урядом кредитних програм для підтримки бізнесу і населення, покращанні digital-каналів для надання клієнтам доступного входу до банку, а також удосконаленні існуючих та розробці нових зручних мобільних продуктів та сервісів для населення. Розроблено рекомендації щодо мінімізації негативних наслідків COVID-19 для банківської діяльності та вдосконалення банківського сектору загалом.

Ключові слова: банківський сектор, банк, кредитування, активи банку, фондування.

Ahres O., Tomashevskiy Yu. Conditions and prospects of commercial bank development under the COVID-19 pandemic

The essence and significance of the banking system in the national economy are studied. The tendencies of the banking sector in the conditions of COVID-19 are analyzed. In particular, the dynamics of change in the number of banks in Ukraine showed their significant decrease. It is justified that liquidation of a number of troubled banks has a positive effect on the transparency of the banking system on one hand, and leads to deterioration of the competitive environment and conditions of banking services due to a significant reduction in the banking sector on the other hand. The analysis of the total assets of the banking sector of Ukraine enabled assessing the degree of solvency and liquidity of the sector, the quality of loan portfolios of banks in the domestic sector and the profitability of their work. The state of bank lending is studied. The role of internal funding in modern conditions is outlined. It is determined that the main sources of funding in the banking sector are represented by the funds on current, deposit and current accounts of customers, borrowing from international and domestic capital markets, interbank loans, etc., and the vast majority of borrowed resources are customer funds. The impact of the pandemic on the share of non-performing loans in banks' portfolios has been determined. It is substantiated that lending to the real sector of the economy will remain a priority area of development. Banks should focus on government-sponsored lending programs to support business and the public, improving digital channels to provide customers with accessible bank access, and improving existing and developing new user-friendly mobile products and services. Recommendations for minimizing the negative consequences of COVID-19 for banking activities and general improving the banking sector have been developed.

Key words: banking sector, bank, crediting, bank assets, funding.

Постановка проблеми. Банківський сектор – об'єктивний наслідок удосконалення продуктивних ресурсів суспільства та його господарських відносин. Однак йому властива висока чутливість щодо негативних процесів, які спричинені економічною та політичною нестабільністю країни, а також фінансовою кризою, що зачепила увесь світ. Тому розвиток банківської

системи, її надійність в умовах світової фінансово-економічної кризи великою мірою залежать від стану й якості діяльності центрального банку країни та банківських установ.

Пандемія COVID-19 залишила свій слід у всіх галузях національної та світової економіки. Українська економіка, перебуваючи в карантинних умовах, зазнала таких наслідків: зниження ВВП, часткового або повного припинення роботи низки підприємств, різкого росту рівня безробіття серед населення тощо. Запроваджені обмежувальні заходи найбільше позначилися на сфері послуг, роздрібній торгівлі. Проте досить відчутних негативних наслідків зазнала й банківська система України.

Дослідження цього питання є актуальним насамперед тому, що банківська система вважається найважливішою складовою вітчизняного господарства. Її ефективне функціонування значною мірою визначає темпи й масштаб економічного процвітання країни. Специфічна місія банків – здатність акумулювати потік грошових ресурсів та оптимально розподіляти їх за допомогою кредитів та інвестицій на територіальному і регіональному рівнях. Реалізація цієї місії сприяє стабільному розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню діяльності комерційних банків значну увагу приділяють як вітчизняні, так і зарубіжні вчені (У. Грудзевич [11], В. Коваленко [3], С. Кузнецова [4], Г. Пурій [9], О. Реверчук [10], Р. Слав'юк [11] та Б. Шпильовий [13]). Доцільно виокремити думку В. Коваленко, що існує необхідність розробки системи діагностики й моніторингу в антикризовому управлінні банківською системою. Проте низка питань, пов'язаних з оцінкою основних проблем, тенденцій розвитку та напрямів удосконалення банківської діяльності в Україні в час світової пандемії, є ще недостатньо опрацьованими.

Постановка завдання. Мета цього дослідження полягає у виявленні поточних тенденцій функціонування банківського сектору України під час пандемії COVID-19, аналізі його стану та розробці пропозицій щодо забезпечення стабільності цього сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. Банківська система відзначається важливим значенням у побудові економічних взаємозв'язків на грошовому ринку. Цей факт зумовлений тим, що банк –

одна з найважливіших частин економічної структури відносно організації динаміки фінансових потоків, а вони, своєю чергою, є основою кредитної системи держави, зосереджують її основні ресурси. Банківську систему відзначають тією галуззю діяльності, яка найактивніше та найбільш динамічно відображає всі явища, як позитивні, так і негативні, що стосуються економіки [2, с. 8].

Банки являють собою невід'ємну рису сучасного грошового господарства, їхня діяльність тісно пов'язана з потребою розширеного відтворення. Перебуваючи в центрі економічного життя, обслуговуючи інтереси як виробників, так і споживачів, банки опосередковують зв'язки між промисловістю і торгівлею, сільським господарством та населенням. Завдяки своїм операціям, мікро- та макроекономічним функціям, комерційні банки є невід'ємною й основною частиною сучасного грошового господарства і господарської системи в цілому [10, с. 422]. На сьогодні банківська система України продовжує працювати у звичайному режимі. В Україні залишаються відкритими три чверті банківських відділень, при цьому майже всі банкомати безперервно працюють. Як результат, обслуговування фізичних та юридичних осіб є можливим. Проте пандемія значно відкоригувала стан цього сектору. Під час закриття кордонів банки фактично перетворилися у локальні – з'явилися перешкоди у координації мультинаціональних банківських груп, міжнародний потік капіталу виявився обмеженим. Погіршення становища позичальників, дисбаланс державних фінансів та нестабільність політичного сектору негативно позначаються на фінансовій стійкості і банківській ліквідності.

Аналіз динаміки зміни кількості банків в Україні показав її суттєве зменшення (рис. 1).

Так, за результатами офіційних даних Національного банку України, станом на 1 січня 2021 р. в Україні функціонувало 74 банки. Слід зазначити, що Національний банк України за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб ухвалив рішення від 26 січня 2021 р. № 25-рш про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію АТ «Місто Банк» [12], тож на тепер діючими залишились 73 банківські установи. Ліквідація низки проблемних банків, з одного боку, позитивно впливає на прозорість банківської системи, а з іншого – призводить до погіршення конкурентного середовища та умов надання банківських послуг у зв'язку із суттєвим зменшенням кількості учасників банківського сектору [9, с. 42].

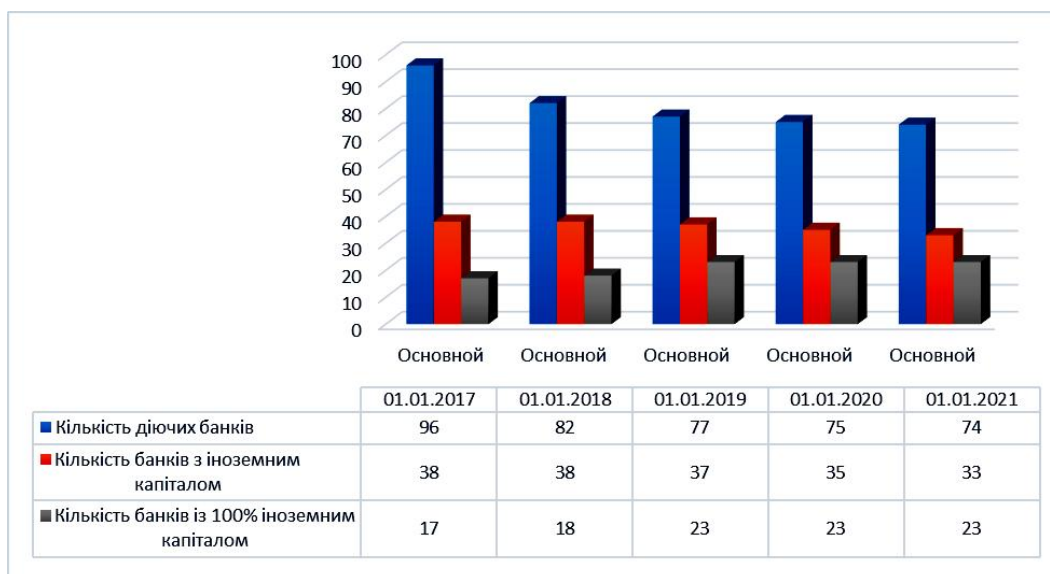

Рис. 1. Динаміка зміни кількості банків в Україні.*

*Побудовано на основі джерела [6].

Таблиця

Сумарні активи українських комерційних банків у 2008–2021 рр., млн грн [5; 7]

Рік	Активи (усього)	Надані кредити	Кредити суб'єктам господарювання	Кредити фізичним особам	Резерви за активними операціями банків
1.01.2017	1256299	1005923	847092	157385	484383
1.01.2018	1336358	1042798	870302	170938	516985
1.01.2019	1360764	1118618	919054	196634	555871
1.01.2020	1494460	1033539	822020	206761	492069
1.01.2021	1822814	963664	752503	199556	375459

Детальніше стан банківського сектору України описує аналіз загальних активів банків.

Аналіз загальних активів банківського сектору України дає змогу оцінити ступінь платоспроможності та ліквідності сектору, якість кредитних портфелів банків вітчизняного сектору та прибутковості їхньої роботи (див. табл.).

Як бачимо, загальна сума активів банків станом на початок 2021 р. перевищила відповідний показник на цей же період минулого року. Варто відзначити, що впровадження карантинних обмежень у другій половині березня призвело до незначного коливання сукупності банківських активів. Люди повернули з рахунків близько 10 % валютних вкладень, однак одночасно з цим вкладення у національній валюті стрімко зросли. Досить ймовірною причиною цього є те, що населенню просто не було куди витратити кошти через закриття більшості розважальних закладів, а також чимала частина свідомо почала обмежувати витрати та заощаджувати кошти з огляду на подальшу невизначеність.

Відносно кредитування ситуація змінилася в негативний бік. Насамперед це пов'язано з тим,

що банки враховують ризик неповернення ресурсів, наданих у вигляді кредитів. Пом'якшення карантинних обмежень поступово ведуть до відновлення кредитування, але його стан суттєво відстає від докартинного (рис. 2).

Пандемія призвела до зменшення попиту фізичних осіб на споживчі кредити, а також до переоцінки якості портфелів і формування додаткових резервів. Наслідком COVID-19 є скорочення темпів зростання гривневих кредитів з понад 30 % (станом на вересень 2017–2019 рр.) до 8,8 % (станом на вересень 2020 р.).

Комерційні банки розширюють свою співпрацю зі страховими компаніями з метою мінімізації ризиків та залучення нових клієнтів. Проте, незважаючи на наявність таких партнерів (страхових компаній), кредитна активність банків залишається все ще досить низькою, що зумовлено вузьким колом надійних позичальників, високим рівнем невизначеності розвитку економіки та завищених вартостей кредитних ресурсів [1, с. 15].

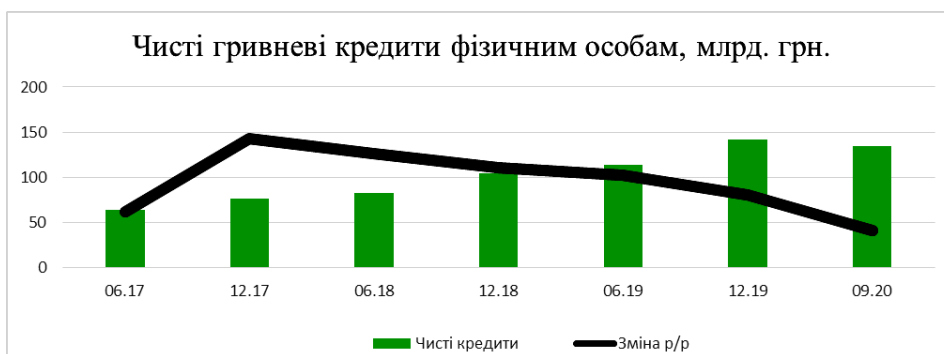

Рис. 2. Чисті гривневі кредити фізичним особам, млрд грн.*

*Згідно з даними НБУ [7].

Більшість фінансових аналітиків та дослідників банківського сектору вважає, що у 2021 р. населення частіше звертатиметься в банківські установи щодо одержання кредитів. Попри це, очікується погіршення кредитних портфелів.

Попит суб'єктів господарювання на кредити також відзначається негативною динамікою через карантинні обмеження. Зменшення потреби в запасах коштів та обіговому капіталі, а також капітальних інвестиціях призвело до зменшення сукупності наданих кредитів суб'єктам господарювання станом на вересень 2020 р. порівняно з минулим роком:

- гривневих – на 6 %;
- валютних – на 8,1 %.

У сучасних умовах велика роль покладається на внутрішнє фондування. Фондування – це використання банком залучених ресурсів для підтримки своєї основної діяльності. Основними джерелами фондування у банківському секторі виступають кошти на поточних, депозитних та розрахункових рахунках клієнтів, запозичення у міжнародних та вітчизняних ринках капіталу, міжбанківські кредити тощо. Переважна більшість залучених ресурсів – це кошти клієнтів [4, с. 53–54].

Пандемія COVID-19 внесла певні корективи в структуру фондування банків України. Попри пандемію, фондування є досить стабільним і практично повною мірою забезпечується клієнтами. Такий стан справ сприяє кращій підготовці банків до кризових явищ, ніж у періоди минулих економічних криз. Зараз банки значно менше сподіваються покласти на прямі кредити від іноземних банківських установ, зокрема материнських. Також менше уваги приділяється випуску облігацій. Це означає, що банківський сектор менше залежний від зовнішнього фондування та ситуації на міжнародному ринку капіталу за рахунок внутрішнього фондування. Частка вкладів фізичних осіб та корпорацій на вересень 2020 р. становила 85 % (порівняно з 2014 р. – 60,7 %).

Частка фізичних осіб не припиняє стабільно зростати за рахунок нарощування кількості депозитів домогосподарств. У зобов'язаннях банків особливо збільшується частка вкладень у національній валюті.

Зростання кількості депозитів серед домогосподарств притаманно не лише українському банківському сектору. Така тенденція склалася і в більшості інших держав. Відплив вкладень тривав лише кілька тижнів після впровадження карантину та початку «коронавірусної» паніки, однак уже незабаром ситуація стабілізувалася і зростання обсягів депозитів продовжилося. Цей факт є надзвичайно позитивним і важливим та показує суттєву відмінність цьогорічної кризи від минулих економічних кризових ситуацій, з якими зіштовхувався банківський сектор України [2, с. 16].

Варто відзначити, що коронавірусна криза вплинула також на частку проблемних кредитів (NPL). За дев'ять місяців 2020 р. портфель проблемних кредитів становив суму 510,824 млрд грн.

Незначне скорочення цієї частки відбулося у зв'язку зі зниженням цього показника в Приватбанку зі 79,44 % до 79,24 %. Однак інші державні банки – Ошадбанк, Укрексімбанк, Укргазбанк – знизили цей показник від 47,56 % до 43,54 %. Укрексімбанк, зокрема, списав 16,6 млрд грн непрацюючих боргів, під які було сформовано 100 % резервів.

НБУ планує списання державними банками 25 млрд грн непрацюючих кредитів уже найближчим часом.

Таким чином, частка непрацюючих кредитів на вересень 2020 р. становила 45,6 % (рис. 3).

Отже, протягом перших дев'яти місяців 2020 р. сума чистого прибутку банків України – 37,6 млрд грн. Порівнюючи з аналогічними періодами минулого року, цей показник істотно знизився, а саме на 22 %. У Національному банку України відзначають, що фінансовий результат українських банків суттєво зріс за третій квартал

2020 р., однак цей показник на 20 % менший за аналогічний показник 2019 р.

Ключовим чинником, який призводить до зниження рівня фінансового результату у 2020 р., є формування резерву на випадок очікуваних збитків. Розмір сформованого резерву становить 20,9 млрд грн; порівняно із 2019 р. – 8,3 млрд грн. Підсумовуючи все викладене, станом на 1 жовтня

2020 року, зазначимо, що 62 банки із 74 існуючих виявились прибутковими та одержали чистого прибутку на суму 40,8 млрд грн, що дало змогу перекрити збитки 12 інших банків. Сума збитків становила 3,2 млрд грн. Прибуток банківського сектору України в основному забезпечений за рахунок Приватбанку, а також групою банківських формувань з іноземним капіталом, за винятком російського.

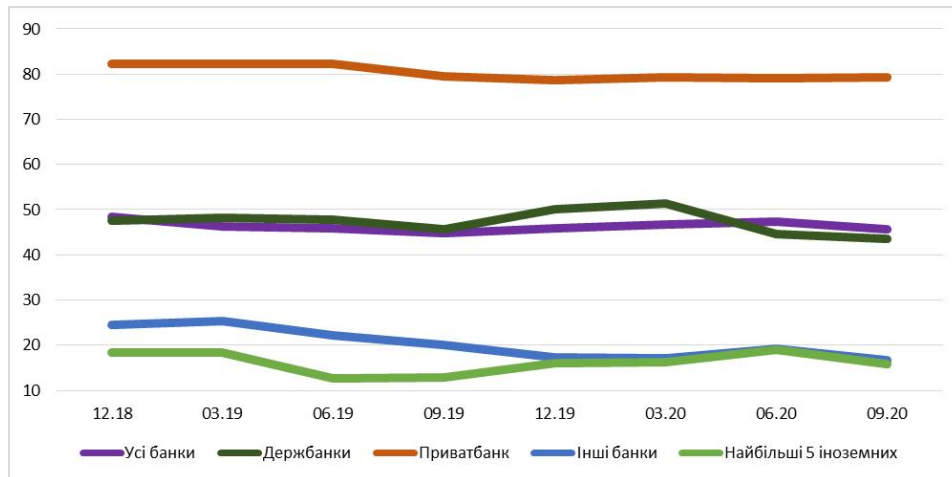

Рис. 3. Частка непрацюючих кредитів у портфелях банків.*

*Побудовано на основі даних НБУ [7].

Пріоритетним напрямом розвитку залишиться кредитування реального сектору економіки. Банки повинні сфокусуватися на активній підтримці запропонованих урядом кредитних програм для підтримки бізнесу і населення, покращанні digital-каналів для надання клієнтам доступного входу до банку, а також удосконаленні існуючих та розробці нових зручних мобільних продуктів і сервісів для населення.

Зростаючі ризики галузі та небезпека подальших непередбачуваних викликів спонукатимуть банки посилювати надійність власних програм безперервності і поновлення діяльності. Досвід попередніх криз, у тому числі «ковідної», показує, що деяким банкам слід приділити більше уваги підтримці оптимального рівня капітальних ресурсів та вдосконаленню системи корпоративного управління. Банки, які підтримували ці показники на хорошому рівні, змогли навіть в умовах карантину наростити обсяги бізнесу і прибутку.

Наступним важливим напрямом удосконалення банківської системи є розвиток IT-технологій і протидія кібершахрайству. Інноваційні засоби, до яких вдалися у 2020 р. банки і клієнти, виявили чималу кількість технічних питань, які перешкоджали успішній роботі в онлайн-режимі. Подальше зростання сервісів дистанційного об-

слуговування та забезпечення захисту даних клієнтів від шахрайських пасток потребують значних фінансових вкладень у вдосконалення IT-технологій та розробку модернізованих програмних інструментів [11, с. 142–143].

Серед перспективних напрямів розвитку продуктів банківської системи можна виділити збільшення обсягів кредитування і банківського фінансового лізингу, вдосконалення та спрощення дистанційних сервісів для бізнесу, мобільний банкінг для населення, співпрацю з фінансово-технічними компаніями та нарощування банківських крос-продажів.

Задля повноцінної стабілізації та раціонального функціонування банківської системи України варто працювати в таких стратегічних напрямках:

- укрупнення установ банків через злиття та поглинання. Як наслідок, окремі банки і банківська система загалом отримають змогу збільшити сукупні активи. Цей напрям удосконалення відображений у державній стратегії щодо «50 ведучих банків України»;

- державний контроль за діяльністю банків, спрямований на обмеження можливості відмивання коштів [8, с. 218];

- удосконалення законодавчої бази з метою відділення Національного банку України від провладного впливу;

– впровадження інноваційних автоматизованих систем онлайн-банкінгу із залученням європейського досвіду. Це надзвичайно важливий напрям, враховуючи сучасні реалії, що дозволить зменшити навантаження відділень клієнтами, а також полегшить проведення кредитних, касових та валютних операцій;

– запровадження привабливих депозитних програм з метою залучення додаткового капіталу;

– підвищення відповідальності керівників комерційних банків щодо виконання зобов'язань перед клієнтами;

– просування банків на міжнародні фінансові ринки за рахунок відкриття філій банків тощо. Ці заходи сприятимуть залученню іноземних інвестицій.

Впровадження цих заходів допоможе зробити вітчизняну банківську систему більш конкурентоспроможною, а також підвищити рівень довіри серед громадян.

Висновки. COVID-19 докорінно змінив життя усього світу, істотно вплинув на економіку, політику та існування всіх країн загалом. Не стала винятком і банківська сфера, яка також вимушено та швидко вчилася працювати відповідно до нових правил і тимчасових стандартів. Карантин, дистанційна робота та впроваджені заходи безпеки призвели до радикального коригування підходів до обслуговування клієнтів у відділеннях, а також залишили слід на моделі поведінки клієнтів.

Під час вимушених обмежень, спричинених пандемією, велика частка клієнтів перейшла на дистанційне обслуговування. Банки зуміли за короткий період вдосконалити власні digital-канали та представити для своїх клієнтів надійні онлайн-сервіси. Сучасні мобільні продукти набрали значної популярності серед споживачів банківських послуг [13, с. 140].

Після початку пандемії надзвичайно важливим завданням для банківської системи було не зупинити кредитування суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Варто відзначити суттєву допомогу банкам та бізнесу з боку НБУ та уряду, які вчасно розробили різноманітні програми. Щоб підтримати ліквідність банків, НБУ впровадив такі інструменти: рефінансування довгострокових кредитів періодом до п'яти років з урахуванням плаваючої облікової ставки НБУ; реалізація програми підтримки представників малого бізнесу «Доступні кредити 5–7–9%», впровадження портфельних гарантій для малого та середнього бізнесу, а також урядової пільгової іпотеки.

Так, банківська система України гідно витримала тиск пандемії у 2020 р. Однак і 2021 р.

однозначно не буде легким для світової та української банківської сфери. Задля подальшого розвитку постануть нові виклики та завдання.

Отже, аналізуючи поточну ситуацію та вищенаведену інформацію, робимо висновок, що банківська система України є загартованою та стабільною, однак залишається досить вразливою у разі виникнення непередбачуваних шоків і невизначених подій, подібних до пандемії COVID-19. У 2021 р. важливо поновити активну співпрацю з МВФ, вирішити спірні питання і подолати перешкоди для надання чергових кредитних траншів.

Бібліографічний список

1. Агрес О. Г., Томашевський Ю. М. Bancassurance як вигідна модель співпраці банків і страхових компаній. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. Вип. 5. С. 13–21.
2. Громадська організація «Центр прикладних досліджень» Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні. Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України. Київ, 2020. Липень. С. 24.
3. Коваленко В. В., Крухмаль О. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи: монографія. Суми: УАБС НБУ, 2007. 198 с.
4. Кузнецова С. А. Банківська система: у схемах і таблицях: навч. посіб. / Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. Дніпропетровськ, 2012. 320 с.
5. Мінфін. Активи банків України (2008–2021). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/> (дата звернення: 14.03.2021).
6. Мінфін. Кількість банків в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/2021/> (дата звернення: 14.03.2021).
7. Національний банк України: офіц. сайт. URL: <https://old.bank.gov.ua/> (дата звернення: 14.03.2021).
8. Полторак А. С., Паламарчук В. Ю. Особливості гарантування безпеки об'єднаного світового фінансового простору. *Modern Economics*. 2020. № 20. С. 215–225.
9. Пурій Г. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України. *Фінансовий протіп*. 2017. С. 41–45.
10. Реверчук О. Банківський сектор та його структура в Україні. *Formation of market economy в Україні*. 2009. Вип. 19. С. 420–424.
11. Розвиток банківської системи України: монографія / У. Я. Грудзевич та ін.; за заг. ред. Т. С. Смовженко, Р. А. Слав'юк. Київ: УБС НБУ, 2010. 462 с.
12. Укрінформ. НБУ ухвалив рішення ліквідувати «Місто Банк». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3179022-nbu-uhvaliv-risennalikviduvati-misto-bank.html> (дата звернення: 15.03.2021).
13. Шпильовий Б. В. Основні інструменти забезпечення фінансової безпеки банків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 10, ч. 2. С. 139–142.

Стаття надійшла 23.03.2021

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ІНЖИНІРИНГУ

Г. Мацьків, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-1329-7355

Н. Ціцька, к. е. н.

ORCID: 0000-0003-4413-074X

З. Мирончук, к. е. н.

ORCID: 0000-0002-7044-6695

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.102>

Мацьків Г., Ціцька Н., Мирончук З. Теоретичні аспекти бухгалтерського інжинірингу

У статті обґрунтовано доцільність застосування інжинірингу в обліковій практиці. Висвітлено теоретичні аспекти побудови системи бухгалтерського інжинірингу на рівні суб'єкта господарювання. Проведено аналіз історичного розвитку наукової школи інжинірингу у фінансовому обліку та концепції бухгалтерського інжинірингу. Окреслено окремі інструменти інжинірингового механізму. Виділено теоретико-методичні аспекти побудови моделей бухгалтерського інжинірингу. Проаналізовано існуючі підходи до побудови моделей інжинірингу в бухгалтерській практиці.

Висвітлено сутність дефініції «інжинірингова архітектура», яка охоплює систему інструментів бухгалтерського інжинірингу. Розглянуто 6 «паттернів» концепції інструментів бухгалтерського інжинірингу за М.В. Шумейком, а саме: теоретичні онови інжинірингу; інжинірингові інструменти; технологія облікових інжинірингових процедур; обліково-аналітичне забезпечення інжинірингу; керовані об'єкти і процеси; результати використання інструментів бухгалтерського інжинірингу.

Виділено та обґрунтовано основні характерні особливості фінансового обліку, що базуються на концепції бухгалтерського інжинірингу. Показано взаємозв'язок інструментів бухгалтерського інжинірингу з обліковою політикою суб'єкта господарювання.

Обґрунтовано доцільність застосування бухгалтерського інжинірингу як методологічної основи системи стратегічного фінансового обліку, яка вивчає об'єкти внутрішнього та зовнішнього середовища господарювання підприємства і орієнтована на майбутнє. Висвітлено ключові аспекти побудови системи обліково-аналітичного забезпечення стратегічного менеджменту підприємства в сучасних умовах функціонування економічних систем на базі інжинірингового механізму.

Ключові слова: бухгалтерський інжиніринг, система інжинірингового фінансового обліку, інжиніринговий механізм, модель бухгалтерського інжинірингу, інжинірингова архітектура, стратегічно орієнтована система бухгалтерського обліку, користувачі інформації.

Matskiv H., Tsitska N., Myronchuk Z. Theoretical aspects of accounting engineering

The article substantiates the feasibility of using engineering in the accounting practice. Theoretical aspects of building an accounting engineering system at the level of the business entity are highlighted. The analysis of the historical development of the scientific school of engineering in financial accounting and the concept of accounting engineering is conducted. Some tools of the engineering mechanism are outlined. Theoretical and methodological aspects of building models of accounting engineering are highlighted. The existing approaches to the construction of engineering models in accounting practice are analyzed.

The essence of the definition of «engineering architecture», which covers the system of accounting engineering tools, are highlighted. Six «patterns» of the concept of accounting engineering tools by M.V. Shumeiko, namely theoretical updates of engineering; engineering tools; technology of accounting engineering procedures; accounting and analytical support of engineering; managed objects and processes; the results of using accounting engineering tools are considered.

The main characteristic features of financial accounting based on the concept of accounting engineering are highlighted and substantiated. The relationship between accounting engineering tools and the entity's accounting policies are shown.

The expediency of accounting engineering application as a methodological basis of the system of strategic financial accounting, which studies the objects of internal and external business environment of the enterprise and is focused on the future, are substantiated. The key aspects of construction of the system of accounting and analytical support of strategic management of the enterprise in the modern conditions of functioning of economic systems on the basis of the engineering mechanism are covered.

Key words: accounting engineering, system of engineering financial accounting, engineering mechanism, model of accounting engineering, engineering architecture, strategically oriented accounting system, users of information.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання застосування бухгалтерського інжинірингу пов'язують із розробкою нової або модернізацією існуючої технології обліку, яка має на меті забезпечити швидке генерування інформації та підвищити ефективність функціонування облікової системи для задоволення зростаючих потреб користувачів. Доцільність застосування інжинірингу в умовах фінансово-економічної нестабільності безпосередньо пов'язана з побудовою оновленої системи обліково-аналітичного забезпечення управління, яка підвищує ефективність менеджменту господарських операцій та бізнес-процесів, дозволяє ідентифікувати загрози і ризики внутрішнього та зовнішнього середовища господарювання підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні використання бухгалтерського інжинірингу набуло значного поширення в побудові стратегічно орієнтованих та управлінських облікових систем. Питанням теоретико-методичних засад використання інжинірингу в обліковій практиці значну увагу приділяли такі відомі дослідники, як І. М. Богатая, М. В. Болдуєва, Н. А. Бреславцева, Р. Ф. Бруханський, С. Ф. Голов, Т. О. Графов, В. М. Жук, Л. А. Зімакова, О. М. Євстаф'єва, Г. Є. Крохичева, О. В. Кузнецова, В. В. Лесняк, А. А. Пилипенко, М. С. Пушкар, В. І. Ткач, І. М. Ткач, М. В. Шумейко та ін. Незважаючи на низку наукових досліджень, окреслена проблема й досі потребує вивчення та конкретизації щодо розвитку системи інструментів бухгалтерського інжинірингу у фінансовому, управлінському та стратегічному обліку.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення існуючих підходів до побудови моделей бухгалтерського інжинірингу та виявлення характерних особливостей системи інжинірингового фінансового обліку. Для досягнення мети поставлено такі завдання: провести аналіз розвитку наукової школи бухгалтерського інжинірингу, висвітлити основні характерні особливості концепції бухгалтерського інжинірингу у фінансовому обліку, показати взаємозв'язок інструментів бухгалтерського інжинірингу з обліковою політикою суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу. В умовах динамічних змін зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання, розширення міжнародного співробітництва, розвитку інформаційних систем і технологій виникає гостра необхідність в

оновленні підходів до управління економічними процесами підприємства для підвищення ефективності його функціонування. Використання інноваційних підходів для вдосконалення обліку на рівні суб'єкта господарювання пов'язують із бухгалтерським інжинірингом. Так, бухгалтерський інжиніринг слід розглядати як універсальний засіб облікового моделювання, що базується на використанні традиційних облікових даних та передбачає їх трансформацію і доповнення з метою задоволення потреб користувачів інформації.

За останні десятиліття в Україні з'явилася низка наукових публікацій за напрямом «інжиніринг», у тому числі «бухгалтерський інжиніринг». Тематика публікацій підтвердила активізацію трансформаційних процесів застосування інжинірингу не лише в інженерній та будівельній галузях, а й за іншими сферами та напрямками. Тепер інжиніринг прийнято вважати методом або ж інструментом, притаманним для всіх наук.

Якщо йдеться про бухгалтерський інжиніринг, то він передбачає застосування низки підходів до вдосконалення обліку як інформаційної технології надання даних на основі низки інжинірингових інструментів, які містять облікові агрегати, структурований план рахунків, коригувальні, інжинірингові, стратегічні та гіпотетичні бухгалтерські записи, похідні балансові звіти тощо.

Отже, бухгалтерський інжиніринг – це своєрідний творчий та інноваційний підходи до вдосконалення системи обліку, тобто застосування таких засобів та методів, згідно з якими підприємство забезпечується необхідною інформацією для прийняття управлінських рішень та задоволення зростаючих потреб користувачів.

Передумовами розвитку бухгалтерського інжинірингу можна вважати:

- новий погляд на облікові знання, а саме облік і управління резервною системою, ризиками, інтелектуальним капіталом;
- комп'ютеризацію облікових процесів [3, с. 62].

Одну з перших спроб використання засобів бухгалтерського інжинірингу на практиці пов'язують із прізвиськом професора Державного університету Амстердама Теодора Лімперга. Його вважають «батьком» використання системи похідних балансових звітів для управління ресурсами й організації контролю. Для реалізації вищезазначеного застосовувалися спеціальні рахунки та фінансова звітність, що можна вважати однією з перших спроб використання засобів бухгалтерського інжинірингу [2; 3].

Як зазначає В. М. Жук, застосування бухгалтерського інжинірингу розпочалось у 70-ті роки ХХ ст. із застосуванням у ФРН автоматизованих нульових балансів. На сьогодні фахівці нараховують близько сотні видів інструментів бухгалтерського інжинірингу, що характеризуються використанням математичного апарату, специфічного програмного забезпечення, структурованих планів рахунків, різних видів балансів, п'ятивимірних систем замість двох і т. д. [5, с. 53].

Таким чином, можна зробити припущення, що саме в середині ХХ ст. відбулися суттєві зміни умов функціонування підприємств, які, відповідно, і висунули перед системою обліку нові завдання. Виникнення нових завдань було зумовлено появою користувачів інформації з новими обліковими запитами. Так, трансформація системи бухгалтерського обліку в напрямі адаптації до нових потреб користувачів, власне, і зумовила необхідність застосування бухгалтерського інжинірингу як універсального засобу проєктування стратегічно орієнтованих систем обліку [1; 4].

Доволі цілісними і систематизованими в даному напрямі можна вважати напрацювання М. В. Шумейка [10], який узагальнив низку здобутків вчених-науковців у сфері бухгалтерського інжинірингу з метою побудови окремої теорії, виділивши «паттерни» концепції інструментів бухгалтерського інжинірингу. Було виділено 6 «паттернів», а саме: теоретичні основи інжинірингу; інжинірингові інструменти; технологія облікових інжинірингових процедур; обліково-аналітичне забезпечення інжинірингу; керовані об'єкти і процеси; результати використання інструментів бухгалтерського інжинірингу. Саме ці «паттерни» можна розглядати як набір теоретико-методологічних процедур практичної реалізації бухгалтерського інжинірингу. Крім того, М. В. Шумейком було запропоновано категорію «інжинірингова архітектура», яка охоплює систему інструментів бухгалтерського інжинірингу: похідні балансові звіти, субстанційні, хеджовані, інтегрованого ризику, моніторингові, соціальні, синергетичні, реорганізаційні, мережеві, ситуаційні, актуарні, субсидіарні, інвестиційні, фрактальні, ситуаційні, стратегічні, семантичні, венчурні, інноваційні тощо [10, с. 74].

Спільними зусиллями двох науковців (В. І. Ткач і М. В. Шумейко) було розроблено повноцінну інжинірингову теорію бухгалтерського обліку з власним предметом (майно, елементи затрат, джерела і статті калькуляції) та об'єктами (чисті активи та чисті пасиви), інжиніринговим методом обліку. На думку самих

авторів, формування інжинірингової теорії відповідає потребам сингулярного управління, виникнення якого пов'язано з появою світової фінансової кризи на початку ХХІ ст. [8].

Враховуючи існуючі тенденції в обліковій практиці, сучасні науковці пропонують такі варіанти здійснення інжинірингових записів: трансформаційні бухгалтерські проведення (І. Богатая); фрактальні бухгалтерські записи (Л. Лілеєва); субстанційні записи (Ю. Ільштейн); записи за економічними ситуаціями (О. Русина); стратегічні балансові проведення (О. Щемелєв); імунізаційні балансові проведення (Л. Кузнецова, Ю. Денисевич); проведення щодо відображення ризикових активів та хеджовані записи (Е. Архіпов); відображення фактів господарського життя з врахуванням впливу факторів макро- і мікросередовища (С. Євстаф'єва); стратегічні агреговані проведення за фракталами (Т. Графова) [2].

Основною особливістю інструментів бухгалтерського інжинірингу є складання бухгалтерських проведеннь за укрупненими агрегатами, якими можуть бути розділи структурованого плану рахунків, бухгалтерського балансу, інших видів балансів (розподільчого, ліквідаційного, прогнозного та ін.), мегарахунки тощо, щоб акцентувати увагу на агрегованих і дезагрегованих показниках вартості власного капіталу, що дозволить істотно скоротити кількість облікових записів (з 15000 до 8–14) і розробляти автоматизовані варіанти похідних балансів онлайн-характеру за обраними напрямками обліку (об'єкти ресурсного потенціалу, об'єкти зовнішнього управління тощо) [7, с. 218].

Як уже згадувалося, використання бухгалтерського інжинірингу набуло значного поширення в побудові стратегічно орієнтованих облікових систем, тому доволі цінними в цьому напрямі є напрацювання професора Р.Ф. Бруханського, які викладено в монографії «Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємництва» [4]. Так, автором запропоновано формувати методику стратегічного фінансового обліку з використанням інструментів бухгалтерського інжинірингу в розрізі таких етапів: 1) побудова бухгалтерських агрегатів (агрегація об'єктів обліку); 2) структурований план рахунків як елемент системи стратегічного фінансового обліку; 3) проведення коригувальних записів і складання скоригованого балансу; 4) проведення інжинірингових облікових записів за агрегованими й аналітичними позиціями (субрахунки й аналітичні рахунки) залежно від обраного початкового оператора; 5) проведення стратегічних облікових записів за агрегованими і аналітичними позиціями (субра-

хунки й аналітичні рахунки) залежно від обраного початкового оператора; б) здійснення гіпотетичних проведеннь з реалізації активів і погашення зобов'язань та складання похідного гіпотетичного стратегічного балансового звіту [3, с. 66].

Таким чином, на сучасному етапі бухгалтерський облік розвивається як описово-роз'яснювальна система, що веде до використання низки алгоритмів і найрізноманітніших матриць. Цінність і унікальність бухгалтерського інжинірингу у можливості створення багатоваріантних моделей, які в принципі є сценаріями майбутніх подій організації, орієнтованих на близьку й віддалену перспективу. При цьому моделі є подібними в розрізі галузей економіки і сфер функціонування суб'єкта господарювання [7, с. 220].

Як зазначено вище, бухгалтерський інжиніринг орієнтується на досягнення стратегічних цілей підприємства, створюючи нову господарську реальність та зумовлюючи передумови для забезпечення її нового бухгалтерського відображення. Він може використовуватись для корекції попередніх дій менеджменту з метою приведення існуючої господарської реальності до бажаної, яка відповідає вимогам щодо застосування різних варіантів обліку. Таким чином, бухгалтерський інжиніринг дозволяє моделювати господарську діяльність з урахуванням існуючих нормативних обмежень функціонування облікової системи. Взаємозв'язок між бухгалтерським інжинірингом та обліковою політикою суб'єкта господарювання наведено на рисунку.

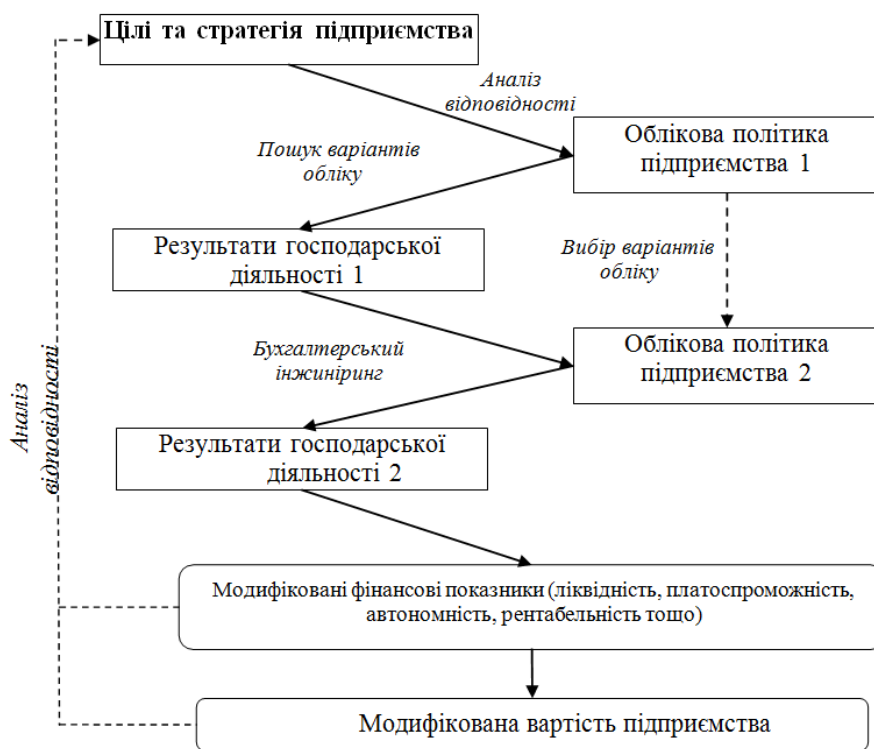

Рис. Взаємозв'язок інструментів бухгалтерського інжинірингу з обліковою політикою суб'єкта господарювання.*

*Узагальнено на підставі [9].

Таким чином, бухгалтерський інжиніринг передбачає створення моделей інноваційного продукту і прогнозування фінансового стану економічного суб'єкта на близьку і віддалену перспективу. При цьому моделі прогнозних балансів фінансово-майнового стану та звітів про прибутки і збитки не достатньо. Потрібен повний комплект прогнозної фінансової звітності, тобто всі чотири форми, включаючи звіт про рух грошових коштів і

про зміни у власному капіталі. Примітки є невід'ємною частиною таких звітів, оскільки в них містяться розшифрування і деталізація найбільш суттєвих статей звітності. При цьому межа суттєвості припускається дещо вища, ніж при складанні фактичних звітів, на основі історичних подій. Це пояснюється дуже просто: адже нам важливо простежити основні тренди розвитку, а не фіксацію фактів господарського життя, які

відповідно до чинного законодавства вимірюються з точністю до копійок. Аналогічно формуються управлінські звіти для окремих інноваційних продуктів, робіт чи послуг, для інноваційних технологій, які сприятимуть розвитку економічного суб'єкта загалом [1; 5].

На нашу думку, визначальною передумовою для розвитку бухгалтерського інжинірингу стали поширення комп'ютеризації облікових процедур, поява персональних комп'ютерів, різноманітних баз даних, покращання якості і збільшення швидкості роботи комп'ютерної техніки, поява спеціалізованого облікового програмного забезпечення та програмних додатків. Так, забезпечити високий рівень продуктивної діяльності суб'єкта господарювання здатна налагоджена централізована ІТ-система управління процесами. Такі комплексні рішення автоматизації бізнес-процесів можуть бути забезпечені за допомогою сучасних ERP-систем [6]. Саме ці системи є прикладом нового етапу в модернізації внутрішньої ІТ-інфраструктури: переходу від автоматизації до комплексних систем управління.

Спираючись на програмні засоби типу ERP-систем, на підприємстві створюється єдиний інформаційний простір, який структурно розподілений за ієрархічними рівнями і за сферами роботи – продаж, закупівлі, виробниче планування, оперативна діяльність, фінансовий та складський облік тощо, який дозволяє охопити абсолютно всі ділянки. Виходячи з викладеного можна констатувати, що кінцева мета ІТ-модернізації не цифровізація обліку (перенесення контрольно-облікових процесів в електронний формат), а створення SMART-обліку, «розумного» обліку господарських операцій з ефективними інструментами інжинірингу, контролю та управління суб'єктом господарювання, автоматизацією всіх аспектів і сфер діяльності підприємства, установи та організації. Отже, швидкий розвиток інформаційно-комп'ютерних систем у сфері бухгалтерського обліку дозволить займатись не тільки розробкою стандартних облікових процедур, а й приділити увагу створення абсолютно нових, альтернативних облікових систем [6, с. 214].

Висновки. У сучасних умовах господарювання використання бухгалтерського інжинірингу стрімко розвивається та якісно змінює систему обліку, а саме дозволяє трансформувати облікові дані за допомогою моделювання для прийняття раціональних управлінських рішень. Спеціалізований інструментарій, який би дозволив модернізувати систему обліку, має бути дотичним до потреб користувачів, як замовників кінцевого про-

дукту функціонування облікових систем у вигляді бухгалтерської звітності.

На сьогодні бухгалтерський інжиніринг реалізується за допомогою низки інжинірингових інструментів, які стосуються всіх стадій облікового процесу. Крім того, його слід розглядати як один із методів, що може бути використаний для побудови стратегічно орієнтованої системи фінансового обліку, оскільки дозволяє розробити нову інформаційну технологію для формування облікової інформації, яка дасть змогу забезпечити процес формування, розробки, реалізації і контролю стратегії підприємства.

Бібліографічний список

1. Аксенова Е. А. Бухгалтерский инжиниринг в управлении ресурсами и экономикой предприятия. *Российское предпринимательство*. 2011. № 2, вып. 2 (178). С. 107–112.
2. Бруханський Р. Ф. Аналіз підходів до побудови моделей бухгалтерського інжинірингу. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 3 (69). С. 27–34.
3. Бруханський Р. Ф. Бухгалтерський інжиніринг як метод побудови стратегічно орієнтованої системи обліку. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2014. Вип. 10, т. 1. С. 59–66.
4. Бруханський Р. Ф. Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємництва: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 384 с.
5. Жук В. М. Бухгалтерський інжиніринг. *Зростання ролі бухгалтерського обліку в сучасній економіці: зб. тез та доп. І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (21.02.2013 р.). Київ: Всеукр. ін-т права і оцінки, 2013. С. 51–54.
6. Ксьонжик І. В., Мацьків Г. В. Діджиталізація управлінського обліку на підприємстві. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 17-19 берез. 2021 р. Ч. 2. Львів: ЛНАУ, 2021. С. 212–215.
7. Лесняк В. В. Инструментарий стратегического учета. *Актуальные вопросы современной экономической науки: сб. док. Междунар. науч. заочн. конф.* (Липецк, 20 февр. 2010 г.): в 2 т. Т. 2 / отв. ред. А. В. Горбенко. Липецк: Изд. центр «Де-факто», 2010. С. 218–222.
8. Ткач В. И., Шумейко М. В. Инжиниринговая теория бухгалтерского учета: квалиметрический учебник. Азов: АзовПечать, 2013. 460 с.
9. Юхименко-Назарук І. А. Бухгалтерський інжиніринг в системі креативного обліку. *Розвиток соціально-економічних систем в геоekonomічному просторі: теорія, методологія, організація обліку та оподаткування*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 трав. 2017 р. Тернопіль, 2017. С. 165–166.
10. Шумейко М. В. Концепція інструментів бухгалтерського інжиніринга. *Terra Economicus*. 2012. Т. 10, № 1. С. 72–77.

Стаття надійшла 10.04.2021

Розділ 3

ЕФЕКТИВНІСТЬ ГАЛУЗЕЙ І ПРОДУКТОВИХ КОМПЛЕКСІВ

УДК 338.439.62:339.92
JEL F14; F29; Q17; Q18

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ СВІТУ

І. Магіївич, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-1329-7355

Р. Магіївич, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-4240-4954

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.107>

Магіївич І., Магіївич Р. Розвиток сільського господарства України в контексті продовольчої безпеки світу

У статті наголошено, що перед країнами світу стоїть завдання щодо створення такого продовольчого забезпечення, при якому все населення планети зможе в достатній кількості задовольняти власні потреби в харчуванні. Не осторонь цієї проблеми має стояти й Україна з її ресурсним забезпеченням. Через існуючий високий попит на продукцію сільського господарства на світовому ринку Україна має вагомі шанси посісти важливе місце серед світових лідерів – експортерів аграрної продукції. Проте ситуація, яка склалася в аграрному секторі економіки України, свідчить про низький рівень ефективності функціонування суб'єктів господарювання.

Досліджено економічну сутність поняття «продовольча безпека», виділено її складові і відображено стан продовольчої безпеки у світі та в Україні. Наведено низку головних причин, що породжують та прискорюють світову продовольчу кризу. З'ясовано, що проблема продовольчої безпеки на сьогодні є актуальною і для України, тому що за роки незалежності в результаті непередуманих реформ в аграрній сфері виробництво сільськогосподарської продукції значно скоротилося. Тому першочерговим завданням у державі є вирішення створеної проблеми щодо забезпечення продовольчої безпеки з одночасним збереженням та відновленням екології навколишнього середовища і раціональним використанням головного природного чинника сільськогосподарського виробництва – землі. Адже Україна входить до двадцятки найбільших держав світу з найбагатшими ґрунтами. Обґрунтовано, що реформування аграрного сектору країни має полягати у можливості вільного розвитку підприємницької діяльності в сільській місцевості, впровадженні інновацій у виробництво, розширенні соціальної інфраструктури та незалежному розвитку сільських територій.

Запропоновано для зміцнення продовольчої безпеки, як складової національної безпеки, створити умови для повноцінного розвитку сільськогосподарської галузі, однією з яких є: безпроблемний доступ аграріїв до джерел фінансування та безвідсоткового кредитування, наприклад, для покриття витрат низькорентабельної продукції тваринництва.

Ключові слова: сільське господарство, продовольча проблема, глобальна продовольча проблема, реформування аграрного сектору, аграрний потенціал, ресурсне забезпечення, розвиток сільського господарства, державне регулювання та підтримка, продовольча безпека.

Mahiiiovych I., Mahiiiovych R. Development of Ukraine's agriculture in the context of food security of the world

The article emphasizes that the countries of the world face the task of creating such a food supply in which the population of the planet will be able to meet their own food needs in sufficient quantities. Ukraine, with its resources, should not stand aside from this problem. Due to the existing high demand for agricultural products on the world market, Ukraine has a significant chance to occupy an important place among the world leaders in exporting agricultural products. However, the situation in the agricultural sector of Ukraine indicates a low level of efficiency of economic entities.

The economic essence of the concept of «food security» and its components are highlighted and the state of food security in the world and in Ukraine is reflected. There are a number of main reasons that generate and accelerate the global food crisis. It was found out that the problem of food security is relevant for Ukraine today, because, agricultural production has decreased significantly as a result of ill-considered reforms in the agricultural sector during the years of independence. Therefore, the priority task of the state is to solve the problem of food security while preserving and restoring the ecology of

the environment and the rational use of the main natural factor of agricultural production, i.e. land. After all, Ukraine is among the twenty largest countries in the world with the richest soils. It is substantiated that the reform of the agricultural sector of the country should consist of the possibility of free development of business activity on rural areas, introduction of innovations in production, expansion of social infrastructure and independent development of rural areas.

It is proposed to create conditions for full development of the agricultural sector to strengthen food security as a component of national security, one of which is the smooth access of farmers to sources of financing and interest-free lending, for example, to cover the costs of low-profit livestock products.

Key words: agriculture, food problem, global food problem, agricultural sector reform, agricultural potential, resource provision, agricultural development, state regulation and support, food security.

Постановка проблеми. Продовольча проблема є однією зі складових викликів соціально-економічного розвитку країн світу. Голод був і є постійним супутником жителів планети Земля протягом кількох століть. Людство завжди шукає нові шляхи щодо створення та розширення продовольчих запасів. Проте разом із розвитком НТП на сьогодні голод не ліквідований, масштаби його з кожним роком зростають.

За даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО), у 70-х роках минулого століття кількість тих, хто голодував, у всьому світі становила 360 млн осіб, на початок 80-х років вона перевищила 500 млн, а на кінець ХХ – початок ХХІ ст. – майже досягла 1 млрд людей [14].

За рекомендаціями ФАО, до 2050 р. світове виробництво продовольства потрібно збільшити на 70 % для того, щоб прогодувати все населення земної кулі, яке, за прогнозами, зросте до 9,3 млрд осіб. Згідно з прогнозами, у 2050 р. попит на зерно для продовольчого та фуражного споживання зросте до 3 млрд т. Але враховуючи те, що поточне виробництво зерна становить 2,1 млрд т, то його приріст повинен становити майже 1 млрд т.

І тому перед країнами світу постає завдання щодо створення такого продовольчого забезпечення, при якому все населення планети зможе в достатній кількості задовольняти власні потреби в харчуванні.

Не остеронь цієї проблеми має стояти й Україна з її ресурсним забезпеченням. Проте ситуація, яка склалася в аграрному секторі економіки України, свідчить про низький рівень ефективності функціонування суб'єктів господарювання, і це безумовно відображається на фінансово-виробничій результативності аграрного виробництва та незадовільному рівні вирішення проблем, пов'язаних з продовольчою безпекою країни. Оскільки в Україні не відчувається незабезпеченості продуктами харчування, то й питання продовольчої безпеки урядом розглядається поверхнево. Але через існуючий високий попит на продукцію сільського господарства на світовому

ринку Україна має вагомий шанс посісти важливе місце серед світових лідерів – експортерів аграрної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення продовольчої безпеки завжди є і буде актуальною проблемою цивілізації земної кулі за будь-якого складу політичної системи світу. І ця проблема проявляється по-різному у відповідних макрорегіонах чи державах.

Забезпечення продовольчої безпеки є однією зі складових проблем української економіки. Хоча цим питанням як представники влади, так і науковці почали займатись недавно.

Теоретичні та практичні засади розвитку сільського господарства в контексті продовольчої безпеки висвітлюються у працях зарубіжних вчених: Т. Мальтуса, Ф. Кене, Д. Кейнса, С. Аматыя Кума. Вагомий внесок у вирішення продовольчої проблеми зробили такі вітчизняні вчені: В. С. Балабанов, В. І. Бойко, П. П. Борщевський, С. О. Беличко, В. І. Власов, О. І. Гойчук, А. С. Даниленко, П. А. Лайко, П. М. Музика, Б. Й. Пасхавер, І. М. Романюк, О. В. Скидан, В. Г. Ткаченко, В. М. Трегобчук, П. Т. Саблук, О. М. Чечель, О. М. Шпичак та ін.

Як стверджує В. С. Балабанов, питання продовольчої безпеки у ХХІ столітті буде одним з основних у стратегіях держав із різними політичними системами та залишатиметься при цьому проблемою глобальних інтересів [2].

Стан продовольчої безпеки держави П. М. Музика характеризує за допомогою двох критеріїв: перший пов'язаний з наявністю на продовольчому ринку країни продуктів харчування в достатній кількості для підтримки активного і здорового життя всього населення; а другий – з економічною доступністю продуктів харчування для всіх верств населення [8].

У своїх дослідженнях С. О. Беличко вказує на те, що в Україні потреби в основних продуктах харчування забезпечуються функціонуванням і розвитком національного агропродовольчого комплексу. З огляду на це продовольча безпека

держави визначається виробничо-продуктивною стійкістю АПК та його здатністю вчасно реагувати на кон'юнктуру агропродовольчого ринку; наявністю необхідних обсягів перехідних запасів; рівнем платоспроможності населення, що має забезпечувати доступність продовольства всім громадянам; недопущенням імпоротної експансії тих продовольчих товарів, продукування яких у необхідних обсягах може здійснювати національний агропродовольчий комплекс, з чим і погоджуємося [3].

Водночас П. Т. Саблук звертає увагу на те, що оскільки стратегічним завданням розвитку українського АПК є значне підвищення рівня продовольчої безпеки та нарощування експортного потенціалу аграрного сектору, то основними пріоритетами розвитку зовнішньоекономічної діяльності мають стати подальше збільшення обсягів поставок сільськогосподарської продукції і продуктів харчування на світовий агропродовольчий ринок, а також взаємне узгодження та збалансування обсягів внутрішнього виробництва, експорту й імпорту продовольства з урахуванням національних інтересів [13].

Надаючи національній продовольчій безпеці найважливіше значення в аграрній політиці, науковці пропонують зосередити увагу на таких її головних аспектах: продовольчому, сільськогосподарському, зовнішньоекономічному, агропромисловому, а також соціальному.

Відаючи належне напрацюванням науковців з окресленої проблеми, слід зауважити, що нині недостатньо ґрунтовно досліджено шляхи виходу з проблем продовольчої безпеки.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, які полягають у висвітленні економічної сутності поняття «продовольча безпека», виділенні її складових, відображенні стану продовольчої безпеки у світі та в Україні, а заодно обґрунтувати доцільність та необхідність прогресивного розвитку сільського господарства через нормативно-правове регулювання галузі, визначити основні шляхи зростання виробництва аграрної продукції та напрями вдосконалення аграрної сфери щодо забезпечення продовольчої безпеки. Доцільно показати можливості України та її значення у вирішенні світової продовольчої проблеми.

Виклад основного матеріалу. Продовольчу безпеку прийнято визначати на різних рівнях:

світовому, регіональному, національному, місцевому та на рівні домашніх господарств.

Провідними вітчизняними вченими визначено, що важливою складовою стратегії національної безпеки є її економічна складова, яка включає продовольчу безпеку, як самостійний об'єкт внутрішньої та зовнішньої політики держави [15]. Своєю чергою, продовольча безпека має гарантувати повноцінне забезпечення населення продуктами харчування, їх безпечність для здоров'я людини, а також фізичну, економічну й соціальну доступність.

Трактування продовольчої безпеки має певні різновидності, але принципова ознака сутності цього поняття як стабільного забезпечення населення продуктами харчування залишається незмінною у всіх визначеннях. Посилаючись на Закон України «Про продовольчу безпеку України», продовольча безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну й економічну доступність та якість життєво важливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність [12].

Слід зауважити, що за останнє століття практично всі країни світу зіштовхуються з достатньо складними проблемами різного характеру. Такого глобального масштабу набула продовольча проблема, яка з появою пандемії COVID-19 буде тільки зростати.

Глобальний аспект продовольчої безпеки пов'язаний із тим, що, незважаючи на зростання обсягів продовольства, проблема достатності та збалансованості продовольчого забезпечення жителів планети та її безпеки залишається актуальною у контексті економічної безпеки країн та регіонів світу. Її вирішенням займаються світові організації – це ООН та підпорядкований їй спеціальний орган – ФАО, а також СОТ, Світовий банк, Комітет всесвітньої продовольчої безпеки та ін. Продовольча безпека нації є важливою умовою суверенітету держави, її внутрішньої політики, а також вагомою складовою незалежності в міжнародних відносинах [1].

Актуальність окресленої проблеми розглядалася у січні цього року у форматі онлайн через пандемію COVID-19 на 13-му глобальному форумі з питань продовольства та сільського господарства (GFFA), головна тема якого була – як нагодувати світ у часи пандемій та зміни

клімату? У рамках форуму учасники, а саме міжнародні організації та установи, провели дискусії. Завершальним етапом форуму стала Берлінська конференція міністрів сільського господарства, на якій ухвалили конкретні рішення (комюніке).

Інформаційні джерела організації ООН з продовольства і сільського господарства свідчать про те, що на сьогодні продовольча криза загрожує 37 країнам, голодувати будуть мільйони осіб.

Головними причинами, що породжують та прискорюють світову продовольчу кризу, є:

1. Стрімке зростання кількості населення планети.
2. Зменшення земельних площ, придатних для вирощування сільськогосподарських культур.
3. Скорочення пропозиції в аграрній сировині деякими країнами-виробниками, що пов'язане з несприятливими погодними умовами та стихійними лихами.
4. Зростаюча кількість вирощування зернових з метою виробництва біопалива.
5. Зростання споживання продуктів харчування в густонаселених країнах світу – Індії та Китаї.
6. Світова політична нестабільність і страйки у країнах Північної Африки.
7. Виникаюча нестабільність на світових фінансових ринках у зв'язку з накопиченням бюджетних дефіцитів і загрозою виникнення дефолтів у деяких європейських країнах.

Відомо, що на сьогодні у світі спостерігається нерівномірність виробництва та споживання продуктів харчування. Переважно в країнах, де нерозвинуте сільськогосподарське виробництво, і виникають проблеми з продовольством. До таких можна віднести держави, що розвиваються. До того ж у них проживає майже 4/5 населення світу, виробляється приблизно 1/3 всього продовольства, а споживається дещо більше 1/3 його світового рівня. Звичайно, що через низький економічний розвиток цих країн вони не в змозі самостійно подолати продовольчу проблему [11].

Свідченням масштабності проблеми є дослідження, які опубліковані CNA Corporation, де детально моделюється зatoryжна глобальна продовольча криза, яка викликана «зростанням цін на продукти харчування на основі збільшення кількості населення до 9,3 млрд, швидкої урбанізації, важких погодних катаклізмів і соціальних заворушень. Тому національні сили безпеки США шукають варіанти боротьби з наслідками безпрецедентної глобальної продовольчої кризи, яка триватиме за прогнозами до 2030 року» [5].

Виконавчий директор Всесвітньої продовольчої програми ООН Девід Бізлі на сесії Генасамблеї ООН з питань боротьби з коронавірусом заявив, що через пандемію чисельність людей, які можуть померти від голоду, зросте з передбачуваних 135 млн до 270 млн. Тому, зважаючи на ситуацію, 2021 рік може стати «катастрофічним». До того ж у 2020 році було витрачено \$19 трлн, а через економічне падіння у 2021 році грошей на подолання гуманітарної кризи може і не бути. Внаслідок цього гуманітарна криза може сягнути найбільших масштабів із часу заснування ООН. Отже, це своєрідний заклик до світових лідерів і міжнародних організацій приділити увагу фінансуванню боротьби з голодом і подоланню причин міграції у світі [9].

Проблема продовольчої безпеки є на сьогодні актуальною і для України, тому що за роки незалежності в результаті непродуманих реформ в аграрній сфері виробництво сільськогосподарської продукції в країні значно скоротилося. Тому першочерговим завданням у державі є вирішення проблеми щодо забезпечення продовольчої безпеки з одночасним збереженням та відновленням екології навколишнього середовища й раціональним використанням головного природного чинника сільськогосподарського виробництва – землі.

Для України землеробство та скотарство були і є традиційними видами діяльності. Згідно зі статистичними джерелами, ще у 1985 році УРСР забезпечувала 46 % усієї пшениці, 56 % кукурудзи, 60 % цукрових буряків, 50 % соняшника у Союзі, а виробництво яловичини становило 24 %. Починаючи з 1991 року обсяги як рослинницької, так і тваринницької продукції стрімко стали знижуватися, а особливо масово зменшується поголів'я тварин. Наприклад, поголів'я великої рогатої худоби скоротилося у 6,5 раза, овець та кіз – у 6,3, свиней – у 2,7.

Спричинили скорочення виробництва відповідні чинники: дезорганізація галузі і всього АПК, ліквідація сільськогосподарських підприємств, які на цей час функціонували, скорочення ринку збуту аграрної продукції і зростання конкуренції з боку іноземних товаровиробників.

Адже, за словами М. Кучера, ситуація, яка склалась на сьогодні в Україні, і відсутність чіткої політики уряду із забезпечення продовольчої безпеки можуть спричинити повторення кризи 2003–2004 років, коли через посуху урожай впав до 20,6 млн т. Саме системні проблеми у країні, які загрожують продовольчій безпеці, вимагають і системних рішень. Окрім того, у липні 2021 року має стартувати ринок землі, а такого роду рефор-

ми у перші роки завжди дають певну «просадку» у виробництві продовольства. Нагадаємо, що у 2020 році через кліматичні зміни та технологічні помилки аграрії втратили значну частину посівів. Тому отримати врожай на рівні необхідних 75 млн т буде дуже складно. До того ж система державного управління агросектором в Україні є розбалансованою [4].

Звичайно, рівень продовольчої безпеки залежить від потенціалу агропродовольчого сектору, який є домінантою у збільшенні національного доходу, забезпеченні продовольчої безпеки та продовольчої незалежності країни, формуючи до 20 % валового внутрішнього продукту.

Потужний ресурсний потенціал аграрного комплексу є запорукою зміцнення продовольчої безпеки країни та нарощення експортних можливостей.

Україна входить до двадцятки найбільших держав світу з найбагатшими ґрунтами. Найбільшими розмірами ріллі володіють США (185 млн га), Індія (160), Росія (134), Китай (95), Канада (46), Казахстан (36), Україна (33 млн га). А загальна площа світових сільськогосподарських угідь становить 4810 млн га, у тому числі ріллі – 3365 млн га.

З огляду на це першочерговим завданням держави має бути забезпечення раціонального, найефективнішого використання природних і земельних ресурсів, що буде гарантувати поліпшення економічної ситуації і сприятиме досягненню таких обсягів виробництва, які забезпечать повноцінне й високоякісне постачання продовольства для вітчизняного споживача, а також зробить можливим експортування конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки з отриманням сталих прибутків.

Продовольча безпека, як складова національної безпеки, вимагає проведення ефективних реформ, які створять умови для повноцінного розвитку сільськогосподарської галузі. Насамперед потрібно, щоб аграрії безпроблемно мали доступ до джерел фінансування та безвідсоткового кредитування і могли покривати витрати низькорентабельної продукції тваринництва.

Наприклад, у таких країнах, як Ірландія, Австрія, Франція, де високий рівень життя, виробники сільськогосподарської продукції, завдяки потужній урядовій підтримці та доступу до дешевих кредитів, забезпечують не лише внутрішні потреби ринку виробленою продукцією, а й мають можливість постачати її за кордон.

Відомий економіст Ерік Райнерт наголосив на тому, що кожна країна має свою «професію»,

тобто домінуючу спеціалізацію. Але Україна сьогодні «заробляє на життя» експортом сировини, переказами емігрантів-заробітчан та запозиченнями у МВФ та інших закордонних кредиторів. У результаті наша країна «спеціалізується» на бідності і таку «професію» потрібно радикально змінювати – ставати виробником, інноватором, підприємцем [10].

Про ускладнення продовольчої проблеми свідчить і те, що сьогодні селянство як первинна форма існування соціуму та соціальності перебуває на межі вимирання. Внаслідок системної недосконаlosti сучасних аграрних реформ відбувається руйнація сільських поселень, деградує соціальна сфера й інфраструктура села, знижуються трудова мотивація селянства, рівень та якість життя сільського населення загалом. Така тенденція призводить до скорочення сільських населених пунктів. Незадовільним є рівень облаштування сільських поселень. Більшість жителів села є малозабезпеченими або безробітними. У зв'язку з цим, а також через міграційні процеси зменшується кількість населення України. Відбувається відтік працівників та кадрів за кордон [6].

Рівень зайнятості сільського населення у всіх сферах економічної діяльності скорочується, а оплата праці у сільському господарстві майже на 30 % є нижчою, ніж у середньому в економіці країни. За межею бідності живе близько 20 % сільських домогосподарств, а у майже 50 % загальної кількості сільського населення сукупні витрати не перевищують рівня прожиткового мінімуму.

Отже, соціальний прошарок, що забезпечує продовольчу безпеку країни, годує її населення, сам позбавлений належних умов для гідного людського існування, що суперечить національним інтересам.

На думку А. Маршалла, будь-яка система, яка допускає розтрату вищих якостей нижчих категорій працівників, здатна викликати до себе серйозне недовір'я. І тут важливу роль відіграє система харчування населення, бо хоча сьогодні недоїдання навряд чи є безпосередньою причиною смерті, проте воно часто є причиною загального ослаблення організму, яке позбавляє його здатності протистояти хворобам та є головною причиною низької продуктивності праці [7].

Нині Україна перебуває на низькому етапі трансформування економічної системи. Щорічно великих втрат зазнає АПК як основний виробник сільськогосподарської сировини і продовольства. Зниження платоспроможності попиту великої частини населення призвело до скорочення нор-

мативного рівня споживання продовольчих товарів, незбалансованості раціону харчування, що негативно позначається на здоров'ї людей і розвитку нації.

Таке становище зумовлене тим, що: 1) існують перешкоди для інвестицій в аграрний сектор економіки України; 2) нестабільна, непрогнозована та непрозора державна політика; 3) недостатнє фінансування; 4) відсутня ефективна та доступна інфраструктура аграрних ринків та системи маркетингу; 5) неефективна державна політика щодо підтримки експортерів.

Тому реформування аграрного сектору країни має полягати в можливості вільного розвитку підприємницької діяльності в сільській місцевості, впровадження інновацій у виробництво, розширення соціальної інфраструктури та незалежного розвитку сільських територій. А природно-кліматичні умови та наявний людський потенціал сприятимуть нарощуванню обсягів сільськогосподарської продукції, які дадуть змогу не тільки забезпечити власну продовольчу безпеку, а й зайняти важливе місце на світовому ринку продовольства. До того ж розвиток сільського господарства дає поштовх розвитку переробної, харчової та інших видів промисловості, що сприятиме зростанню ВВП.

Також зміцнення продовольчої безпеки вимагає від держави усунути серйозний економічний недолік – це подолання корупції, її прозоре викриття та справедливе покарання; забезпечити сприятливі економічні, політичні, юридичні та психологічні умови для створення нових господарюючих одиниць різних форм власності – це шлях до підвищення валового внутрішнього продукту на особу; сприяти достатньому обсягу фінансування наукових досліджень і новітніх розробок в аграрному секторі – один із напрямів підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва та його високої фінансової результативності; подолати політичну нестабільність – це свідоме зміцнення толерування до політиків з боку як суб'єктів господарювання, так і населення загалом.

Україна – це велика аграрна та промислова територія з потужними перспективами, тому треба створити сприятливі умови для розвитку галузей, використавши досвід розвинених країн. До того ж країна може стати економічно успішною, незважаючи на світову політику.

Висновки. Завдяки комплексним заходам, спрямованим на підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору на внут-

рішньому й зовнішньому ринках, вирішення соціальних проблем села, можна буде забезпечити продовольчу безпеку держави та бути вагомим постачальником аграрної продукції на світовому ринку.

Для цього необхідно виконати певні умови, а саме: гарантувати демографічну безпеку; створити конкурентоспроможні державні аграрні підприємства; встановити дотації на низькорентабельну сільськогосподарську продукцію; подолати або зменшити корупцію; підвищити доходи громадян; захищати права інвесторів; створити вільний ринок без посередників; здійснити трансформацію господарств населення завдяки їх кооперуванню в господарський устрій. До того ж основою повноцінного виконання умов та ефективного функціонування системних реформ повинні бути закони, їх дотримання і понесення відповідальності в разі їх порушення.

Бібліографічний список

1. Актуальні питання аграрної політики: збірник робіт 1999–2002. Проект «Аграрна політика для людського розвитку». Київ, 2002. 450 с.
2. Балабанов В. С., Борисенко Е. Н. Продовольственная безопасность (международные и внутренние аспекты). Москва: Экономика, 2002. 310 с.
3. Беличко С. О., Хурдей В. Д. Прогнозування розвитку продовольчого ринку. *Формування конкурентоспроможності підприємств АПК*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю з дня народження д.е.н., проф. Рабштини В. М., Полтава, 21-22 трав. 2008 р. Полтава: Довкілля-К, 2008. 316 с.
4. В Україні може повторитися продовольча криза 2003/04 маркетингового року. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-moze-povtoritisa-prodovolca-kriza-200304-marketingovogo-roku-ekspert> (дата звернення: 26.02.2021).
5. Гаряча агрополітика. URL: <https://agropolit.com/news/1639-prognozuuyut-globalnu-prodovolchu-krizu-doslidjennya> (дата звернення: 12.03.2021).
6. Магійович І. В. Демографічна криза та особливості виходу з неї у сільських регіонах України. *Аграрна економіка*. 2018. Т. 11, № 1-2. С. 70–79.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 1 / пер. с англ. Москва: Изд. группа «Прогресс», 1993. 410 с.
8. Музика П. М., Курляк М. Д. Продовольча безпека України в умовах європейської інтеграції. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. Гіжцького*. 2013. Т. 15, № 2. С. 226–239.
9. ООН: у 2021 році на нас чекає найбільша гуманітарна криза за останні 75 років. URL: <https://hromadske.ua/posts/oon-u-2021-roci-na-nas-chekaye-najbilsha-gumanitarna-kriza-za-ostanni-75-rokiv>

vid-golodu-mozhut-pomerti-270-mln-lyudej (дата звернення: 05.03.2021).

10. Парламентський круглий стіл з Еріком Райнергом. URL: <http://www.clubofrome.org.ua/ukrayini-potribna-nova-model-ekonomichnogo-rozvitku/> (дата звернення: 02.03.2021).

11. Продовольча безпека: світові тенденції та національні особливості. URL: <http://kaf.ep.onaft.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/materials-29-09-2014.pdf> (дата звернення: 10.03.2021).

12. Про продовольчу безпеку України: Закон України від 22 груд. 2011 р. № 4227-IV. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html (дата звернення: 02.03.2021).

13. Саблук П. Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні. *Економіка АПК*. 2004. № 12. С. 3–15.

14. Состояние продовольственной неопе-ченности в мире, 2008. Продовольственная и сельско-хозяйственная организация Объединенных Наций. URL: <http://www.fao.org> (дата обращения: 25.03.2021).

15. Чечель О. М. Регулювання формуванням та розвитку економіки агропромислового комплексу як основи продовольчої безпеки території. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка та менеджмент*. 2005. № 6-7 (18-19). С. 81–87.

Стаття надійшла 12.04.2021

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

С. Колач, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-8650-4696

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.114>

Колач С. Теоретичний аналіз розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах економічної інтеграції

У статті аналізується розвиток сільськогосподарських підприємств в умовах економічної інтеграції, автор зіштовхується з проблемою відсутності синтетичної теорії, що визначає закономірності економічної взаємодії, пояснює причини трансформації сільськогосподарських підприємств і формує основні принципи регулювання економічної інтеграції.

Наголошується на важливості розвитку сільськогосподарських підприємств, як об'єкта державної політики, що є сигналом щодо інвестиційної привабливості сільських регіонів.

Пріоритетними напрямками розвитку сільськогосподарських підприємств є:

- виробництво, переробка, зберігання та реалізація сільськогосподарської продукції;
- обслуговування сільськогосподарських підприємств;
- виробництво нових видів продукції, які замінюють її імпортні поставки.

Пропонуючи свою продукцію на продовольчий ринок для реалізації, сільськогосподарські підприємства сприяють повнішому задоволенню споживчого попиту населення. Вони створюють нові робочі місця, залучають селян до суспільно корисної праці. Сільськогосподарські підприємства, як незамінний і самостійний елемент ринкової економіки, істотно впливають на структурну перебудову в сільському розвитку та економіці країни загалом, роблять певний внесок у збільшення загальних обсягів виробництва, сприяють економії та раціональному використанню власного ресурсного потенціалу, створюють сприятливе ринкове середовище на селі.

Отже, важливою складовою організаційно-економічного механізму ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах економічної інтеграції є комплексний розвиток сільських територій, адже важко очікувати позитивних результатів господарювання в депресивних регіонах. Існує тісний взаємозв'язок між соціальним, економічним, демографічним, екологічним розвитком села. Ступінь розвитку сільських територій є важливим чинником ефективності виробничої сфери, зокрема сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, економічна інтеграція, ринкова економіка, економічні принципи, взаємозв'язки.

Kolach S. Theoretical analysis of agricultural enterprise development in the conditions of economic integration

The article analyzes the development of agricultural enterprises in terms of economic integration, where the author faces the problem of lack of the synthetic theory that determines the patterns of economic interaction, explains the reasons for transformation of agricultural enterprises and forms the basic principles of economic integration.

The importance of development of agricultural enterprises as an object of state policy is emphasized. It is a signal of the investment attractiveness of rural areas.

In agriculture, the priority areas of development of agricultural enterprises are:

- production, processing, storage and sale of agricultural products;
- servicing of agricultural enterprises;
- production of new types of products that replace its imported supplies.

By offering their products for sale at the food market, agricultural enterprises contribute to the fullest satisfaction of consumer demand. They create new jobs, attract peasants to socially useful work. Agricultural enterprises as an indispensable and independent element of the market economy significantly affect the restructuring of rural development and the economy as a whole, make a contribution to increasing total production, contribute to savings and rational use of their own resources, create a favorable market environment in rural areas.

Thus, an important component of the organizational and economic mechanism of effective development of agricultural enterprises in terms of economic integration is the integrated development of rural areas, because it is difficult to expect positive economic results in depressed regions. There is a close relationship between social, economic, demographic and environmental development of the village. The degree of rural areas development is an important factor in the efficiency of the production sector, in particular agricultural enterprises.

Key words: agricultural enterprises, economic integration, market economy, economic principles, relationships.

Постановка проблеми. Теоретичною та методологічною основою дослідження ефективності діяльності підприємств аграрної сфери є основні положення ринкової економіки, сукупність загальних правил і методів, обґрунтування процесу становлення нових підприємницьких структур і принципів у пізнанні об'єктивних економічних законів суспільного розвитку та праці вітчизняних і зарубіжних учених із проблем розвитку підприємництва на селі.

Принципи й методи наукового дослідження тісно взаємопов'язані і формують методологію. Принципи відіграють роль орієнтирів у формуванні підприємницьких структур. Вони забезпечують взаємозв'язок між підприємництвом і регуляторною політикою держави та задають тон процесу становлення підприємств у будь-якому ринковому середовищі, гарантуючи логічність. Принципи виступають у ролі головних критеріїв для оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усі дослідження розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах економічної інтеграції зіштовхуються з проблемою відсутності синтетичної теорії, що визначає закономірності економічної взаємодії на регіональному рівні, пояснює причини трансформації аграрних підприємств і формує основні принципи регулювання економічної інтеграції на регіональному рівні. Англійський вчений-економіст Х. Річардсон з цього приводу зазначав, що «регіональна економіка все ще знаходиться у зародковому стані й теоретичний простір все ще досить вільний. Проте час для головного синтезу може настати швидко. Такий синтез об'єднає акцентований аналіз зв'язків усередині регіону з міжрегіональним аналізом потоків і одночасно пояснить просторову організацію регіонів, домогосподарств...» [11]. На нашу думку, методологія дослідження розвитку та функціонування сільськогосподарських підприємств формується на основі взаємодії теорій просторового обміну факторами виробництва та використання теорії щодо просторового розвитку економіки в сукупності зі зазначеними принципами, як головних критеріїв діяльності сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Наше завдання – на основі результатів проведеного дослідження запропонувати концепцію розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах економічної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Серед основних принципів розвитку підприємництва в аграрній сфері, які формують *Блок 1* концепції розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах економічної інтеграції (див. рис.), можна виділити такі:

- законність. Цей принцип є загальним для всіх підприємств. Сутність його полягає в неухильному виконанні вимог законів й основаних на них нормативних документів, тобто законність – це обов'язкове виконання вимог законодавства всіма суб'єктами підприємницької діяльності;

- обов'язковість. Характеризує впровадження норм щодо умов становлення підприємницьких структур, їх функціонування та встановлення урядом граничних обмежень;

- рівність. Цей принцип забезпечує однаковий підхід до суб'єктів підприємницької діяльності щодо систем оподаткування та ціноутворення тощо;

- економічну обґрунтованість. Характеризує доцільність виробництва того чи іншого виду продукції на підставі показників розвитку виробництва та фінансових можливостей з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат і доходів;

- наукову обґрунтованість. Сутність принципу полягає в необхідності пізнання й врахування в підприємстві дії об'єктивних економічних законів щодо розвитку ринкової економіки (закони вартості, попиту, пропозиції, конкуренції). Наукове обґрунтування виду підприємницької діяльності базується на глибокому аналізі кон'юнктури ринку, усіх ринкових чинників та функціонуючих систем цін і податків [8]. Доцільно зазначити, що науковість обґрунтування залежить від повноти інформаційного забезпечення;

- цільову спрямованість. Характеризує визначення пріоритетних економічних напрямів, наприклад, підвищення якості продукції. Цільові пріоритети та цільова спрямованість агропідприємств змінюються на кожному етапі розвитку виробництва;

- безперервність. Сутність принципу полягає в тому, що в просуванні від сировини до готової продукції виріб проходить низку етапів, кожен із яких має свою ціну. У чинні ціни постійно вносяться зміни та доповнення у зв'язку з удосконаленням як економічних, так і технічних параметрів, пов'язаних із виробництвом певного виду продукції;

- індивідуальність. У центрі уваги стоїть людина як особистість, індивідуум. В умовах сучасного індустріального суспільства, коли праця

все більше індивідуалізується, тобто види діяльності все більше відходять від колективного примусу та прямують до індивідуальної відповідальності, принцип індивідуальності набирає все більшої ваги;

- солідарність. Окрема людина, як істота соціальна, перебуває в постійних зв'язках і взаємозалежності зі суспільством. Солідарність передбачає, що люди перебувають у взаємозв'язку та взаємній відповідальності одне перед одним. Це вимагає загалом подолання соціальної несправедливості та вирішення існуючих конфліктних інтересів мирним способом;

- субсидіарність. Поєднання принципів індивідуальності та солідарності не є простим, воно вимагає відповідних зусиль. Саме тому принцип субсидіарності допомагає одночасно реалізувати принципи індивідуальності та солідарності. Адже правило субсидіарності захищає окрему людину, її свободу та індивідуальні права на самореалізацію у всіх сферах життя. Суспільна природа людини не вичерпується в державі, вона реалізується у різноманітних проміжних суспільних групах, у менших суспільних осередках – родині, громаді, підприємстві;

- дотримання загальнодержавних інтересів. Цей принцип полягає в тому, що органи місцевого самоврядування повинні розробляти програмні документи розвитку сільських територій, враховуючи те, що сільське господарство є одним із головних видів діяльності на селі та виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної стратегічної програми соціально-економічного розвитку регіону, країни в цілому;

- біосферосумісність. Сутність цього принципу полягає в спрямуванні економічного зростання не лише на потреби людини (соціуму), а й на потреби середовища її існування – біосфери, органічною складовою якої є людина;

- комплексність. Цей принцип означає, що сталий розвиток характеризує формування цілісних, збалансованих територіальних соціальних, економічних та екологічних систем, здатних до саморегулювання;

- територіальну справедливість. Принцип територіальної справедливості сприяє самостійному вибору обґрунтованих пріоритетів і цілей розвитку з урахуванням ресурсних можливостей території, її територіальних інтересів та функцій у задоволенні потреб населення.

Блок 2 концепції розвитку та організації підприємств аграрної сфери в умовах економічної інтеграції формують теорії обміну товарами та розміщення виробництва.

Сутність теорії Гекшера–Оліна полягає в обміні товарами між регіонами з різним рівнем забезпеченості факторами виробництва. Тобто відповідно до цієї теорії регіони повинні вивозити ті товари, для виробництва яких використовувались надлишкові фактори виробництва, а ввозити ті товари, на виробництво яких використовувались дефіцитні (для цього регіону) фактори виробництва.

Сутність теорії життєвого циклу товару полягає в тому, що виробництво нових товарів із плином життєвого циклу товару та часу переміщується з інноваційних регіонів в адаптивні, які пізніше стають експортерами цього товару чи продукції.

Особливий підхід щодо підвищення конкурентоспроможності регіонів запропонував англійський вчений-економіст Майкл Портер, який використовував «правило ромба», відповідно до якого він виділяв чотири конкурентних переваги:

- наявність факторів виробництва;
- існування попиту;
- функціонування галузей постачальників;
- існування конкуренції на ринку [3].

Отже, ефективний розвиток сільськогосподарських підприємств можливий тільки на кластерній основі, на засадах системності взаємозв'язків агропідприємств і підприємств-постачальників технічних засобів, переробних підприємств, сфери торгівлі. У своїх дослідженнях М. Портер важливе значення надавав зміні споживчого попиту.

Сутність теорії «плюсів зростання» французького вченого-економіста Ф. Перру полягає в тому, що ареали економічного простору, де функціонують підприємства-лідери, притягують фактори виробництва, забезпечуючи високу ефективність їх використання, перетворюючись на так звані «плюси зростання» [3]. Ця теорія є основою теорії «плюсів регіонального зростання», яка пояснює, чому багатство і населення так сильно концентруються географічно.

Ідею поєднання трудової теорії цінності з теорією граничної корисності вбачав М. Туган-Барановський. Він вважав, що саме такий підхід уможливить зіставлення корисності й витрат суспільної праці, тобто результатів із витратами. Учений сформулював закон, згідно з яким граничні корисності господарських благ, що вільно відтворюються, прямо пропорційні їхнім трудовим вартостям [5]. У своїх працях М. Туган-Барановський [6] розвивав ідеї змішаної економіки, зокрема у праці «Соціальні основи кооперації» узагальнено ідеї про кооперацію в сільській місцевості.

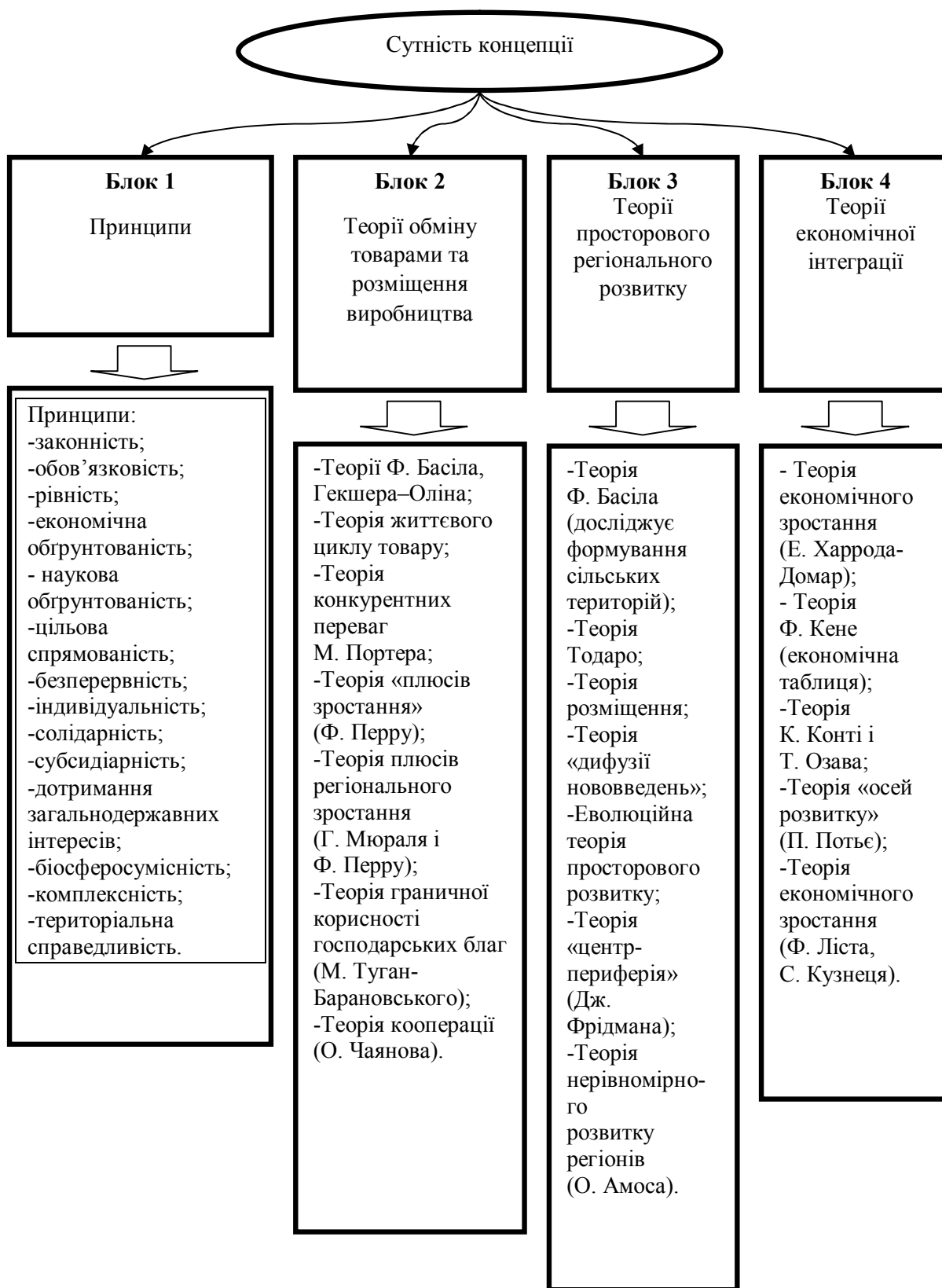

Рис. Модель концепції розвитку та організації підприємств аграрної сфери в умовах економічної інтеграції.*

* Власне опрацювання автора.

У працях О. Чаянова набула подальшого розвитку концепція «кооперації». Підвищення ефективності господарювання аграрного сектору економіки він вбачав у розвитку кооперації [7]. Він вважав, що на розвиток суспільства впливає розвиток сільської поселенської мережі, тому у своїх працях обґрунтовував типи внутрішньогосподарських систем розселення.

Блок 3 концепції формують теорії просторового регіонального розвитку, серед яких слід відзначити теорію Е. Бастіа, який, досліджуючи формування економіки сільських територій розвинутих країн, робить висновок, що «сільський простір, який не є ні фізичною, ні економічною периферією, перебуває в центрі глобального процесу реструктуризації, більше того, зі своїм двояким характером фактора виробництва і споживчого товару він відіграє активну роль у формуванні постіндустріальної економіки» [1].

Оскільки міграція населення має місце на селі, то ми досліджували міграційну модель Тодаро [4]. Міграція сільського населення пояснюється перевищенням доходів у місті над доходами в селі.

У дослідженні розвитку підприємств аграрної сфери і закономірностей економічної інтеграції доцільно опиратись на положення теорії «розміщення», які поділяються на статичні й динамічні. Сутність статичних положень цієї теорії – це вибір одного підприємства та виявлення причин, чому воно вибирає для своєї діяльності той чи інший регіон. А в динамічних концепціях були виділені стадії територіального розвитку підприємств. Зокрема, виділяли такі стадії:

- розміщення нових підприємств на нових територіях;
- нарощення потужностей на обраних територіях;
- просування підприємств на периферію.

Отже, в цих теоріях розглядається розвиток виробництва і розселення та стадійність розвитку регіону чи окремо взятої території.

Основоположниками теорії «дифузії нововведень» були вчені-економісти: Г. Річардсон, Ф. Перру, Б. Беррі та інші [11]. Сутність її полягає в тому, що по території розсіювались економічні нововведення, під якими розуміли знання, технології, продукти. Нововведення (інновації) зароджувались в інноваційних центрах, далі переміщувались на територію економічного простору. Відповідно до цієї теорії роль інноваційних центрів відіграють обласні центри, а периферій – сільські населені пункти.

Сутність еволюційної теорії просторового розвитку (А. Трейвіш, О. Грицай) полягає в тому, що центри формують навколо себе периферію, стягують до себе основні торгові та фінансові потоки, створюючи єдиний економічний простір, в якому між центром і периферією формуються ієрархічні відносини. З часом одні регіони характеризуються економічним розвитком, а інші занепадають. Це стосується підприємств аграрної сфери приміських і віддалених сільських територій.

Взаємодію різних територіальних систем розглядає теорія «центр – периферія» (Дж. Фрідмана). У межах економічної системи завжди існують свої центри зростання і своя периферія [10].

Американський вчений-економіст О. Амос запропонував теорію «нерівномірного розвитку регіонів» [9], сутність якої полягає в тому, що нерівномірність самого розвитку регіону закладена в циклах, а полюси росту переміщуються відповідно до інноваційного продукту та нових ресурсів.

Теорії просторового регіонального розвитку спираються, з одного боку, на теорії дослідження формування сільських територій, а з іншого – на теорії розміщення.

Блок 4 формують теорії економічної інтеграції. Зокрема, американський вчений-економіст Е. Харрода-Домар у своїй теорії «економічного зростання» виділяє інвестиції як головний чинник розвитку виробництва й одержання доходу. За його теорією, у суспільстві, яке динамічно розвивається, сукупний попит зростає пропорційно виробничим можливостям, які залежать від наявності ресурсів, робочої сили та стану техніки. Питання економічного зростання у своїх працях досліджував також американський вчений-економіст С. Кузнець.

А на думку Ф. Ліста, продуктивні сили залежать не лише від праці чи володіння природними ресурсами, а й від соціальних інституцій та законів. Головним напрямом розвитку економіки Ф. Ліст вважав прагнення народів до самозбереження і забезпечення власного добробуту [2].

Більшість теорій економічної інтеграції ґрунтується на макроекономічному аналізі. Початковим варіантом створення моделей економічного зростання була «економічна таблиця» французького вченого-економіста Ф. Кене, в якій досліджено рух створеного в сільському господарстві додаткового продукту в соціальну сферу [2].

Засновниками теорії «досягання життєвого циклу продукту» були К. Конті і Т. Озава [2]. Сутність цієї теорії полягає у здійсненні економічної політики експортної орієнтації конкурентоспроможних на зовнішніх ринках галузей і, на цій основі, нарощуванні конкурентних переваг інших галузей. Учені стверджували, що прями іноземні інвестиції транснаціональних компаній можуть форсувати економічне зростання в країнах, що розвиваються.

Теорія «осей розвитку» (П. Потье) розглядає конкретні проблеми економічної інтеграції [2]. Території розташовані між полюсами зростання і певним інтеграційним простором, через який проходять інформаційні, міграційні потоки, а тому ця територія стає віссю, коридором розвитку.

Аналіз теорій розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах економічної інтеграції дозволив сформулювати основні її принципи:

- принцип відкритості сільських територій. Сільська територія є відкритою економічною системою, на яку більший вплив мають зовнішні (екзогенні) чинники, ніж внутрішні (ендогенні). Ефективне управління сільською територією повинно враховувати взаємодію і взаємозалежність від сільських територій інших регіонів;

- принцип взаємозв'язку відкритості та ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Рівень зовнішньої та внутрішньої відкритості сільськогосподарського підприємства визначається його власним ресурсним потенціалом;

- принцип відкритості в обміні товарами. З боку органів місцевого самоврядування повинні бути усунуті всі перешкоди на шляху обміну товарами. Найінтенсивніше обмін товарами здійснюється між сусідніми регіонами, де добре розвинена транспортна інфраструктура;

- принцип ланцюга взаємозв'язку, який характеризує: відкритість сільських територій – прибутковість сільськогосподарських підприємств – зростання добробуту сільського населення;

- принцип конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств. Зміна конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств пов'язана зі зміною внутрішнього та зовнішнього попиту. А основою конкурентних переваг підприємств є рівень сприйнятливості до інновацій;

- принцип комплексності та системного підходу. Усі явища, які ми досліджуємо, повинні бути певним чином описані й обов'язково у взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємозумовленості. Системний підхід передбачає вивчення і

аналіз будь-якого об'єкта як єдиного цілого, як єдиної системи тому, що економічне явище не може бути досліджене, якщо наперед не визначені мета і критерії оцінки. Системність і комплексність фінансово-економічного аналізу виявляються також у необхідності дослідження будь-яких економічних явищ з погляду як економіки в цілому, так і соціального розвитку. Економічна ефективність роботи сільськогосподарського підприємства як головного об'єкта аналізу не може зараз оцінюватись без урахування соціальної спрямованості. Якщо під час аналізу соціальні явища ігноруються, то визначення ефективності набуває однобокого характеру. Але визначити сутність оцінки ефективності виробництва в аграрній сфері неможливо одним показником. Ефективність вимагає комплексної оцінки діяльності сільськогосподарських підприємств в аграрній сфері. Одні показники повинні визначати корисний ефект, інші – економічну ефективність виробничого циклу. Тобто методологічне опрацювання організаційно-економічних засад передбачає широке використання загальних теоретико-методичних і методологічних аспектів, на основі яких сформоване і функціонує аграрне виробництво.

Висновки. Отже, системно-комплексний аналіз вимагає чіткої організації аналітичного процесу на підприємстві, яка передбачає певну етапність і раціональний підбір інформаційних джерел. Головне завдання такого аналізу – своєчасно виявити й усунути недоліки у виробничій діяльності, знайти управлінські рішення для поліпшення фінансово-економічного стану підприємства та його платоспроможності. Звідси випливають й основні напрями аналізу – вивчення причин, які негативно чи позитивно позначаються на фінансовому стані, підготовка проектів управлінських рішень щодо підвищення фінансової стабільності та платоспроможності підприємства, розробка заходів для оптимізації структури ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств та їх ефективного використання.

Результати проведеного дослідження дають змогу нам виділити основні орієнтири аграрної політики в умовах євроінтеграції. Ними можуть бути: удосконалення механізму державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників; екологічно-соціальний напрям розвитку аграрного сектору економіки; комплексний розвиток сільських територій; формування інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств.

Для сільськогосподарських підприємств важливим є індустріальний шлях розвитку з широким використанням інновацій, що забезпечить інтеграцію вітчизняного продовольчого комплексу у світову економіку. Вважаємо, що до основних орієнтирів аграрної політики можна віднести формування інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. Важливою передумовою формування інвестиційної привабливості є створення нових підприємницьких структур, які відповідають вимогам ринку. Основним чинником, що формує інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств, є реформування земельних відносин, а саме: приватизація землі, її оренда та іпотека.

Бібліографічний список

1. Балян А. В. Досвід фермерської кооперації та перспективи її розвитку в Україні. *Економіка АПК*. 1996. № 9. С. 20.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1 / редкол.: С. В. Мочерний (відпов. ред.) та ін. Київ: Вид. центр «Академія», 2000. 864 с.
3. Портер М. Е. Стратегія конкуренції / пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. Київ: Основи, 1998. 390 с.
4. Тодаро М. П. Экономическое развитие: учебник / пер. с англ. под ред. С. М. Яковлева, Л. З. Зевина. Москва: Экон. факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997. 671 с.
5. Туган-Барановський М. І. Політична економія: курс популярний. Київ: Наук. думка, 1994. 264 с.
6. Туган-Барановський М. И. Социальные основы кооперации. Москва: Экономика, 1989. 496 с.
7. Чайнов А. В. Избранные труды / редкол. сер.: В. Е. Адамов и др. Москва: Финансы и статистика, 1991. 432 с.
8. Юрчишин В. В. Соціально-економічні проблеми розвитку аграрних відносин. *Економіка АПК*. 1999. № 1. С. 32–36.
9. Amos O. M. An Inquiry into Causes of Increasing Regional Inequality in the United States. *Review of Regional Studies*. 1989.
10. Fridmann J., Weaver C. Territory and function. The evolution of regional planning. London: Arnold, 1979. 234 p.
11. Richardson H. Regional Growth Theory. London: Mccmillan, 1973. P. 125.

Стаття надійшла 23.03.2021

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Г. Сиротюк, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-8740-7959

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.121>

Сиротюк Г. Забезпечення економічної безпеки підприємств аграрного сектору

Проведено аналіз наукових поглядів та сформульовано власне визначення економічної безпеки аграрних підприємств. Охарактеризовано процес формування економічної безпеки аграрного сектору економіки, який вирізняється певними особливостями, такими як: сезонний характер виробництва продукції; високі ризики виробництва; обмежений термін зберігання сільськогосподарської продукції; диспаритет цін. Економічна безпека підприємств аграрного сектору не існує відокремлено, а прямо пов'язана з економічною безпекою всіх секторів економіки та держави загалом, і їй притаманна складна внутрішня структура, що складається з трьох компонентів: економічна незалежність; стабільність та стійкість національної економіки; здатність до саморозвитку та прогресу. Визначено, що економічна безпека аграрної галузі безпосередньо пов'язана зі взаємоузгодженістю національних інтересів країни, продовольчої безпеки та ризиків, у результаті чого забезпечується стійке функціонування аграрних підприємств. Наведено зовнішні та внутрішні загрози, яким повинні протистояти підприємства для забезпечення економічної безпеки. З'ясовано, що державна регуляторна політика в аграрній сфері є непослідовною і безсистемною, а питання дотримання безпеки лежить поза межами існуючого правового поля. Пропонується впорядкувати нормативно-правову базу щодо дотримання економічної безпеки підприємств аграрного сектору за рахунок набуття системності регуляторними впливами. Доведено, що найважливішим елементом системи безпеки підприємства є механізм її забезпечення, який полягає в аналізі рівня економічної безпеки на основі найбільш вагомих складових і їхніх показників та зведення результату до єдиного інтегрального показника.

Ключові слова: економічна безпека, підприємства аграрного сектору, складові економічної безпеки, загрози.

Syrotiuk H. Economic security of the agrarian sector enterprises

The research presents analysis of the scientific views and personal interpretation of the economic security of agrarian enterprises. The article gives characteristic of the process of formation of the economic security of the agrarian sector, which has some distinguishing features particularly: seasonal character of production; high risks of production; limited time of agricultural products storage; disparity of prices. Economic security of the agrarian sector enterprises is not separated, but directly related with the economic security of all economic sectors and the country generally, and is characterized by a complicated internal structure, which consists of three components: economic independence; stability of the national economics; capability to self-development and progress. It is determined that economic security of the agrarian sphere is directly related with the agreement of the national interests of the country, food safety and risks, which provide stable operation of agrarian enterprises. The work identifies the external and internal threats the enterprise has to resist to support its economic security. It is justified that the national regulatory policy in agrarian sphere is inconsistent and unsystematic, and the issue of security support lays outside the current legislation. It is proposed to adjust the regulatory base concerning the economic security of the agrarian sector enterprises by achieving consistency of the regulatory impacts. It is confirmed that the most important element of the enterprise's economic security is the mechanism of its support, which suggests analysis of the level of economic security on the basis of the most significant components and their indices, as well as the result reducing to the unified integrated indicator.

Key words: economic security, enterprises of the agricultural sector, components of economic security, threats.

Постановка проблеми. Розвиток та функціонування підприємств аграрного сектору в сучасних умовах нестабільності ринку, економічної та політичної криз суттєво залежать від надійної та якісної системи їх економічної безпеки. Процес зміцнення економічної безпеки аграрних підприємств є доволі складним через значну кількість різних загроз зовнішнього і внутрішнього

походження, які перешкоджають забезпеченню стабільності, стійкості та ефективному розвитку. До того ж рівень економічної безпеки аграрного сектору економіки вирізняється певними особливостями, такими як сезонний характер виробництва продукції, високі ризики виробництва, обмежений термін зберігання сільськогосподарської продукції, диспаритет цін тощо. Забез-

печення економічної безпеки дозволить керівництву аграрних підприємств своєчасно реагувати на негативні зміни зовнішнього середовища та загрози виробничій діяльності під час прийняття управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нестабільність економічної та політичної ситуації в країні та світі привертає увагу багатьох науковців до вивчення теоретичних положень та прикладних аспектів економічної безпеки загалом та аграрного сектору зокрема. Проблемні питання економічної безпеки досліджували такі вчені: О. Бойкевич, Т. Васильців, В. Волошин, Є. Жураківський, О. Ілляшенко, В. Каркавчук, В. Козловський, С. Козловський, М. Лучик, Г. Мазур, Н. Прус, В. Ткачук, К. Утенкова, Л. Шаульська, М. Яремова та ін.

Незважаючи на значну кількість напрацювань, вимагають подальших наукових досліджень питання стратегування забезпечення економічної безпеки підприємств аграрного сектору.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності та складових економічної безпеки підприємств аграрного сектору, а також існуючих загроз економічній безпеці.

Виклад основного матеріалу. В умовах кризи функціонування аграрних підприємств та їх ефективна виробничо-господарська діяльність безпосередньо залежать від системи економічної безпеки. Учені пропонують до системи економічної безпеки включати відповідну сукупність елементів (об'єкт, суб'єкт, інструменти, принципи, завдання, цілі, механізм економічної безпеки), які характеризують вплив негативних чинників на стан безпеки. Вони доводять, що поняття «економічна безпека» є складним і потребує системного підходу до його вимірювання, а отже, й обґрунтування зв'язків та залежності від таких інтегральних економічних категорій, як конкурентоспроможність, потенціал, життєздатність, фінансова стійкість та ризикостійкість підприємства [7, с. 15].

Забезпечення економічної безпеки є постійним процесом, де реалізується певна система заходів, що спрямована на підвищення фінансового стану підприємств, їх конкурентоспроможності, забезпечення належного рівня та умов життя працівників і населення прилеглих територій, а також дотримання відповідного стану

навколишнього середовища. Економічна безпека аграрної галузі безпосередньо пов'язана зі взаємозгодженістю національних інтересів країни, продовольчої безпеки та ризиків, у результаті чого забезпечується стійке функціонування аграрних підприємств. Виробництво аграрної продукції через свою значущість та галузеву специфіку виконує роль стабілізатора в системі продовольчої безпеки.

На думку О. Ілляшенко, сучасні реалії діяльності підприємств в Україні свідчать про те, що забезпечення економічної безпеки на вітчизняних підприємствах поступово перетворюється зі суто теоретичної на практичну проблему. Зараз власники та керівництво вітчизняних підприємств обговорюють уже не доцільність забезпечення економічної безпеки, а як саме її забезпечити – без масштабних структурних перебудов, які можуть суттєво вплинути на діяльність підприємства, та значних капіталовкладень, яких у вітчизняних підприємств просто немає [2].

Економічну безпеку підприємств розглядають і як захист проти економічних злочинів, як стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також як стан ефективного використання ресурсів або потенціалу [4, с. 675].

Досліджуючи економічну безпеку сільськогосподарських підприємств, В. Ткачук та М. Яремова звертають увагу на специфіку господарської діяльності та зазначають, що це такий стан підприємства, який характеризується стійкістю до різного роду загроз та сезонних коливань, здатністю забезпечувати реалізацію економічних інтересів та ефективно розвиватися у змінних природно-кліматичних умовах [5].

Автор М. Лучик розглядає економічну безпеку аграрної галузі як продовольчу насиченість і збалансоване харчування українського населення, забезпеченість ресурсами для виробництва і здатність до динамічного економічного розвитку сільських територій [3, с. 457].

Отже, проаналізувавши та узагальнивши погляди науковців щодо тлумачення поняття «економічна безпека аграрних підприємств», вважаємо, що під цією дефініцією варто розуміти такий стан ефективної діяльності аграрного підприємства в наявному ринковому середовищі, який спрямований на недопущення внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечення безперебійного функціонування і сталого розвитку підприємств відповідно до поставлених цілей.

Варто зауважити, що економічна безпека підприємств аграрного сектору не існує від-

окремлено, а прямо пов'язана з економічною безпекою всіх секторів економіки та держави загалом. Їй притаманна складна внутрішня структура, в якій можна виділити три компоненти: економічну незалежність; стабільність та стійкість національної економіки; здатність до саморозвитку та прогресу [1, с.194].

Першочерговою метою із забезпечення економічної безпеки підприємств аграрного сектору є досягнення реального економічного зростання. Тому потрібно проводити таку економічну політику, яка б створила належні умови для покра-

щення фінансового стану, розширення виробництва, зростання виробничих інвестицій, стимулювання інноваційної активності тощо.

На стан економічної безпеки аграрних підприємств впливають фінансові результати їхньої діяльності. Проведений аналіз фінансових результатів у динаміці дозволяє констатувати, що підприємства у 2019 р. отримали прибуток у сумі 116561,3 млн грн, або 83,1 %, що у відсотковому співвідношенні є найменшим за останні п'ять років показником. Сума збитку становила 22519,9 млн грн, або 16,9 % (див. табл.).

Таблиця

**Динаміка фінансових результатів сільськогосподарських підприємств
(до оподаткування)***

Рік	Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		до загальної кількості підприємств, %	фінансовий результат, млн грн	до загальної кількості підприємств, %	фінансовий результат, млн грн
2010	17291,8	69,5	22306,1	30,5	5014,3
2011	25565,9	83,0	30615,2	17,0	5049,3
2012	26992,7	78,3	33906,7	21,7	6914,0
2013	15147,3	79,9	26496,5	20,1	11349,2
2014	21677,4	84,2	52171,0	15,8	30493,6
2015	103137,6	88,5	128880,2	11,5	25742,6
2016	91109,5	87,8	103942,2	12,2	12832,7
2017	69344,1	86,2	89876,7	13,8	20532,6
2018	60131,1	89,0	86424,2	11,0	26291,1
2019	94041,4	83,1	116561,3	16,9	22519,9

*Складено на основі даних Державної служби статистики України

Діяльність підприємств аграрного сектору, з огляду на галузеву специфіку, є ризиковою, тому застосування певних дієвих механізмів допоможе знівелювати ризики та загрози, зумовлені втратою можливостей покращити фінансовий стан аграрних підприємств та поліпшити ситуацію в галузі.

Серед дестабілізаційних процесів, які впливають на забезпечення економічної безпеки підприємств, у тому числі й аграрного сектору, варто виділити загрози. Існує велика кількість підходів щодо класифікаційних ознак загроз економічній безпеці, особливо розширено їх досліджує К. Утенкова [6, с. 47]. Найпоширенішим є поділ загроз за ознакою щодо місця їх виникнення, за якою загрози поділяють на зовнішні (такі, що виникають за межами підприємства) і внутрішні (такі, що виникають у межах підприємства) (рис. 1).

Нами подано далеко не вичерпний перелік зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці підприємств аграрного сектору, проте наведені загрози є такими, які мають найбільший вплив на порушення режиму функціонування підприємства.

Економічна безпека підприємства – це результат гармонічної взаємодії елементів системи її забезпечення. Найважливішим елементом системи безпеки підприємства є механізм її забезпечення, що являє собою сукупність методів, заходів, засобів, важелів, закріплених на законодавчому рівні. Аналіз рівня економічної безпеки можна здійснити на основі найбільш вагомих складових та їхніх показників і зведення результату до єдиного інтегрального показника (рис. 2).

Рис. 1. Зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці підприємств аграрного сектору.

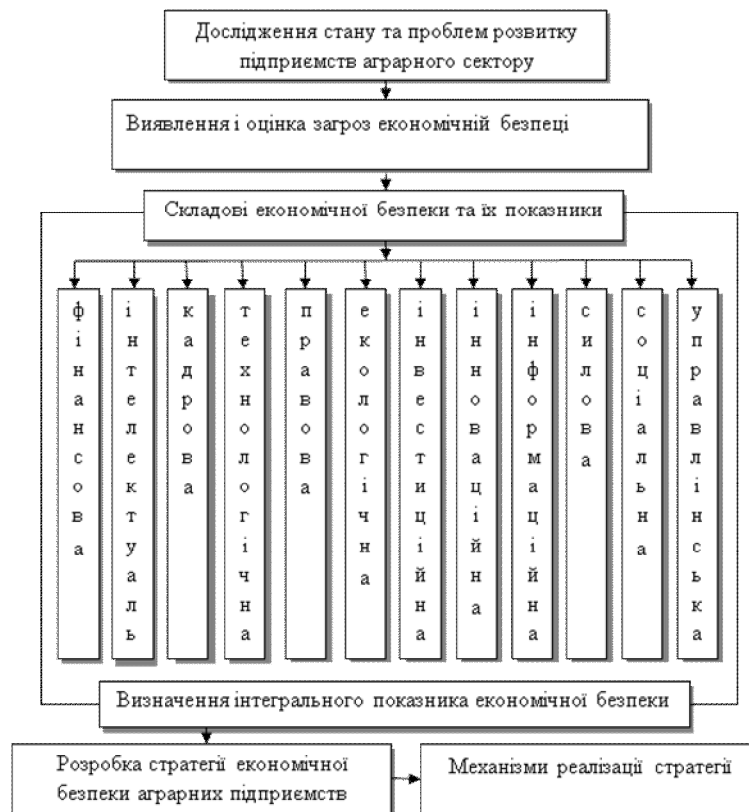

Рис. 2. Модель забезпечення економічної безпеки підприємств аграрного сектору.

Система економічної безпеки підприємств аграрного сектору має ґрунтуватися на таких принципах: незалежність, самозабезпеченість, доступність, якість. Саме ці характеристики варто враховувати у формуванні державної політики щодо економічної безпеки аграрного сектору.

Доречно зауважити, що державна регуляторна політика в аграрній сфері є непослідовною і безсистемною, а питання дотримання безпеки лежить поза межами існуючого правового поля. З огляду на це доцільно впорядкувати нормативно-правову базу щодо дотримання економічної безпеки підприємств аграрного сектору за рахунок набуття системності регуляторними впливами.

Забезпечення економічної безпеки на підприємствах аграрного сектору потребує належної її організації, яка передбачає: формування достатньої кількості ресурсів для здійснення виробничої діяльності підприємства; дослідження економічної безпеки за її функціональними складовими; перспективне планування виробничо-господарської діяльності підприємства; аналіз економічних показників виробничо-господарської діяльності підприємства; оцінку рівня економічної безпеки.

Висновки. Отже, сучасні умови функціонування підприємств аграрного сектору зумовлені високим ступенем нестабільності та нестійкості, що позначилося на зниженні рівня їхньої економічної безпеки.

Сутність економічної безпеки підприємств аграрної сфери економіки полягає в досягненні сталого стану їхнього розвитку, при якому задовольняються потреби суспільства у сільсько-господарській продукції високої якості, сировині для промисловості, а також формуються страхові запаси на випадок непередбачуваних ситуацій.

Економічна безпека підприємств аграрного сектору взаємопов'язана з їхньою економічною стійкістю і проявляється у спроможності запобігти негативному впливу внутрішніх та зовніш-

ніх загроз. Формування економічної безпеки аграрних підприємств можливе за умови комплексного моніторингу ключових її складових: фінансової, інтелектуальної, кадрової, технологічної, правової, екологічної, інвестиційної, інноваційної, інформаційної, силової, соціальної та енергетичної. Перспективними напрямками подальших досліджень буде розробка стратегії забезпечення економічної безпеки підприємств аграрної галузі регіону.

Бібліографічний список

1. Економічна безпека аграрної галузі України в умовах інституційних трансформацій: монографія / С. В. Козловський, Л. В. Шаульська, В. О. Козловський, Г. Ф. Мазур, Є. С. Жураківський. Вінниця: ТВОРИ, 2019. 254 с.
2. Ілляшенко О. В. Методологічні засади формування та функціонування механізмів системи економічної безпеки підприємства: дис. ... д-ра екон. наук. Северодонецьк, 2016. 606 с.
3. Лучик М. В. Методико-методологічні підходи до забезпечення економічної безпеки аграрної галузі. *Економічні науки. Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10 (3). С. 455–463.
4. Прус Н. В. Система економічної безпеки підприємства. Поняття, сутність, принципи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 675–679.
5. Ткачук В. І., Яремова М. І. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2019. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7100> (дата звернення: 10.02.2021).
6. Утенкова К. О. Дестабілізуючі чинники зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства та їх вплив на економічну безпеку. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 44–50. doi: 10.32702/2306-6806.2019.8.44.
7. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук; за ред. Т. Г. Васильціва. Львів, 2012. 386 с.

Стаття надійшла 25.02.2021

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Н. Зеліско, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-2467-5585

О. Василина, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-2124-3792

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.126>

Зеліско Н., Василина О. Сучасні тенденції розвитку та функціонування аграрного бізнесу в Україні

У статті агробізнес досліджується як найбільш прогресивна і високоефективна форма спільної організації виробництва продовольства. Визначено, що розвиток сільського господарства України повинен здійснюватися на інноваційній основі. Основою для цього слугує поєднання державної аграрної та інвестиційної політики, спрямованої на активізацію досліджень та інноваційних розробок з метою подальшого їх впровадження у виробничу діяльність вітчизняних підприємств. Інновацією в сільському господарстві є зміни в техніці, технології, організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері задля одержання економічного ефекту, спрямованого на задоволення певних суспільних потреб. Зауважено, що інноваційна модель розвитку сільського господарства – це сукупність взаємопов'язаних організаційних структур, що здійснюють апробацію та комерційну реалізацію наукових знань і технологій та займаються виробничою діяльністю.

В умовах ринкових відносин аграрне підприємництво має велике значення для структурної трансформації економіки, розвитку вітчизняного товаровиробництва, конкуренції, підвищення рівня зайнятості сільського населення. За сучасних умов бізнесмени та бізнес-формування стають основною рушійною силою агропромислового виробництва. Від їхньої підприємницької активності та ініціативи значною мірою залежать подолання аграрної кризи та динамічний розвиток сільського господарства України. Основним стимулом розвитку сільського господарства, як і будь-якої іншої галузі, мають бути значні інвестиції. Розглянуто передумови формування ефективного механізму функціонування агробізнесу. Сформовано складові компоненти організаційно-економічного механізму функціонування і розвитку сучасного агробізнесу. Окреслено коло чинників, що впливають на діяльність сільського господарства та АПК, а на їх основі виведено чинники, що впливають на функціонування агробізнесу.

Ключові слова: аграрний сектор, аграрний бізнес, економічні ризики, стратегія розвитку бізнесу.

Zelisko N., Vasylyna O. Current trends of development and functioning of agrarian business in Ukraine

In the article an agribusiness is studied as the most progressive and highly efficient form of joint organization of food production. It is determined that the agricultural development in Ukraine should be based on innovations. The basis for this is secured by the combination of state agricultural and investment policies, policies directed on activation researches and innovation with a view to their implementation in production activities of domestic enterprises. Innovations in agriculture are represented by the changes in technique, technology, organization, environment, economy and social sphere in order to get economic benefits, satisfaction of social needs. It is noted that the innovative model of agricultural development is a combination of interrelated organization structures that carry out approbation and commercialization of scientific knowledge and technologies and having industrial activities.

In terms of market relations, agricultural entrepreneurship is of great importance for the structural transformation of the economy, development of domestic production, competition, increasing the level of the rural population employment. Under modern conditions, businesspeople and business formations are becoming the main driving force of agro-industrial production. Overcoming the agrarian crisis and the dynamic development of Ukraine's agriculture largely depend on their entrepreneurial activity and initiative. The main stimulus for agricultural development, as in any other industry, should be significant investments. The preconditions for shaping an effective mechanism of the agribusiness functioning are considered in the article. The components of the organizational and economic mechanism of modern agribusiness performance are identifies. The circle of factors influencing activity of agriculture and AIC, and the factors making impact on functioning of agribusiness are shown out.

Key words: agrarian sector, agricultural business, economic risks, business development strategy.

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин аграрне підприємництво має велике значення для структурної трансформації економіки, розвитку вітчизняного товаровиробництва, конкуренції, підвищення рівня зайнятості сільського населення. За сучасних умов бізнесмени та

бізнес-формування стають основною рушійною силою агропромислового виробництва. Від їхньої підприємницької активності та ініціативи значною мірою залежать подолання аграрної кризи та динамічний розвиток сільського господарства України. Підприємницька функція на мікрорівні реалізується в різних організаційних формах діяльності. На основі запровадження у виробництво новацій забезпечується динамічність (рух у певному напрямку, заданому споживачами) сільськогосподарських підприємств різних форм власності, що є основною ознакою віднесення їх до підприємницьких, збільшення частки їхньої продукції на ринку, у тому числі за рахунок поєднання сільськогосподарського виробництва з іншими видами діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні обґрунтування розвитку вітчизняного аграрного бізнесу знайшли відповідне відображення в наукових працях Д.Г. Білоруса, Н.В. Волченко, Т.О. Зінчука, які вказують на стратегії розвитку аграрного бізнесу України. Автори С.М. Кваша, Ю.Г. Козак, Р.П. Колосова визначають місце та значення вітчизняного аграрного бізнесу у системі міжнародної економіки. Водночас глобалізаційні процеси в Україні інтенсивно розвиваються і відповідно вимагають проведення глибоких досліджень. Це зумовлено специфікою агробізнесу, його стратегічним значенням для вітчизняної економіки, а також необхідністю адаптації інструментів державного регулювання, засобів забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції та функцій сталого розвитку.

Постановка завдання. Наше завдання – визначити стан та напрями вдосконалення підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки на основі запровадження інноваційних форм її організації, а також дослідити ризики та перспективи розвитку вітчизняного аграрного бізнесу в умовах глобалізації міжнародної економіки.

Виклад основного матеріалу. Діяльність суб'єктів підприємництва в ринкових умовах ґрунтується на дотриманні таких принципів: вільний вибір виду діяльності; залучення на добровільних засадах для здійснення підприємницької діяльності майна та коштів фізичних і юридичних осіб; самостійне формування програми діяльності; вільне наймання працівників; вільне розпорядження прибутком, що залишається після сплати обов'язкових платежів, встановлених законо-

давством; самостійне здійснення зовнішньоекономічної діяльності [4].

Щоб конкурувати на світовому ринку, родючої землі замало. Українські аграрії в середньому збирають удвічі менше пшениці з 1 гектара, ніж їхні колеги у Франції та Німеччині. В інших напрямках сільського господарства – результати теж нижчі, ніж у великих аграрних країнах. Крім того, продукція аграрних господарств у всьому світі однакова – зерно пшениці, кукурудзи, м'ясо птиці чи свинина, олія. Тобто сільське господарство зможе реально стати рушієм вітчизняної економіки, якщо зможе конкурувати на світових ринках. Тому наразі першочергове завдання в агробізнесі – підвищення операційної ефективності, освоєння нових технологій з вирощування аграрної продукції, а також використання нових фінансових інструментів для досягнення високих фінансових показників [6].

Попри весь оптимізм щодо українського аграрного сектору та можливості, які відкриває Угода про асоціацію з ЄС, нам потрібно не забувати, що на нових для нас міжнародних ринках уже працюють сильні конкуренти. Бразилія, Аргентина, Мексика, країни Африки, Китай також розвиваються швидкими темпами, використовуючи новітні аграрні технології.

За результатами січня – серпня 2018 року, товарообіг аграрної та харчової промисловості між Україною та країнами Європейського Союзу досяг \$5,4 млрд, що на \$330 млн більше, ніж за аналогічний період 2017 року. При цьому експорт продукції АПК з України до ринків ЄС перевищив \$3,6 млрд. До п'ятірки країн з найбільшою часткою у зовнішньоторговельному обігу між Україною та країнами ЄС входять: Нідерланди – 15,2%, Польща – 14,3 %, Італія – 12,6 %, Іспанія – 12 %, Німеччина – 11,5 % [8].

У 2020 році експорт української агропродовольчої продукції до країн ЄС впав на 10,8 % порівняно з 2019 роком, при цьому Україна закрила 11 квот на безмитний експорт до ЄС (див. рис.).

На розвиток сільського господарства стали все більше впливати технології, не пов'язані безпосередньо з вирощуванням та збором сільськогосподарських культур, а відповідальні за планування, управління бізнес-процесами, продаж врожаю, а також комунікації з потенційними покупцями [5].

Окрім ІТ для фермерства, агробізнес потребує автоматизації найрізноманітніших складових своєї діяльності. Це бюджетування, контроль до-

ходів і витрат, управління персоналом, проектами, продажами, договорами та документацією тощо. Для цього агрокомпанії впроваджують системи CRM (управління взаєминами з клієнтами) та BPM (управління бізнес-процесами), які покривають більшість завдань і можуть об'єднати,

«оркеструвати» інше наявне програмне забезпечення. На основі BPM-системи також є галузеві рішення для управління земельним фондом, прогнозування врожайності на основі статистичних даних, планування земельних робіт, посіву та збору врожаю [7].

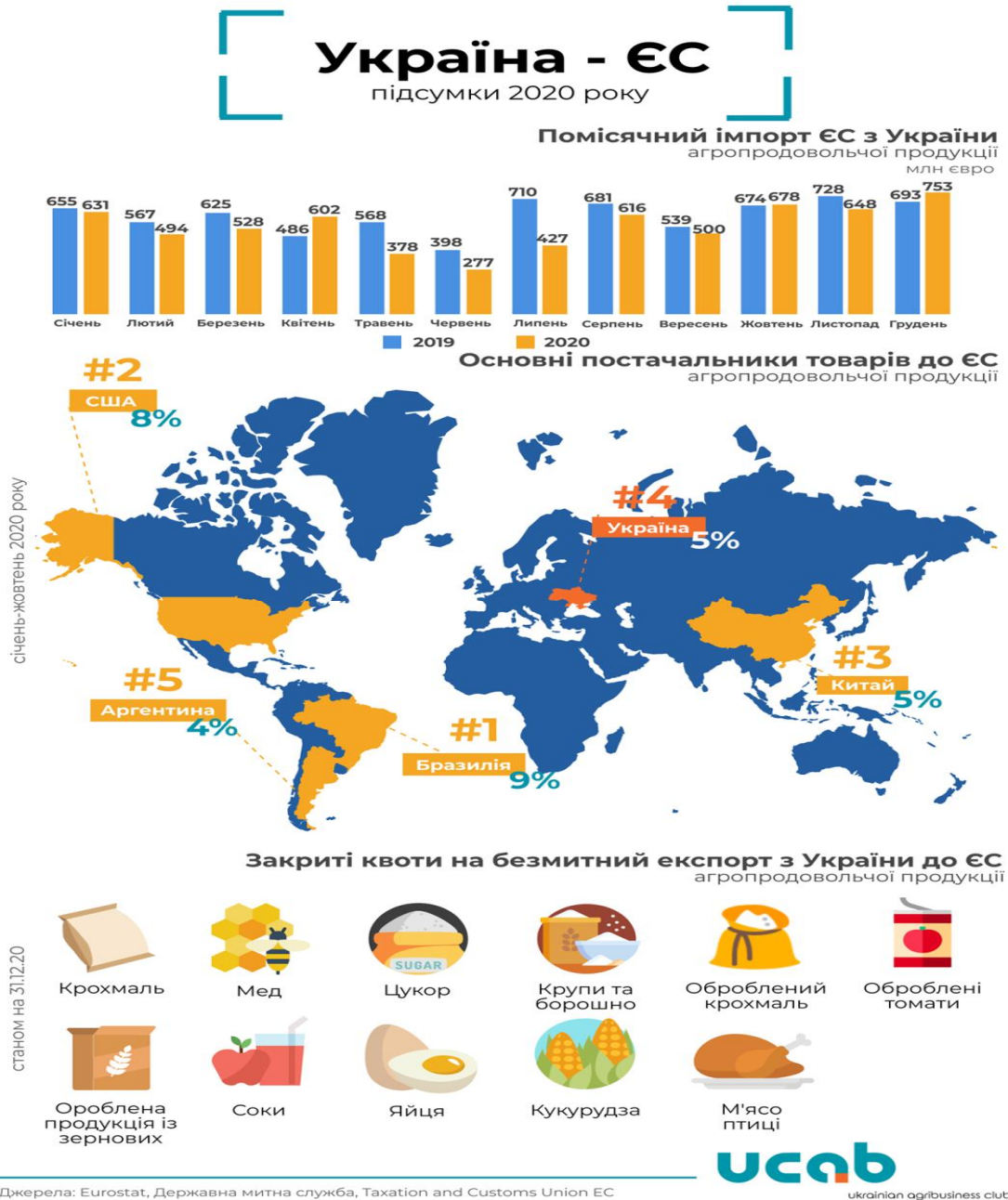

Рис. Експорт української агропродовольчої продукції до країн ЄС у 2020 році.

Поширена в Україні платформа bpm'online, яка містить інструменти управління взаєминами з клієнтами та керування бізнес-процесами, – розробка української компанії Terrasoft. Вона має

як вебформат, так і формат мобільного додатка для популярних операційних систем. У компанії, що розробила систему, зауважують: попитом в агробізнесу користується функціональність CRM-

системи під назвою «польові продажі». Це можливість планувати та фіксувати в додатку зовнішні зустрічі, демонструвати закупникові наявну сільськогосподарську продукцію та робити одразу замовлення. Також у мобільному додатку виїзні інженери, які працюють з агротехнікою, фіксують дані про несправності та надане сервісне обслуговування.

Українські родючі ґрунти та потенціал тваринництва і насінництва приваблюють до України закордонних інвесторів. Ось лише деякі угоди, реалізовані протягом 2018 року:

- саудівська сільськогосподарська та тваринницька інвестиційна компанія Salic придбала агрохолдинг «Мрія» – предметом зацікавленості стало вирощування зернових культур;

- інвестиційна компанія Kadorg Group вкладає \$400 млн в український агробізнес, а продукт піде на експорт до арабських країн;

- німецький концерн Bayer відкрив на Житомирщині завод із виробництва насіння сільськогосподарських культур – і вклав у це \$200 млн;

- японський концерн Sumitomo придбав контрольний пакет акцій великого постачальника насіння «Спектр-Агро»;

- європейці інвестували \$10 млн у протейновий завод для тваринництва на Київщині;

- корейські трактори складатимуть на потужностях ЗАЗ;

- із 2017 року Україна експортує молоко та молочну продукцію до Китаю;

- український виробник кавунів «Південний союз» веде перемовини з закордонними мережами супермаркетів щодо постачання своєї продукції за кордон (раніше він уславився завдяки «баржі з кавунами»).

У проєкті Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки до 2021 року, яку затверджено постановою українського уряду, особливий акцент зроблено на впровадженні технологій та інновацій у вказану сферу. Аби підвищити конкурентоспроможність агровиробників, заплановано такі кроки [2]:

- підвищення енергоефективності та енергозбереження завдяки модернізації виробництва та впровадженню новітніх технологій;

- впровадження енергоощадних технологій глибокої переробки сільськогосподарської продукції у харчовій та переробній промисловості;

- стимулювання технічної модернізації сільськогосподарського виробництва через зростання рівня українського виробництва сільськогосподарської техніки та обладнання.

ІТ-фахівці, фермери та власники підприємств «знаходять» одне одного, спілкуються та поглиблюють співпрацю одне з одним. Захід проводиться за підтримки профільного Міністерства аграрної політики та продовольства: держава зацікавлена у співпраці ІТ-фахівців та фермерів. У 2018 році такий хакатон провели у лютому. Його відвідали понад 150 розробників та аграріїв з різних куточків України. Вони напрацювали 25 проєктів, 15 з яких було розроблено безпосередньо під час конкурсу. За підрахунками фахівців, нинішній світовий ринок ІТ-рішень для потреб сільського господарства – це приблизно \$400 млрд щорічно.

Передумови комп'ютеризації, яку переживає аграрний сектор, аналогічні іншим ринкам: оптимізація затрат фінансів та часу, підвищення точності розрахунків та планування. Крім того, почали з'являтися програмні комплекси та устаткування для високої швидкості впровадження новачій. Аграрії пізніше за всіх розпочали, але наздоганяють фінансову, промислову та інші галузі економіки [4].

Ефективне управління – ось що дозволить українським аграріям бути успішними. Все ж сільське господарство є периферійною сферою світової економіки, її «сировинною» складовою, такою як добування вугілля, нафти, газу, хімічна промисловість, металургія тощо. Розвинений західний світ побудований на економіці створення доданої вартості і залишає для себе «чисту інтелектуальну діяльність» – фінансові інновації, фондові ринки, телекомунікації та високі технології [1].

Саме тому успішні українські холдинги знаходять можливості для розширення бізнесу в побудові вертикально інтегрованих структур – таких компаній, де не тільки вирощуть сільськогосподарську сировину, а й отримують додану вартість за рахунок її переробки та розвитку власних брендів [3]. Менеджерам холдингів, які намагаються перебудувати компанію, зміщуючи фокус із виробництва сировини на переробку сільськогосподарської продукції, передусім потрібно відслідковувати і розуміти тренди міжнародного споживання продуктів харчування і попит на відповідні напівфабрикати. Важливо також уміти ефективно оцінювати альтернативні інвестиційні проєкти в обладнання з переробки сільськогосподарської сировини, його потужність, гнучкість у переналаштуванні, а також налагоджувати міжнародні контакти з метою отримання доступу до нових країн збуту своєї продукції.

Висновки. Основним стимулом розвитку сільського господарства, як і будь-якої іншої галузі, мають бути значні інвестиції. Українські компанії зараз, як ніколи, потребують фінансових ресурсів для розвитку і намагаються вгадати, чого конкретно чекають закордонні інвестори – припинення війни чи, наприклад, спрощення умов ведення бізнесу та зниження податків.

Насправді для великих західних інвесторів Україна все ще залишається terra incognita. Вони роблять висновки зі слів своїх друзів, засобів масової інформації, банкірів, які працюють з українськими компаніями, зі звітів аналітиків, що стежать за діяльністю українських агрохолдингів, які вже є в лістингу західних бірж. На жаль, сьогодні ця інформація більше шкодить нашій аграрній сфері, ніж сприяє. А якщо додати сюди все ще високий рівень корупції і тиск з боку фіскальних органів на бізнес, то очікувати західних інвесторів у сферу аграрного бізнесу доведеться ще довго. Треба розуміти, що припинення війни на Сході не стане основним тригером для потоку інвесторів в Україну. Тому підвищення ефективності – це не просто тренд, а умова виживання українських аграріїв.

Бібліографічний список

1. Білик В. В. Сучасні тенденції розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. *Ефективна економіка*. Дніпропетровськ: ДДАУ, 2012. 348 с.
2. Демченко О. В. Імперативи трансформації потенціалу аграрного виробництва в контексті циклічності його розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2015. Т. 20, вип. 5. С. 53–56.
3. Демченко О. В. Трансформація ресурсного потенціалу в умовах інноваційного розвитку аграрної економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. Чернівці: Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. № 1 (5). С. 136–141.
4. Задорожна Л. М. Оцінка стану інституційного забезпечення розвитку ринку інновацій в аграрній сфері. *Молодий вчений*. Київ, 2015. № 7 (22). С. 70–75.
5. Корнійчук Г. В. Методологічні аспекти оцінки фінансового потенціалу агроформувань. *Агро-світ*. 2016. № 19. С. 3–8.
6. Farm structures. URL: <https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/facts-figures/farm-structures.pdf> (last accessed: 02.02.2021).
7. Ginder R., Artz G. M. Cooperation: A survival strategy for small and medium-sized farms. URL: https://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com.ua/&httpsredir=1&article=1312&context=leopold_grantreports (last accessed: 05.02.2021).
8. Hopp R. A., MacDonald J. M., Korb P. Small Farms in the United States Persistence Under Pressure. URL: https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/44460/8727_eib63_1_pdf?v=41063 (last accessed: 04.02.2021).

Стаття надійшла 10.02.2021

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АПК

О. Федик, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-5996-2103

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.131>

Федик О. Функціонування та розвиток малих форм господарювання в АПК

Основними суб'єктами ринку аграрної продукції та продуктів її переробки є виробники сільськогосподарської продукції, заготівельники такої продукції, переробні підприємства та інші малі форми господарювання.

Індивідуальне сільськогосподарське виробництво здійснюється різними організаційними формами, які характеризуються своїми відмінностями та особливостями. Так, найбільш потенційно перспективним і розповсюдженим різновидом малих форм сільського господарювання в сучасній спеціальній літературі зазначається фермерське господарство. Проте серед найактивніших суб'єктів малих форм господарювання на агропродовольчому ринку виступають господарства населення, тому що саме в них відбувається процес формування первинних економічних потреб та первинних економічних інтересів, які стимулюють розвиток суспільного виробництва. Господарства населення беруть участь у всіх фазах соціально-економічного циклу, зокрема: споживанні товарів та послуг, постачанні економічних ресурсів, виробництві благ та наданні послуг, розподілі та перерозподілі національного продукту, формуванні кінцевих доходів, здійсненні заощаджень.

Враховуючи кризовий стан соціально-економічної системи, малі форми господарювання беруть активну участь у виробництві сільськогосподарської продукції та відіграють важливу роль у розвитку й функціонуванні сільських територій. Для значної частини населення їхня діяльність поступово перетворюється з додаткового джерела надходження продовольства та коштів в основне, саме тому малі форми господарювання мають великі перспективи для розвитку. Завдяки виконуваним функціям малі форми господарювання проявляють економічну стійкість під час фінансово-економічних криз, а саме сприяють самозабезпеченню споживання у домогосподарствах, підтримують самозайнятість сільського населення, зберігають культурні традиції українського села. За рахунок гнучкості, орієнтації на задоволення своїх потреб у продуктах харчування, низької енерго- та матеріаломісткості, переважання ручної праці, виробництва невеликих обсягів продукції, використання праці членів своєї родини, спеціалізації на виготовленні трудомісткої та малорозповсюдженої продукції малі форми господарювання краще переносять нестабільність у державі та ринкові зміни завдяки особливостям своєї діяльності.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сільськогосподарська продукція, фермерські господарства, господарства населення, особисті селянські господарства.

Fedyk O. Functioning and development of small forms of business in the agricultural complex

The main subjects of the market of agricultural products and products of its processing include producers of agricultural products, procurers of such products, processing enterprises and other small forms of management.

Individual agricultural production is carried out in different organizational forms, which are characterized by their differences and features. Thus, farming is the most potentially promising and widespread variety of small forms of agriculture in modern and special literature. However, among the most active small businesses in the agro-food market, the author specifies households, because they run the process of formation of primary economic needs and primary economic interests, which stimulate development of social production. Households participate in all phases of the socio-economic cycle, in particular, consumption of goods and services, supply of economic resources, production of goods and services, distribution and redistribution of national product, formation of final income, savings.

Taking into account the crisis of the socio-economic system, small farms take an active part in agricultural production and play an important role in development and functioning of rural areas. For a large part of population, their activities are gradually transformed from an additional source of food and funds into the main, and thus small businesses have great prospects for development. Due to their functions, small forms of management show economic stability during financial and economic crises, namely, promote self-sufficiency in household consumption, support self-employment of the rural population, preserve the cultural traditions of the Ukrainian countryside. Due to flexibility, focus satisfaction of food demands, low energy and material consumption, predominance of manual labor, small production, use of labor of family members, specialization in the manufacture of labor-intensive and uncommon products, small businesses better tolerate the instability of state and market changes, due to the peculiarities of its activities.

Key words: agro-industrial complex, agricultural products, farms, households, personal peasant farms.

Постановка проблеми. Функціонування та розвиток малих форм господарювання можна певною мірою розглядати як вимушену природну реакцію населення на недолугу політику держави щодо розвитку сільських територій та сільського господарства, яка не сприяє забезпеченню продовольчої безпеки держави та підвищенню соціально-економічного рівня життя сільських жителів.

Враховуючи кризовий стан галузей АПК, роль, яку відіграють малі форми господарювання, такі як господарства населення, особисті селянські господарства, фермерські господарства, у виробництві сільськогосподарської продукції, а також те, що для значної частини населення вони поступово перетворюються з другорядного джерела надходження коштів та продовольства в основне, малі форми господарювання мають значні перспективи для розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти сільськогосподарської діяльності сучасних форм господарювання та їх роль у розвитку сільської економіки досліджено у працях провідних зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як Н. Міценко, Г. Черевко, Л. Балаш, Т. Осташко, О. Березін, П. Макаренко, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, О. Бородіна, В. Юрчишин, О. Онищенко та ін.

Проблематиці організації системи збуту аграрної продукції та розвитку інфраструктури АПК присвятили свої публікації такі відомі вчені, як В. Апопій, М. Малік, Л. Березіна, Н. Павленчик, М. Туган-Барановський та ін. Однак основна увага в їхніх працях приділена реалізації продукції та розвитку саме аграрних підприємств, тоді як діяльність, розвиток та місце малих форм господарювання в АПК розкриті недостатньо.

Постановка завдання. Метою дослідження є огляд та аналіз господарської діяльності малих форм господарювання в АПК.

Виклад основного матеріалу. Основними суб'єктами ринку сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки є виробники такої продукції, заготівельники сільгосппродукції, переробні підприємства та інші малі форми господарювання. Наявність великої кількості суб'єктів агропромислового ринку вимагає процесу регулювання цього ринку, а саме регулювання соціально-економічних взаємовідносин між усіма суб'єктами аграрного ринку.

Як видно з таблиці, індивідуальне сільськогосподарське виробництво забезпечується різними організаційними формами, які відзначаються

специфікою своєї діяльності, особливостями та відмінностями.

Найбільш потенційно перспективним та поширеним різновидом малих форм сільського господарювання в сучасній фаховій літературі зазначається фермерське господарство, яке відповідно до закону трактується як «форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону» [7]. Фермерське господарство створюється особами домогосподарства, проте їхня діяльність першочергово спрямовується на виробництво сільськогосподарської продукції з метою отримання прибутку, а не на задоволення своїх потреб у продовольстві. Однак одними з найактивніших суб'єктів малих форм господарювання на агропродовольчому ринку є господарства населення. Господарства населення беруть участь в усіх етапах економічного циклу, до яких можна віднести: виробництво благ, постачання економічних ресурсів, створення, розподіл та перерозподіл національного продукту, формування кінцевих доходів, споживання товарів та послуг, здійснення заощаджень тощо [5].

Класифікація інституційних сегментів економіки демонструє, що до господарств населення можна відносити такі різновиди домогосподарств, як фізичні особи – підприємці та особисті селянські господарства, діяльність яких спрямована на виробництво сільськогосподарської продукції [8]. Також до них належать особисті підсобні господарства, котрі провадять свою виробничу діяльність на дачних ділянках, садівничих чи присадибних ділянках.

Передусім вітчизняна теорія та практика доводить, що особисті селянські господарства є різновидом господарств населення. Особисті селянські господарства розглядаються як суб'єкти господарської діяльності, в яких задоволення потреб громадян або членів їхніх сімей у продовольстві відбувається завдяки виробництву сільськогосподарської продукції за допомогою використання тільки особистої праці громадян або праці членів своїх сімей [1, с. 7]. Інші ж автори трактують особисті селянські господарства як особливий вид господарювання, діяльність яких хоч і основана на праці членів домогосподарства, проте на виділених їм у постійну або тимчасову власність земельних паїв для виробництва продукції тваринництва чи рослинництва, що має підприємницький характер [2; 3].

Порівняльна характеристика малих форм сільського господарювання

Форма господарювання	Мета	Умови діяльності	Земельна ділянка
Особисте підсобне господарство – це своєрідна форма виробництва сільськогосподарської продукції, що має характер особистого споживання. Особисте підсобне господарство – це форма виробництва продуктів і прибутків, відтворення особистої власності [4, с. 8].	Само-забезпечення	Всі члени родини; без реєстрації	Власна
Господарства населення – домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесені також фізичні особи – підприємці, які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства [5].	Само-забезпечення; невідприємницький характер	Автономне сімейне виробництво; без реєстрації	Власна
Особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [6].	Само-забезпечення, невідприємницький характер	Окремі члени родини, старші 14 років; основний вид зайнятості; підлягають обліку	Власна (до 2 га) + паї в користуванні
Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону [7].	Підприємницька діяльність	Власні і наймані працівники; реєстрація юридичної особи	Надана в користування (до 100 га)

Ми погоджуємося з думкою А. Македонського [9, с. 99], який зазначає, що функціонування та розвиток господарств населення забезпечується високим рівнем підприємництва, згуртованістю, високою інтенсивністю праці, відповідальністю всіх членів родини за результат, ощадливістю використання ресурсів, старанністю та якісним і вчасним виконанням усіх сільськогосподарських робіт.

У ринковій економіці малі форми господарювання виконують подвійну роль, оскільки, з одного боку, вони виступають як активний суб'єкт ринкових відносин, а з іншого – як надважлива ланка в економічному кругообігу товарів (послуг), ресурсів та доходів.

Малі форми господарювання є учасниками обох ринків, проте на кожному з них вони виступають протилежними взаємодіючими сторонами. На ринку ресурсів малі форми господарювання, які є власниками таких ресурсів, є

продавцями, а підприємства, відповідно, – покупцями цих ресурсів. У ринковій економіці малі форми господарювання в АПК володіють необхідними економічними ресурсами, які використовують у своїй господарській діяльності підприємства для виробництва товарів з метою одержання прибутку. Оплата підприємствами цих ресурсів (плата за землю, оплата праці) може складати доходи малих форм господарювання в АПК. На ринку товарів малі форми господарювання, як споживачі цих товарів та послуг, є вже покупцями, а підприємства, відповідно, – їх продавцями. Одержані від продажу своїх ресурсів грошові доходи малі форми господарювання спрямовують на купівлю товарів і послуг.

Висновки. Як показали результати наших досліджень, малі форми господарювання в агропромисловому комплексі в періоди фінансово-економічних криз демонструють економічну

стійкість завдяки функціям, які виконують, а саме сприяють самозабезпеченню продовольством, підтримують самозайнятність сільського населення, зберігають культурні традиції українського села. За рахунок гнучкості, орієнтації на задоволення своїх потреб у продуктах харчування, низької енерго- та матеріаломісткості, переважання ручної праці, виробництва невеликих обсягів продукції, використання праці членів своєї родини, спеціалізації на виготовленні трудомісткої та малорозповсюдженої продукції малі форми господарювання краще переносять ринкові збурення та нестабільність у державі завдяки особливостям своєї діяльності.

Бібліографічний список

1. Аграрне право України: підручник / за ред. О. О. Погрібного. Київ: Істина, 2007. 448 с.
2. Андрієвська О. М. Підвищення економічної ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах: дис. ... канд. екон. наук. Харків, 2012. 200 с.
3. Апопій В. В. Внутрішня торгівля та АПК України: ефективність взаємодії: монографія. Львів: Вид-во ЛКА, 2007. 368 с.
4. Апопій В. В., Шалева О. І., Лопашук І. А., Федішин Р. С. Торговельна інфраструктура агропродовольчого ринку України: монографія / за ред. В. В. Апопії. Львів: Новий Світ, 2013. 316 с.
5. Баланюк С. Методологічні засади функціонування господарств населення в системі розвитку сільських територій. *Аграрна економіка*. 2012. Т. 5, № 3–4. С. 174–180.
6. Березін О. В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку: монографія. Київ: Центр учбової літ., 2008. 184 с.
7. Беседін М. О., Беседіна Г. Є. Кластерна організація та управління агропромисловим виробництвом. *Економіка АПК*. 2011. № 6. С. 9–14.
8. Іванух Р. А., Дусановський С. Л., Білан Є. М. Аграрна економіка і ринок. Тернопіль: Збруч, 2003. 305 с.
9. Македонський А. В. Роль, значення та перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Держава та регіони*. 2001. № 4. С. 99–101. (Сер. Економіка та підприємництво).

Стаття надійшла 28.03.2021

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА

Н. Михалюк, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-5125-7872

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.135>

Михалюк Н. Шляхи вдосконалення внутрішнього середовища підприємства

Внутрішнє середовище підприємства являє собою сукупність внутрішніх змінних підприємства, що чинять безпосередній вплив на здійснювані в підприємстві процеси і в основному є результатом управлінських рішень, тобто контролюються керівництвом. До найбільш істотних змінних внутрішнього середовища підприємства можна віднести цілі, структуру, завдання, ресурси, технологію, організаційну культуру. Усі внутрішні змінні взаємопов'язані, так що зміна однієї з них певною мірою впливає на всі інші. Удосконалення однієї змінної, наприклад, такої, як технологія, не обов'язково може вести до підвищення продуктивності, якщо ці зміни позначаються негативно на іншій змінній – припустімо, людях.

Середовище, в якому функціонує підприємство, характеризується високим ступенем складності, динамізму та ризикованості ведення господарської діяльності.

Істотний вплив на порядок підприємства та функціонування системи управління будь-якого суб'єкта господарювання має внутрішнє середовище, ступінь впливу якого певною мірою зумовлює організаційну структуру підприємства.

Уявлення про значення зовнішнього оточення та необхідність враховувати сили зовнішні відносно організації, з'явилося в управлінській думці в кінці 50-х рр. XX ст. Це стало одним із найважливіших внесків системного підходу в науку управління, оскільки підкреслювалась необхідність для керівника розглядати своє підприємство як цілісність, що складається з взаємозалежних частин, пов'язаних із зовнішнім світом. Навіть якщо б зміни не були настільки значні, керівникам все одно довелося б враховувати середовище, оскільки організація як відкрита система залежить від зовнішнього світу в питаннях поставок ресурсів, енергії, кадрів, а також споживачів. Оскільки від керівництва залежить виживання підприємства, менеджер зобов'язаний уміти виявляти суттєві чинники в оточенні, що вплинуть на його організацію. Більше того, він повинен запропонувати слушні способи реагування на зовнішні впливи.

Ключові слова: дослідження середовища, підприємство, технологія, внутрішнє середовище підприємства, структура підприємства, мета, конкурентна перевага.

Mykhaliuk N. Ways to improve the internal environment of the enterprise

The internal environment of the enterprise is a set of internal variables of the enterprise, which have a direct impact on the processes carried out in the enterprise and are mainly the result of management decisions, ie controlled by management. The most significant variables of the internal environment of the enterprise include goals, structure, objectives, resources, technology, organizational culture. All internal variables are interconnected. Therefore, a change of one of them to some extent affects all the others. Improving one variable, such as technology, may not necessarily lead to increased productivity if those changes negatively affect another variable, such as humans. The environment in which the company operates is characterized by a high degree of complexity, dynamism and risk of doing business. Significant influence on the enterprise organization and performance of the management system of any business entity has an internal environment, the degree of influence of which somehow determines the organizational structure of the enterprise. The idea of importance of the external environment and the need to take into account external forces in relation to the organization, appeared in management in the late 1950's of the 20th century. Even if the changes were not so significant, managers would still have to consider the environment, because the organization as an open system depends on the outside world in terms of supply of resources, energy, personnel, and consumers. Since the survival of the enterprise depends on management, the manager must be able to identify significant factors in the environment that will affect his/her organization. Moreover, he/she should suggest appropriate ways to respond to external impacts.

Key words: environmental research, enterprise, technology, internal environment of the enterprise, enterprise structure, goal, competitive advantage.

Постановка проблеми полягає у визначенні системи чинників внутрішнього середовища, що впливають на ефективне використання ресурсів з метою фінансової стійкості, що дасть змогу визначити шляхи підвищення ефективності управління підприємством. Зміни у політиці, економіці, науці, культурі відбуваються настільки швидко та інтенсивно, що підприємствам дедалі складніше до них пристосовуватися. Тому виникає необхідність створення дієвої системи адаптації до сучасних умов, а також планування та прогнозування ринкових змін з використанням новітніх управлінських технологій галузі, які спроможні допомогти забезпечити зміцнення позицій підприємства, що передбачає постійне вдосконалення продукції для забезпечення конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування, функціонування та вдосконалення методичних підходів до дослідження внутрішнього середовища підприємства присвятили свої праці як зарубіжні, так і вітчизняні економісти, серед яких: М. Т. Білуха, Б. І. Валуєв, П. Ф. Друкер, К. Друкері, Н. Г. Данілочкіна, Г. В. Жаворонкова, Р. О. Костирко, Є. В. Мних, Л. В. Нападовська, С. М. Петренко, М. С. Пушкар, В. С. Рудницький, Л. О. Сухарева, С. Г. Фалько, Д. Хан, П. Хорват, В. О. Шевчук, М. Г. Чумаченко та ін. Цю тему досліджували І. Ансофф, В. В. Уварова, Г. І. Кіндрацька, Н. А. Янковський. Але найширша та різнобічна класифікація чинників внутрішнього середовища викладена О. С. Віханським. Однак, незважаючи на вагомий науковий напрацювання, зміни у сучасних умовах ведення господарської діяльності породжують нові проблеми теоретичного і практичного характеру, зокрема необхідність вивчення впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на побудову і функціонування системи управління підприємства.

Постановка завдання. Завданням дослідження є визначення впливу дії чинників внутрішнього середовища на підприємство. Основними завданнями були: теоретичне обґрунтування поняття внутрішнього середовища підприємства; визначення впливу внутрішнього середовища на діяльність підприємства; характеристика основних складових внутрішнього середовища підприємства та визначення взаємозв'язку між ними; обґрунтування шляхів покращання взаємозв'язку внутрішніх чинників підприємства.

Виклад основного матеріалу. Підприємство у процесі своєї діяльності використовує внутрішні і зовнішні зв'язки – середовища. Внутрішнє середовище формується під впливом різних чинників. З одного боку, це особливості ринку, вимогам якого внутрішнє середовище повинно відповідати. З іншого боку – це розміри організації. Великі підприємства із тисячами працівників вимагають зовсім іншого управління, ніж підприємства малого бізнесу.

Внутрішнє середовище підприємства охоплює п'ять складових: цілі, структуру, завдання, технологію та персонал організації, тобто те, що характеризує виробничий цикл і потребує уваги керівництва. Без врахування якісного та кількісного стану елементів внутрішнього середовища не можна говорити про створення конкурентоспроможного і довготривалого підприємства в ринкових умовах [1, с. 65]. Як відкрита система, підприємство забезпечує свою життєздатність вмінням так перетворювати наявні ресурси, які воно отримує із зовнішнього середовища, щоб готовий продукт позитивно сприймався суб'єктами зовнішнього середовища і мав у них попит [4, с. 33].

Основними заходами вдосконалення внутрішнього середовища є планування його діяльності, а саме: розрахунок обсягу наданих послуг; кошторису витрат; продуктивності праці; ритмічності надання послуг тощо. На основі цих планових показників діяльності підрозділів формуються планові документи: план виробництва; план витрат; план умовно-розрахункового прибутку [5, с. 354]. Для покращання роботи цих елементів необхідно: деталізувати використання матеріальних витрат підрозділів на основі потреб кожного з них; створити спеціальні служби оперативного контролю та розробити положення про регулювання їхньої діяльності. Для підвищення ефективності управління підприємствами потрібно: спрямувати увагу на швидке та ефективне приведення цілей і діяльності організації у відповідність зі швидкими суспільними та іншими змінами; об'єднати всі види виконуваних завдань у прагненні до досягнення успіхів у діяльності; спрямувати зусилля на об'єднання та координацію зусиль і ресурсів; об'єднати всіх працівників у прагненні до досягнення основних цілей підприємства; під час процесу планування розробляти цілі і доводити їх до відома працівників підприємства; згуртовувати колектив підприємства у визначенні кінцевої мети діяльності;

координація зусиль у визначеному напрямку; рентабельність і продуктивність праці; покращання структури організації: спеціалізований розподіл праці та контролювання; покращання функціонування складових частин структури підприємства; підвищення продуктивності праці, можливість контролю виконання посадових обов'язків; заміна старої технології на нову, навчання персоналу згідно з новою технологією [3, с. 74].

Враховуючи всі моменти, об'єктивною необхідністю є розробка структурно-логічної моделі вдосконалення внутрішнього середовища суб'єкта господарювання, яка складається зі су-

купності логічно-послідовних етапів робіт, спрямованих на покращання функціонування цього механізму та діяльності підприємства загалом (див. рис.).

Важливим напрямом процесу вдосконалення внутрішнього середовища підприємства є розробка пропозицій та рекомендацій, спрямованих на покращання функціонування його основних складових, а саме: нормування; планування; обліку та контролю; підведення підсумків діяльності внутрішніх підрозділів; стимулювання та матеріальної відповідальності за результати їхньої діяльності [6, с. 81].

Рис. Структурно-логічна модель удосконалення внутрішнього середовища підприємства.

Структура системи заснована на впорядкованому взаємозв'язку елементів потужності основного виробництва, технічному рівні допоміжного виробництва, але також і окремих економічних й організаційних заходах. Приймати рішення можна, лише зваживши чинність як позитивного, так і негативного впливу і всебічно оцінивши загальні результати.

Висновки. Вдосконалення внутрішнього середовища підприємства дозволяє покращити його конкурентну позицію – положення, яке

підприємство займає у своїй галузі, на певному сегменті ринку відповідно до результатів своєї діяльності і своїх переваг та недоліків порівняно з іншими підприємствами [2, с. 141]. Таким чином, здійснення зазначених заходів допоможе досягти успіхів у діяльності, а також спрямувати всі зусилля на досягнення основних цілей. Кожен елемент внутрішнього середовища підприємства може діяти завдяки функціональній активності інших елементів, що перебувають у взаємозв'язку. Випробовуючи вплив з боку одних елементів, вони самі впливають на інші елементи системи.

Бібліографічний список

1. Басва О. В., Новальська Н. І., Згалат-Лозинська Л. О. Основи менеджменту: практикум. Київ: Центр учбової літ., 2007. 522 с.
2. Березівський П. С., Михалюк Н. І., Балаш Л. Я. та ін. Планування діяльності підприємств: навч. посіб. Львів: Новий світ–2000, 2015. 620 с.
3. Березівський П. С., Михалюк Н. І. Організація прогнозування і планування агропромислового комплексу: навч. посіб. Львів: Магнолія плюс, 2004. 443 с.
4. Гріфін Р., Яцура В. Основи менеджменту: підруч. для студ. екон. спец. Львів: БаК, 2011. 605 с.
5. Кузьмін О., Мельник О. Основи менеджменту: підручник. Київ: Академвидав, 2013. 414 с.
6. Мартиненко М. Основи менеджменту: підручник. Київ: Каравела, 2005. 494 с.

Стаття надійшла 28.03.2021

УДК 502.18:353.722 (486)
JEL Q51; Q15

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОРНИХ ЗЕМЕЛЬ
ЗБОРІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Ю. Губар, д. т. н.

ORCID ID: 0000-0003-2538-0727

Ю. Хавар, к. т. н.

ORCID ID: 0000-0002-2407-2258

В. Сай, к. т. н.

ORCID ID: 0000-0003-4246-2548

О. Гулько, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-1476-614

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.139>

Губар Ю., Хавар Ю., Сай В., Гулько О. Особливості використання орних земель Зборівського району Тернопільської області

У земельному фонді України з початку XXI століття відбулися суттєві зміни, які, на жаль, не завершено.

Глибока еколого-економічна криза в Україні зумовлена функціонуванням адміністративно-командної економіки в минулому.

Інтенсивний розвиток техніки, збільшення народонаселення, зростання негативних наслідків господарської діяльності людини зумовили проблеми охорони природи та раціонального природокористування. Це сприяє забрудненню води, повітря, ґрунтів, тобто всього, що необхідне для життєдіяльності людини.

Стан природних ресурсів викликає глибоке занепокоєння, оскільки розораність земель досягла 81 %. У всіх господарствах Зборівського району здійснюється оцінка теперішнього використання земель, яку проводять на підставі відомостей оцінки земель. Вони допоможуть виявити додаткові резерви, які надалі дадуть змогу підвищити та покращити ефективність використання земель. Для досягнення цієї мети пропонується виокремлювати екологічно придатні землі для розвитку і росту рослин. Це, своєю чергою, забезпечить оптимальний вихід валового продукту рослинництва на одиницю затрат. Наповнення агроландшафтів у Зборівському районі предметами екологічного призначення формує геосистеми, створені або збережені від первісних, що дає змогу глибинно трансформувати порушені природні комплекси та підсилити їхню стійкість до дії шкідливих чинників. Надходження в агроландшафти Зборівського району природних екологічних систем, які будуть виконувати роль біохімічних перешкод у ландшафтах, зможе компенсувати шкідливе навантаження людської діяльності на останні. Організація дієвого та ефективного використання землі є головним завданням внутрішньогосподарської організації території.

Ключові слова: земельний фонд, раціональне використання, агроландшафти, сівозміни.

Hubar Yu., Khavar Yu., Sai V., Hulko O. Peculiarities of arable land use in Zboriv district of Ternopil region

Since the start of the century, the land fund has experienced significant changes of its development, which are still in progress.

The deep ecological and economic crisis in Ukraine is caused by the administrative and command economy performing in the past.

The intensive development of technologies, growth of the world population, and negative consequences of people's economic activity have caused problems of nature protection and rational nature management. It has resulted in pollution of water, air, soil, i.e. everything essential for human life.

Current conditions of natural resources are of great concern, because the plough-disturbance of tilled areas has reached 81 %. All enterprises of Zboriv district make assessment of the present conditions of land use, which is conducted basing on the regulations of land evaluation. They help to find out additional reserves, which can later provide the opportunity to improve and increase their use efficiency. Therefore, to fulfill the task, it is proposed to mark the available ecological lands, which are the best suitable for development and growth of vegetation. In its turn, it will secure the best possible variant of the gross crop product output per a unit of costs. Filling agro-landscapes of studied district with the objects of ecological intention includes the geosystems, created or primarily protected, that will secure deep transformation

of the violated natural complexes and intensification of their low resistance to the impact of harmful factors. Inclusion of natural ecological systems into the agro landscape of Zboriv district, which have poor turnover in the substance circulation, will act as bio-chemical obstacles in the landscapes, and thus, can compensate the harmful burden of human activities on the landscapes. Organization of an effective and efficient land use is the main task for the internal economic arrangement of the mentioned area.

Key words: land fund, rational use, agro landscapes, crop rotations.

Постановка проблеми. У час реформування земельних відносин однією з важливих проблем є проблема відтворення й економічного використання природних ресурсів. Докорінна перебудова економічної структури у суспільстві, зміни в економічному механізмі господарювання, перехід до економіки ринкового типу торкаються і земельних відносин, управління земельними ресурсами та організації їх раціонального використання.

Із часів незалежності України відбулися суттєві зміни в розвитку земельного фонду, які, на жаль, не завершені [5]. Суттєво зросли сьогодні роль та функції державного земельного кадастру, тому що він є інформаційною базою ефективного управління земельними ресурсами, ведення земельної статистики, землеустрою, регулювання земельних відносин, у підтримці інвестиційної та податкової політики держави та розвитку ринку землі й обґрунтуванні розмірів плати за землю. А це вимагає швидкого реформування існуючої системи землевпорядкування та створення її нового типу, який міг би відповідати сучасним умовам розвитку земельних відносин і суспільства та впровадженню сучасних сівозмін.

Забезпечення належного та дієвого контролю за використанням та охороною земель можливе тільки на основі системи земельного кадастру. Бюрократизація у земельних відносинах, відсутність даних про право власності на землі та оцінку земель призводять до багатьох порушень законодавства. Земельні та кадастрові дані є певною базою для функціонування приватних і державних інституцій у сфері інформаційного та правового забезпечення ринку нерухомого майна, оподаткування, охорони земель тощо.

Нині проблема організації використання та охорони земель потребує досліджень у зв'язку з необхідністю розв'язання певних ринкових завдань, які пов'язані з питаннями сталого розвитку. Насамперед вимагає ґрунтового доопрацювання концепція подальшого вдосконалення земельного кадастру в Україні як інформаційного базису організації використання і охорони земель та вирішення проблем ринку земель, а також обґрунтування методологічних та методичних основ планування землекористувань у населених пунктах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних основ ведення державного земельного кадастру та організації використання і охорони земель на основі даних земельного кадастру зробили такі відомі вчені-землевпорядники, як А. С. Даниленко, Д. С. Добряк, Г. Д. Гуцуляк, Р. Й. Гулько, В. В. Горлачук, О. Ф. Ковалишин, М. І. Лихогруд, Л. Я. Новаковський, А. Я. Сохнич, М. Г. Ступень, Р. Б. Таратула, А. Г. Тихонов, А. М. Третяк та ін.

Наукові праці цих та інших учених частково охоплюють організацію використання земель на сучасному етапі. Водночас прикладні проблеми земельної реформи на рівні адміністративного району залишаються й надалі частково не розв'язаними. З огляду на це виникає необхідність провести дослідження застосування земельно-кадастрових даних під час використання земель Зборівського району Тернопільської області.

У виробництві матеріальних благ одним із важливих чинників природного середовища є земельний фонд. У вирішенні проблеми використання й охорони земельного фонду Зборівського району повинна бути системна орієнтація. На основі обґрунтованих та достовірних даних, які містяться в земельному кадастрі, дуже важливим є усебічне вивчення земельного фонду у природному і господарському аспектах. Проблема використання земель є актуальною завжди, на кожному етапі суспільного розвитку. Створюється нова або ж удосконалюється вже існуюча система таких аспектів, як склад та структура земельного фонду, розміри агроформувань, способи використання земель у процесі організації їх цільового призначення та системність у впровадженні сівозмін.

В організації використання земель визначальною є форма власності, яка впливає на такі елементи, як способи використання земель, розміри землеволодінь і землекористувань. Вивчення земельного фонду забезпечує державний земельний кадастр. Основою раціонального використання земель є дотримання відповідних принципів. Сучасне та ефективно використання земель забезпечує дотримання принципів земельного кадастру.

Власники землі і землекористувачі повинні використовувати її за цільовим призначенням

способами, які не завдають шкоди землі, до-
вкіллю, не допускати деградації, забруднення і
погіршення родючості ґрунтів.

Земельні ділянки, обмежені у зв'язку з
обтяженнями у використанні земель певними умо-
вами, підлягають державній реєстрації. Якщо в
державному земельному кадастрі відображені
межі та умови цих обмежень, може бути здійснена
така реєстрація.

В існуючій системі державного земельного
кадастру у використанні орних земель Зборівсь-
кого району відповідні дані частково відсутні.
Виходячи з матеріалів земельного кадастру слід
вирішувати питання вдосконалення організації

території агроформувань, які сприятимуть ра-
ціональному використанню землі.

Постановка завдання. Метою дослідження
є теоретичне обґрунтування і розробка практичних
рекомендацій щодо ефективного використання
земель Зборівського району Тернопільської обла-
сті із застосуванням земельно-кадастрових даних.

Виклад основного матеріалу. Земельний
фонд Зборівського району відображено в таблиці,
де вказано головні типи земельних угідь, їх площі
наведено у гектарах та у відсотках від загальної
площі [3].

Таблиця

Земельний фонд Зборівського району за 2020 рік

Тип земельних угідь	Площа земель	
	всього, га	%
Сільськогосподарські землі	78739,1167	82
Ліси	11534,6089	11,9
Забудовані землі	3175,7234	3,3
Відкриті заболочені землі	1226,0123	1,05
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	750,2001	0,9
Води	2320,5674	2,3
Разом (територія району)	97741,0000	100,00

Аналізуючи дані таблиці, можна побачити,
що у складі земельного фонду Зборівського ра-
йону найбільшу площу займають сільськогос-
подарські землі – це 78739,1167 га, що становить
82 % від усієї площі; ліси займають 11534,6089 га,
або ж 11,9 %; забудовані землі – 3175,7234 га, або
3,3 %; води – 2320,5674 га, або 2,3 %; відкриті
заболочені землі і відкриті землі без рослинного
покриву або з незначним рослинним покривом
займають відповідно 1,05 % і 0,9 %.

У земельному фонді району протягом п'яти
останніх років відбулися певні зміни – зменшення
площі сільськогосподарських земель на 40,2089 га,
лісів на 20,32 га, відкритих заболочених земель на
17,0 га та вод – 5,2001 га.

У досліджуваному районі є достатня кіль-
кість малих аграрних формувань і велика кількість
невеликих фермерських господарств, у корис-
туванні яких перебуває в середньому до 11 га
земель.

За кризової ситуації в економіці країни, за
нестабільних цін на продукти сільського госпо-
дарства і промисловості малі аграрні формування,
які не мають великого товарообігу, стають

неконкурентоспроможними. Невеличкі селянські
господарства не в змозі застосувати базу, яка
створена для розвитку крупних агровиробників.

Наслідком цих перетворень є утворення
типів землекористувань, котрі мали б застосо-
вувати землі приватної власності на правах її
оренди з перспективою її можливого викупу [1].
На сьогодні землі Зборівського району неефектив-
но використовуються, тому на майбутнє реко-
мендується укрупнення (консолідація) підпри-
ємств через оренду їхніх паїв.

У Зборівському районі пропонується утво-
рити вісімдесят чотири агроформування, а саме:

- товариства з обмеженою відповідаль-
ністю – 39 (47 %);
- приватно-орендні підприємства –
8 (11 %);
- приватні акціонерні підприємства –
15 (19 %);
- фермерські господарства – 15 (17 %);
- інші – 7 (9 %).

У всіх господарствах Зборівського району
здійснюється оцінка теперішнього використання
земель, яку проводять на підставі відомостей

якісної оцінки земель. Вони допоможуть виявити додаткові резерви, які надалі дадуть змогу підвищити та покращити ефективність їхнього використання.

Результати оцінки землі для розташування посівів культур мають не менш важливе значення для господарства. Вони мають бути розміщені на тих масивах, котрі дадуть змогу забезпечити високі показники у виробництві продукції. При цьому мають бути збережені умови для підвищення родючості ґрунтів.

Забезпечення еколого-економічного обґрунтування впорядкування вгідь та сівозмін дають проекти землеустрою. Їх розробляють для: складання схем чергування культур у сівозмінах; впорядкування землекористувань із виділенням сівозмін; розташування виробничих споруд і будівель; проектування полів сівозмін.

Територіальне розташування сівозмін у конкретному господарстві вимагає наочної інформації щодо придатності різних земель для вирощування культур, які мають бути розміщені в сівозміні.

Для досягнення цієї мети пропонується виокремлювати екологічно придатні землі для розвитку і росту рослин. Це, своєю чергою, забезпечить найоптимальніший вихід валового продукту рослинництва на одиницю затрат коштів.

Для того щоб створити однотипну систему сівозмін з метою концентрування у посівах вартісних культур на кращих за своєю якістю землях, потрібно один чи декілька масивів, які являють собою екологічно придатні землі [4]. Досліджуваний Зборівський район розміщений у Лісостепу, то можна виокремити масиви земель за типами їх придатності.

Для формування ділянок екологічно придатних земель їх пропонується заносити до складу земель, подібних за якістю. У частини менш родючих земель можуть вклинюватися невеличкі ділянки ліпших земель, залежно від спеціальних умов територій. Невеликі ділянки трохи гірших (змитих) земель не потрібно вносити до складу покращених земель, тому що вони повинні виділятися у самостійні рельєфи.

На території Зборівського району вирізняються такі типи сівозмін: польові, кормові, овочеві та ґрунтозахисні, які рекомендуються для західної частини нашої держави.

Насамперед потрібно виокремити зрошувані, родючі чи придатні ділянки для зрошення, які пропонується відносити під овочеві сівозміни, за чинними вимогами стосовно розташування

сівозмін. У спеціальних господарствах це малі за площею частини земель. Ми пропонуємо під овочеві сівозміни в досліджуваному районі виділити 542 га.

Далі пропонуємо виділити менш родючі частини земель, із середньою та сильною змитістю ґрунту і зниженими показниками оцінки земель за окупністю затрат і врожайністю культур. На цих землях треба розташувати ґрунтозахисні сівозміни, і рекомендується під них виділити 4223 га. А площу орних земель, яка залишилась, слід застосовувати у системах кормових і польових сівозмін. Для запобігання нераціональним витратам на транспортування та перегонам худоби на далеку відстань кормові сівозміни розташовують поблизу тваринницьких ферм. За ступенем інтенсивності використання земель, що відводяться під кормові сівозміни, через те що забезпеченість кормами є першочерговою, їх розглядають на рівні з польовими сівозмінами. А отже, питання стосовно відведення земель під кормові і польові сівозміни мають розглядатись одночасно.

Основною ціллю внутрішньогосподарського об'єднання земельного простору є організація доцільного застосування ріллі, збільшення врожайності. Ґрунти Зборівського району відзначаються значними різновидами. Питання раціонального удобрення, боротьби із забур'яненістю та шкідниками значною мірою вирішуються веденням системи сівозмін.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що для того, щоб зняти розбіжності між недовготривалими економічними перевагами й тривалими задачами економічного зростання, необхідне опрацювання і введення спеціальних економічних та правових процесів, що мали б дати стимул для бережливого і невиснажливого землекористування [2].

Стійкість екологічних ландшафтів району є відносно нижчою, що можна пояснити високим рівнем сільськогосподарської освоєності та розораності території. Коефіцієнт антропогенного навантаження території району становить 3,7, а коефіцієнт екологічної стійкості – 0,26.

Коефіцієнти антропогенного навантаження і екологічної стійкості дають змогу комплексно оцінити, наскільки раціональною є структура земельного фонду. Тому особливо важливими є подальші їх дослідження на локальному рівні. Оскільки територія району розташована на Подільській височині, то велика кількість сільськогосподарських угідь знаходиться на схилах понад

5°. Це стимулює розвиток ерозії і значно утруднює обробіток землі сільськогосподарською технікою. Близько 2% сільськогосподарських угідь розміщені на схилах понад 10° і потребують негайного вилучення із сільськогосподарського використання.

Значного поширення набули процеси перезволоження і заболочення ґрунтів, які спричинені високим рівнем ґрунтових вод та великою кількістю атмосферних опадів. Обмежувальним чинником використання сільськогосподарських угідь, який знижує їхню продуктивність, утруднює обробіток, є кам'янистість, яка визначається наявністю валунно-кам'яного матеріалу у ґрунтовому шарі на глибині до 50 см.

Несприятливою природною властивістю є кислотність. Загальна площа кислих ґрунтів району становить 48162,0 га.

Негативні наслідки нераціонального та безгосподарного використання основного багатства – землі – свідчать про необхідність вирішення еколого-економічних проблем у землекористуванні. Коригування господарських заходів дасть змогу дотримуватися встановлених співвідношень, спрямованих на оптимізацію взаємовідносин природи і суспільства. Реалізацією одного з багатьох можливих варіантів науково обґрунтованих заходів можна оптимізувати сформовані ландшафти. Вибраний варіант дасть можливість стійкого використання екологічних і природоохоронних функцій агроландшафту. У Зборівському районі доцільно створити такі умови, забезпечивши нормальний розвиток і стійкість найважливішого чинника екологічної системи – лісових насаджень, оптимізувавши відсоткове співвідношення та їх вікову структуру в оптимальних межах з іншими компонентами агроландшафту.

Для того щоб не забруднювати навколишнє середовище, сприяти охороні природи та примноженню флори і фауни загалом на всій території Зборівського району, потрібно:

- правильно та грамотно вести комплекс агротехнічних заходів;
- сприяти збереженню та примноженню тваринного світу, притаманного природному ареалу на території району;
- запроваджувати різноманітні програми, зокрема пропаганди природоохоронних знань серед жителів району, залучення до екологічної освіти широких верств населення, особливо молоді, школярів;
- створювати заказники та заповідники невеликих площ з метою охорони рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин.

Ефективне використання земель в аграрних формуваннях Зборівського району із застосуванням матеріалів державного земельного кадастру згідно із запроєктованими сівозмінами, внесення рекомендованих норм органічних і мінеральних добрив, дотримання високої культури землеробства сприятимуть збереженню й відновленню родючості ґрунтів та підвищенню врожайності і якості сільськогосподарських культур.

Бібліографічний список

1. Боклаг В. А. Державне регулювання земельних відносин в Україні. *Теорія та практика державного управління*. Харків: Магістр, 2008. Вип. 1 (20). С. 75–79.
2. Боклаг В. А. Кадастрові системи як інформаційне забезпечення розвитку міста. *Вісник Донецького державного університету управління*. 2007. № 2 (40). С. 86–91.
3. Інвестиційний паспорт Зборівського району. URL: http://Users/Lenovo/Downloads/zbor_pasp_ukr.pdf (дата звернення: 16.05.2021).
4. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15> (дата звернення: 12.05.2021).
5. Perovich L., Hulko O. Monitoring the actual ecological and economic situation of agricultural land use in Ukraine. *Geodesy and Cartography*. 2019. 68 (2). P. 349–359.

Стаття надійшла 25.05.2021

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СИНТЕТИЧНОГО ТРИПТОФАНУ В РАЦІОНАХ ГОДІВЛІ ГУСЕЙ

В. Волович, аспірант

ORCID ID: 0000-0002-2223-8592

С. Вовк, д. б. н.

ORCID ID: 0000-0001-8387-1343

Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.144>

Волович В., Вовк С. Економічна ефективність використання синтетичного триптофану в раціонах годівлі гусей

Акцентується на важливій ролі незамінних амінокислот, у тому числі триптофану, в обміні речовин та продуктивній дії в організмі сільськогосподарської птиці, зокрема гусей. Робиться наголос на тому, що хоч на сьогодні розроблено нормативи кількісного використання триптофану в раціонах різних вікових і продуктивних груп гусей, однак вони науково не обґрунтовані, причому вітчизняні норми відрізняються від зарубіжних. Проблема оптимізації рівня триптофану в раціонах гусей нині є актуальною і становить як науковий, так і економічний інтерес. Особливої уваги щодо кількісного використання триптофану з біологічної і економічної точок зору в раціонах заслуговує репродуктивний період гусей, оскільки він пов'язаний з інтенсифікацією метаболічних процесів в організмі птахів у зв'язку із синтезом білкових компонентів яєць. Виходячи з викладеного метою нашого дослідження було встановлення економічної ефективності використання підвищеної кількості синтетичного триптофану в раціонах гусей батьківського стада в репродуктивний період.

Проведеними дослідженнями встановлено, що введення синтетичного триптофану до раціону гусей батьківського стада у репродуктивний період в кількості 0,09 г із розрахунку на 100 г комбікорму істотно покращує такі показники продуктивності птиці, як несучість, маса знесених яєць, індекс форми яєць, товщина шкаралупи і міцність знесених яєць. Встановлено також, що використання в раціоні гусей у період інтенсивної яйцекладки синтетичного триптофану у вказаній кількості підвищує виводимість гусенят на 5,1 %, а їх збереженість до 60-добового віку на 2,5 % порівняно з птахами, які не отримували добавок триптофану до раціону. На основі отриманих результатів робимо висновок про те, що підвищення рівня триптофану в кормі гусей батьківського стада у репродуктивний період щодо чинних норм в Україні із 0,16 до 0,25 г із розрахунку на 100 г комбікорму є економічно обґрунтованим.

Ключові слова: гуси, репродуктивний період, синтетичний триптофан, годівля, економічна ефективність.

Volovych V., Vovk S. Economic efficiency of the synthetic tryptophan use in goose diet

The research argues importance of the essential amino acids, including tryptophan in metabolism and productive action in poultry body of and geese in particular. It is emphasized that although standards for the quantitative use of tryptophan in the diets of different age and productive groups of geese have been developed today, they are not scientifically justified, and domestic norms differ from foreign ones. The problem of optimizing the level of tryptophan in the diets of geese is currently relevant and is of both scientific and economic interest. The geese productive period deserves special attention to the quantitative use of tryptophan from biological and economic points of view in diets, as it is associated with the intensification of metabolic processes in birds due to the synthesis of protein components of eggs. Based on the above-mentioned, the aim of our study was to establish the cost-effectiveness of using increased amounts of synthetic tryptophan in the diets of geese of the parent flock during the reproductive period.

The studies have shown that introduction of synthetic tryptophan in the diet of geese of the parent flock in the reproductive period in the amount of 0.09 g per 100 g of feed significantly improves poultry productivity such as egg production, egg weight, egg shape index and egg thickness. It was also found that the use in the diet of geese during intensive egg-laying of synthetic tryptophan in the specified amount increases the hatchability of goslings by 5.1%, and their preservation up to 60 days of age by – 2.5 %, as compared to birds that did not receive tryptophan supplements. In general, based on the obtained results, it is concluded that the increase in tryptophan levels in the feed of geese of the parent herd during the reproductive period relative to the current norms in Ukraine from 0.16 to 0.25 g per 100 g of feed is economically justified.

Key words: geese, reproductive period, synthetic tryptophan, feeding, economic efficiency.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, вікових груп гусей, проте вони недостатньо що на сьогодні розроблено кількісні нормативи науково обґрунтовані, окрім цього, вітчизняні триптофану для раціонів різних статевих та норми відрізняються від зарубіжних. На особливу

увагу щодо оптимізації рівня цієї амінокислоти заслуговує репродуктивний період у гусей, оскільки синтез білка яєць вимагає підвищеного надходження незамінних амінокислот, у тому числі триптофану, в організм птахів із кормами. Водночас відкритим залишається питання щодо економічної ефективності використання підвищених кількостей триптофану в раціонах гусей у репродуктивний період. Дослідженнями, проведеними нами упродовж останніх років на гусях сірої оброшинської породної групи, встановлено, що оптимальним щодо продуктивної і метаболічної дії є вміст триптофану в раціоні птахів батьківського стада у репродуктивний період 0,25 г із розрахунку на 100 г корму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Галузь птахівництва відзначається позитивною динамікою розвитку протягом останніх років, оскільки дає змогу забезпечити населення України такими цінними з біологічного погляду продуктами харчування, як м'ясо та яйця. На сьогодні у структурі виробництва м'яса в Україні м'ясо птиці становить понад 50 %, а в структурі раціонів населення білок, вироблений у галузі птахівництва, становить близько 40 %. На відміну від таких галузей тваринництва, як молочне скотарство, дрібне тваринництво (розведення овець, кіз, кролів), де поголів'я тварин зосереджене переважно в господарствах населення, основне виробництво товарного м'яса птиці зосереджене в сільськогосподарських підприємствах і його частка становить понад 86 % [2–5; 7].

Концентрація поголів'я у великих птахівничих господарствах вимагає впровадження інноваційних підходів до основних виробничих процесів, насамперед технології утримання та збалансованої за значною кількістю лімітуючих чинників годівлі [8]. Включення до раціонів дорос-

лої птиці незамінних амінокислот, про- і пребіотичних препаратів сприяє покращанню показників росту молодняка, його збереження, а також несучості дорослої птиці та інкубаційних якостей яєць [1; 6].

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – обґрунтування економічної доцільності використання підвищеної кількості добавок синтетичного триптофану стосовно існуючих вітчизняних норм до комбікорму гусей у репродуктивний період.

Виклад основного матеріалу. Апробацію дослідження економічної ефективності використання добавок синтетичного триптофану проведено упродовж 6 місяців (з 1 січня 2020 по 1 липня 2020 року) на поголів'ї сірої оброшинської породної групи гусей в умовах дослідного господарства «Миклашів» Пустомитівського району, Львівської області Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН. Виробничу перевірку проведено на двох групах гусей (контрольній і дослідній) по 300 голів у кожній. Співвідношення гусок до гусаків у кожній групі становило 4 : 1.

Контрольна група гусей отримувала комбікорм, який забезпечував їхні потреби у поживих речовинах відповідно до вітчизняних норм, і не отримувала добавок триптофану. Вміст триптофану в комбікормі гусей контрольної групи становив 0,16 г із розрахунку на 100 г корму. Склад комбікорму наведено у табл. 1.

До комбікорму дослідної групи гусей додатково додавали 0,09 г синтетичного триптофану з розрахунку на 100 г корму (загальний вміст якого становив 0,25 г/100 г). Схему досліду з виробничої перевірки наведено в табл. 2.

Таблиця 1

Склад комбікорму для гусей батьківського стада, %

Компонент	Вміст, %
Пшенична дерть	25,5
Кукурудзяна дерть	35,0
Макуха соєва	20,0
Шрот соняшниковий	6,0
М'ясокісткове борошно	5,0
Вапняк	6,0
Премікс	2,5
Всього	100

Схема досліду (виробничої перевірки)

Група гусей	Вміст триптофану в комбікормі, г/100г корму
1 – контрольна. Основний раціон (без добавок амінокислоти). Вміст триптофану 0,16 г на 100 г комбікорму (кількість гусей 300).	0,16
2 – дослідна. Основний раціон + 0,09 г синтетичного триптофану на 100 г комбікорму. Загальний вміст триптофану 0,25 г на 100 г комбікорму (кількість гусей 300).	0,25

Упродовж періоду несучості від гусей піддослідної групи проводили відбір яєць і визначили їхні інкубаційні якості. Особливо за групами визначали тривалість яйцекладки, середню несучість, середню масу яйця методом зважування, довжину та ширину яйця за допомогою штанген-циркуля. Крім цього, в усіх піддослідних групах визначали індекс форми яйця, міцність і товщину шкарлупи та виводимість гусенят. Результати вказаних досліджень наведено в табл. 3. Аналізуючи показники продуктивності піддослідних гусей (див. табл. 3), потрібно відзначити, що середня несучість гусок у другій дослідній групі становила 41,6 шт., що на 6,9 шт. більше, ніж у контрольній групі ($p < 0,05$). Такий важливий показник, як маса яйця, виявився найбільший у другій дослідній групі гусей і становив 172,7 г, що на 3,1 г більше, ніж у контрольній. Оптимальний індекс форми яйця також виявлено у другій дослідній групі птахів (на 1,8 % вищий, ніж у контрольній групі). Товщина шкарлупи яєць у дослідних і контрольній групах гусей істотно не змінилася.

Виводимість гусенят у другій дослідній групі гусей становила 79,3 %, що на 5,1 % більше, ніж у контрольній ($p < 0,05$).

Що стосується збереженості гусенят до 60-добового віку, то нами встановлено, що у другій дослідній групі гусей збереженість становила 93,8 %, що на 2,5 % вище, ніж у контрольній ($p < 0,05$).

У табл. 4 наведено результати досліджень щодо економічної ефективності використання добавок синтетичного триптофану в раціоні гусей батьківського стада. Оцінку економічного ефекту від проведених досліджень встановлено на основі досягнутого покращання таких показників продуктивності в дослідній групі, як середня несучість гусок – 41,6 шт., виводимість гусенят – 79,3 %, збереженість молодняку до 60-добового віку – 93,8 % і вирощеного молодняку до 60-добового віку в розрахунку на одну гуску – 31 гол.

При однаковій ціні за 1 кг живої маси гусеняти в 60-добовому віці (60 грн) і однаковій живій масі (3,6 кг) підрахунок вартості гусенят, вирощених на одну гуску, у 60-добовому віці в дослідній групі становив 6683,79 грн, тоді як у контрольній 5648,27 грн, що на 18 % більше.

Враховуючи додаткові витрати в дослідній групі, які становили 19,98 грн, вартість додатково отриманої продукції в розрахунку на одну гуску в дослідній групі становила 1015,54 грн.

Таблиця 3

Несучість, інкубаційні якості яєць, виводимість та збереженість гусенят ($M \pm m$, $n=300$)

Група	Контрольна	Дослідна	До контролю, %
Тривалість яйцекладки, діб	105±4,8	100±4,8	-
Середня несучість гусок, шт.	38,6±1,1	41,6±0,9*	>7,8
Середня маса яйця, г	165,8±2,5	172,7±3,4*	>4,1
Довжина яйця, мм	84,3±1,1	85,4±1,8	>1,3
Ширина яйця, мм	55,2±1,3	57,4±1,4*	>1,0
Індекс форми яйця, %	65,4±1,0	67,2±1,3*	>1,8
Міцність шкарлупи, кг/мм	2,13±0,1	2,16±0,3	>1,0
Товщина шкарлупи, мм	0,43±0,03	0,44±0,05	>1,0
Виводимість гусенят, %	74,2±0,4	79,3±0,8*	>5,1
Збереженість молодняку до 60-добового віку, %	91,3±0,1	93,8±0,1*	>0,7

Примітка: * $P < 0,05$ $P < 0,01$ $P < 0,001$

Економічна ефективність використання триптофану в раціоні гусей

Показник	Група	
	контрольна	дослідна
Середня несучість гусок, шт.	38,6	41,6
Виводимість гусенят, %	74,2	79,3
Збереженість молодняку до 60-добового віку, %	91,3	93,8
Вирощено гусенят до 60-добового віку в розрахунку на 1 гуску, гол.	26	31
Жива маса 1 гусеняти в 60-добовому віці, кг	3,6	3,6
Ціна 1 кг живої маси, грн	60,00	60,00
Вартість гусенят, вирощених на 1 гуску, в 60-добовому віці, грн	5648,27	6683,79
Додаткові витрати на 1 гуску за період досліду, грн	-	19,98
Вартість додатково отриманої продукції в розрахунку на 1 гуску, грн	-	1015,54
%	-	18,0

Підводячи підсумок отриманих результатів, слід зазначити, що встановлена нами кількість триптофану в раціоні гусей батьківського стада у період інтенсивної несучості з розрахунку 0,25 г на 100 г комбікорму в попередніх експериментальних дослідженнях є науково обґрунтованою. Вказана доза триптофану в комбікормі виявляє виражений позитивний метаболічний, продуктивний і економічний ефект у цього виду птахів у репродуктивний період.

Висновки. На основі проведених досліджень робимо висновок про те, що підвищення рівня триптофану в кормі гусей батьківського стада у репродуктивний період щодо чинних в Україні норм із 0,16 до 0,25 г за рахунок його синтетичного аналога з розрахунку на 100 г комбікорму є економічно обґрунтованим, про що свідчать такі показники продуктивності, як несучість гусей, середня маса яйця, індекс форми яєць, міцність і товщина шкаралупи, виводимість та збереженість гусенят.

Бібліографічний список

1. Балух Н. М. Ефективність використання комбінованої ферментно-пробіотичної добавки у годівлі птиці: автореф. дис. ... канд. с.-г. наук. Київ, 2013. 22 с.
2. Вінченко І. І., Маховський Д. В. Стан та перспективи розвитку птахівничих підприємств в Україні. *Агросвіт*. 2015. № 24. С. 3–6.
3. Іщенко Ю. Б. Птахівництво України: аналіт. огляд. Харків, 2013. 74 с.
4. Коваленко Г. В., Альбащенко О. С. Економіка і бухгалтерський облік у тваринництві: метод. рекомендації. Миколаїв, 2016. 64 с.
5. Полегенька М. А. Аналіз сучасного стану виробництва продукції птахівництва в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 3. С. 137–143. doi: 10.32702/2306-6806.2019.3.137.
6. Рекомендації щодо спрямованого вирощування, утримання і відгодівлі водоплавної птиці / І. І. Івко, Д. М. Микитюк, В. О. Мельник, О. В. Рябініна, Н. І. Братишко. Бірки, 2009. 112 с.
7. Сендецька С. В. Птахівництво в особистих селянських господарствах: проблеми і перспективи. *Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького*. 2014. № 1. С. 130–134.
8. Щетініна І. О., Дяченко В. І. Значення інноваційного розвитку для птахівництва. Сучасний стан виробництва м'яса птиці в Україні та перспективи розвитку. Київ: Ін-т птахівництва УААН, 2009. С. 32–38.

Стаття надійшла 06.03.2021

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Р. Ступень, д. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-4951-2838

Р. Дудяк, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-7934-8234

С. Бугіль, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-4863-52

С. Сенчишак

ORCID ID: 0000-0001-6429-8246

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.148>

Ступень Р., Дудяк Р., Бугіль С., Сенчишак С. Економічні перспективи розвитку зеленого туризму в Україні

У статті розкрито поняття та сутність економіки зеленого туризму. Розглянуто динаміку розвитку зеленого туризму в Україні, висвітлено суперечності його розвитку, а також проаналізовано основні проблеми та можливі перспективи розвитку зеленого туризму в Україні. Аналізуючи поточний економічний стан сільського зеленого туризму, було визначено головну його проблематику: відсутність «профільного закону», який регламентував би цей вид діяльності; низький рівень розвитку інфраструктури ринку послуг зеленого туризму та соціальної інфраструктури села; застарілість стереотипів жителів сільських територій, що заважають активно розвивати новітні види туристичної індустрії; відсутність державних програм підтримки розвитку зеленого туризму та обмежений обсяг їх фінансового, консалтингового та інформаційно-маркетингового забезпечення; низький рівень інформатизації і популяризації серед населення європейських країн зеленого туризму в регіонах України; відсутність політичної стабільності та соціальна напруга у суспільстві. Держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури. Стандарти туристичної галузі, які діють в Україні, створюють сприятливі умови для функціонування в державі ефективного, розвинутого туристичного ринку з безпечними, високоякісними, різноманітними туристичними послугами. Економіка сільського і зеленого туризму – це господарсько-економічна діяльність у сфері туристичних послуг, яка передбачає, як мінімум, надання місця для проживання чи знаходження туриста на лоні природи, як от: у лісі, у горах, у селі тощо.

Таким чином, термін «зелений туризм» є ширшим поняттям, яке, зокрема, охоплює категорію «сільський зелений туризм».

Ключові слова: туризм, економіка зеленого туризму, сільський туризм, туристична індустрія, відпочинок, туристи.

Stupen R., Dudiak R., Buhil S., Senchyshak S. Economic prospects for the green tourism development in Ukraine

The article reveals the concept and essence of the green tourism economy. The dynamics of green tourism development in Ukraine is considered. The contradictions of green tourism development in Ukraine are highlighted. The main problems and possible prospects for the green tourism development in Ukraine are also studied. Having analyzed the current economic state of rural green tourism, its main problems were identified, particularly the absence of a «profile law» that would regulate this type of activity; low level of infrastructure development of the green tourism and social infrastructure of the village; outdated stereotypes of rural residents restricting the active development of the latest types of tourism industry; lack of state programs to support the development of green tourism and a limited amount of their financial, consulting and information and marketing support; low level of informatization and popularization of green tourism in the regions of Ukraine among the population of European countries; lack of political stability and social tension in society. The state declares the tourism is one of the priority directions of economic and cultural development. The standards of the tourism industry operating in Ukraine create favorable conditions for performance of an efficient, developed tourism market with safe, high-quality, diverse tourist services in the country. The economy of rural and green tourism is an economic and economic activity in the field of tourist services, which minimum includes providing a place to live or a tourist staying in the natural conditions like forest, mountains, village...

Thus, the term «green tourism» is a broader concept, including the category «rural green tourism».

Key words: tourism, green tourism economy, rural tourism, tourism industry, recreation, tourists.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі все більшого розвитку набуває туризм. Туризм як сфера зайнятості в багатьох країнах світу приносить значні доходи в бюджет країн. Останніми десятиліттями особливого розвитку набуває зелений туризм. Характерно, що в розвинених країнах світу такий вид відпочинку користується попитом не лише у людей середнього достатку, а й у заможної частини населення. Адже зелений туризм дає можливість міським жителям відпочити в сільській місцевості на природі, позбутися стресів, відвідати місцеві пам'ятки, ознайомитися з побутом сучасних сільських жителів та народними традиціями, які вони зберігають. Цей вид туризму, сприяючи розвитку малого бізнесу, дає змогу міським жителям активно відпочивати в приватних сільських господарствах, а сільським господарям поліпшити своє фінансове становище.

В Україні, з її прекрасною природою, історичними пам'ятками, багатою культурою, існують великі потенційні можливості для розвитку економіки зеленого туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику туристичної галузі, проблематику й перспективи розвитку зеленого туризму в Україні досліджує чимало науковців. Зокрема, такі автори, як Ю. Алексєєва, В. Биркович, В. Бойко, Ю. Бондар, В. Грановська, О. Дмитрук, О. Євдокімова, В. Іванишин, Ю. Кирилов, Р. Кожухівська, В. Крикунова, В. Куценко, В. Лабарткава, Н. Легінькова, С. Мазур, А. Печенюк, А. Прилуцький, О. Сердюкова, О. Стецюк, А. Стренковська, Л. Теодорович, В. Худоба, у своїх працях приділяють увагу аналізу деяких етапів становлення та розвитку зеленого туризму на теренах України в рамках глобалізаційних туристичних процесів та викликів, які вплинули на розвиток та становлення рекреаційно-туристичної індустрії. У працях Н. Гордецької, Ф. Заставного, О. Єрмакова, М. Костриці, В. Липчука, Л. Мармуль, М. Рутинського, Л. Чернюк та ін. висвітлюються науково-методичні та практично-прикладні підходи до аналізу розвитку та вдосконалення зеленого туристичного бізнесу в нашій країні з використанням феноменів самотності побуту, народних традицій і промислів, етнокультурних особливостей сільської місцевості, сільського способу життя.

Нині питання розвитку економіки зеленого туризму залишаються недостатньо вивченими, а аналіз наукових досягнень дослідників дає підстави стверджувати про існування різних підходів у вивченні цього питання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження економічних тенденцій та перспектив розвитку зеленого туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. У національній та міжнародній практиці досить часто зустрічається термін «зелений туризм». Нині у науковій літературі існує чимало визначень зеленого туризму. Серед них найбільш вживаними, на нашу думку, є:

1) різновид туристичної діяльності, який має причетність до довкілля та етнічного розмаїття відповідної території чи імплементує навички результативного зеленого менеджменту природного середовища;

2) комплексна багатоаспектна праця, де цей вид діяльності охоплює такі види подорожей: оздоровчі, спортивні, полювання, рибальство, пішохідні прогулянки, гірські походи, альпінізм, кінні прогулянки, включаючи спеціалізовані туристичні категорії;

3) форма туристичної діяльності, котра включає відпочинок у межах сільської місцевості, включно у селищах та малих містах, що передбачає проживання у приватних садибах [1];

4) категорія енергійного відпочинку з екологічно багатозначним наповненням та специфічним інтегративним вектором рекреаційної діяльності людей, які формують свої відносини з навколишнім середовищем та іншими індивідами на базі спільних інтересів, взаєморозуміння та поваги [3].

Узагальнивши ці трактування, можна сформулювати таке визначення: зелений туризм – вид відпочинкового туризму у сільській місцевості з відносно незайманою природою, де туристи ведуть спосіб життя, притаманний відповідній місцині з урахуванням звичаїв, етнічних та колоритних особливостей, виконують традиційну просту сільську працю задля одержання естетичного задоволення та з метою культурного розвитку і оздоровлення [2].

Ресурсною базою зеленого туризму є рекреаційно-туристичні ресурси природно-заповідного фонду. Згідно з чинним законодавством, природно-заповідний фонд України – це ділянки суші та водного простору, природні комплекси, які мають унікальну природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність.

Зелений туризм як різновид відпочинку користується все більшою популярністю на сьогодні насамперед у жителів мегаполісів. Зелений туризм (інші його назви – сільський, аграрний,

екологічний туризм) за визначенням – відпочинок у сільській місцевості [4].

Зелений туризм відкриває нові можливості. Городяни їдуть у села чи хутори пожити зовсім іншим життям. Це повернення до першоджерел. Краса сільських пейзажів, близькість річок, озер, лісів, гір, відсутність стресів та метушні, здорове харчування добре впливають на людину, зміцнюють її духовно і фізично. Це одна з переваг економіки зеленого туризму.

Крім того, зелений туризм містить також пізнавальний елемент. Туристи знайомляться зі сільськими традиціями та культурою, народними промыслами та ремеслами. Зелений туризм – це не тільки споглядання, а й активна участь у житті села. Туристи ведуть сільський спосіб життя. Вони живуть у затишних садибах, збирають гриби та ягоди, ходять на полювання та риболовлю, допомагають у полі, за бажання можуть навчитися їздити верхи на коні, виготовляти горщики з глини, плести вироби з лози і навіть доїти корову тощо. Також туристи беруть участь у народних обрядах та гуляннях [5].

Через велику кількість природних заповідників і національних природних парків, та й просто унікальних мальовничих місць, які подарувала ця земля, зелений туризм в Україні має всі передумови для розвитку.

Економічний розвиток зеленого туризму в нашій країні відбувається ще досить невимушено,

але найактивнішими регіонами, які формують та вдосконалюють зелений туризм на своїй території, вважаються Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька області. З кожним роком до цього списку додається все більша кількість регіонів, які роблять усе можливе, аби зелений туризм досяг максимального розвитку на їхній території.

Проведені дослідження на базі оприлюдненої статистичної інформації органами Державної служби статистики України щодо розвитку сільського зеленого туризму за 2019–2020 рр. демонструють негативну тенденцію, де загальна кількість садиб у країні (фізичні особи – підприємці), які надавали туристичні послуги у 2020 р., становить 2276 садиб проти 3301 у 2019 р., тобто зменшилася на 1025 одиниць (табл. 1). Загальна площа садиб збільшилася на 10889 тис. м² і становить 76543,6 м². Стосовно чисельності розміщених осіб, то у 2020 р. вона зменшилася на 11111 осіб, до 1237654, проте за даних умов зросла середня місткість сільських садиб на 1,7 місця.

Щодо кількості туристів, які скористалися у 2020 р. послугами зеленого туризму, у розрізі областей серед лідерів можна виокремити Івано-Франківську – 595031 особа, Львівську – 143610 осіб і Чернівецьку – 80987 осіб (табл. 2).

Таблиця 1

Динаміка розвитку сільського зеленого туризму в Україні

Рік	Кількість садиб, од.	Площа садиб, м ²	Кількість розміщених осіб	Середня місткість садиб, місць
2019	3301	65654,6	1248765	11,9
2020	2276	76543,6	1237654	13,6
Відхилення 2020 до 2019 (+,-)	-1025	10889	-11111	1,7

Джерело: складено автором на основі [11]

Таблиця 2

Динаміка кількості туристів, які скористалися у 2019–2020 рр. послугами зеленого туризму, у розрізі областей-лідерів

Область	Кількість туристів, осіб 2019	Кількість туристів, осіб 2020	Відхилення +, –
Закарпатська	72970	76965	3995
Івано-Франківська	1268923	595031	-673892
Львівська	117242	143610	26368
Тернопільська	33092	32929	-163
Чернівецька	75758	80987	5229

Джерело: складено автором на основі [11]

Стратегічна мета розвитку зеленого туризму в Україні полягає у створенні продукту, конкурентоспроможного на внутрішньому і світовому ринку, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини [9].

Зелений туризм:

1) сприяє вирішенню основних соціально-економічних проблем села:

- зайнятість сільського населення;
- зростання доходів та підвищення життєвого рівня сільських жителів за відносно невеликих фінансових затрат;
- поліпшення благоустрою садиб та сіл, розвиток інженерної та соціальної інфраструктури;
- розширення асортименту присадибного господарства;
- реалізація на місці продукції особистого підсобного господарства як готових продуктів харчування;
- стимулювання охорони місцевих пам'яток, збереження місцевих звичаїв, фольклору, народних промислів;
- підвищення культурно-освітнього рівня сільського населення тощо;

2) може бути джерелом поповнення місцевих бюджетів додатковими надходженнями, коли набере масового характеру;

3) не вимагає значних інвестицій і використовує переважно приватні джерела капіталу. Економічні капіталовкладення швидко окупуються;

4) розвантажує найбільш популярні туристичні центри, зменшуючи негативні екологічні наслідки надто інтенсивної туристичної діяльності.

Український зелений туризм може стати візитною карткою нашої держави на міжнародному туристському ринку, про що свідчить бажання іноземців познайомитися з історичним та природним потенціалом України.

Сьогодні розвиток зеленого туризму в Україні обмежують і гальмують такі чинники:

- політико-економічна нестабільність у державі;
- відсутність належного правового забезпечення розвитку сільського зеленого туризму;
- відсутність механізму раціонального та екологічно збалансованого використання при-

родного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму;

- низький рівень інфраструктури та комунікацій;
- недостатній рівень кадрового та рекламно-інформаційного забезпечення.

Законодавча база в Україні для розвитку зеленого туризму створена, але має низку недоліків, зокрема відсутність чіткого визначення терміна «зелений туризм», що створює незручності в бізнесі (проблеми оформлення, реєстрації, податкового обліку тощо). Стаття 4 Закону «Про туризм» визначає, що залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак поряд з такими видами туризму, як дитячий, гірський, пригодницький та інші, існує екологічний (зелений) та сільський туризм. Зазначається також, що розвиток тих чи інших видів туризму регулюється законами і що серед основних пріоритетних напрямів державної політики в галузі туризму є розвиток сільського та екологічного (зеленого) туризму. Держава трактує сільський зелений туризм як специфічний вид туризму. Він передбачає не тільки відпочинок у сільському будинку, а й можливість спостерігати рослинний і тваринний світ, ознайомитися з традиціями певного регіону, відчуття взаємозв'язок людини з природою [6].

У сучасній туристичній сфері розглядають три різновиди зеленого туризму: активно-спортивний – до нього належать кінні, піші, велосипедні маршрути, рафтинг, катання на гірських та бігових лижах, сноубордах, техніка подолання природних перешкод – скелелазіння, топографія та орієнтування у лісовій, гірській місцевостях, техніка в'язання вузлів; активно-навчальний – арттури (навчання народним ремеслам – живопис, гончарна справа, ковальство, різьблення по дереву, лозоплетіння та ін.), етнологічні тури (приготування місцевих страв та напоїв) та ін.; пасивний (лікувальний) – збирання ягід, трав, грибів, недовготривалі прогулянки, тематичні вечори, народні спра-процедури (апітерапія та фітотерапія тощо) [7].

Головні пріоритети регіональної політики стосовно активізації розвитку сільського зеленого туризму на сучасному етапі мають бути зосереджені на вирішенні таких завдань:

- 1) розробка та реалізація соціально-економічних моделей і державних цільових програм соціально-економічного розвитку сільських територій із виділенням площини надання туристичних послуг у сфері зеленого туризму;

2) створення нових робочих місць на селі, що нівелює процес еміграції робочої сили зі сільських територій та розширює потенціал надання туристичних послуг;

3) формування дієвого механізму соціально-фінансової підтримки розвитку сільських територій;

4) підвищення рівня інституційної спроможності загальнодержавних і місцевих органів управління в рамках реалізації програми європейського сусідства для сільського господарства та розвитку сільських територій;

5) розробка методологічних засад оцінки рівня розвитку сільської місцевості в контексті структурованих програм, що відповідають практиці оцінювання послуг зеленого туризму в країнах ЄС;

6) реалізація у рамках двосторонньої домовленості між Україною та ЄС стратегічних реформ у сфері розвитку сільських територій;

7) покращання інвестиційного мікроклімату у регіоні та розбудова виробничої і соціальної інфраструктури;

8) адаптація національних туристичних стратегій до умов регіонального розвитку з урахуванням місцевих пріоритетів та розробка пропозицій щодо майбутніх заходів на мезорівні;

9) розширення зовнішньоекономічної діяльності, зокрема з країнами ЄС, Молдовою, Білоруссю, які формують потенціальний попит на продукт зеленого туризму.

У багатьох селах зараз спостерігається зменшення кількості населення, не говорячи про відплив кваліфікованих кадрів, що є основою ефективного розвитку сільського зеленого туризму. Водночас можна не тільки частково вирішувати проблеми безробіття, а й підвищувати матеріальний добробут населення. Розвиток сільського зеленого туризму також сприятиме покращанню екологічної ситуації в регіонах завдяки поширенню екологічної освіти серед громадян, що матиме позитивний вплив на стан навколишнього середовища [8].

В умовах сьогодення, особливо під час пандемії COVID-19, збільшується психологічна напруга серед населення, яке все більше потребує морального відпочинку від ситуації, що склалася не тільки в Україні, а й у світі. Оскільки виїзний туризм для багатьох людей поки що залишається неактуальним, з питань власної безпеки щодо здоров'я, усе більшої актуальності набирає відпочинок на теренах своєї країни. Вирішенню цього питання може сприяти розвиток сільського зеленого туризму, що матиме також позитивний

вплив на економіку країни, оскільки такий вид туризму у світі приносить від 7 до 20 % прибутку в туристичну індустрію [10].

Висновки. Таким чином, зелений туризм відкриває нові перспективи. Городяни їдуть у села чи хутори пожити зовсім іншим життям. Це повернення до першоджерел. Краса сільських пейзажів, близькість річок, озер, лісів, гір, відсутність стресів та міської метушні, здорове харчування чудово впливають на людину, зміцнюють її духовно і фізично. Це одна з переваг зеленого туризму. Також зелений туризм сприяє підвищенню рівня добробуту сільського населення, розвитку інфраструктури та підвищенню іміджу сільських населених пунктів.

На території України досить сприятливі умови та наявні ресурси для розвитку зеленого туризму, але, щоб він став пріоритетним напрямом національного туризму, необхідно розробити спеціальні державні, регіональні та місцеві програми.

Зелений туризм має незаперечний соціально-економічний зміст, який проявляється у такому: сприянні економічному розвитку регіонів через збільшення місцевих доходів, створення нових робочих місць, розвиток галузей, що орієнтовані на виробництво туристичного продукту; відновленні і зміцненні трудового потенціалу людини, що є головною умовою її продуктивної участі в економічному житті суспільства.

Для подальшого становлення й розвитку зеленого туризму в Україні потрібно сформувати відповідну законодавчу нормативно-правову базу, яка б регулювала діяльність у цій сфері; здійснити категоризацію баз відпочинку; сформувати заходи, які б заохочували подорожуючих провести більше часу на природі, удосконалити правове забезпечення розвитку рекреаційних територій; забезпечити доступність інформації про пропозиції українського туризму для закордонного споживача; удосконалити маркетингову політику у сфері зеленого туризму; створити позитивний туристичний імідж України.

Можна стверджувати, що зелений туризм в Україні може стати одним із найперспективніших туристичних напрямів. Його розвиток дає низку переваг, що насамперед орієнтовані на активізацію економічної діяльності в сільській місцевості, відновлення автентичності окремих поселень (їх культури, традицій, звичаїв), позитивно впливає на економічну ситуацію у регіонах, надає всі можливості для популяризації країни за кордоном.

Бібліографічний список

1. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. *Стратегічні пріоритети*. 2018. № 1 (6). С. 138–143.
2. Бойко В. О., Ключник А. В., Півнюва Л. В. Зміцнення конкурентоспроможності підприємств екологічного (зеленого) туризму. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2020. № 3. С. 213–222. URL: <https://doi.org/10.35546/kntu2078&4481.2020.3.284> (дата звернення: 25.02.2021).
3. Бондар Ю., Легінькова Н. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. *Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. Кропивницький: ЛА НАУ, 2019. С. 338–346.*
4. Дмитрук О. Ю. Зелений туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2014. 192 с.
5. Іванишин В. В., Печенюк А. П. Особливості статистичних досліджень сільського зеленого туризму. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 12. С. 730–735.
6. Экономика и организация туризма. Международный туризм / Е. Л. Драчева, Ю. В. Забаев, Д. К. Исмаев и др.; под ред. И. А. Рябовой. [2-е изд.]. Москва: КНОРУС, 2012. 576 с.
7. Зелений туризм. Банк даних сільського туризму в Україні. URL: www.ruraltourism.com.ua (дата звернення: 25.02.2021).
8. Кожухівська Р. Б. Туризм в Україні: стан, фактори та перспектива розвитку. *Інноваційна економіка*. 2012. Вип. 29. С. 43–49. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kozhu&hivska.htm (дата звернення: 25.02.2021).
9. Мазур С. А., Прилуцький А. М. Сільський туризм як перспективний напрям розвитку внутрішнього туризму. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: http://www.economy.nay&ka.com.ua/pdf/2_2018/47.pdf (дата звернення: 25.02.2021).
10. Ніколаєв К. Д., Шкарубіло Л. А., Ісаєнко В. М. Умови створення екотуризму в державі. *Людина і довкілля. Проблеми неоекології*. Харків, 2016. № 1-2. С. 78–93.
11. Офіційний сайт Державного агентства України з туризму та курортів. URL: <http://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 25.02.2021).

Стаття надійшла 05.03.2021

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Р. Дудяк, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-7934-8234

С. Бугіль, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-4863-52

М. Шовген

ORCID ID: 0000-0003-1171-2882

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.154>

Дудяк Р., Бугіль С., Шовген М. Економічні аспекти розвитку міжнародного туризму в Україні та світі

У статті розкрито процес становлення туризму в Україні та світі як масового явища та однозначного феномену сьогодення. Викладена сутність, функції та географія міжнародного туризму. Також проаналізовано вплив розвитку туристичної галузі на економіку країн світу. Характеризуючи стан України на ринку міжнародного туризму, було визначено основну проблематику та точки незадовільного стану туристичного сервісу нашої країни. Наведено шляхи вдосконалення туристичного потенціалу у світі в період пандемії COVID-19 та на недалеку перспективу. Охарактеризовано причини призупинення процесу туризму в цілому світі та запропоновано перспективні напрями й заходи щодо відновлення міжнародних туристичних потоків у нашій країні та у світі загалом.

Здійснено аналіз міжнародних туристичних потоків в Україні та світі, зокрема їх динаміку та просторову структуру протягом допандемічного 2019 року. Встановлено, що сучасна динаміка міжнародного туристичного потоку в Україні та світі характеризується різким зменшенням обсягів міжнародних відвідувачів, зниженням темпів розвитку туристичної діяльності та переформатуванням просторової структури в'їзного та виїзного туристичного потоку.

Міжнародний туризм не лише суттєво впливає на економіку всіх країн світу, а й для багатьох країн є основним засобом і джерелом доходу та прибутку і від нього безпосередньо залежить розвиток економіки країни загалом. Саме міжнародний туризм збільшує та стимулює розвиток інвестиційних планів та проєктів з розбудови готельно-туристичної і транспортної інфраструктури, що суттєво підвищує якість життя корінного населення і обслуговування туристів.

Внаслідок впливу туризму на економічний розвиток країни підвищується ділова активність, відбувається розширення виробництва товарів і послуг у результаті збільшення платоспроможного попиту за рахунок іноземних та місцевих екскурсантів. У туристичній галузі відбувається швидка окупність вкладених коштів та отримання доходу у вільно конвертованій валюті.

Сучасну індустрію міжнародного туризму можна розглядати як міжгалузевий комплекс світового господарства і як самостійний вид економічної діяльності.

Ключові слова: економічний розвиток, туризм, міжнародна туристична географія, розвиток туристичних потоків України, індустрія туризму, пандемія, перспективи міжнародної туристичної діяльності.

Dudiak R., Buhil S., Shovhen M. Economic aspects of the international tourism development in Ukraine and in the world

The article reveals the process of tourism establishment in Ukraine and in the world as a mass and unambiguous phenomenon of today. The essence, functions and geography of international tourism are stated. The impact of tourism development on the world economy is also analyzed. Characterizing Ukraine's position at the market of international tourism, the main issues and points of unsatisfactory conditions of the tourist service of our country were identified. Ways to improve the tourism potential in the world during the pandemic years and in the near future were presented. The reasons for suspension of the tourism process in the whole world are described, and perspective directions and measures for the restoration of international tourist flows in our country and in the world in general are presented.

The international tourist flows in Ukraine and in the world, in particular their dynamics and spatial structure during the pandemic 2019, are analyzed. It is established that the current dynamics of the international tourist flow in Ukraine and in the world is characterized by a sharp decrease in the volume of international visitors, a decrease in the rates of tourist activity development and rearrangement of the spatial structure of the incoming and outgoing tourist flow.

International tourism does not only significantly affect the economy of all countries, but for many countries it is the main means and source of income and profits and it directly influences development of the economy as a whole. It is international tourism that mainly establishes, increases and stimulates development of the investment plans and projects for the development of the hotel, tourism and transport infrastructure, which significantly improves the indigenous peoples' living standards and tourist services.

The tourism's impact on the economic development of the country contributes to growth of business activity, expansion of goods and services production as a result of increasing effective demand at the expense of foreign and local tourists. The tourism industry secures a faster investment return and obtaining income in a freely convertible currency.

The modern industry of international tourism can be considered as an intersectoral complex of the world economy and as an independent type of economic activity.

Key words: economic development, tourism, international tourism geography, development of tourism flows of Ukraine, tourism industry, pandemic, prospects of international tourism activity.

Постановка проблеми. Туризм став важливою частиною сучасного способу життя, невід'ємною складовою всіх економічних процесів та комунікативного способу активності суспільства й людства загалом.

Міжнародний туризм – це надзвичайно важливий напрям міжнародного співробітництва та діловодства в конкретній діяльності на основі поваги до культури певної держави, історичних аспектів кожного народу та важливих і основних інтересів кожної з країн подорожуючого. Міжнародним туризмом вважають сферу діяльності та розвитку взаєморозуміння між народами і ознайомлення з досягненнями інших країн у різних сферах суспільного життя. Він має значні перспективи в розвитку будь-якої держави.

Туристична індустрія сьогодення та його відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку в Україні та у всіх без винятку країнах світу, що знаходить своє відображення у масштабі туристичних маршрутів, завдань та послуг, робочих місць у світі туризму та суміжних галузях, розмірі валютних надходжень від туристичної діяльності та витрат на дозвілля і туризм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику міжнародної туристичної галузі, особливості розвитку туристичних потоків в Україні та світі, проблематику галузі та перспективи її розвитку досліджує значна кількість науковців. Зокрема, такі автори, як А. П. Безхлібна, В. І. Биркович, В. О. Бойко, Т. В. Бут, В. Г. Грановська, О. Ю. Дмитрук, М. Д. Дяченко, В. М. Зайцева, О. М. Євдокімова, В. В. Іванишин, Т. В. Каптюх, Ю. Є. Кирилов, Р. Б. Кожухівська, В. О. Комісаренко, О. М. Корнієнко, В. М. Крикунова, В. К. Лабарткава, С. А. Мазур, Д. Ю. Мамотенко, А. П. Печенюк, А. М. Прилуцький, О. М. Сердюкова, К. О. Смирнова, А. Д. Северин, Р. П. Дудяк, С. С. Галасюк, у своїх працях приділяють увагу аналізу ключових питань розвитку туристичної галузі в Україні та світі, акцентуючи увагу на використанні при-

родно-географічних та історико-культурних ресурсів рекреаційних територій, розвитку інноваційних видів туризму після закінчення пандемії COVID-19, сучасних суспільно-економічних проблемах в туризмі загалом, аспектах міжнародної підготовки туристичних кадрів до відновлення туристичних потоків.

Міжнародний туризм сьогодення та його розвиток має важливий вплив на всі аспекти суспільного життя кожної країни, питання туристичних потоків залишаються недостатньо визначеними, тому потребують уважного та скрупульозного науково-практичного вивчення та обґрунтування феномену стрімкого розвитку міжнародних подорожей у цілісну, багатовекторну, цікаву, статистичну та важливу науку.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне і практичне обґрунтування значення, складових та класифікацій туризму в Україні та світі, розробка передбачуваних прогнозів та дій щодо підвищення ефективності регулювання розвитку міжнародної туристичної галузі різних країн світу на місцевому, регіональному та національних рівнях з урахуванням зарубіжної практики та різноманітного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Революційні вдосконалення, наукові перетворення та обґрунтування в галузі механізації перших транспортних засобів та вдосконалення цих напрямів виробництва дали змогу підсилити сутність і важливість подорожей та туризмології. Послідовна еволюція в дослідженнях значущості суспільного, економічного екологічного аспектів функціонування туристичних потоків мала для розвитку туризму велике значення. Насамперед це було пов'язано з подальшим розвитком різних напрямів сфери послуг, одним з яких стали туристичні послуги.

Таким чином, завдяки сприятливим політичним, економічним, технічним, культурологічним та соціальним чинникам розвиток туризму значно

пришвидшив свою значущість у світі. Стрімкий розвиток туризму відбувається насамперед у тих країнах, де є сприятлива внутрішня та зовнішня політика, стійкий економічний розвиток, високий рівень культури, соціальна підтримка громадян [2].

Туристичні потоки відіграють значну роль у становленні різноманітних зовнішньоекономічних зв'язків між країнами. Як показує багаторічна практика міжнародних відносин, міжнародний туризм завжди був чинником зміцнення миру між країнами, співдружності народів, формування і зміцнення наукового, культурного і торгового співробітництва між країнами, налагодження добросусідських відносин між державами.

Україна є повноправним членом Всесвітньої туристичної організації. Економіка в Україні, яка безпосередньо пов'язана з міжнародним туризмом, залежить переважно від внутрішнього туризму та внутрішньої складової виїзного туризму. Одночасно в'їзний потік із-за кордону в Україну формує третину всієї економіки національного туризму [8].

Загалом туристичні потоки 2019 року в період звичайної допандемічної туристичної діяльності в Україні були на невисокому, зате стабільному рівні (табл. 1). З причин початку пандемії у 2020 році до уваги беремо 2019 рік.

Стосовно динаміки туристичного в'їзного потоку в Україну, то протягом 2019 року відбувались позитивні тенденції щодо розвитку

в'їзного туризму в нашу країну. Найбільша частина туристичного потоку припадає на сусідню країну Польщу.

Показники виїзного туристичного потоку, навпаки, збільшились (табл. 2). Найбільша кількість українського населення виїхала в сусідні держави Польщу, Молдову та Угорщину. Значна частина українського населення здійснила виїзд у Німеччину та Чехію через хороші умови життя та стабільну економічну ситуацію в цих країнах. Причинами такого масового виїзду з України можна назвати незмінну економічну кризу всередині країни, низький рівень заробітної плати, некваліфікованість персоналу, недостатньо високий рівень сервісу та обслуговування та невіршене питання з нестабільною ситуацією на Сході України [9].

Економічні перспективи відновлення туристичного потоку в нашій країні пов'язані зі стабілізацією ситуації на Сході країни, залученням інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури, зміцненям позитивного іміджу в Україні і економіки країни загалом.

Позитивним було запровадження в Україні 2017 року безвізового режиму з країнами Європейського Союзу. Це дозволило нашій державі покращити зовнішньополітичний імідж та децю зміцнити авторитет держави на міжнародній арені туризму.

Таблиця 1

Географічна структура в'їзного туристичного потоку України у 2019 р.*

Ранг 2019р.	Країна	2019 р.			
		Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну, усього	Питома вага, %	Із них – за метою поїздки туризм	Питома вага, %
	Усього	24671987	100	488499	100
1	Польща	10284753	41,69	270681	55,41
2	Молдова	5417939	21,96	3056	0,63
3	Білорусь	3387652	13,59	18324	3,75
4	Словаччина	1251009	5,10	17903	3,67
5	Румунія	876434	3,56	750	0,16
6	Угорщина	719038	3,13	324	0,07
7	Російська Федерація	429506	1,72	368	0,07
8	Німеччина	250918	1,03	30378	6,21
9	Туреччина	236561	0,95	162804	3,33
10	Узбекистан	151707	0,61	24638	5,04

*Складено автором на основі [9].

Таблиця 2

**Географічна структура
візного туристичного потоку України у 2019 р.***

Ранг 2019р.	Країна	2019р.			
		Кількість громадян, які виїхали з України, усього	Питома вага, %	Із них – за метою поїздки туризм	Питома вага, %
	Усього	23761248	100	354840	100
1	Польща	6991760	28,35	31905	6,53
2	Німеччина	6140376	24,87	68500	14,02
3	Молдова	2395228	9,78	3752	0,77
4	Угорщина	1900469	7,74	-	-
5	Білорусь	1738946	7,08	20239	4,14
6	Румунія	791814	3,61	9311	1,91
7	Туреччина	573895	2,23	62811	12,86
8	Чехословаччина	571258	2,39	-	-
9	Рос. Федерація	376346	1,50	5366	1,10
10	Єгипет	338683	1,16	38669	7,92

*Складено автором на основі [9].

Туризм за обсягами доходу на сьогодні займає третє місце серед провідних галузей світової економіки. За результатами стабільного та допандемічного часу, на туристичну галузь припадало 23 % світового внутрішнього продукту і понад 15 % витрат споживачів [7].

У багатьох країнах та регіонах туристична галузь є основним джерелом прибутків. Щорічно відбувались надходження з туристичної діяльності, які у світовому масштабі становлять понад

510 млрд дол. США. Найбільші прибутки отримували країни Західної Європи та США (табл. 3).

Україна не входить до десятки країн-лідерів з найвищими доходами від туристичної діяльності. Її досягнення в цій галузі – всього \$1,9 млрд за 2019 рік [6].

Тому постає потреба у формуванні, узагальненні та виокремленні на фоні негативних тенденцій позитивних чинників впливу на розвиток туристичної галузі України (табл. 4).

Таблиця 3

**Рейтинг країн світу з найвищими доходами
від туристичної діяльності, 2019 р.***

Номер у рейтингу	Назва країни	Кошти, які витратили туристи у відповідній країні завдяки туризму, млрд дол.
1	США	210,8
2	Іспанія	68,1
3	Франція	60,9
4	Таїланд	57,9
5	Велика Британія	51,8
6	Італія	44,6
7	Австралія	42,1
8	Німеччина	39,9
9	Китай	35,5
10	Японія	34,3

*Складено автором на основі [6].

Ознаки впливу на розвиток туристичної діяльності в Україні*

Позитивні чинники	Негативні чинники
1. Незначне зниження обсягів в'їзного та виїзного туристичних потоків у світі	Відсутність єдиного механізму державного регулювання в туристичному секторі економіки
2. Загальний внесок туристичної галузі в економіку України у 2019 р. становив 112,8 млрд грн	Відсутність належного нормативно-правового і фінансового забезпечення актуальним тенденціям розвитку туристичної діяльності в Україні
3. Виділено 1 млрд 680 тис. грн на підтримку внутрішнього туризму з держбюджету країни на 2019 р.	Незначні обсяги інвестицій та вкладів у розвиток матеріальної бази туризму і невідповідний рівень сервісу та обслуговування

*Складено автором на основі [3].

До основних особливостей економічного розвитку міжнародного туризму країни належать:

- економічне зростання та соціальний прогрес, що сприяли збільшенню обсягу ділових поїздок та подорожей з пізнавальними цілями;
- збільшення чисельності найманих працівників та службовців у провідних країнах світу та покращання їхнього матеріального і культурного рівня;
- концентрація на внутрішньому туризмі країн, що підтримає економічну сторону країн та дозволить відбуватись незначним, зате стабільним туристичним потокам;
- інтенсифікація праці та видача працівникам довших відпусток;
- удосконалення та збільшення чисельності всіх видів транспортних засобів, що дало змогу здешевити поїздки;
- завдяки процвітанню у сфері туристичних послуг відбувся розвиток сфери перевезень та значний технологічний прогрес у галузі телекомунікації;
- покращання зв'язків між державами та міжнародний культурний обмін дали змогу зміцнити й розширити мирні та дружні міжособистісні зв'язки між регіонами та країнами;
- послаблення обмежень щодо вивозу валюти в чимало країн спростило прикордонні формальності, які виникали при переїзді в іншу державу [5].

Головні чинники, які впливають на економічні особливості розвитку туристичної діяльності, поділені на статичні та динамічні. До статичних належить сукупність природно-географічних чинників, котрі мають незмінне, постійне значення. Турист лише пристосовує їх до туристських потреб, робить доступнішими для вико-

ристання з туристичною метою. Серед динамічних чинників виділяємо: соціально-економічні, матеріально-технічні й політичні, демографічні, які мають різну оцінку та значення в різних країнах світу.

Чинники, що впливають на економічний розвиток туризму в Україні та світі і формують його особливості, поділяють на зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні).

Зовнішні чинники формують туризм за допомогою:

- економічного та фінансового розвитку;
- демографічних та соціальних змін;
- змін політичного та правового регулювання;
- торгового розвитку;
- транспортної інфраструктури;
- безпеки подорожей [2].

Для ефективного впливу на економічну ситуацію в будь-якій країні міжнародний туризм повинен виконувати низку важливих завдань та функцій:

- насамперед він є джерелом валютних надходжень для країни, в яку надходять туристичні потоки, і є одним з головних засобів для забезпечення зайнятості населення в цій країні;
- завдяки міжнародному туризму розширюються валютні вкладення в платіжний баланс країни та її ВВП;
- він сприяє диверсифікації економічної ситуації країни;
- туризм із кожним періодом створює нові галузі та оновлює і вдосконалює старі, які займаються обслуговуванням сфери туризму, тобто він сам себе оновлює і стає конкурентом сам собі, тому удосконалюється та оновлюється разом з попитом на самого себе;

– через збільшення зайнятості в туристичній сфері зростають доходи населення та покращується добробут нації;

– розвиток міжнародного туризму сприяє розвитку інфраструктури країни та мирних процесів усередині країни та за її межами [1].

Стрімкий стрибок розвитку туристичної діяльності призвів до появи також і негативних зовнішніх чинників глобального та національних туристичних ринків. Вони позначилися насамперед негативним впливом на стан навколишнього зовнішнього середовища.

Ситуація, пов'язана зі світовою пандемією COVID-19 у 2020 році, найбільш негативно вплинула на розвиток туризму. Таких низьких показників туристичних потоків через заборону подорожей, закриття кордонів, примусове закриття відпочинкових закладів та різноманітних комплексів і призупинення цілого туристичного сервісу світ не переживав ще ніколи.

Закриття туристично-відпочинкових комплексів у 2020 році, кризи в бронюванні квитків і туристичних подорожей, дефіцит купівлі туристичних сувенірів, припинення надходження іноземної валюти – усе це було спричинено через зупинку туристичної діяльності та неприбуття міжнародних туристів [10].

Існує необхідність у побудові конкретних дій та заходів на наступні найближчі роки зі зменшення негативних наслідків пандемії COVID-19 у сфері туризму:

– стабільна негативна ситуація з поширення пандемії COVID-19 та медичні заходи (вакцинація у 2021 році, потрібні медичні препарати тощо) дають можливість відновлення економіки країн, яка формується внаслідок туристичної діяльності, у короткостроковій перспективі на 2021–2024 рр.;

– низка країн, в яких присутній відносно високий рівень внутрішнього туризму в загальній туристичній економіці, мають непогані можливості для збереження національної галузі туризму;

– галузь авіаційних перевезень вважається однією з ланок туризму, яка найбільше постраждала від кризи пандемії. Підтримка місцевих авіаперевізників максимально потрібна для збереження туризму, але є критично важливою складовою для забезпечення загальної мобільності, особливо якщо врахувати стан інших складових національної транспортної інфраструктури;

– беручи до уваги викладене, кожна країна повинна повторно розглянути свої пріоритети в

туристичній сфері, переспрямувати їх на максимальне збереження туристичної галузі, а також на перепланування та прискорення всіх внутрішніх та зовнішніх видів туристичної діяльності [4].

Виконання цих та багатьох інших завдань і заходів на найближчу перспективу зумовить незначне, але поступове збільшення туристичних подорожей. Цьому сприятимуть: звиклість та емоційна підготовленість до думки про COVID-19; поінформованість та знання про процес хвороби та інформування щодо засобів її лікування; спроба об'єднання суспільства та влади з метою вивчити та проаналізувати, яким чином можна пристосуватись до хвороби та її мутації, до її виникнення, періоду інфікування, розповсюдження та лікування; розроблення науковцями провідних країн ефективних вакцин для вакцинації громадян. Тому повсякденне життя, у тому числі й туризм, поступово, з незначною швидкістю будуть відновлюватися.

Вивчивши дослідження Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), можна припустити, що, попри карантинні заборони та сталий показник чисельності пандемічних захворювань, будуть відбуватися незначні позитивні тенденції до зростання туристичних потоків [8].

З кожним наступним роком туристична діяльність відновлюватиметься. Це, звичайно, потребує часу, але в найближчі 2-3 роки, тобто у 2023–2024 роках, туристична сфера знову матиме досить непоганий показник 35 % і буде стабільно дохідною сферою діяльності як для туристів, так і для країн, в які туристи приїжджають [2].

Попри все, важливість економічних особливостей розвитку міжнародного туризму у світі постійно зростала і буде згодом зростати та зміцнюватись, і міжнародний туризм знову являтиме собою одну з найбільш розвинених галузей світового господарства, а також одну з форм міжнародної торгівлі послугами, яка найдинамічніше розвивається. Приділяючи належну увагу розвитку туристичної індустрії, будь-яка країна, навіть серед країн третього світу, має всі шанси піднятися у світовому рейтингу та зайняти провідне місце як країна з високим рівнем доходів від міжнародної туристичної діяльності.

Отже, сучасний міжнародний туризм є глобальним і важливим чинником розвитку суспільства загалом та всіх його важливих ланок – економічної, соціальної та духовної. Маючи значний вплив на соціум, його ціннісні орієнтації, процеси самовдосконалення та самопізнання,

туристична діяльність стає все більш ваговою складовою життя громадян України та більшості країн світу і є одним із найефективніших та найперспективніших векторів процвітання та розвитку соціально-економічного стану країн зараз і на далеку перспективу [6].

Висновки. Світові тенденції у сфері розвитку міжнародного туризму дозволяють віднести туристичний бізнес до найперспективніших галузей економіки, але сфера туризму у світі розвивається нерівномірно й має регіональні особливості. Розвинута туристична інфраструктура сприяє покращанню привабливості країни та її конкурентоспроможності у світі, прискорює процеси її інтеграції у світову економіку, забезпечує перехід від аграрної та індустріальної економіки до розвитку економіки на основі сфери послуг.

Для розвитку міжнародного туризму в певній країні насамперед потрібні такі умови, як сприятливий клімат, природа, історична та культурна спадщина, розвинута готельна інфраструктура та інфраструктура супутніх галузей, високий рівень безпеки, у тому числі від міжнародного тероризму; цінова доступність туристичних послуг, національний фольклор, розвинута система спортивних розваг і активна діяльність місцевих організацій. Але, щоб природно-ресурсний та культурний потенціал використовувався максимально, потрібні значні інвестиції в цю сферу, високопрофесійні кадри, належне державне регулювання, стабілізація макроекономічної ситуації.

Ринкова модель економіки зумовлює необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку міжнародного туризму, що пов'язано з інтенсифікацією цієї галузі, посиленням конкуренції на світовому ринку, розвитком нових організаційних форм міжнародного туризму, підвищенням мобільності капіталу, розширенням меж ринків та ділових контактів.

Таким чином, міжнародний туризм на сьогодні набирає обертів і стає глобальним чинником та складовою розвитку цивілізації і всіх її ланок – економічної, соціальної сфери, духовної

культури та розвитку, значною мірою впливає на людей, їхні ціннісні орієнтації, процеси самопізнання та самовдосконалення.

Проаналізовані дані свідчать про те, що туристична галузь економіки активно розвивається: зростає кількість туристичних прибуттів у світі загалом і у всіх туристичних макрорегіонах. Тому подальші наукові пошуки в цьому напрямі будуть присвячені пошукам шляхів вирішення проблем післяпандемічних наслідків розвитку туристичної галузі господарства в Україні та у світі загалом.

Бібліографічний список

1. Бабарицька В. К., Малиновська О. Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення турпродукту. Київ, 2004. 288 с.
2. Вітер І. І. Глобальний ринок туристичних послуг: проблеми та перспективи розвитку. *Культура і освіта фахівців туристичної сфери: сучасні тенденції та прогнози*. Київ: КУТЕП, 2005. С. 513–521.
3. Інвестиційні можливості туристичної сфери України. URL: <http://www.tourism.gov.ua/PublicationsList.aspx?id=47> (дата звернення: 11.03.2021).
4. Кожухівська Р. Б. Туризм в Україні: стан, фактори та перспектива розвитку. *Інноваційна економіка*. 2012. Вип. 29. С. 43–49. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kozhu&hivska.htm (дата звернення: 11.03.2021).
5. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг: Геопросторові аспекти. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Альтпрес, 2013. 324 с.
6. Рогач О. І. Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: підручник. Київ: Либідь, 2005. 720 с.
7. Ткаченко Т. І. Індикатори розвитку туризму: методичні та практичні аспекти. *Культура і освіта фахівців туристичної сфери: сучасні тенденції та прогнози*. Київ: КУТЕП, 2005. С. 491–496.
8. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: <http://www.imf.org/external/index.htm> (дата звернення: 27.02.2021).
9. Офіційний сайт Державного агентства України з туризму та курортів. URL: <http://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 04.03.2021).
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.03.2021).

Стаття надійшла 28.03.2021

ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

М. Грисьо, аспірант

ORCID ID: 0000-0002-4400-0470

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.161>

Грисьо М. Тенденції використання земель сільськогосподарського призначення в Україні

У статті проаналізовано сучасний стан та структуру земельного фонду України. Основну увагу приділено деталізації структури земель сільськогосподарського призначення. Автором встановлено диспропорцію розподілу земель сільськогосподарського призначення по регіонах України, що пов'язано з їх топографічними особливостями, зокрема найбільше посівних площ у Дніпропетровській області, а найменше – у Закарпатській. Проаналізовано чинники, які впливали та впливають на формування структури земельного фонду. До таких чинників віднесено: топографічні особливості, природно-кліматичні умови, історичні передумови розвитку певних видів сільськогосподарської діяльності, інвестиційний клімат регіону, ступінь розораності земель, ступінь меліоративності земель, напрям розвитку сільськогосподарської діяльності (екстенсифікація чи інтенсифікація). На основі факторного аналізу визначено основні загрози та потенційні можливості для побудови якісного ринку землі та розвитку сільського господарства в Україні залежно від особливостей регіону. Запропоновано шляхи та напрями розвитку сільськогосподарської діяльності та підвищення її ефективності через раціональне використання земель сільськогосподарського призначення. Акцентовано увагу на необхідності раціонального та відтворювального способів використання земель сільськогосподарського призначення з метою збереження їхніх якісних показників та забезпечення ефективності їх використання, на цій основі запропоновано основні напрями розвитку сільськогосподарської діяльності.

Ключові слова: земельний фонд, сільськогосподарські угіддя, земля сільськогосподарського призначення, структура земельного фонду, структура сільськогосподарських угідь, сільське господарство, ринок землі, раціональне використання землі, відтворювальне використання землі, ефективність сільськогосподарської діяльності.

Hrysiu M. Trends of agricultural land use in Ukraine

The author in the article has analyzed the current state and structure of the land fund of Ukraine. The study is focused on detailing the structure of agricultural land. A disproportion in the distribution of agricultural land in the regions of Ukraine, caused by their topographic features, in particular, the largest sown area in Dnipropetrovsk region, and the least – in the Transcarpathian region, is determined. The factors that have influenced and are influencing the formation of the land fund structure are analyzed. Such factors include: topographic features, natural and climatic conditions, historical preconditions for development of certain agricultural activities, investment climate of the region, degree of plowing, degree of land reclamation, direction of agricultural activity (extensification or intensification). The author determines that the largest land users in Ukraine are large business associations (agroholdings), and only a small area of agricultural land is cultivated by individual farms or small farmers. Based on the factor analysis, the author identifies the main threats and potential opportunities for building an adequate land market and agricultural development in Ukraine, depending on the characteristics of the region. The ways and directions of development of agricultural activity and increase of its efficiency through rational use of agricultural lands are offered. The emphasis is placed on the need for a rational and reproductive way of using agricultural land in order to preserve their quality indicators and ensure the efficiency of their use, on this basis, the main directions of agricultural development are proposed.

Key words: land fund, agricultural lands, agricultural land, structure of land fund, structure of agricultural lands, agriculture, land market, rational use of land, reproductive use of land, efficiency of agricultural activity.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних ринкових відносин стимулює розвиток ринку землі, з огляду на це все більшої актуальності набуває дослідження земельного фонду України, його структури та динаміки змін, а також його грошової оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Земельним відносинам та дослідженню земельного фонду України присвячено багато праць українських та зарубіжних вчених. Зокрема, аналізу структури земельного фонду та її оптимізації присвячено праці Н. Лесько [4], В. Боклаг,

Н. Александрової [2], А. Потапова [7] займається дослідженням особливостей сучасного сільськогосподарського землекористування, також у цьому напрямі працюють вчені Г. Бережницька, О. Синюк, Н. Дуляба [1]. Однак на сьогодні немає комплексного дослідження, результатом якого була б побудова стратегії раціонального та відтворювального способів використання земель сільськогосподарського призначення з метою збереження їхніх якісних показників та забезпечення ефективності їх використання.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є аналіз сучасного стану використання земельного фонду України, зокрема земель сільськогосподарського призначення, та розробка рекомендацій щодо його ефективного та раціонального використання.

Виклад основного матеріалу. Під земельним фондом розуміється сукупність земель усіх форм власності.

Земельний фонд формується із земель, які мають різне призначення. Традиційно землі поділяють на такі різновиди:

- сільськогосподарські угіддя;
- землі, вкриті лісами;
- заболочені землі;
- відкриті землі (з незначним рослинним покривом);
- води;
- інші землі.

Перед тим як перейти до дослідження земель сільськогосподарського призначення, проаналізуємо структуру земельної площі України (рис. 1).

Лише з аналізу структури земельного фонду України можна побачити основний виробничий напрям – сільське господарство. Понад 71 % земель – це сільськогосподарські угіддя. Водночас ліси та лісовкриті площі займають 18 % території нашої держави, забудовані землі – 7 % та інші землі – 4 %. Варто зазначити, що впродовж останніх 25 років структура земельного фонду зазнавала певних змін, зокрема простежується тенденція до збільшення у його структурі сільськогосподарських угідь (наприклад, у 1994 році їх було 69,4 %, у 2014 – 68,8 %, а у 2020 – 71 %). Також збільшилась частка лісовкритих площ із 17,1 % у 1994 році до 18 % у 2020 році. Незмінною залишається частка інших земель.

Структура сільськогосподарських угідь в Україні сформована таким чином: рілля, сіножаті, пасовища, перелоги та багаторічні насадження (рис. 2). Варто відзначити, що попри відносне збільшення частки сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду України абсолютний показник дещо зменшується впродовж останніх років. Зокрема, у 2000 р. площа сільськогосподарських угідь становила 41827 тис. га, а у 2019 р. на 516,1 тис. га менше. Найбільшу частку у структурі сільськогосподарських угідь займає рілля, причому рівень розораності постійно зростає (у 2000 р. – 77,85 %, у 2019 р. – 79,29 %). Друге місце займають пасовища (12,71 % у 2019 р.), третє – сіножаті (5,53 % у 2019 р.), четверте – багаторічні насадження (2,06 % у 2019 р.) і останнє – перелоги. Варто зазначити, що останні є резервом для збільшення площ ріллі під органічне та екологічне виробництво, оскільки такі землі найменше зазнають антропогенного впливу.

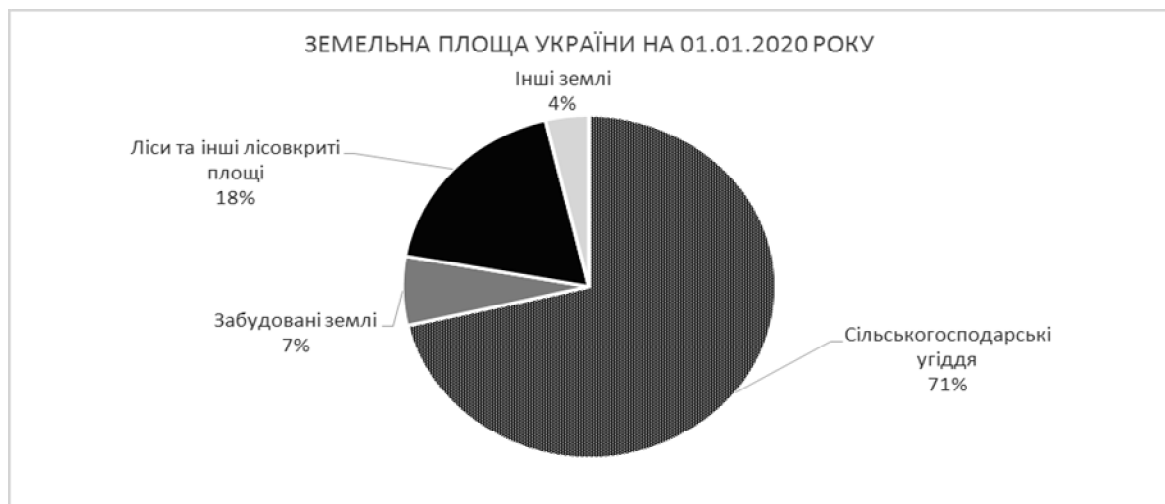

Рис. 1. Земельний фонд України станом на 01.01.2021 р. [3; 8].

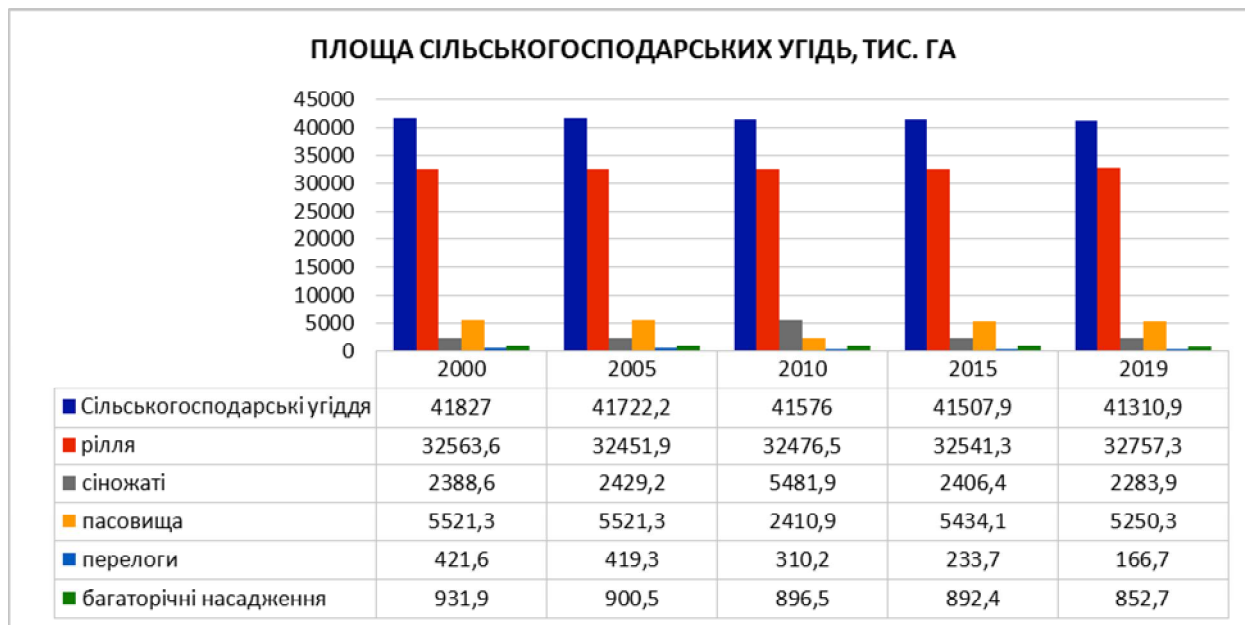

Рис. 2. Структура сільськогосподарських угідь України (2000–2019 рр.), тис. га [3; 8].*

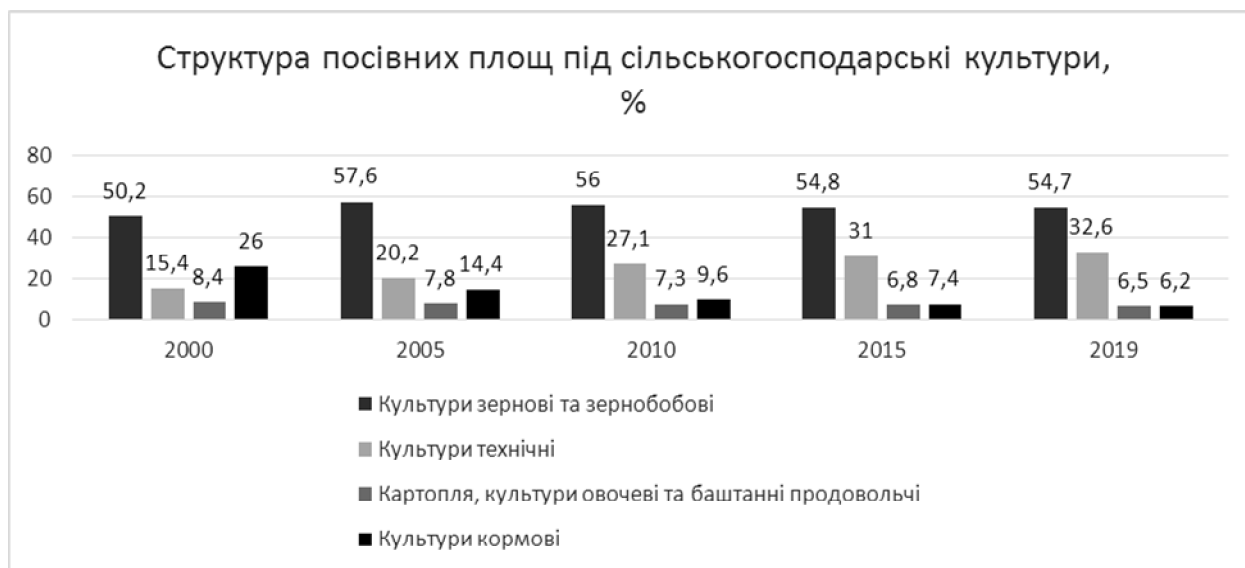

Рис. 3. Структура посівних площ під сільськогосподарськими культурами, % [3; 8].

Варто зазначити, що використання сільськогосподарських угідь, зокрема ріллі, в Україні є доволі однорідним, що засвідчує структура посівних площ під сільськогосподарські культури (рис. 3). Понад 50% посівних площ засіяні зерновими та зернобобовими культурами, упродовж останніх років суттєво знизилась частка посівних площ під кормовими культурами (це пов'язано із занепадом тваринницької галузі і, відповідно, зменшенням потреби у кормах). На

сьогодні друге місце у структурі посівних площ займають площі під технічними культурами (32,6% у 2019 р.). Відносно на одному рівні тримається частка площ під овочевими та баштанними культурами.

Лідером за обсягом посівних площ під сільськогосподарськими культурами є Дніпропетровська область (рис. 4), найменше посівних площ у Закарпатській області. Це пов'язано з ландшафтними особливостями, що вплинуло на розвиток різних галузей сільського господарства.

Рис. 4. ТОП-10 регіонів України за обсягом посівних площ під сільськогосподарськими культурами, тис. га [3; 8].

До чинників, які впливають на структуру земельного фонду загалом та сільськогосподарських угідь зокрема, ми відносимо:

- топографічні особливості;
- природно-кліматичні умови;
- історичні передумови розвитку певних видів сільськогосподарської діяльності;
- інвестиційний клімат регіону;
- ступінь розораності земель;
- ступінь меліоративності земель;
- напрям розвитку сільськогосподарської діяльності (екстенсифікація чи інтенсифікація) [5; 6; 9].

Найбільшими землекористувачами в Україні є великі господарські товариства (агрохолдинги), і тільки незначна площа сільськогосподарських угідь обробляється самостійно особистими селянськими господарствами чи дрібними фермерами. Це є значною загрозою під час відкриття ринку землі, позаяк останнім може стати не вигідно обробляти землю, а більш вигідним постане продати земельні ділянки агрохолдингам.

Варто зазначити, що під час обробітку земель сільськогосподарського призначення великі господарства обирають більше інтенсивний спосіб розвитку своєї діяльності, а це, як наслідок, впливає на природну родючість ґрунтів, їхню забрудненість пестицидами та гербіцидами, а також на потенційну можливість перейти на екологічне чи органічне виробництво.

Висновки. Отже, підводячи підсумки дослідження, хочемо запропонувати основні напрями розвитку сільськогосподарської діяльності та під-

вищення її ефективності через раціональне використання та оптимальне структурування земель сільськогосподарського призначення:

- на державному рівні необхідно провести аудит земель сільськогосподарського призначення, проводити кампанію щодо раціонального використання земель, необхідності сівозмін, оптимального внесення добрив, пестицидів, гербіцидів;
- на регіональному рівні необхідно проводити інформаційну кампанію для особистих селянських господарств, фермерів, сільськогосподарських кооперативів про необхідність збереження власності на землю під час повноцінного відкриття ринку землі;
- на рівні підприємств потрібно диверсифікувати виробництво, що допоможе забезпечити їх від втрат під час коливань на ринку сільськогосподарської продукції.

Бібліографічний список

1. Бережницька Г., Синюк О., Дуляба Н. Сутнісні особливості використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2020. № 27. С. 161–166.
2. Боклаг В. А., Александрова Н. Б. Оптимізація структури земельного фонду в системі Державного управління земельними ресурсами України. *Держава та регіони. Державне управління*. 2013. № 2 (42). С. 43–47.
3. Головний сайт Держгеокадастру. URL: <https://land.gov.ua/> (дата звернення: 20.03.2021).
4. Лесько Н. В. Земельний фонд України: сутність поняття та структура. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 174–178.

5. Паньків З. П. Земельні ресурси: навч. посіб. Львів: Вид. центр ЛНУ імені І. Франка, 2008. 272 с.

6. Попрозман Н. В., Коробська А. О. Стан та тенденції використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в контексті національної безпеки держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/5.pdf (дата звернення: 20.03.2021).

7. Потапова А. Г. Особливості сучасного сільськогосподарського землекористування Волинської

області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*. 2011. № 8. С. 59–64.

8. Сільське господарство України 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf (дата звернення: 20.03.2021).

9. Щурик М. Орендно-земельні відносини як інструмент удосконалення відтворення земельних ресурсів АПК. *Аграрна економіка*. 2016. Т. 9, № 1–2. С. 68–74.

Стаття надійшла 23.04.2021

УДК 658:338.1

JEL M29, M31; Q13, O31

**THE INFLUENCE OF INFORMATION TECHNOLOGIES
ON THE DEVELOPMENT OF MARKETING LOGISTICS**

R. Sodoma, PhD in Economics

ORCID ID: 0000-0002-5020-6440

M. Kohut, PhD in Economics

ORCID ID: 0000-0001-8275-134X

H. Marutiak, lecturer

ORCID ID: 0000-0002-7986-3401

Lviv National Agrarian University

A. Kordonska, PhD in Economics

ORCID ID 0000-0002-5316-9630

Institute of Political Science,

University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Poland)

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.166>

Содома Р., Когут М., Марутяк Г., Кордонська О. Вплив інформаційних технологій на розвиток маркетингової логістики

У статті досліджено сутність маркетингової логістики. Деталізовано маркетинго-логістичні цінності для клієнта та маркетингові інструменти. Розкрито особливості функціонування маркетингових та логістичних систем в умовах масштабних цифрових змін. Визначено цифровий маркетинг як важливий інструмент для забезпечення ефективної та конкурентних переваг. Проаналізовано особливості використання різних каналів цифрового маркетингу в Україні. Акцентовано на сучасному розвитку маркетингу, у центрі уваги якого залишаються інтереси й потреби споживачів, і детально окреслено період розквіту маркетингової логістики. Визначено перспективи розвитку вітчизняних підприємств у нових умовах інформаційного середовища. Розкрито проблеми впровадження сучасних інформаційних технологій в економіці України. Запропоновано основні тенденції розвитку цифрових маркетингових інструментів та їхній вплив на результативність бізнесу. Окремий акцент зроблено на діджитал-маркетингу, як сучасному та актуальному інструменті. Запропоновано підприємствам відмовитися від свого традиційного, довгого підходу до розроблення маркетингової кампанії на користь швидкості прийняття рішень в «інформаційній кімнаті», що є можливим за умов використання діджитал-маркетингу. Досліджено основні проблеми на шляху до ефективного застосування цифрового маркетингу з метою охоплення цільової аудиторії та збільшення обсягів продажу продуктів. Створено стратегічний маркетинговий план економічної діяльності, що полягає в розробці, серед іншого, місії та цілей даного проєкту, виявленні потенційних груп реципієнтів (сегменти ринку), визначенні цільового ринку, виборі продукту та технології, визначенні позиції продукту проти конкуренції. Визначено, як здійснюється професійна маркетингова діяльність підприємствами, що надають засоби виробництва та послуги.

Ключові слова: маркетингова логістика, інформаційні технології, цифровий маркетинг, інтеграція бізнес-процесів, маркетингові інструменти.

Sodoma R., Kohut M., Marutiak H., Kordonska A. The influence of information technologies on the development of marketing logistics

The article investigates the essence of marketing logistics. Marketing and logistics values for the client and marketing tools were detailed. Features of functioning of marketing and logistic systems in the conditions of large-scale digital changes are opened. Digital marketing is identified as an important tool to provide effective and competitive advantages. Peculiarities of using different channels of digital marketing in Ukraine are analyzed. Emphasis is made on the modern development of marketing, which focuses on the interests and needs of consumers, and outlines in detail the heyday of marketing logistics. Prospects for development of domestic enterprises in the new conditions of the information environment are determined. The problems of introduction of modern information technologies in the economy of Ukraine are revealed. The main trends in the development of digital marketing tools and their impact on business performance are proposed. Particular emphasis is placed on digital marketing as a modern and relevant tool. Companies are encouraged to

abandon their traditional, long-term approach to developing a marketing campaign in favor of speed of decision-making in the "information room", which is possible with the use of digital marketing. The main problems on the way to the effective use of digital marketing in order to reach the target audience and increase sales are explored. A strategic marketing plan of economic activity has been created. This strategic marketing plan consists of developing, among other things, the mission and goals of this project, identifying potential groups of recipients (market segments), defining the target market, product and technology selection, product position against competition. It is determined how professional marketing activities are carried out by enterprises that provide means of production and services.

Key words: marketing logistics, information technologies, digital marketing, business process integration, marketing tools.

Introduction and the problem statement. The logistical element of marketing poses a number of problematic questions for entrepreneurs. In particular, significant funds are directed to formation of new brands and improvement of alternative algorithms for sales promotion and the promotion of trademarks. However, they mostly remain under-noticed by consumers. Sometimes the number of people involved in marketing and logistics does not correlate with sales results.

Considerable attention is paid to Digital marketing, which remains one of the main directions of enterprise development. Brands are rapidly refining plans to target digital commerce, investing in digital operations, and some experiments with digital products or packaging.

A central element of digital marketing education is the digital transformation of technologies and business processes, which provide technology-mediated coordinated interaction to create and maintain flows between users, developers and owners within the digital economy.

Coverage of the current state and development of marketing logistics is necessary in this publication and indicates the relevance of the chosen topic for research.

Analysis of recent research and publications. The development of theoretical foundations of marketing logistics is devoted to the works of domestic and foreign scientists, such as H. Plahuta (2018) [5], H. Rudenko (2020) [6], N. Chukhrai (2012) [8], R. Sodoma (2020) [7], V. Yakubiv (2019) [16].

Unequivocally, in the conditions of market relations the role of marketing in business structures at maintenance of their steady market positions and acquisition of consumer advantages should not be underestimated [10]. However, the development and further implementation of marketing programs of the enterprise require appropriate financial support for a long period of time. Unfortunately, in the practical sphere, marketing activities in most cases are not sufficiently secured financially and consistent with the plans of related functional units, which ultimately lead to the emergence of cross-functional conflict situations [11].

In particular, according to F. Kotler, the history of marketing is identical to the history of the market, which determines the commodity-money nature of the relationship between producer (seller) and buyer of goods, in order to benefit both participants in the process [4].

It is worth noting that marketing concepts are mainly understood as the system and the main direction of the enterprise under the influence of market laws, which are appropriate in a particular situation and provide an opportunity to make a profit.

J. Dittle also expresses the position that the origin of marketing does not come from management, but from economics, especially from market issues and (imperfect) competition. In particular, he emphasizes that marketing is useful, in particular, for decision-making on the allocation of economic resources, ensuring long-term development of the organization and its competitive advantage [1].

According to M. Moylenberg, until the 1950s the emphasis was on the difference between agricultural marketing and general marketing theory. As a result, it was thought that farmers have limited contact with the final recipients (consumers), thus have limited opportunities to implement a marketing complex and they work in a state-regulated industry [13].

The first American, according to P. Drucker, who applied marketing in practice around 1850, was the inventor of the harvester Cyrus McCormick [2; 3]. He used such basic tools of modern marketing as: market research and market analysis, pricing policy, after-sales service, spare parts delivery and customer service, rental, etc.

Also, the first books describing the theory of marketing appeared in the United States around 1900. These books summarized the experience of enterprises operating in the market of industrial goods (including agricultural raw materials) and intermediaries [15]. The introduction of the principles of sustainable socio-economic development, the use of modern infrastructure, obtaining the necessary high-quality services and ensuring a high level of well-being of every citizen, create opportunities for the effective development of a prosperous community.

The purpose of the article. The main task of the article is to demonstrate information technologies and their impact on the development of marketing logistics.

Presentation of the main material. Marketing logistics should be defined as a set of measures for planning, organization, accounting, control, analysis and regulation of all operations. The purpose of marketing logistics is the movement and warehousing associated with the flow of finished products in the period from the end of production lines to the arrival of the product on the markets, as well as the distribution channel needed to organize and ensure interaction between enterprises and their markets [5, p. 147].

The specificity of marketing activities is that the subject of influence on marketing tools are mainly consumers, not suppliers (buyer – bidder). Spatial and economic fragmentation of producers is accompanied by insufficient development of market organizational structures (including so-called primary wholesale, which would be integrated with segmented offers), as well as market infrastructure (including market information) and lack of tradition in the use of intensive marketing.

The basis for formulating strategic concepts is SWOT-analysis, which is worth using its strengths and capabilities in the environment and preliminary marketing analysis. Preliminary marketing analysis

consists of the following elements: research of customer needs and preferences, analysis of trends in the micro and macro environment, analysis of market and demand trends, competition analysis and analysis of market satisfaction in selecting specific activities and target markets.

We consider the choice of industries and production activities as the main strategic decisions of economic entities. In general, it should be noted that among the many potential areas of production, it is recommended to choose those that have the greatest opportunities for sale, and those that are characterized by the highest level of profitability, taking into account the natural and economic conditions of the economy

Assessing potential profitability, one should concern prices and other economic conditions projected in future seasons of production and trade, rather than in the past. Another strategic decision concerns the establishment of a development strategy, ways of competition and gaining a competitive advantage. Marketing theory emphasizes that, in general, individuals who choose one of the following types of competitive advantage achieve better results: a) striving to maximize sales by minimizing unit costs and selling prices; b) the ability to distinguish their proposal from the rest, for example, through quality; c) concentration on a particular group of buyers or geographic market.

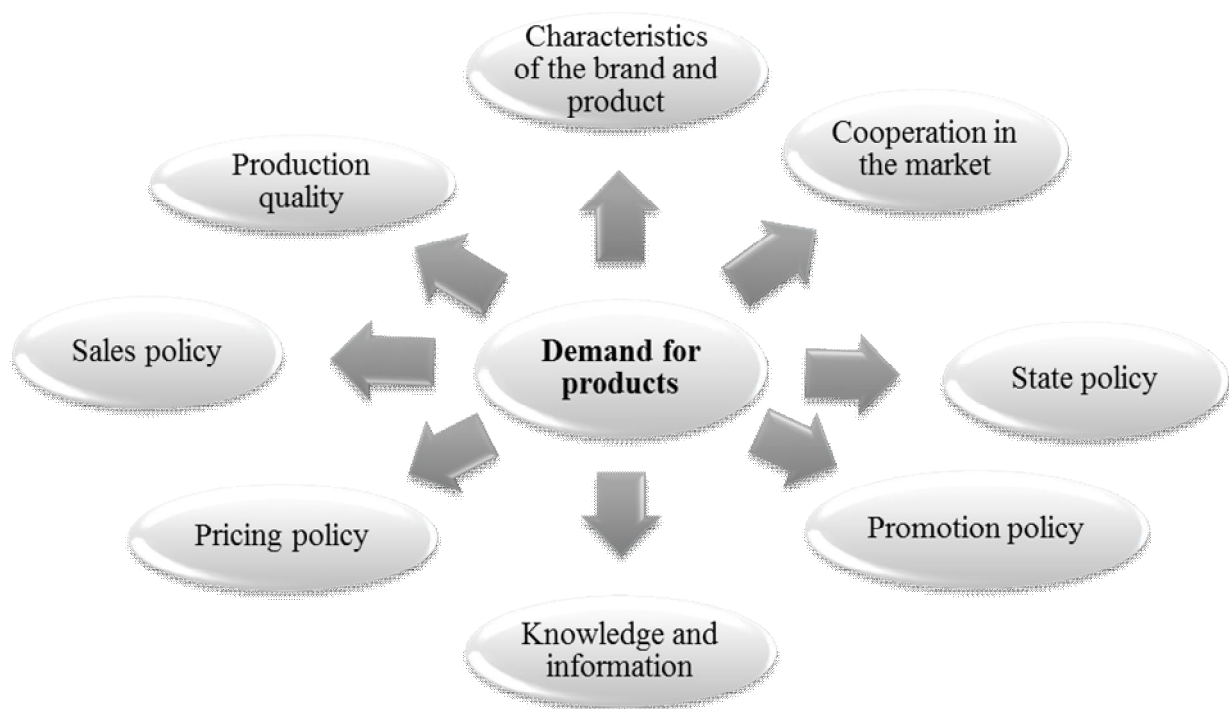

Fig. 1. The most important marketing tools.

Source: compiled by the authors.

In this context, it seems that the emergence of products (as an element of so-called commercial quality) plays too large role among the procurement criteria. It is often associated with the intensification of the use of synthetic substances in production processes and preparation for sale. The importance of special certificates and quality marks awarded by government agencies, consumer organizations or producer organizations, such as the Eurepgap system, is growing. If we consider the developed market relations, the processes of integration of marketing and logistics become relevant. These processes form the interaction of two or more concepts of leadership. The interaction of market-oriented marketing as a management concept and logistics as a flow-oriented management concept creates opportunities to increase the material and information utility and value of products evaluated by the buyer and customer (Fig. 2).

The main areas of the enterprise activities are the value for the buyer, in turn, the brand and supply chain must be strategically linked. The areas of demand creation (marketing) and demand satisfaction (logistics)

should not be considered as separate aspects. They must be linked through supply chain management systems. As a result, values will be delivered to buyers, consumers in the most efficient way.

This integration forms the basis for allocation in the overall complex of logistics, marketing logistics, which provides customers (buyers) with a wide range of opportunities to dispose of the product.

Using digital marketing, marketers must answer questions and form areas of advertising development that will have the highest results:

- Naturally evaluate marketing tools based on sales results [14];

- Digital in terms of the volume of the advertising market is almost equal to television and has reached almost half of advertising budgets, and therefore, it is vital to make specific calculations for it;

- Digital as a channel is very multifaceted, so there are many tools that can be used in different combinations [12, p. 21].

The effectiveness of using different channels of digital marketing is shown in Fig. 3.

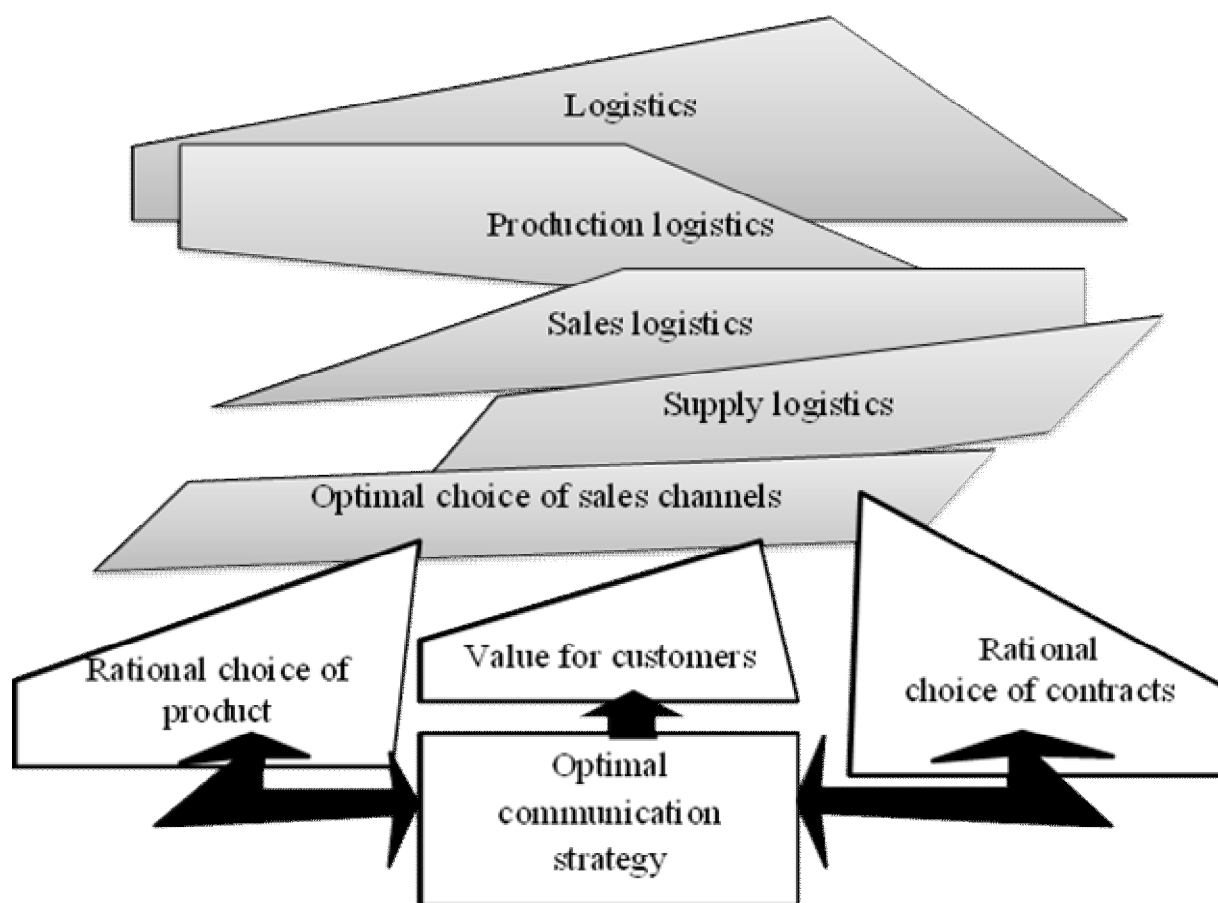

Fig. 2. Marketing and logistics values for the client.

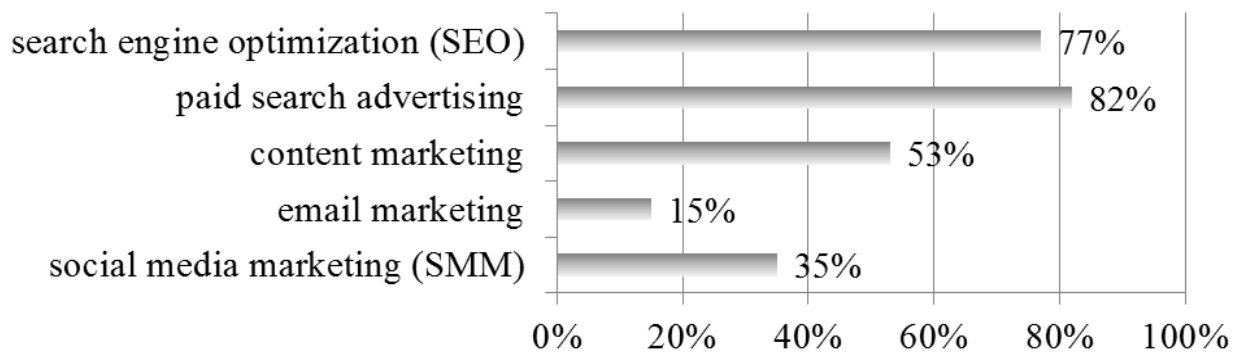

Fig. 3. The effectiveness of the use of different channels of digital marketing in Ukraine [9].

Digital marketing remains the most advanced aspect, as the points of interaction with consumers are developing rapidly. Leading companies are investing to discover new ways to remember brands and customer relationships as they research or buy products. Many companies are now experimenting with contextual communication, thus providing relevant communications closer to the place of acquisition. For example, this includes geo-targeted or personalized ads. Companies are also exploring new areas that develop marketing paradigms, in order to form a short, such as 3-second advertising.

Conclusions. The asymmetry of cross-border markets complicates the development of quality marketing products that are aimed at promoting the interests of rural areas in the border regions of Ukraine. Because it forms a kind of "branding stereotypes" in the eyes of potential investors and consumers of relevant goods and services.

Professional marketing is a means of strengthening the economic strength of the enterprise and reducing the depreciation of its income by market mechanism. Recommended measures in the framework of integrated marketing also include the following elements: participation of producers (for example, through producer groups) in further links in the food chain, modern knowledge and information, effective pricing, active promotion, counteraction to market monopolization. In the production of raw materials for the needs of processing enterprises and trading companies should develop partner marketing, which leads to the development of mutually beneficial long-term contacts based on mutual trust and friendly relations.

Thus, the analysis allows us to conclude that the most common areas of application of digital marketing programs are social media management and automation and content marketing. While there are still many

skeptics who reject the effectiveness of digital marketing technologies, it must be agreed that today's progress seems vulnerable without their use. The Internet of things / services offers a fantastic opportunity for marketers / businesses. Products or services that are sold on the market, ordered or integrated into the system, will increase customer retention. These trends in the use of digital marketing must be captured by marketers for successful implementation.

References

1. Ascend 2019 Digital Marketing Strategies Report. Survey Summary Report. 2019. URL: <http://ascend2.com/wp-content/uploads/2018/10/Ascend2-2019-Digital-Marketing-Strategies-Report-181005.pdf> (last accessed: 02.03.2021).
2. Brokmeier M., Salamon P. Handels – Und Budgeteffekte der WTO – Agrarhandlungen in Doha Runde: Der revidierte Harbinson – Vorschlag. *Agrarwirtschaft*. 2014. H. 6. P. 123–129.
3. Buxton G. Effective marketing logistics: the analysis planning and control of distribution operations. Holmes & Meier Publishers, Inc., 1975. 244 p.
4. Chaffey D., Ellis-Chadwick F. Digital marketing. Seventh edition. Harlow, England; New York: Pearson, 2019. 545 p.
5. Chukhrai N. I., Mavrina A. O. Profitable marketing: mutual coordination of marketing and financial decisions: monograph. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2012. 208 p.
6. Dittle J. Dilemmas of modern marketing research. *Marketing and Market*. 2014. No. 3. P. 102–112.
7. Drucker P. F. Effective management. Economic problems and optimal solutions / Trans. from English. Moscow: FAIR-PRESS, 2001. 205 p.
8. Drucker P. F. Practice of management / Trans. from English. Moscow: Williams Publishing House, 2015. 178 p.
9. Kotler F. Marketing management: Trans. from English. 11th ed. Sankt-Peterburg: Peter, 2015. 800 p.

10. Meulenberg M. The evolution of agricultural marketing theory: towards better coordination with general marketing theory. *Netherlands Journal of Agricultural Science*. 1986. No 34. P. 89–102.
11. Plakhuta H. A., Popova I. V. Integration of marketing and logistics in the management system. *Marketing: theory and practice: collection science proceedings of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*. 2018. Vol. 14. P. 145–148.
12. Rozan A., Stenger A., Willinger M. Willingness to pay for food safety: an experimental investigation of quality certification on bidding behavior. *European Review of Agricultural Economics*. 2004. Vol. 31, No. 4. P. 67–78.
13. Rudenko G. R. Analysis of the market of logistics services in Ukraine. URL: [http:// businessinform.net](http://businessinform.net) (last accessed: 03.03.2021).
14. Sodoma R. I., Ahres O. H., Shmatkovskaia T. V. Digitalization of payment systems. *Journal of Lviv National Agrarian University: economics of AIS*. 2020. No. 27. P. 75–82.
15. Vargo S. L., Lusch R. F. Evolving to a new dominant logic for marketing. *Journal of Marketing*. 2004. Vol. 68, No. 10. P. 134–145.
16. Yakubiv V., Sodoma R., Hrytsyna O. et al. Development of electronic banking: a case study of Ukraine. *Entrepreneurship and Sustainability*. 2019. Iss. 7 (1). P. 219–232. doi: [http://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1\(17\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1(17)).

The article was received on March 28, 2021

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ ГОТЕЛЬНИХ ТА РЕСТОРАННИХ ГОСПОДАРСТВ

Г. Висlobодська, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-0518-4553

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій ім. С. З. Гжицького*

І. Бернацька, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-2233-9374

О. Брух, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-1117-0454

Львівський національний аграрний університет

Л. Дранус, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-6427-1315

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.172>

Висlobодська Г., Бернацька І., Брух О., Дранус Л. Особливості маркетингу готельних та ресторанних господарств

Стаття висвітлює особливості маркетингової діяльності готельних та ресторанних господарств. У статті проаналізовано дослідження та публікації дослідників окресленої тематики. Подано трактування понять «маркетинг» та «маркетинг готельно-ресторанної діяльності». У статті наведена традиційна схема маркетингу готельно-ресторанної сфери. Графічно відображені концепція маркетингу готельних та ресторанних господарств та складові комплексу маркетингу готельних та ресторанних підприємств. Невіддільність процесу виробництва-споживання, нездатність зберігатися, непостійність, невідчутність є специфічними чинниками, що впливають на маркетингову діяльність у сфері послуг. У статті відображені додаткові стандарти маркетингового обслуговування підприємств сфери послуг. Представлені заходи з просування продукту на ринок. Описані можливості застосування ІТ-технологій. Розглянуті можливості онлайн-бронювання номерів у готелях та перегляду меню на сайті ресторанного закладу. Окреслено способи залучення більшої кількості клієнтів. Висвітлена інформація про рекламу як про засіб маркетингової діяльності. Описана роль PR у маркетинговій політиці готельних та ресторанних підприємств. Подана інформація про франчайзинг як один зі способів розвитку закладів мережі обслуговування туристів. Запропоновано розвиток розважальної складової туристичного продукту як елемент залучення клієнтів у заклади ресторанного та готельного господарства. У статті описані практичні завдання маркетингу ресторанного та готельного продуктів. Запропоновані заходи для вдалого маркетингового управління та організації інформаційної та рекламної діяльності на ринку готельних і ресторанних послуг.

Ключові слова: маркетинг, маркетингова діяльність, сфера послуг, готельне господарство, ресторанне господарство, туризм.

Vyslobodska H., Bernatska I., Brukh O., Dranus L. The peculiarities of hotel and restaurant marketing

The article highlights the peculiarities of the marketing activities of hotels and restaurants. The work analyzes scientific research and publications on this topic. The interpretations of the concepts «marketing» and «marketing of hotels and restaurants» are given. The traditional scheme of marketing of the hotel and restaurant industry is shown in the article. The concept of marketing of hotel and restaurant enterprises and components of a complex of marketing of hotels and restaurants are graphically displayed. Inseparability of the production-consumption process, inability to storing, and changeability are specific qualities that affect the marketing activities in the service sector. Additional standards of marketing activities for service enterprises are reflected in the article. Measures to promote the product at the market are presented in the article. Possibilities of IT-technologies application, and online booking of hotel rooms, as well as viewing the menu on the restaurant's website are described in the text. Ways to attract more customers are outlined in the article. Information about advertising as a means of marketing activities is highlighted. The role of PR in the marketing policy of hotels and restaurants is described. The information on franchising as one of the ways to develop establishments of a network of tourist service is given. The development of the entertainment component of the tourist product as an element of encouraging customers in restaurants and hotels is proposed. The practical tasks of marketing restaurant and hotel products are described in the article. Measures for successful marketing management and organization of information and advertising activities at the market of hotel and restaurant services are proposed.

Key words: marketing, marketing activities, service industries, hotel industry, restaurant business, tourism.

Постановка проблеми. Відпочинкова сфера дуже стрімко розвивається в Україні. Основними суб'єктами туристичної галузі є готельні та ресторани господарства, які надають широкий спектр послуг для відпочивальників. Готельно-ресторанна сфера – це висококонкурентна галузь, основною метою якої є максимально можливе задоволення потреб споживачів, забезпечення високого рівня комфорту, забезпечення запитів клієнтів, зокрема господарських, побутових чи культурних. Завдання маркетингу в цій сфері полягає в організації готельно-ресторанної діяльності відповідно до попиту на такі послуги. Визначення закономірностей та специфічних особливостей маркетингу готельних та рестораних господарств є актуальною тематикою та потребує подальшого більш детального її дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика маркетингової діяльності у туристичній сфері досить часто зустрічається у працях вчених-економістів, зокрема таких як Д. Мацеха [5], Ф. Котлер [4], Н. Данько [3], У. Гузар [2], Л. Бовш [1] та ін. Безперечно, їхні наукові доробки є доволі інформативними та цінними, проте сучасне суспільство не стоїть на місці, щодня з'являються нові умови функціонування готельних та рестораних підприємств та нові технології здійснення маркетингової діяльності, що робить дослідження маркетингу готельно-ресторанної галузі актуальним.

Постановка завдання. Завдання дослідження полягає в необхідності встановлення закономірностей розвитку маркетингу готельних та рестораних закладів у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Поняття «маркетинг» є багатоплановим та мультифункціональним. Водночас єдиного трактування цього поняття немає. Однією з базових дефініцій є визначення Ф. Котлера, який трактує маркетинг як

«вид людської діяльності, яка спрямована на задоволення потреб шляхом обміну» [4, с. 46].

Дослідник Н. Данько доповнює поняття маркетингу положенням про те, що підприємства створюють цінності для покупців (під виглядом товару чи послуги) та розвивають комунікації з ними для отримання цінності взамін – одержання грошових коштів [3, с. 103].

Щодо поняття маркетингу готельно-ресторанної діяльності, то найбільш точним, на нашу думку, є трактування У. Гузар, а саме як системи управління та організації діяльності, що стосується розробки, створення, просування та реалізації продукту готельно-ресторанного підприємства та орієнтується на задоволення потреб споживачів та досягнення визначених керівництвом готелю цілей [2, с. 18]. Традиційна схема маркетингу готельно-ресторанної сфери може бути зображена таким чином (рис. 1).

Продуктом, який реалізують покупцям у готельних та рестораних господарствах, є послуги. Оскільки послугам притаманні відмінні від матеріальних товарів властивості: невіддільність виробництва і споживання, нездатність зберігатися, непостійність, невідчутність, то маркетингова діяльність у сфері послуг загалом та готельно-ресторанному бізнесі зокрема має свої специфічні особливості.

Специфіка сфери послуг формує додаткові стандарти маркетингового обслуговування підприємств [7]:

- головним ресурсом зростання фірми є персонал (важливе значення має кваліфікація та професіоналізм працівників);
- врахування відмінностей процесу реалізації послуг (спосіб, якість обслуговування, час, за який обслуговується споживач);
- екстер'єр та інтер'єр готельних та рестораних закладів (естетичне оформлення та розміщення закладу має важливе значення під час його вибору клієнтом).

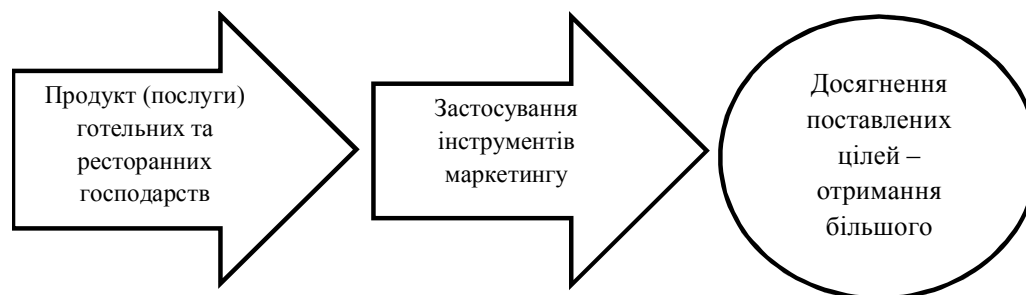

Рис. 1. Класична концепція маркетингу готельних та рестораних господарств.*

*Джерело: розробка авторів на основі опрацьованих матеріалів.

Готельні та ресторанны заклади потребують встановлення системи комунікаційних зв'язків, тому маркетингова діяльність повинна передбачати заходи з просування продукту на ринок, застосовувати інструменти стимулювання продажів. Найважливішими компонентами просування продукту є: реклама, пропаганда, public relations (відносини з громадськістю) та заходи зі стимулювання збуту, у тому числі створення мережі закладів за допомогою франчайзингової системи.

Важливе значення в механізмі маркетингових комунікацій має реклама. Вона здійснюється цілеспрямовано через інформаційний вплив на потенційних споживачів для просування свого продукту, зокрема туристичного. Цей засіб охоплює широкі ринки продажу, перетворює потенційних споживачів у реальний попит. Засобами реклами у готельно-ресторанних закладах є періодична преса, рекламні листівки, реклама на радіо, телебаченні, зовнішня реклама, поштова реклама тощо. Грамотна рекламна діяльність формує позитивну репутацію для готельно-ресторанних закладів, сприяє підвищенню продажу туристичного продукту.

Public relations (відносини з громадськістю) є однією з форм пропаганди, яку використовують для створення громадської думки про туристичну послугу, ресторанный чи готельний заклад. Поряд із рекламою та просуванням збуту цей інструмент є найважливішим засобом маркетингу готельно-ресторанного господарства.

Франчайзинг є одним зі способів розвитку мережі ресторанных чи готельних закладів під певним брендом. Підприємці, купуючи франшизу ресторану чи готелю, отримують не лише можливість вести свою діяльність під вже відомою торговою маркою, а й зобов'язуються дотримуватися стандартів якості надавача франшизи. Найвідомішими марками у ресторанным бізнесі, які застосовують франшизу, в Україні є Lviv croissants, McDonald's та ін. В Україні представниками готельних мереж, що розвиваються за допомогою франчайзингу, є Reikartz hotel group, Прем'єр Інтернешнл, Rixos та ін. [9].

Для вдалого маркетингового управління та організації інформаційної та рекламної діяльності на ринку готельних і ресторанных послуг необхідно вживати таких заходів:

- мати у своїй структурі служби маркетингу та реклами, відділи PR;
- просувати через медіа, інтернет-застосунки та соціальні мережі відеофільми та рекламні ролики про ресторан чи готельне господарство;

- завжди мати у підприємстві високоякісну рекламну продукцію, довідковий матеріал, розміщуючи цю інформацію у холах, на рецепції, у номерах та інших місцях, у яких можуть перебувати відпочивальники;

- мати напрацьовані підходи до вибору промоутерських засобів (радіо, газети, телебачення, журнали тощо), які містять вичерпну та яскраву інформацію про заклад;

- представляти свої ресторанны та готельні підприємства на туристичних виставках, ярмарках, салонах, самостійно організовувати подібні заходи;

- проводити у своїх закладах науково-практичні семінари та конференції, круглі столи, присвячені питанням розвитку туристичної галузі;

- створювати та координувати спільні рекламні кампанії з партнерами (страховими фірмами, авіакомпаніями, іншими туристичними підприємствами, зарубіжними колегами тощо). Вигідна взаємна співпраця допоможе налагодити обмін інформацією та рекламою закладів.

Сьогодні маркетинг готельних та ресторанных закладів тісно пов'язаний із застосуванням новітніх технологій, зокрема ІТ-технологій. Уже нікого не здивуєш просуванням продукції через інтернет-ресурси та соціальні мережі. Правильне застосування інструментів інтернет-маркетингу дозволяє залучити більшу кількість клієнтів та покращити свої позиції на ринку [8]. Так, для готельної індустрії дуже поширеним є використання онлайн-бронювання номерів, для цього створена низка систем бронювання житла, наприклад платформа Booking. Ресторанны заклади вищого класу та класу «люкс» мають власні вебсайти, де потенційні клієнти можуть ознайомитися зі спектром послуг, які надає заклад, меню та цінами.

Одним із можливих способів залучення більшої кількості клієнтів у заклади готельно-ресторанної галузі є розвиток розважальної складової туристичного продукту. Він може охоплювати тематичні парки, гральний бізнес (за умови, що немає законодавчих обмежень), послуги дозвілля, створення дизайнерських, культурних чи гастроентерологічних особливостей закладу, що робить його унікальним та вигідно виділяє на фоні інших закладів цього сегменту ринку.

Загалом маркетинговий комплекс закладів готельно-ресторанної індустрії схематично можна зобразити таким чином (рис. 2).

Рис. 2. Складові комплексу маркетингу готельних та ресторанних підприємств.*

*Джерело: [6].

На практиці маркетинг ресторанного та готельного продуктів спрямований на виконання таких завдань індустрії гостинності:

- обґрунтувати необхідність ресторанних та готельних послуг, визначаючи наявний та потенційний попит на них;
- налагодити дослідницьку роботу створення проектних турів чи інших послуг задля задоволення потреб споживачів;
- скоординувати організаційний маркетинговий план щодо просування та реалізації туристичного продукту та фінансової діяльності суб'єктів туристичної сфери;
- удосконалити методику маркетингової стратегії реалізації продукту готельно-ресторанного бізнесу та просування його на ринок;
- регулювати напрями діяльності всієї мережі закладів для досягнення загальної бізнесової мети [5].

Висновки. Маркетинг готельних та ресторанних закладів є важливою складовою їхньої діяльності. Він передбачає пошук потенційних покупців туристичних послуг, визначення їхніх потреб, планування створення та введення нових продуктів готельного й ресторанного бізнесу, механізм створення цін, організацію сервісу, просування продукту на ринку.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що для підвищення ефективності маркетингової діяльності готельних та ресторанних підприємств слід систематично здійснювати дослідження ринку туристичних послуг, моніторинг ринкової ситуації, шукати нові шляхи отримання прибутку. Ефективно та раціонально організована маркетингова діяльність дозволяє підвищити ефективність роботи підприємств готельно-ресторанного бізнесу та покращити їх конкурентоспроможність.

Бібліографічний список

1. Бовш Л. Інноваційні маркетингові технології готельних підприємств. *Вісник КНТЕУ*. 2017. № 5. С. 61–72.
2. Гузар У., Загоруй М. Маркетинг у готельно-ресторанному бізнесі. *Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності: зб. матеріалів наук.-практ. семінару*, 3 жовт. 2019 р., с. Гута. Львів, 2020. С. 18–21.
3. Данько Н. І., Курінна С. С. Сучасні тенденції маркетингу на туристичних підприємствах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні економічні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2018. Вип. 7. С. 102–108.
4. Котлер Ф. Основы маркетинга. Москва: Вильямс, 2007. 656 с.
5. Мацеха Д. С., Бурий С. А. Маркетинг у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 5, т. 2. С. 43–47.

6. Романенко О. О. Особливості використання комплексу маркетингу та його концепцій на підприємствах готельного господарства. *Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України*. 2011. № 1. С. 490–494.

7. Страшинська Л. В. Маркетинг готельного і ресторанного господарства: конспект лекцій з дисципліни «Маркетинг готельного і ресторанного господарства» для студентів спец. 6.140101 «Готельно-ресторанна справа». Київ: НУХТ, 2011. 89 с.

8. Тимошенко З. І., Мунін Г. Б., Дишлевий В. П. Маркетинг готельного продукту: підручник. URL: [http:// tourism-book.com/pbooks/book-37/ua/](http://tourism-book.com/pbooks/book-37/ua/) (дата звернення: 29.03.2021).

9. Чепурда Л. М., Чернова Д. В. Сучасні тенденції маркетингу в готельно-ресторанній справі. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання*: матеріали XI Між-нар. наук.-практ. конф., 19–20 берез. 2020 р. Черкаси, 2020. С. 361–363.

Стаття надійшла 30.03.2021

ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Р. Дудяк, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-7934-8234

С. Бугіль, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-4863-52

Л. Погребняк, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-2973-162X

С. Сенчишак

ORCID ID: 0000-0001-6429-8246

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.177>

Дудяк Р., Бугіль С., Погребняк Л., Сенчишак С. Економічні основи розвитку спортивного туризму в Україні

У статті розкрито поняття та сутність спортивного туризму. Розглянуто характерні ознаки спортивного туризму. Обґрунтовано, що спортивний туризм виконує спортивні, оздоровчі, рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції. Визначено основні проблеми спортивного туризму в Україні та наведено шляхи їх вирішення. Проведено аналіз гірськолижних районів, курортів та їхньої туристичної інфраструктури. У статті розглядаються природні умови для розвитку туризму, наводиться перелік територій країни, придатних для прокладання гірсько-пішохідних маршрутів, проведення водних туристських походів, здійснення спелеотуризму, та визначається їх категорія складності. Актуальними є подальша побудова лінії здорового способу життя та вивчення міжнародного досвіду механізмів стимулювання населення до використання спортивно-рекреаційних та рекреаційно-оздоровчих форм туризму. Оскільки близько 95 % території України – це низовини й височини, на яких немає значних перешкод, практично всю територію України охоплює пішохідний туризм. Кліматичні умови дають змогу розвивати такий вид туризму впродовж усього року. Велика територія України придатна для велосипедних подорожей. Вони надзвичайно популярні у світі, незаперечними перевагами їх є можливість під час подорожі ознайомитися з великою кількістю об'єктів. Спортивний туризм – неолімпійський вид спорту, який полягає у проходженні певних шляхів, які називають маршрутами, з подоланням природних та штучних перешкод (гірські вершини і перевали (у гірському туризмі) або річкові пороги (у сплавах річками)), виконанні технічних прийомів, спеціальних тактичних та технічних завдань. Місцем туристських мандрівок можуть бути не лише поверхня землі, але також і водна тощо.

Спортивний туризм – це специфічний вид туристсько-спортивної діяльності, головною формою якої є спортивний похід або змагання з видів туризму, ці види діяльності спрямовані на випробовування фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення туристської майстерності, виконання нормативів спортивних розрядів. Спортивний туризм проявляється як форма суспільного споживання специфічних благ, послуг та товарів, що об'єктивно розвинулась унаслідок соціологізації відтворювальної функції, утворивши галузь діяльності зі створення цього специфічного продукту та організації його споживання, яка за кінцевим призначенням та характером діяльності належить до споживчих галузей господарства. Особливістю активного туризму є те, що досягнення спортивних результатів тут не є головною метою, і тому він може бути більш масовим, доступним для широких верств населення. Швидкі темпи розвитку туризму та його масовість призвели до негативних змін природного середовища в окремих регіонах. Розвиток активного туризму в Україні потребує підтримки, узгодження в межах усієї індустрії активного туризму країни.

Ключові слова: спортивний туризм, спорт, фізична культура, туризм, туристична індустрія, екскурсія, експедиція, спортивні походи, подорожі, спортивне вдосконалення, економіка.

Dudiak R., Buhil S., Pohrebniak L., Senchyshak S. Economic fundamentals of sports tourism development in Ukraine

The article reveals the concept and essence of sports tourism. Characteristic features of sports tourism are considered. It is substantiated that sports tourism performs sports, health, recreational, cognitive, educational, economic and other functions. The main problems of sports tourism in Ukraine are identified and ways to solve them are given. The analysis of ski areas, resorts and their tourist infrastructure is carried out in the work. The article considers the natural

conditions for development of these types of tourism, lists the country territories which are suitable for mountain hiking, water hiking, caving and determines their category of complexity. It is important to further build a line of healthy lifestyle and study the international experience of mechanisms to stimulate the population to use sports and recreational and recreational forms of tourism. Since about 95% of the territory of Ukraine is lowlands and hills, where there are no significant obstacles, almost the entire territory of Ukraine is covered by hiking. Climatic conditions allow to develop this type of tourism throughout the year. The large territory of Ukraine is suitable for cycling. They are extremely popular in the world, their undeniable advantages are the opportunity to get acquainted with more objects during the trip. Sports tourism - a non-Olympic sport, which consists in passing certain paths, called routes, overcoming natural and man-made obstacles (mountain peaks and passes (in mountain tourism) or river rapids (in river rafting)), performing techniques, special tactical and technical tasks. The place of tourist travel can be not only the Earth's surface, but also water, etc. Sports tourism is a specific type of tourist and sports activities, the main form of which is a sports trip or competition in tourism, these activities are aimed at testing physical, mental, spiritual human strength, improving the tourist skills of the tourist, compliance with the standards of sports categories. Sports tourism is a form of public consumption of specific goods, services and goods, which have objectively developed as a result of sociologization of the reproductive function, forming a branch of activity to create this specific product and organize its consumption, which ultimately belongs to the consumer sectors. The peculiarity of active tourism is that achieving sports results is not the main goal here, and therefore it can be more massive, accessible to the general population. Despite the rapid pace of tourism development and its mass have led to negative changes in the natural environment in some regions. In Ukraine, development of active tourism needs support, coordinated management within the entire active tourism industry of the country.

Key words: sports tourism, sports, physical culture, tourism, tourist industry, excursion, expedition, sports campaigns, travels, sports improvement, economic.

Постановка проблеми. Вагомою складовою туризму є спортивний туризм, який в Україні є національним видом спорту, що має певні історичні традиції. Розвиток спортивного туризму сприяє посиленню економіки, збереженню довкілля та пам'яток природи й архітектури, культурної спадщини, підтримує здоров'я нації та пропагує здоровий спосіб життя, оскільки, по-перше, займатися спортивним туризмом, має, як мінімум, активна людина, а по-друге, навіть перше залучення до спортивного туризму, якийсь невеличкий похід чи веломандрівка вже спонукатимуть людину змінити щось у своєму житті, більше рухатись, тренуватися, аби раз за разом, крок за кроком підкорювати все вищі і вищі вершини. Він охоплює не тільки спортивну складову, а й особливу духовну сферу і спосіб життя любителів мандрівок. Спортивний туризм є корисним не лише для мандрівників, а й для економіки держави. Дедалі більша кількість високорозвинутих країн будує свою економіку, орієнтуючись на сферу послуг, частку якої займають саме туристичні послуги. Спортивний туризм належить до соціального виду спорту, ним займаються верстви населення, які не мають великих доходів, – молодь, студентство, інтелігенція, вчителі, лікарі, саме тому дослідження розвитку та проблем спортивного туризму є досить актуальним. Спортивний туризм удосконалює весь комплекс знань, умінь і навичок, фізичної підготовленості, необхідних для безпечного пересування людини по місцевості. Щоб реалізувати спортивну мету,

здійснюють подорожі, які є насичені природними перешкодами, що дає змогу класифікувати їх як спортивні походи. Спортивним туризмом в Україні опікується Федерація спортивного туризму України. Люди, які займаються спортивним туризмом, є спортсменами. Основною ідеєю спортивного туризму є участь спортсменів у спортивних походах, змаганнях зі спортивного туризму, експедиціях та екскурсіях.

На сьогодні, незважаючи на численні дослідження та наявні потенційно великі можливості, ресурси для економіки спортивного туризму в Україні розвинені недостатньо. Труднощі, з якими зіткнувся у своєму розвитку спортивний туризм, насамперед пов'язані з економічними проблемами розвитку суспільства, а також із майже повною відсутністю державної та громадської підтримки цього виду спорту, недосконалістю, а в окремих випадках і відсутністю сучасної нормативно-правової, методичної та інформаційної бази, яка б враховувала його реалії, а також внутрішніми організаційними проблемами в самому туристично-спортивному русі, що накопичилися за останні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченню спортивного туризму присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних авторів: В. К. Барицької, О. О. Бейдика, І. В. Бережної, О. О. Любіцевої, О. Ю. Малиновської, В. І. Мацоли, В. П. Руденка, Т. І. Ткаченко, Н. В. Чорненької, І. М. Балабанова, Ю. О. Веденіна, І. В. Зоріна, В. О. Квар-

тальною, В. С. Преображенського, Ф. Котлера, К. Купера, Д. Флетчера, Д. Гільберта, С. Ванхілла, Н. Лейпера. Вплив спортивного туризму на розвиток країни та суспільства досліджував Л. В. Фрей. Історію розвитку та сучасний стан спортивного туризму в Україні досліджували В. М. Зігунов та І. І. Волкова. Проблемам та перспективам розвитку сучасного туристичного сектору присвячено праці С. Гаврилюка, В. Головацької, В. Данильчука та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз розвитку та економічні проблеми функціонування спортивного туризму в умовах всезростаючої популярності активних туристичних дестинацій у природно-рекреаційному середовищі України.

Виклад основного матеріалу. Спортивний туризм – вид спорту, спрямований на подолання певного відрізка земної поверхні, який називають маршрутом. При цьому під «земною поверхнею» мається на увазі не тільки ґрунтова поверхня Землі, але також і кам'яна, і водна тощо. Під час проходження маршруту долаються різні специфічні природні перешкоди, наприклад, гірські вершини і перевали (у гірському туризмі) або річкові пороги (у сплавах річками) [2].

Розвиток спортивного туризму сприяє посиленню економіки країни чи регіону, збереженню довкілля та пам'яток природи й архітектури, культурної спадщини, підтримує здоров'я нації та пропагує здоровий спосіб життя.

Так, спортивний туризм має за мету спортивне вдосконалення в подоланні природних перешкод. Це означає удосконалення всього комплексу знань, умінь і навичок, фізичної підготовленості, необхідних для безпечного пересування людини місцевістю. Для реалізації спортивної мети здійснюють подорожі, насичені природними перешкодами, що дає змогу класифікувати їх як спортивні походи. За участь у спортивних походах можуть присуджуватися спортивні розряди і звання [3].

Спортивний туризм на сучасному етапі розвивається двома напрямками: маршрутний туризм (проходження маршрутів туристсько-спортивних походів) та змагальний туризм (підготовка та участь у змаганнях із техніки спортивного туризму). В історії розвитку спортивного туризму в Україні ці два напрями завжди були нероздільними. Але якщо походи були основною

формою туристсько-спортивної діяльності і давно запроваджені у спортивну класифікацію (уперше 1949 року), то туристські змагання і зльоти мали характер допоміжний, другорядний. Нерідко вони використовувалися для перевірки готовності туристських груп перед виходом на категорійні маршрути [8].

Характерні ознаки спортивного туризму з економічним підґрунтям:

1. Спортивний туризм є соціально-економічним (за рівнем доступності й соціальної значущості), самодіяльним (залежно від організаційних основ), активним (за фізичним навантаженням) і, як правило, груповим (за складом учасників).

2. Мотиви занять спортивним туризмом різноманітні й залежать від особистості, але найчастіше це спортивне вдосконалення, оздоровлення, пізнання навколишнього середовища й самого себе, спілкування під час занять і походів за рахунок власного економічного потенціалу.

3. Спортивний туризм сприяє фізичному й духовному розвитку людини; естетичному й морально-вольовому вихованню; пізнанню історії та сучасності, культури та звичаїв місцевого населення, дбайливому ставленню до природи та повазі до національних традицій; розвитку та підвищенню рівня знань, умінь, навичок подолання природних перешкод за рахунок власних коштів чи меценатства тощо.

4. Існують різні види спортивного туризму: пішохідний, гірський, лижний, водний, велосипедний, спелеотуризм, вітрильний, автомобільний та мотоциклетний. Усі вони в основному відрізняються засобами пересування (лижний – на лижах; водний – на туристичних байдарках, плотах, катамаранах; велосипедний – на велосипеді тощо). Але є три види, де пересування здійснюється пішки місцевістю різного характеру. Так, пішохідні походи можуть проводитися в будь-якій місцевості: ліси, болота, пустелі, тайга, гори тощо. Гірські походи відбуваються в низькогірних, середньогірних і високогірних місцевостях. Для подолання таких перешкод потрібні навички скелелазіння та альпінізму. Види активного туризму, які не належать до спортивної класифікації, різноманітні за суттю та економічними витратами. До найвідоміших із них належать: гірськолижний, водомоторний, кінний та інші. Перше місце за кількістю походів серед видів спортивного туризму займає пішохідний (421), друге – водний (320), третє – гірський (282), четверте – велосипедний (101), п'яте – спелеотуризм (87),

шосте – лижний (65), сьоме – вітрильний (60) туризм [4].

5. Організаційними формами спортивного туризму є походи, змагання і злети.

6. Із розвитком суспільства з'являються й розвиваються нові з економічного погляду види туризму. При цьому частина з них відокремлюється від туризму як окремі види спорту, такі як альпінізм, скелелазіння, спортивне орієнтування, водний слалом тощо. Водночас туризм вбирає в

себе елементи інших видів спорту, удосконалюючи техніку туристичних походів і подорожей [9]. Останніми роками в Україні спортивний туризм є невід'ємним напрямом загальнодержавної системи фізичної культури і спорту, він спрямовується на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини завдяки її залученню до участі у спортивних походах різної складності та змаганнях з техніки спортивного туризму (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативи туристських подорожей

Категорія складності	Тривалість походу, дні	Протяжність походу, км (не менше)								Кількість печер
		пішохідний	лижний	гірський	водний	велосипедний	мотоциклетний	автомобільний	вітрильний	спелеологічний
I.	6	13	13	100	150	250-300	1000	1500	150	5
II.	8	16	16	120	175	400-500	1500	2000	200	4-5
III.	10	19	20	140	200	600-700	2000	2500	300	1-2
IV.	13	22	25	150	225	750-800	2500	3000	400	1-2
V.	16	25	30	160	250	900-1000	3000	3500	500	1
VI.	20	30	30	160	250	-	-	-	-	-

Перелічені види подорожей мають в Україні глибокі традиції і сьогодні переживають помітний підйом. Найбільшими центрами спортивного туризму є Карпати і Кримські гори. Тут практикується піший туризм, сплави річками, трекінг, парапланеризм і багато інших видів екстремального спорту. Південні регіони країни рясніють швидкими й повноводними річками (Дністер, Південний Буг), де проводяться змагання з рафтингу. В усій Україні розвинена мережа аероклубів, що користуються популярністю у любителів скайдайвінгу [10].

Для організації туристсько-спортивної діяльності використовують такі ресурси природного походження:

- ландшафтні (мальовничі та унікальні ландшафти);

- геоморфологічні (різноманітні форми рельєфу – гірські вершини, перевали, вулканічні масиви, печери, яри, балки тощо);

- гідрологічні (річки, водні перешкоди, водойми, джерела мінеральних і термальних вод тощо);

- зоологічні (червонокнижні та ендемічні тварини).

За підсумками 2018 року, соціально-економічний розвиток гірських населених пунктів Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей щодо показників у цілому за регіоном, на території якого розташовані основні гірсько-спортивні бази, характеризувався значними диспропорціями через відмінності організації, матеріально-технічного забезпечення та економічних стимулів і реклами [5].

У Західному регіоні Волинська область є однією з найпривабливіших у туристично-рекреаційному аспекті територій України та характеризується достатнім економічним та соціальним потенціалом. На півночі Волинська область межує з Брестською областю Республіки Білорусь (протяжність кордону – 205 км), на сході – з Рівненською областю (410 км), на півдні – з Львівською областю (125 км), на заході – з Холмським і Замостським воєводствами Республіки Польща (135 км).

У Волинській області на сучасному етапі зосереджено близько 0,7 % усіх офіційно зареєст-

рованих туристичних операторів України. Усі вони функціонують у місті Луцьку. Процес створення туристичного продукту забезпечують близько 48 працівників. Роль і місце області в системі економічних відносин туристичних операторів України та основні характеристики обсягів надання туристичних послуг наведені в табл. 2.

Сучасний розвиток спортивного туризму, його перетворення в суспільно значущий соціально-економічний феномен зумовлює особливу актуальність проблем ефективної організації туристичної діяльності й використання туристичних ресурсів [12].

Таблиця 2

Економічні показники туристичної діяльності Волинської області у 2013–2018 рр.

Рік	Показник					
	Кількість туристичних операторів, од.	Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	Розмір операційних витрат, тис. грн	Дохід від туристичних послуг (без ПДВ), тис. грн	Кількість реалізованих туроператорами туристичних путівок, од.	Кількість обслуговуваних туристів, осіб
2013	20	80	1931,6	7291,0	4145	49761
2014	9	71	2424,2	8983,4	4114	50345
2015	15	67	2053,9	5030,5	2316	14593
2016	10	49	2570,0	9427,5	3927	26526
2017	4	48	6139,9	12395,4	13929	16525
2018	4	60	5171,1	16470,1	15920	17047

Спортивний туризм, крім соціального має ще й значний економіко-комерційний потенціал та впливає на такі ключові галузі економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання [6]. Він виступає своєрідним каталізатором соціально-економічного розвитку та інгібітором нездорового способу життя (наркотична та алкогольна залежність, малорухливий спосіб життя, профілактика захворювань та оздоровлення населення, профілактика хуліганства, бандитизму).

Спортивний туризм перебуває на перетині туристичної економічної індустрії та загальнодержавної системи фізичної культури і спорту. Він виконує спортивні, оздоровчі, рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції. Серед найважливіших завдань – інтеграція спортивного

туризму у соціальний механізм літнього дитячого оздоровлення [7].

Спортивний туризм є важливим засобом сприяння підвищенню соціальної і трудової активності людей, задоволення їхніх моральних, естетичних і творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами і зміцнення миру.

На сьогодні, незважаючи на наявні потенційно великі можливості, свою соціальну і економічну значущість, спортивний туризм в Україні розвинутий недостатньо. Труднощі, з яким зіткнувся у своєму розвитку спортивний туризм, насамперед пов'язані з економічними проблемами розвитку суспільства, а також із майже повною відсутністю державної та громадської підтримки цього виду спорту, недосконалістю, а в окремих випадках і відсутністю сучасної нормативно-

правової, методичної та інформаційної бази, яка б враховувала його реалії, а також внутрішніми організаційними проблемами в самому туристсько-спортивному русі, що накопичились за останні роки [8].

Властиві диспропорції: незадовільний стан автодорожніх комунікацій, фізично та морально застаріла техніко-технологічна база, нерозвинене середовище правового та економічного регулювання процесів інвестиційного забезпечення, малоефективні організаційно-економічні методики управління господарськими процесами, марнування рекреаційного потенціалу природних екосистем унаслідок деструктивного господарювання.

З метою всебічного поступу рекреаційно-туристичних територій необхідним є залучення приватних інвестицій у формі фінансування робіт із прокладання, ремонту та утримання автомобільних шляхів [11].

Для вирішення проблеми неналежного стану автодорожніх комунікацій варто скористатися досвідом таких країн, як Австрія, Франція, Швейцарія, Італія, Андорра тощо.

Ще один із напрямів розвитку спортивного туризму полягає в тому, що трохи сповільнився ріст складності походів, а також з'явилася потреба в пошуку більш складних маршрутів у вже давно відомих і доступних районах країни [1].

Особливістю розвитку спортивного туризму є й те, що він, як і вся Україна, входить у смугу великого державного регулювання всіх процесів і, як наслідок цього, виникає велика увага з боку держави за його розвитком. Більше того, спортивний туризм став зоною боротьби зацікавлених у його розвитку міністерств і відомств, які курують питання спорту, турбізнесу й освіти.

Нині український спортивний туризм загалом має аматорський характер, тому він досі перебуває на низькому рівні розвитку. Проте залучення держави та бізнесу до вирішення цього питання сприяло би збільшенню кількості внутрішніх та іноземних спортивних туристів в Україні, розвитку економіки України загалом.

Висновки. Спортивний туризм в Україні є національним видом спорту, що має багаторічні традиції. Він містить у собі не тільки спортивну складову, а й особливу духовну сферу і спосіб життя самих аматорів мандрівок. Існують різні види спортивного туризму: пішохідний, гірський,

лижний, водний, велосипедний, спелеотуризм, вітрильний, автомобільний та мотоциклетний. Останнім часом спортивному туризму як ефективному засобу залучення населення до здорового способу життя органи державної влади стали приділяти значно більше уваги.

Спортивний туризм перебуває на перетині туристичної індустрії та загальнодержавної системи фізичної культури і спорту. Він виконує спортивні, оздоровчі, рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції, є механізмом літнього дитячого оздоровлення.

Особливе значення для формування попиту на спортивний туризм мають соціальні та економічні умови. Властиві диспропорції: незадовільний стан автодорожніх комунікацій, фізично та морально застаріла техніко-технологічна база, нерозвинене середовище правового та економічного регулювання процесів інвестиційного забезпечення, малоефективні організаційно-економічні методики управління господарськими процесами, марнування рекреаційного потенціалу природних екосистем унаслідок деструктивного господарювання.

З метою всебічного поступу рекреаційно-туристичних територій необхідним є залучення приватних інвестицій у формі фінансування робіт із прокладання, ремонту та утримання автомобільних шляхів.

Спортивний туризм як відкрита інтерактивна система схильний до впливу ззовні, тому через вплив (свідомий чи стихійний) на нього можна сприяти цілеспрямованому розвитку системи спортивного туризму в Україні.

Бібліографічний список

1. Булашев А. Я., Тонкошкур М. В. Спортивний туризм. Харьков: ХДАФК, 2009. 120 с.
2. Грабовський Ю. А., Скалій О. В., Скалій Т. В. Спортивний туризм: навч. посіб. Тернопіль: Навч. кн. – Богдан, 2016. 304 с.
3. Дмитрук О. Ю., Щур Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Альтерпрес, 2008. 280 с.
4. Іванух Р., Жученко В. Стратегічні проблеми розвитку рекреаційно-туристичного комплексу України. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 65–67.
5. Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. / І. М. Школа та ін. Чернівці: ЧТЕІ КНЕУ, 2013. 662 с.
6. Остапчук В. В. Сучасний стан розвитку спортивного туризму в Україні. *Фізичне виховання, спорт і туристсько-краєзнавча робота в закладах*

освіти: зб. наук. праць. Додаток до гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2016. С. 379–386.

7. Офіційний сайт Федерації спортивного туризму України. URL: www.fstu.org.ua/ (дата звернення: 01.03.2021).

8. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР із змінами і доповненнями. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 13. Ст. 180.

9. Соколов В. А., Штангей Ю. В., Петрова І. В. Спортивний туризм в Україні на сучасному етапі. Ту-

ризм на порозі XXI століття: освіта, культура, екологія: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18–20 жовт. 2017 р.). Київ: КІТЕП, 2017. 268 с.

10. Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. Спортивний туризм: навч. посіб.: у 2 ч. Львів: ЛДУФК, 2014. Ч. 1. 150 с.

11. Фокін С. П. Спортивний туризм: навч.-метод. посіб. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. 140 с.

12. Щур Ю. В., Дмитрук Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм: навч. посіб. Київ: Альтерпрес. 2013. 232 с.

Стаття надійшла 29.03.2021

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Р. Хірівський, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-7299-429X

Р. Содома, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-5020-6440

Львівський національний аграрний університет

О. Клебан, викладач

ORCID ID: 0000-0001-8382-9807

Т. Устиновська, викладач

ORCID ID: 0000-0002-1073-6359

Вишнянський коледж Львівського НАУ

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.184>

Хірівський Р., Содома Р., Клебан О., Устиновська Т. Стратегія розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції

Тематика дослідження присвячена вивченню розвитку агропромислового комплексу України. Нами визначено сутність стратегії розвитку та узагальнено методики її формування, досліджено особливості міжнародної конкуренції та її роль. Здійснено аналіз тенденцій розвитку експорту продукції АПК, на підставі чого визначено зовнішньоторговельні пріоритети розвитку аграрного сектору України. На основі досліджень обґрунтовано еко-інноваційну модель розвитку для експортоорієнтованих підприємств агропромислового комплексу України. Передбачено розвиток аграрного сектору України на глобальному рівні, що дало можливість надати рекомендації щодо вдосконалення стратегії розвитку АПК України.

Досліджено питання моделювання зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі, використано модель часткової рівноваги, що застосовується в зазначеній сфері в країнах ЄС.

Проведено аналіз теоретичних засад та здійснено огляд літератури в цій сфері. Також виділено сфери розвитку та перспективи цього напрямку. Поставлена економічна задача, описана економіко-математична модель зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі.

Досліджено конкурентоспроможність продукції рослинництва, оцінено зв'язок аграрного сектору з іншими, розглянуто задачу максимізації доходу від реалізації продукції, виконано аналіз та спрогнозовано показники зовнішньоекономічної діяльності розвитку сільського господарства, використовуючи модель часткової рівноваги, бо експорт дає змогу отримати прибутки, а імпорт – забезпечити зменшення дефіциту певних товарів. На основі отриманих результатів зроблено висновки та надано пропозиції щодо адекватності моделі та її практичного використання в межах об'єднаних територіальних громад.

Ключові слова: стратегічне планування, агропромисловий комплекс, експортно-імпортний потенціал, торговий баланс, експортні квоти.

Khivivskiy R., Sodoma R., Kleban O., Ustynovska T. Strategy of development of the agro-industrial complex of Ukraine in the conditions of strengthening the international competition

The research topic is devoted to the study of the development of the agro-industrial complex of Ukraine. We have identified the essence of development strategies and generalized methods of its formation, studied the features of international competition and its role. The analysis of trends in the development of exports of agricultural products, based on which the foreign trade priorities for the development of the agricultural sector of Ukraine is conducted. Based on the research, the eco-innovative development model for export-oriented enterprises of the agro-industrial complex of Ukraine is substantiated. The development of the agricultural sector of Ukraine at the global level is envisaged, which secured provision of the recommendations on improving the development strategy of the agro-industrial complex of Ukraine.

The issue of modeling foreign economic activity in the agricultural sector is studied, the model of partial equilibrium used in this field in the EU countries is used.

The analysis of the theoretical foundations and a review of the literature in this area is made. The areas of development and prospects in this area are also highlighted. The economic problem is set, the economic-mathematical model of foreign economic activity in the agricultural sector is described.

The competitiveness of crop products is studied, and the connection of the agricultural sector with others is evaluated, the task of maximizing income from sales of products is considered, the analysis of foreign economic activity of

agricultural development is performed. After analyzing the results, conclusions were drawn and suggestions were made on the adequacy of the model and its practical use within the united territorial communities.

Key words: strategic planning, agro-industrial complex, export-import potential, trade balance, export quotas.

Постановка проблеми. Починаючи з 2014 року Україна стала більше освоювати європейський ринок, піддалася великій кількості реформ та втратила одного з найбільших торговельних партнерів, що призвело до переорієнтування зовнішньоторговельних потоків, зокрема в сільськогосподарському секторі.

Для вдалого розвитку національної економіки потрібно здійснити моделювання та проаналізувати динаміку аграрної галузі, визначити подальші перспективи та здійснити прогноз її розвитку. Тематика дослідження є важливою як на макrorівні, так і на мікрорівні, бо сільськогосподарські товари займають велику частину експортних операцій нашої держави, що є джерелом отримання прибутку та надходжень до бюджету.

Розроблена модель може бути використана державою, яка хоче забезпечити ріст національної економіки, оскільки на цій моделі можна проаналізувати вплив будь-яких дій (економічних чи політичних), що мають безпосередній зв'язок з АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням стратегій розвитку агропромислового комплексу, проблем зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією та забезпечення її конкурентоспроможності присвячені праці І. В. Баневої, О. В. Боднар, І. О. Гончаренко, О. М. Бородіної, В. А. Гавриша, О. О. Стахорського, В. С. Шебаніна, В. М. Яценко та інших науковців.

Досить популярним визначенням поняття стратегії серед вітчизняних фахівців є визначення, дане І. Ансоффом. На його думку, стратегія – це набір правил для прийняття рішень, якими керується організація у своїй діяльності [3].

Водночас Г. Мінцберг розглядає стратегію як патерн, або план, що інтегрує головні цілі організації, її політику і дії в якесь узгоджене ціле [7]. Дослідник Б. Карлоф визначає стратегію як узагальнюючу модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації та розподілу ресурсів компанії. Учений М. Портер вважає, що стратегію варто розглядати як спосіб реагування на зовнішні можливості й загрози, внутрішні сильні та слабкі сторони [6]. Дослідник С. Покропивний дає визначення, що стратегія – це генеральна комплексна програма дій, що визначають пріоритетні для підприємства проблеми,

його місію, головні цілі та розподіл ресурсів для їх досягнення. За своїм змістом стратегія є довгостроковим плановим документом, результатом стратегічного планування [1].

Постановка завдання. Наша мета – дослідження теоретичних засад і комплексного стану зовнішньої торгівлі в аграрному секторі та вдосконалення практичних розробок при здійсненні зовнішньоторговельної діяльності в зазначеній сфері з використанням моделювання для подальшого прогнозування на основі потенціалу агропромислового комплексу.

Відповідно до мети було поставлено такі завдання:

- 1) проаналізувати сучасний стан зовнішньої торгівлі, зокрема в аграрному секторі, та визначити перспективні напрями розвитку;
- 2) дослідити, чи є оптимальною сучасна структура експорту;
- 3) здійснити аналіз джерел, обґрунтувати та побудувати оптимальну модель, що підходить до поставленої мети;
- 4) систематизувати зібраний статистичний, нормативний та інший матеріал для вирішення моделі з подальшим аналізом результатів;
- 5) визначити недоліки моделі та надати пропозиції щодо її покращання.

Виклад основного матеріалу. Зовнішня торгівля товарами та послугами дозволяє задовольнити індивідуальні потреби споживачів більшою мірою, бо ці товари та послуги можуть мати кращу якість, ніж вітчизняні. Також зовнішньоекономічна діяльність дає перспективи ввозити продукцію, яка всередині держави виготовляється нерационально, і тим самим надає можливість спрямувати виробничі потужності на виготовлення інших товарів, що допоможе поліпшити їхню якість. Зовнішньоекономічна діяльність є динамічним процесом, тому її сальдо буває негативним (імпорт > експорту), що спричинює формування зовнішньої заборгованості та зменшення національного добробуту населення.

Зовнішня торгівля характеризується динамічністю, і зараз, в умовах глобалізації, вона має ще більший вплив на світовий економічний розвиток. З початку 2016 року діє зона вільної торгівлі між Україною та ЄС, що надає можливість стимулювати експорт та імпорт, збільшити

обсяг надходження інвестицій та можливості надходження прибутку від реалізації товарів [7].

Загалом нині наша країна має зону вільної торгівлі майже зі 45 країнами (рис. 1) і зараз тривають перемовини з Туреччиною та іншими країнами [7].

На сьогодні в Україні не так багато галузей, які показують позитивний результат, але сільське господарство саме одна з них.

Проаналізувавши дані Держкомстату [4], ми виявили, що в структурі ВВП 2020 року сільське господарство поступається лише переробній промисловості та займає велику частку в експортних операціях нашої держави.

Загалом аграрний сектор є одним з основних напрямів, що формують ВВП та валютний виторг.

За даними Державної служби статистики у 2020 році [5], у товарній структурі зовнішньої торгівлі продукти рослинного походження становили у відсотках до загального експорту аж 21,3 %, з яких 15 % – зернові культури та 4,8 % – насіння і плоди олійних рослин. В експорті сільськогосподарська продукція поступається лише недорогоцінним металам та виробам з них, але лише на 2,1 %.

На рис. 2 зображено діаграму географічної структури торгівлі товарами у 2020 році. Проаналізувавши діаграму, бачимо, що найбільшим торговельним партнером, який імпортує нашу продукцію, незважаючи на конфлікт, усе ще залишається Російська Федерація (якщо не враховувати країни Європейського Союзу як одне ціле).

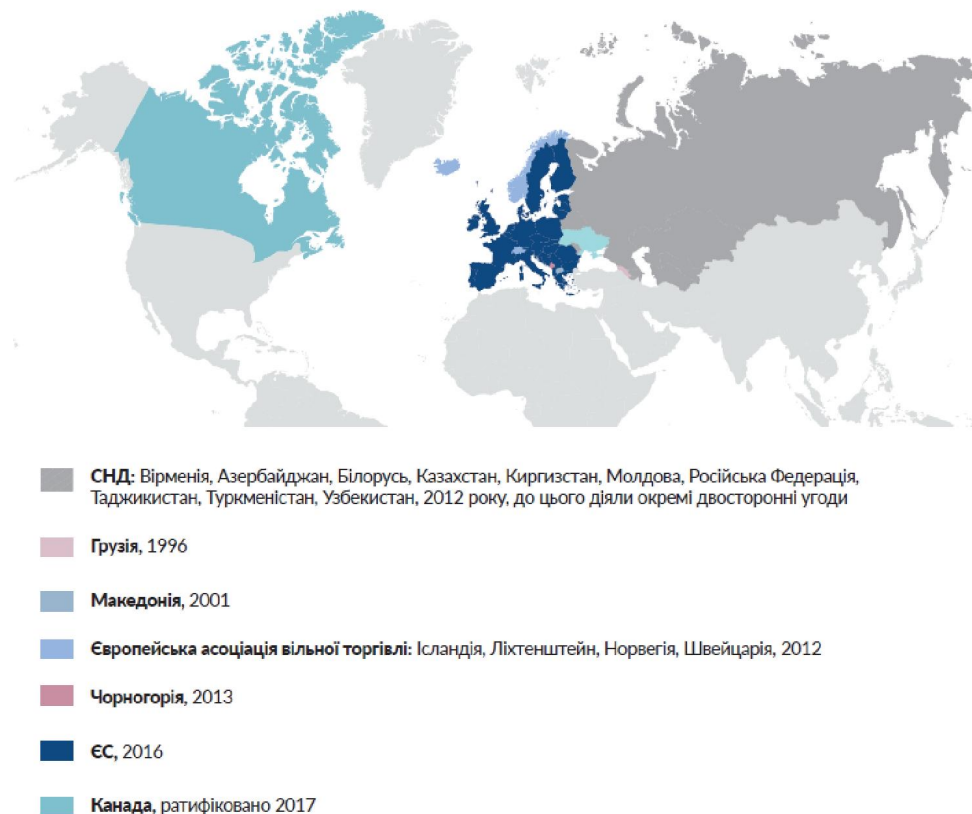

Рис. 1. Країни, з якими діє зона вільної торгівлі України

Під час детального аналізу товарів, які імпортують країни ЄС, було виявлено, що імпорт Туреччини складається на 9,4 % з експорту зернових культур, що становить 236 545,15 тис. дол. США та на 11,9 % з групи товарів «насіння і плоди олійних рослин», що становить 299 672,89 тис. дол. США.

Серед країн ЄС найбільше імпортують українських товарів:

1. Польща – 19 % імпорту становить продукція українського АПК на суму 518 202,6 тис. дол. США;
2. Італія – 30 % на суму 749 716 тис. дол. США;
3. Німеччина – 21,9 % на суму 385 061,5 тис. дол. США.

Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами у 2020 році подана на рис. 2.

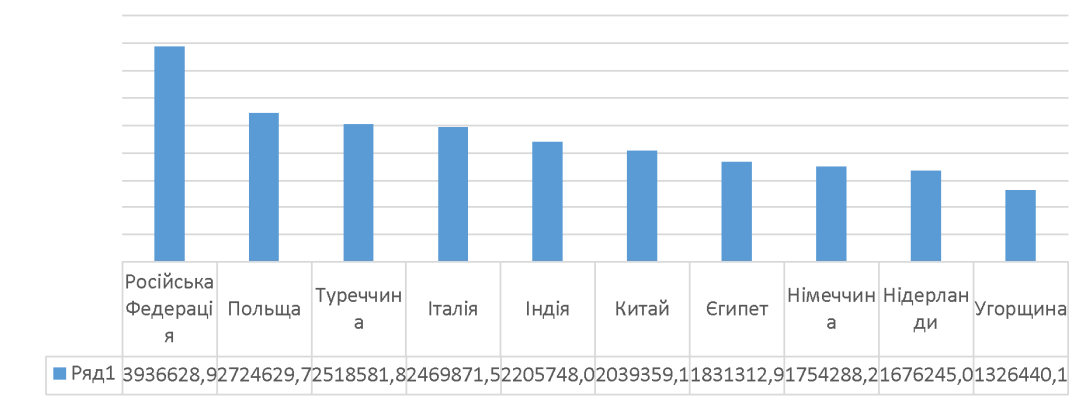

Рис. 2. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами у 2020 році, тис. дол. США

Найбільшим імпортером продукції АПК з України є країни ЄС (4,55 млрд дол. США). Серед продукції, яка найбільше експортується в ці країни, можна виділити зернові культури (1,71 млрд дол. США) та олії рослинного походження (1,48 млрд дол. США). Країнами ЄС, які найбільше імпортують українську аграрну продукцію, є Нідерланди, Іспанія та Німеччина.

Індія у 2020 році була найбільшим імпортером продукції АПК з України. Сукупний обсяг експорту в Індію становив 1,85 млрд дол. США, лише обсяг експорту соняшникової олії становив 1,58 млрд дол. США.

Наступною країною, куди найбільше експортується українська аграрна продукція, є Єгипет (1,17 млрд дол. США) (рис. 3).

Доцільно розглянути динаміку експорту Україною продукції зернових культур у грошовому вимірі (табл. 1).

Найбільшими імпортерами пшениці з України у 2020 році були: Єгипет (438,3 млн дол. США), Індонезія (327,8 млн дол. США), Бангладеш (308,8 млн дол. США), Індія (257,3 млн дол. США), Туніс (132,3 млн дол. США) та Філіппіни (102,9 млн дол. США).

Найбільшими імпортерами жита були такі країни, як Польща (1,1 млн дол. США), Іспанія (0,8 млн дол. США), Бангладеш (0,6 млн дол. США), Індонезія (0,5 млн дол. США) та Білорусь (0,4 млн дол. США).

Ячмінь Україна найбільше експортує в Саудівську Аравію (295,2 млн дол. США), Китай (123,9 млн дол. США), Лівію (58,4 тис. т), Туреччину (34,4 млн дол. США) та Ізраїль (27,1 млн дол. США). Примітним є те, що частка експорту ячменю до Саудівської Аравії становить 42 % сукупного експорту ячменю США. Експортувати ячмінь до Китаю Україна почала лише у 2014 році – 38,1 млн дол. США, темпи росту експорту ячменю до Китаю становлять 325 %.

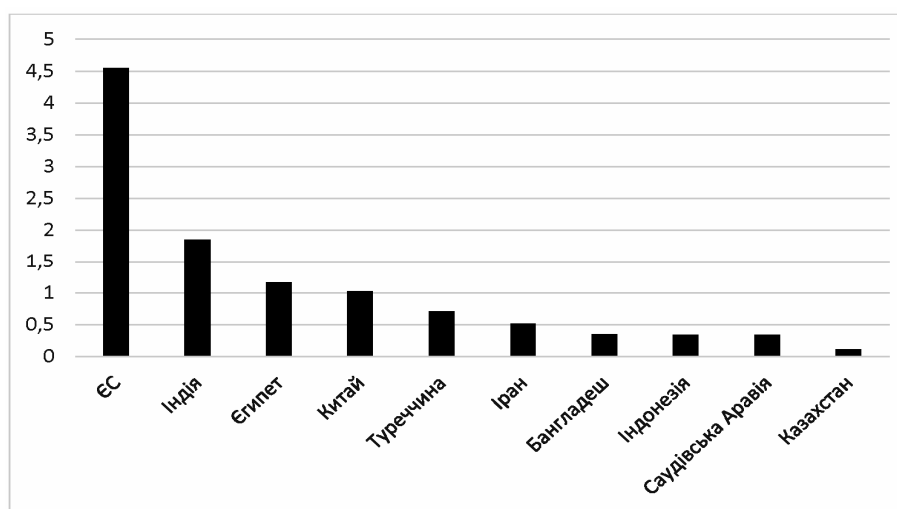

Рис. 3. Найбільші імпортери української аграрної продукції у 2020 році, млрд дол. США

Динаміка експорту зернових культур України, млн дол. США

Культура	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
Пшениця	2330,5	1891,5	2290,8	1441,5	2759,8
Жито	2,483	3,357	9,135	2,419	3,886
Ячмінь	963,7	575,7	841,9	663,6	710,55
Овес	0,5	0,7	1,3	2,8	1,75
Гречка	13,2	12,1	11,6	22,6	14,6
Кукурудза	3893,0	3833,3	3350,7	3012,9	2989,1

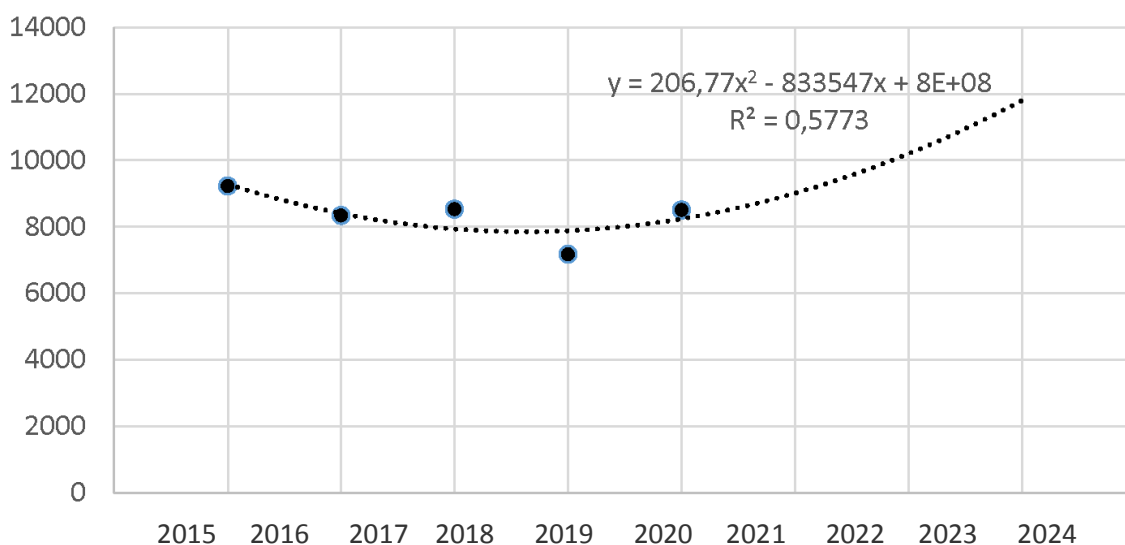

Рис. 4. Прогноз обсягів експорту зернових культур.

Динаміка світового імпорту зернових культур, млн дол. США

Культура	2016	2017	2018	2019	2020
Пшениця	49607,1	52217,7	41846,8	38626,7	41667,3
Жито	496,4	417,9	241,1	167,0	219,1
Ячмінь	9474,9	8522,9	8429,6	5753,2	6664,4
Овес	867,7	947,8	858,7	768,8	815,3
Гречка	955,0	1198,2	1093,7	965,7	957,1
Кукурудза	38918,0	37509,9	32449,6	31533,0	32123,7
Продукція переробки зерна	19432,0	19697,0	18179,0	17910,6	17573,9

Варто розглянути динаміку сукупного світового імпорту зернової продукції (табл. 2).

Для наочності побудуємо графік, а також спрогнозуємо обсяги сукупного експорту зернових культур на найближчі три роки (рис. 4).

З кожним роком спостерігається різке зменшення обсягів експорту насіння соняшнику, порівняно з 2015 роком обсяги експорту скоротилися

майже у 18 раз. Найбільшими імпортерами соняшнику з України у 2020 році були: Туреччина (6,4 млн дол. США), Німеччина (3,7 млн дол. США), Італія (2,6 млн дол. США), Румунія (2,4 млн дол. США) та Нідерланди (2,4 млн дол. США).

Україна на світовому ринку впевнено нарощує свої позиції щодо експорту продукції

агропромислового комплексу. Але збереження досягнутих результатів і вихід у лідери в нових товарних сегментах вимагають максимально ефективного використання можливостей, які надає ринок, прискореного технологічного розвитку.

Країни і міждержавні об'єднання зараз активізують роботу з розвитку системи глобальних торговельних угод, нарощуючи просування продукції національних АПК, посилюючи захист своїх ринків збуту.

Ще одна важлива світова тенденція – активний розвиток центрів розробки і впровадження передових агротехнологій як нового інструменту державної підтримки розвитку АПК.

Зараз у світовій економіці розгортається нова технологічна хвиля, яка буде характеризуватися розвитком робототехніки; біотехнологій, оснований на сучасних досягненнях молекулярної біології та генної інженерії; нанотехнологій; систем штучного інтелекту. Посилюється актуальність гнучкої автоматизації виробництва, значно збільшуються обсяги використання відновлюваних джерел енергії, біотехнології стануть основою розвитку АПК.

Усе це створює передумови для формування нової структури ринків засобів виробництва та продукції агропромислового комплексу.

Україна має значний потенціал розвитку АПК на глобальному рівні. Це зумовлено такими сильними сторонами, як сприятливі агрономічні умови, наявність багатогалузевої інфраструктури та наявність освіченого працездатного людського капіталу.

На нашу думку, можливі два сценарії розвитку АПК України на глобальному рівні.

Сценарій «Локальний розвиток» передбачає досягнення стабільного зростання сектору і спеціалізацію на тих сегментах ринків, де продукція АПК України вже є конкурентоспроможною.

У сценарії «Глобальний прорив» можна також вийти на нові для українського АПК ринки за рахунок форсованого науково-технологічного розвитку.

За нашими оцінками, Україна може наростити до 2030 року частку у світовому експорті продукції АПК за реалізації першого сценарію – до 1,5 %, а за реалізації другого сценарію – до 3,5 %. Нинішня частка, нагадаємо, становить 1,28 %.

Основними драйверами розвитку АПК України в сценарії «Локальний розвиток» будуть поступове пожвавлення економіки, імпортозаміщення і подальший розвиток традиційних експортних ніш. Поліпшення умов для інвестицій буде пов'язано з ефектами стимулюючої грошово-кредитної і бюджетної політики.

Основною умовою реалізації сценарію «Глобальний прорив» буде прискорення зростання української економіки в середньостроковій перспективі за рахунок збільшення державних інвестицій. Цей сценарій передбачає додаткові вкладення в розвиток наукової та інноваційної діяльності, підтримку експорту сільськогосподарської продукції та стимулювання споживчого попиту на вітчизняні товари (рис. 5).

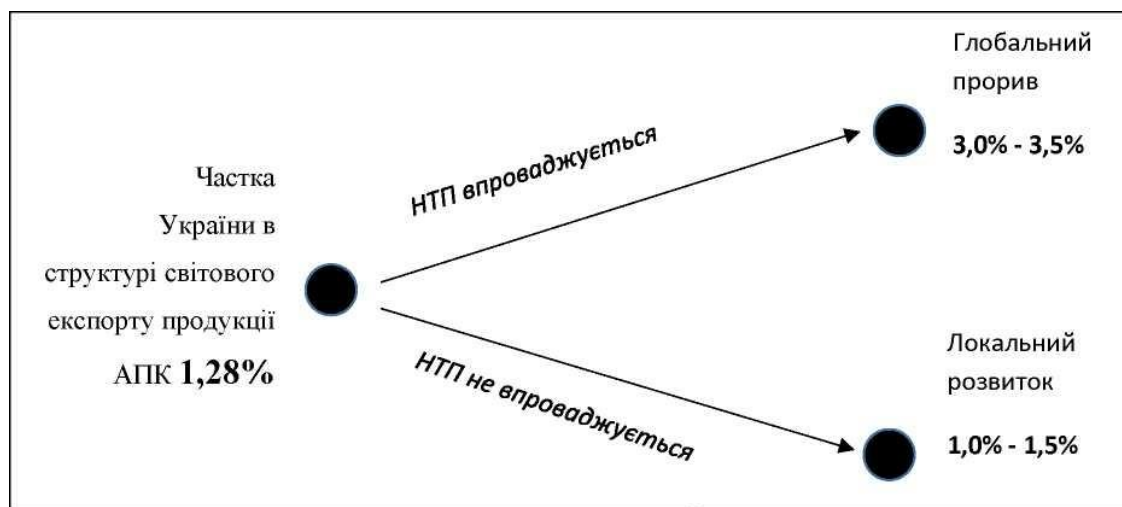

Рис. 5. Сценарії розвитку АПК України.

Головною метою науково-технологічного розвитку АПК України є забезпечення конкурентоспроможності української продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках насамперед за рахунок створення, поширення і застосування новітніх досягнень науки і технологій. Реалізація цієї мети покликана забезпечити перехід до високопродуктивного (прискорена селекція, діючі речовини для сучасних ветпрепаратів та засобів захисту рослин тощо), високотехнологічного (синтетична біологія, харчові біотехнології, функціональні продукти харчування тощо), ресурсоефективного (розумне сільське господарство, збалансовані уніфіковані корми тощо), клімато-адаптивного (районовані сорти і породи, іригаційні комплекси нового покоління, вертикальні ферми тощо) виробництва сільськогосподарської сировини і продукції з високим рівнем переробки.

Масове виробництво та експорт конкурентоспроможної продукції з високою доданою вартістю стануть можливими завдяки стійкому зростанню продуктивності праці та ресурсоефективності.

Такий сценарій передбачає активізацію міжнародного співробітництва. Цьому сприятиме зацікавленість низки країн, що мають обмежені агрокліматичні можливості, у стабільному постачанні сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства, створення сільськогосподарських виробництв в інших країнах зі сприятливими агрокліматичними умовами.

Прогноз науково-технологічного розвитку агропромислового комплексу закладає основу для формування галузевої системи технологічного прогнозування. Ця система повинна бути орієнтована на забезпечення перспективних потреб сектору з урахуванням розвитку ключових виробничих технологій. Основними функціями системи технологічного прогнозування АПК України в перспективі повинні стати:

- 1) регулярний моніторинг глобальних технологічних трендів;
- 2) визначення технологічних загроз та можливостей, формування сценарних умов науково-технологічного розвитку АПК;
- 3) організація пошуку та аналізу інформації й результатів наукових досліджень і технологічних розробок вітчизняних і зарубіжних організацій АПК, у тому числі про проривні технології, здатні чинити радикальний вплив на складену структуру аграрних ринків, змінити попит на продукцію галузей АПК;
- 4) забезпечення регулярної корекції прогнозу науково-технічного розвитку АПК, переліку

першочергових напрямів науково-технологічного розвитку та галузевих критичних технологій АПК, а також галузевих технологічних дорожніх карт.

Перед українською економікою гостро стоїть завдання пошуку нових джерел росту, одним з яких повинен стати високотехнологічний та глобально конкурентний агропромисловий комплекс. Просування в цьому напрямі вимагає вдосконалення науково-технічної політики в АПК, підвищення якості методичного, інформаційного та експертно-аналітичного забезпечення відповідних управлінських рішень. Для досягнення цієї мети важливо забезпечити підвищення ефективності реалізації інструментів галузевого регулювання. Також необхідно збільшити масштаби фінансування аграрної освіти та аграрної науки, яке сьогодні є на недостатньо високому рівні.

За обсягами транскордонних переказів лідерство зберігають системи переказів коштів, створені резидентами США (Western Union, MoneyGram, RIA): 93 % – в Україну та 96 % – з України [8].

Висновки. Отже, зараз інновації в АПК переживають вибухове зростання. У середньостроковій перспективі саме вони визначатимуть нових лідерів агроринку. За останні роки більш ніж у 10 разів зріс обсяг інновацій в стартапах, що спеціалізуються на нових агротехнологіях.

На нашу думку, використання системного, продуманого державного підходу для впровадження нового покоління цифрових та фінансових технологій у сільське господарство повинно стати важливою і перспективною складовою стратегії розвитку АПК України.

Також ми припустили, що використання таких технологій землеробства захищеного ґрунту, як вертикальні ферми, може сприяти входженню України до складу світових лідерів із застосування сучасних агротехнологій, а також через швидке зростання цього ринку виробництво обладнання для вертикальних ферм сприятиме розвитку вітчизняного високотехнологічного АПК.

Ще одним з нових напрямів технологічного розвитку АПК можна виділити ринок сільськогосподарських безпілотних літальних апаратів (БПЛА). Можливості внутрішнього ринку України достатні для формування на його базі одного зі світових лідерів ринку агро БПЛА.

Ми визначили два основних сценарії розвитку сфери АПК України до 2030 року. Згідно з першим основними драйверами розвитку українського сільського господарства будуть: поступове пожвавлення економіки, імпортозаміщення і

подальший розвиток традиційних експортних ніш. Поліпшення умов для інвестицій буде пов'язано з ефектами стимулюючої грошово-кредитної і бюджетної політики.

Другий сценарій «Глобальний прорив» передбачає розробку та реалізацію науково-технологічної політики у сфері АПК. Головною метою науково-технологічного розвитку АПК України є забезпечення конкурентоспроможності української продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках насамперед за рахунок створення, поширення і застосування новітніх досягнень науки і технологій.

Бібліографічний список

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи) / М. В. Присяжнюк та ін. Київ: ННЦ ІАЕ, 2019. 1008 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: КНЕУ, 2018. 624 с.
3. Ансофф И. Стратегическое управление: пер. с англ. Москва: Экономика, 1989. 520 с.
4. Бабенко А. А. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектору економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Луганськ, 2013. 20 с.
5. Баюра Д. О., Петрук В. В. Теоретичні аспекти розвитку стратегічного планування на підприємствах в умовах ринкової нестабільності. *Наукові праці НДФІ*. 2014. Вип. 2 (67). С. 153–158.
6. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> (дата звернення: 18.04.2021 р.)
7. Стратегія як центральний елемент стратегічного менеджменту / Р. І. Завадяк, В. В. Попович, Л. М. Ціцак, Ю. О. Дідович, О. А. Федорович. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2018. С. 154–158.
8. Содома Р. І., Агрес О. Г., Шматковська Т. В. Діджиталізація платіжних систем. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2020. № 27. С. 75–82.

Стаття надійшла 22.04.2021

РЕКЛАМНІ ОНЛАЙН-КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ПРОСУВАННЯ ТОВАРІВ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ

М. Здинок, викладач

ORCID ID: 0000-0002-2509-0220

І. Левкович, викладач

ORCID ID: 0000-0003-3832-1523

Н. Стасів, викладач

ORCID ID: 0000-0002-4249-1923

Стрийський коледж Львівського національного аграрного університету

Л. Дранус, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-6427-1315

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.192>

Здинок М., Левкович І., Стасів Н., Дранус Л. Рекламні онлайн-комунікації як засіб просування товарів в інтернет-середовищі

Рекламні інтернет-комунікації набули надзвичайної популярності сьогодні, як ніколи раніше. Навички планування і реалізації реклами мають все більший попит у наш час. Існують певні судження, що рекламу «емоційних» продуктів та послуг краще розміщувати в емоційних ЗМІ – на телебаченні, на радіо або в Інтернеті, а «раціональних» – у друкованих виданнях, зовнішній рекламі або на серйозних сайтах чи радіостанціях. За такого активного розвитку технологій головними є та залишаються люди, їхня поведінка, емоції, потреби, бажання. Поведінкова економіка й концепція «ментального обліку» досліджують та намагаються пояснити думки споживачів, їх мотивацію та поведінку під час прийняття рішень, зокрема економічного характеру.

Високий рівень конкуренції та боротьба за увагу споживачів передбачають пошук нових інноваційних підходів до створення й споживання рекламних продуктів та усвідомлення соціальної відповідальності всіх учасників рекламного ринку при трансформації звичного Інтернету у віртуальний світ. Уже за кілька років роботи та штучний інтелект будуть керувати 97 % реклами, а ще через кілька років фахівцям з маркетингу доведеться зіткнутися з новим викликом – рекламою у віртуальній реальності.

До інтернет-реклами можна віднести будь-який вид рекламного оголошення, основним каналом поширення якого є Інтернет. Така реклама порівняно з традиційними каналами комунікації, має більше переваг та входить у всі елементи комплексу маркетингових комунікацій. До головних переваг інтернет-реклами можна віднести можливість охопити будь-яку цільову аудиторію, різноманітність форматів реклами та її відносно дешеву вартість. Під час використання пошукових систем на рекламні повідомлення звертають увагу 70 % користувачів, 40 % звертають увагу на рекламу, яка розміщена на вебсайтах, а 8 % – під час перегляду відеороликів. Відсоток довіри до інтернет-реклами становить 33 %.

Професійність у цій сфері дуже важлива, оскільки той час, коли телевізійна реклама мала популярність над усіма іншими видами, минає. Вибір засобів реклами суттєво розширився, оскільки практично кожний контакт з покупцем, починаючи від упаковки та закінчуючи зв'язками з громадськістю, вважається потенційним засобом реклами. Це потребує від менеджерів значно глибших знань про принципи планування маркетингових комунікацій.

Ключові слова: реклама, онлайн-бізнес, онлайн-комунікації.

Zdyrok M., Levkovich I., Stasiv N., Dranus L. Advertising online communications as the means to promote commodities in the Internet environment

Nowadays, advertising Internet communications have become extremely popular. Advertising planning and implementation skills are currently in the increasing demand. There are some suggestions that it is better to advertise «emotional» products and services using the emotional media, i.e. television, radio, or the Internet, and «rational» ones, namely in print, outdoor advertising, or on serious sites or radio stations. In spite of such an active development of technologies, people, their behavior, emotions, needs, desires still remain the main things. Behavioral economics and the concept of «mental accounting» explore and try to explain the opinions of consumers, their motivation and behavior in decision-making, including economic ones.

Internet advertising can include any type of advertising, the main distribution channel of which is the Internet. Such advertising, comparing to the traditional communication channels, has more advantages and is included in all elements of the complex of marketing communications. The main advantages of online advertising include the ability to reach any target

audience, a variety of advertising formats and its relatively cheap cost. When using search engines, 70 % of users pay attention to advertising messages, 40 % – pay attention to advertising that is placed on websites, and 8 % when watching videos. The percentage of trust in online advertising is 33 %.

In this field, professionalism is very important, because the time when television advertising was popular over all other types is passing. The choice of advertising media has expanded significantly, as virtually every contact with the buyer, from packaging to public relations, is considered a potential means of advertising. This requires from managers to have much deeper knowledge of the principles of marketing communications planning.

Key words: advertising, online business, online communications.

Постановка проблеми. За сучасних умов жорсткої конкуренції в бізнесі підприємству вкрай складно досягти успіху. Бізнес зіштовхується з проблемами, які дуже складно вирішити, навіть маючи професійний та маркетинговий потенціал високого рівня. Недостатньо лише знати маркетингові теорії, необхідно шукати нові підходи до ведення конкурентної боротьби, зокрема у сфері маркетингових комунікацій.

Постановка завдання. Рекламні інтернет-комунікації часто визначають як непрямую форму переконання, яка базується на інформаційному чи емоційному описі переваг продукту. Її завдання – створити у споживачів позитивне враження про продукт і сконцентрувати їхні думки на здійсненні покупки.

На практиці менеджери ставляться до реклами як до набору методів, з яких можна обрати один чи декілька для кожної конкретної кампанії з просування товару. Які методи будуть переважати – залежить від цілей кампанії. Цілі, своєю чергою, визначаються тим, від кого виходить (наприклад, роздрібні торговці) та на кого скерована реклама (на інші фірми чи на споживачів).

Виклад основного матеріалу. Вагомою перевагою інтернет-реклами щодо інших традиційних засобів розміщення реклами є легка доступність для споживача. Це пов'язано з тим, що шалена кількість користувачів мережі Інтернет збільшується щодня в геометричній прогресії.

Збільшення кількості користувачів глобальних комп'ютерних мереж робить рекламу в Інтернеті потужним знаряддям формування громадської думки і потужним засобом впливу на свідомість людей. У результаті реклама в Інтернеті існує і розвивається неймовірними темпами. Тому не дивно, що міжнародні та національні компанії для рекламування своїх товарів та послуг все більше уваги звертають саме на мережу Інтернет [3, с. 122–123].

Інформаційна реклама, яка передається через інтернет-зв'язок та відповідну вебсторінку,

має більшу порівняно з традиційною рекламою характеристику продукту і послуги. Надзвичайно важливим є те, що завдяки інтерактивності такої реклами споживачі мають змогу невідкладно отримати повний пакет інформації про продукт (товар), який їх цікавить. На відміну від телебачення чи радіо, які є відносно пасивними, Інтернет потребує активної участі особи, на яку спрямована реклама. Ця здатність робить інтернет-простір ідеальним інструментом для обміну інформацією в реальному часі [1, с. 608–611].

Інтернет-реклама є дешевшою для рекламодавця, ніж інші традиційні засоби розміщення реклами, та дешевим інструментом для маркетингових досліджень. Наприклад, компанія Harris Poll Online веде список, в якому представлено понад 7 млн електронних адрес і базові демографічні дані учасників опитування по двох сотнях країн, отримані при підписці на послуги компанії. Періодично компанія посилає цим користувачам електронні повідомлення з проханням про участь в опитуванні щодо купівельних звичок, використання Інтернету та інших тем. Відповіді, отримані в результаті попередніх опитувань, зберігаються у файлі для того, щоб компанія могла й надалі проводити цільові опитування серед людей з певними поведінковими навичками [4, с. 98–112].

Щодо практичних результатів, то серед різних засобів розміщення реклами найвищі показники має інтернет-реклама саме через зручність розрахунку за кредитною карткою, повноту інформації, збереження власних зусиль на пошук необхідного товару чи послуги у різних засобах розміщення реклами. Такий вид реклами має і свої недоліки, перелік яких, звичайно, менший, ніж перелік переваг.

Усе менше і менше людей довіряють рекламі в Інтернеті, через бурхливий розвиток фіктивних пропозицій у перші роки інтернет-реклами.

Існують конфлікти між продажами через Інтернет і традиційними каналами реалізації товарів. Рекламодавці повинні обережно підходити до ціноутворення при електронних продажах і не

допускати різниці в цінах на товари, пропоновані в магазинах або через дистриб'юторську мережу. Якщо ж представлені на сайті ціни відповідають роздрібним, немає необхідності робити покупки в Інтернеті, особливо, якщо компанія вимагає додаткову плату за доставку [5, с. 65–66].

Основний перелік переваг та недоліків інформаційної інтернет-реклами наведено в таблиці.

Активне використання інтернет-технологій стимулює трансформацію класичного маркетингу і спричинює виникнення його специфічного

напрямку – інтернет-маркетингу [2, с. 321–325]. Особливості просування товарів в інтернет-середовищі зумовлюють необхідність реструктурувати традиційний комплекс комунікацій, тому розрізняють такі види інтернет-реклами:

1) реклама в e-mail – реклама у тематичних списках розсилання конкретним групам користувачів (клієнтським базам). Налаштувати автоматичну розсилку листів своїм передплатникам допоможуть спеціальні сервіси. При цьому для утворення довірливих відносин з кожним передплатником можливе проставлення їхніх імен у листах;

Таблиця

Переваги та недоліки інформаційної інтернет-реклами

Переваги інформаційної інтернет-реклами	Недоліки інформаційної інтернет-реклами
1. Максимально повний пакет інформації про продукт	1. Користується меншою довірою у покупців на перших етапах продажу
2. Доступність для споживача	2. Конфлікти між продажами
3. Прогнозований результат	3. Негативні коментарі конкурентів
4. Широкий вибір рекламних інструментів	4. Недовіра покупців через надмірний розвиток фіктивних пропозицій
5. Невеликі витрати на клієнтів	5. Відсутність доступу до мережі Інтернет
6. Можливість вибору конкретної цільової аудиторії	6. Складність пошуку потрібного сайту
7. Можливість швидко і просто змінювати рекламні тексти	7. Неефективне використання бюджету
8. Регулярне наповнення якісним і унікальним контентом	8. Низький відсоток конверсії і «банерна сліпота» в аудиторії

2) банерна реклама – реклама вебсайту, сторінки, логотипу. Банер вставляється на сайт у вигляді графічного блоку реклами і є посиланням на сайт рекламодавця. Крім картинок, у банерах застосовують і анімації, невеликі мультфільми. При цьому вони ще й взаємодіють з людиною. Наприклад, відправляють користувача на сторінку рекламодавця або, як флеш-банери, після гри акуратно підносять інформацію про товар/послугу можливого клієнта. Розміщується на тематичних сайтах, банерних мережах, списках розсилання. Перевагою банерних мереж є відносно низька вартість розміщення реклами;

3) контекстна реклама – текстова реклама, що показується користувачеві відповідно до ключових слів у пошуку. Зараз контекстну рекламу можна вважати такою, що найбільше підходить для отримання результату за мінімальних вкладень. Ключові слова рекламодавця купує у пошуковій системі. Її перевагами є показ лише цільовій аудиторії. Адресність дозволяє оцінити ефективність носія реклами, оскільки паралельно

ведеться статистика звернень. Найбільшу кількість замовників контекстної реклами становлять промислові підприємства. Найбільші витрати на контекстну рекламу здійснюють медичні заклади.

Перевагами контекстного виду реклами є:

- виплати за додатним підсумком кліка за посиланням;
- така реклама в Інтернеті не виглядає сильно нав'язливою, тому менше відторгається користувачами;
- контекстні оголошення можна налаштувати відповідно до потреб рекламованого товару/послуги;
- швидкодія;
- продуктивна система аналізу роботи розміщених рекламних продуктів.

Є й недоліки для замовників подібної реклами:

- швидкодія має короткочасний характер. Щоб число покупців не спадало, необхідні постійні вкладення в рекламу;

- неправильно підібрані ключі можуть не дати результату;

- суму, витрачену на перехід за посиланням, не можна спланувати заздалегідь, оскільки кількість переходів – величина невідома;

4) тизерна реклама – підносить інформацію побічно, вона приманює відвідувача для кліка. Цей вид реклами досить ризикований, позаяк багато людей реагують на нього вкрай негативно;

5) таргетована реклама – націлена на певну групу людей у соцмережах: Facebook, Telegram, Instagram. До переваг таргетованої реклами можна зарахувати: рекламні місця прямо на своїй сторінці або в навмисно створеній групі, співтоваристві (без вкладень); купівля місць для реклами; перепис записів у ході конкурсів (тут вартість обумовлюється ціною призового фонду);

6) Push-повідомлення – це спливаючі повідомлення, які розроблялися як нагадування, але в підсумку перейшли в руки рекламодавців. Є сервіси, на яких можна внести оплату за розсилання подібних повідомлень. Їх робота полягає у тому, що користувачі оформляють підписки на розсилки, які їх цікавлять, і їм висилається коротке й інформативне Push-повідомлення. Тут головне не переборщити, щоб не дратувати. Крім того, важливо дотримуватися обраної користувачем тематики, щоб не зарахували до спаму;

7) спливаючі вікна – Pop-Up і Pop-Under – ці види інтернет-реклами мають погану репутацію, але з якоїсь причини Pop-up вікно все-таки залишається затребуваним;

8) інтернет-PR – існує у вигляді публікацій в інтернет-виданнях;

9) інтернет-стимулювання збуту – існує у вигляді конкурсів (giveaway), вікторин, опитування на власному сайті чи на спеціалізованій рекламній площі;

10) тематичні майданчики – (блоги або соціальні мережі). Блог – це вебсайт у формі корпоративного щоденника, основний зміст якого – записи, зображення, мультимедіа, що регулярно додаються у відкритому доступі до мережі в реальному часі. Блогери – це люди, які ведуть блог чи активно коментують чужі пости (окремі записи у віртуальному щоденнику). Соціальні мережі – це сервіси, де користувачі можуть у вільному режимі спілкуватись та передавати один одному інформацію, спираючись на спільні зацікавлення. Інтернет-спільноти дають можливість формувати у мережі масштабні конкурентні переваги для підприємств, а потім переносити їх у реальну економіку.

Висновки. На сьогодні активне використання інтернет-ресурсів здійснюється в умовах складного, агресивного та невизначеного конкурентного зовнішнього середовища. Успішна діяльність маркетингологів на конкурентному ринку залежатиме від того, які стратегічні дії буде обирати рекламна кампанія. Таким чином, без правильно обраної оптимальної стратегії неможливо досягти стійкого становища на конкурентному ринку.

Бібліографічний список

1. Багив Г. Л., Тарасевич В. М., Анн Х. Маркетинг / под общ. ред. Г. Л. Багива. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 701 с.
2. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник. Київ: Лібра, 2002. 712 с.
3. Литовченко І. Л., Пилипчук В. П. Інтернет маркетинг: навч. посіб. Київ: Центр учбової літ., 2018. 184 с.
4. Успенский И. Энциклопедия Интернет-бизнеса. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 432 с.
5. Хенсон У. Internet маркетинг. Москва: ЮНИТИ, 2012. 71 с.

Стаття надійшла 12.05.2021

ЗМІСТ

Розділ 1 АГРАРНА ПОЛІТИКА І ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АПК

<i>Гнатишин Л., Великий Р.</i> Система та механізм управління конкурентоспроможністю фермерських господарств	5
<i>Шарий Г., Нестеренко С., Сучкова Є.</i> Вдосконалення земельних відносин в Україні	11
<i>Черевко І., Черевко Г.</i> Тенденції і проблеми розвитку нішевого тваринницького агробізнесу в Україні.....	19
<i>Содома Р., Дубневич Ю., Марків Г., Шматковська Т.</i> Моніторинг соціально-економічного розвитку територіальних громад.....	24
<i>Бінерт О., Лисюк О., Балаш Л.</i> Моніторинг і вдосконалення економічних взаємовідносин у системі «виробництво – переробка молока» та вплив територіальних громад	31
<i>Войничка Л.</i> Стратегічне планування: прогнозування показників виробництва продукції рослинництва в агропідприємствах досліджуваного району	37
<i>Філюк Д.</i> Засади стратегічного управління аграрним сектором економіки у контексті сталого розвитку сільських територій	43

Розділ 2 ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ, ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ПІДПРИЄМСТВ

<i>Чернодубова Е., Мартинов А., Розмислов О.</i> Фінансова політика як інструмент розвитку аграрного сектору	51
<i>Синявська Л., Шолудько О., Богач М.</i> Фінансова децентралізація: економічні передумови та сучасний стан.....	57
<i>Рубай О., Роздайбіда Н.</i> Роль Державного казначейства в управлінні державними фінансовими ресурсами.....	62
<i>Масюк Ю.</i> Оцінка фінансової стійкості підприємства і напрями її забезпечення	67
<i>Шолудько О., Грицина О., Синявська Л.</i> Оцінка фінансової доступності жителів сіл та сільських територій	74
<i>Грубінка І., Грицина О.</i> Особливості формування ринку страхових послуг в Україні	79
<i>Павленко О.</i> Оцінка ефективності страхової діяльності в Україні в умовах сталого розвитку.....	84
<i>Східницька Г.</i> Консолідація державних електронно-інформаційних ресурсів в Україні з використанням зарубіжного досвіду	90
<i>Агрес О., Томашевський Ю.</i> Стан та перспективи розвитку комерційних банків за умов пандемії COVID-19	96
<i>Мацьків Г., Ціцька Н., Мирончук З.</i> Теоретичні аспекти бухгалтерського інжинірингу.....	102

Розділ 3 ЕФЕКТИВНІСТЬ ГАЛУЗЕЙ І ПРОДУКТОВИХ КОМПЛЕКСІВ

<i>Магійович І., Магійович Р.</i> Розвиток сільського господарства України в контексті продовольчої безпеки світу.....	107
<i>Колач С.</i> Теоретичний аналіз розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах економічної інтеграції	114
<i>Сиротюк Г.</i> Забезпечення економічної безпеки підприємств аграрного сектору	121
<i>Зеліско Н., Василина О.</i> Сучасні тенденції розвитку та функціонування аграрного бізнесу в Україні	126
<i>Федик О.</i> Функціонування та розвиток малих форм господарювання в АПК	131
<i>Михалюк Н.</i> Шляхи вдосконалення внутрішнього середовища підприємства.....	135

Розділ 4
ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ
ВИРОБНИЧИХ РЕСУРСІВ АПК

<i>Губар Ю., Хавар Ю., Сай В., Гулько О.</i> Особливості використання орних земель Зборівського району Тернопільської області	139
<i>Волович В., Вовк С.</i> Економічна ефективність використання синтетичного триптофану в раціонах годівлі гусей	144
<i>Ступень Р., Дудяк Р., Бугіль С., Сенчишак С.</i> Економічні перспективи розвитку зеленого туризму в Україні	148
<i>Дудяк Р., Бугіль С., Шовген М.</i> Економічні аспекти розвитку міжнародного туризму в Україні та світі	154
<i>Грисьо М.</i> Тенденції використання земель сільськогосподарського призначення в Україні.....	161

Розділ 5
РОЗВИТОК МАРКЕТИНГУ В АПК

<i>Содома Р., Козут М., Марутяк Г., Кордонська О.</i> Вплив інформаційних технологій на розвиток маркетингової логістики	166
<i>Висlobодська Г., Бернацька І., Брух О., Дранус Л.</i> Особливості маркетингу готельних та ресторанних господарств	172
<i>Дудяк Р., Бугіль С., Погребняк Л., Сенчишак С.</i> Економічні основи розвитку спортивного туризму в Україні.....	177
<i>Хірівський Р., Содома Р., Клебан О., Устиновська Т.</i> Стратегія розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції	184
<i>Здинок М., Левкович І., Стасів Н., Дранус Л.</i> Рекламні онлайн-комунікації як засіб просування товарів в інтернет-середовищі	192

CONTENT

Chapter 1 AGRARIAN POLICY AND IMPROVEMENT OF THE ECONOMIC RELATIONS IN AIC

<i>Hnatyshyn L., Velykyi R.</i> System and mechanism to manage competitiveness of farming enterprises.....	5
<i>Sharyi G., Nesterenko S., Suchkova Ye.</i> Improvement of land relations in Ukraine	11
<i>Cherevko I., Cherevko H.</i> Trends and problems of development of niche animal agribusiness in Ukraine	19
<i>Sodoma R., Dubnevych Yu., Markiv H., Shmatkovska T.</i> Monitoring of the social and economic development of territorial communities	24
<i>Binert O., Lysiuk O., Balash L.</i> Monitoring and improvement of economic relations in the system «milk production – processing» and the influence of territorial communities.....	31
<i>Voynycha L.</i> Strategic planning: forecasting of the crop production indicators at agricultural enterprises of the studied area.....	37
<i>Filiuk D.</i> Principles of strategic management of the agricultural sector of economy in the context of sustainable development of rural areas	43

Chapter 2 IMPROVEMENT OF THE ACCOUNTING AND FINANCIAL-CREDIT MECHANISM IN AGRARIAN SECTOR, AND INFORMATION SUPPLY OF ITS ENTERPRISES

<i>Chernodubova E., Martynov A., Rozmyslov O.</i> Financial policy as a tool for agricultural sector development	51
<i>Syniavska L., Sholudko O., Bohach M.</i> Financial decentralization: economic prerequisites and current conditions	57
<i>Rubai O., Rozdaibida N.</i> The role of the state treasury in the public financial resources management	62
<i>Masiuk Yu.</i> Assessment of the financial stability of an enterprise and the directions of its provision	67
<i>Sholudko O., Hrytsyna O., Syniavska L.</i> Evaluation of the level of availability of financial services for the residents of villages and rural territories	74
<i>Hrubinka I., Hrytsyna O.</i> Features of establishment of the insurance services market in Ukraine	79
<i>Pavlenko O.</i> Estimation of the insurance activity efficiency in Ukraine in the conditions of sustainable development	84
<i>Skhidnytska H.</i> Consolidation of the state electronic information resources in Ukraine using foreign experience	90
<i>Ahres O., Tomashevskiy Yu.</i> Conditions and prospects of commercial bank development under the COVID-19 pandemic	96
<i>Matskiv H., Tsitska N., Myronchuk Z.</i> Theoretical aspects of accounting engineering	102

Chapter 3 EFFICIENCY OF BRANCHES AND FOOD COMPLEXES

<i>Mahiiovych I., Mahiiovych R.</i> Development of Ukraine's agriculture in the context of food security of the world.....	107
<i>Kolach S.</i> Theoretical analysis of agricultural enterprise development in the conditions of economic integration.....	114
<i>Syrotiuk H.</i> Economic security of the agrarian sector enterprises	121
<i>Zelisko N., Vasylyna O.</i> Current trends of development and functioning of agrarian business in Ukraine	126
<i>Fedyk O.</i> Functioning and development of small forms of business in the agricultural complex.....	131
<i>Mykhaliuk N.</i> Ways to improve the internal environment of the enterprise	135

Chapter 4
EFFICIENCY OF PRODUCTION
RESOURCES USE IN AIC

<i>Hubar Yu., Khavar Yu., Sai V., Hulko O.</i> Peculiarities of arable land use in Zboriv district of Ternopil region.....	139
<i>Volovych V., Vovk S.</i> Economic efficiency of the synthetic tryptophan use in goose diet.....	144
<i>Stupen R., Dudiak R., Buhil S., Senchyshak S.</i> Economic prospects for the green tourism development in Ukraine	148
<i>Dudiak R., Buhil S., Shovhen M.</i> Economic aspects of the international tourism development in Ukraine and in the world	154
<i>Hrysio M.</i> Trends of agricultural land use in Ukraine	161

Chapter 5
DEVELOPMENT OF MARKETING IN AIC

<i>Sodoma R., Kohut M., Marutiak H., Kordonska A.</i> The influence of information technologies on the development of marketing logistics.....	166
<i>Vyslobodska H., Bernatska I., Brukh O., Dranus L.</i> The peculiarities of hotel and restaurant marketing	172
<i>Dudiak R., Buhil S., Pohrebniak L., Senchyshak S.</i> Economic fundamentals of sports tourism development in Ukraine	177
<i>Khirivskiy R., Sodoma R., Kleban O., Ustynovska T.</i> Strategy of development of the agro-industrial complex of Ukraine in the conditions of strengthening the international competition.....	184
<i>Zdyrok M., Levkovych I., Stasiv N., Dranus L.</i> Advertising online communications as the means to promote commodities in the Internet environment	192

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Економіка АПК
№ 28

Редактор: Д. Б. Дончак
Коректори: М. Б. Опир, О. С. Типило
Технічний редактор: Н. І. Максимюк

Перелік наукових фахових видань України, категорія Б
Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020 р., додаток 1

Львівський національний аграрний університет
80381, Львівська обл., Жовківський р-н, м. Дубляни,
вул. Володимира Великого, 1
Свідоцтво ДК № 6177 від 11.05.2018 р.

Підписано до друку 30.06.2021. Формат 60×84¹/₈.
Папір офс. Гарнітура «Таймс». Друк на різнографі.
Обл.-вид. арк. 20,19. Ум. друк. арк. 23,33.
Наклад 500. Зам. 320.

Віддруковано ПП «Арал»
м. Львів, вул. О. Степанівни, 49

Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності
№ 13135 від 09.02.1998 р.